

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

EX. A

S. O. U.
0

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:31
SOCIALDEPARTEMENTET

**SOCIAL
UPPLYSNING**

BETÄNKANDE

AVGIVET AV

KOMMITTÉN FÖR SOCIAL UPPLYSNING

S T O C K H O L M

1 9 4 9

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 303 s. Jo.
2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun. 194 s. Jo.
3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 163 s. Jo.
4. Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. Marcus. 213 s., bil. 1 73 s., bil. 2 106 s. I.
5. Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. Beckman. 122 s. K.
6. Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m. Marcus. 140 s. Ju.
7. Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. Beckman. 80 s. S.
8. Betänkande angående förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. Norstedt. 105 s. Ju.
9. 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande angående beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Marcus. 168 s. Fi.
10. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras räkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. Beckman. 45 s. K.
11. Betänkande om sinnesslövrården. Katalog och Tidskriftstryck. 248 s., 1 karta. I.
12. Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. Idun. 94 s. S.
13. 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. Beckman. 83 s. Fi.
14. Bilagor till 1942 års järnvägskostnadsutrednings betänkande. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. Promemorior. Av A. Sjöberg. Beckman. 269 s. K.
15. P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimrapport. Beckman. 23 s. H.
16. Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. Beckman. 75 s. Fö.
17. Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. Idun. 277 s. Ju.
18. Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. Kihlström. 265 s., 16 pl. H.
19. 1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flötnings- m. fl. arbeten. Idun. 188 s., 26 pl. S.
20. Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. Marcus. XLVIII, 390 s. Ju.
21. Svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 318 s. K.
22. Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. Hæggeström. 232 s. Fö.
23. Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. Norstedt. 28 s. Ju.
24. Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Idun. 84 s. I.
25. 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. Norstedt. 160 s. H.
26. 1945 års försäkringsutredning. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring. Norstedt. 160 s. H.
27. Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 237 s. Fi.
28. Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunniga. Gummesson. 173 s. E.
29. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:3—4. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras räkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Uppsala län och Södermanlands län. Beckman. 57 s. K.
30. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 9. Tiden juli 1947—juni 1948. Av K. Amark. Idun. 271 s. Fo.
31. Social upplysning. Idun. 175 s., 89* s. S.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet. Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:31

SOCIALDEPARTEMENTET

SOCIAL UPPLYSNING

BETÄNKANDE

AVGIVET AV

KOMMITTÉN FÖR SOCIAL UPPLYSNING

STOCKHOLM 1949

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB

817537

STATENS OFFENTLIGA BOKFÖRLAGET
SÖDERSTRÖMSSKA BOKFÖRLAGET

SOCIAL UPPLYSNING

BETÄNKANDE

ÅR 1911

KOMMITTÉN FÖR SOCIAL UPPLYSNING

STOCKHOLM 1912
PÅ SVENSKA FÖRLAGS FÖRLAG

INNEHÅLL

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

Kap. 1. Det moderna samhället kräver en modern socialupplysning.

Inledning	1
Sociallagstiftningens expansion	1
Den moderna upplysningstekniken	2
Indicier på behovet av effektivare socialupplysning	3
Den sociala upplysningsverksamheten	5
De aktuella förhållandena	5
Reformkraven	6
Mer upplysning direkt till allmänheten s. 6. Modernare metoder s. 6. Kontinuerlig och samordnad upplysning s. 7. Utvidgad officiell upplysning s. 8. Effektivare utlandsupplysning s. 10.	
Förhållandet mellan »upplysning» och »propaganda»	10

Kap. 2. Mål och medel för socialupplysningen.

Ämnesområden	13
Översikt över socialupplysningens ämnen och källor	14
A. Socialpolitikens bakgrund s. 14. B. Socialpolitik s. 14. I: Socialförsäkring s. 14. II. Socialvård s. 14. III. Arbetsvård (för partiellt arbetsföra) s. 15. IV. De familjesociala problemen s. 16. V. Bostadspolitiken s. 16. VI. Näringsfrågor s. 17. VII. Hälso- och sjukvård sid. 17. VIII. Arbetsmarknaden s. 17. IX. Semester och fritidsliv s. 18. X. Socialpolitisk information till och från utlandet s. 18. C. Andra hithörande företeelser s. 18: I. Den svenska samhällsstrukturen s. 18. II. Den svenska rättsstaten s. 19. III. Medborgaren och försvaret s. 19. IV. Uppfostran och undervisning s. 19. V. Det svenska organisationsväsendet s. 19.	
Uppgifter för en vidgad socialupplysning	21
Rådgivning om existerande stödåtgärder	21
Effektivare introduktion av socialreformerna	22
Upplysning om medborgarnas individuella ansvar	22
Höjning av den sociala allmänbildningen	23
Intressenterna i den sociala upplysningen	24
Konsumenterna	24
Förmedlarna	25
Källorna	25

Upplysningsarbetets medel och metoder	28
Medel	28
Metodik	28
Socialupplysningen måste samordnas	32

Kap. 3. Filmen i socialupplysningens tjänst.

I. Översikt av filmområdet	34
Inledning	34
Olika typer och kategorier av film	37
De viktigaste inspelningstyperna	37
Normalfilm och smalfilm	40
Filmvisning och filmdistribution	40
Den svenska biografmarknaden	41
Nyetableringskontrollen s. 43. Smalfilmkontrollen s. 44.	
Filmen i det folkliga möteslivet	46
Filmen i undervisningens tjänst	50
Viss icke-statlig filmproduktion	50
Statlig filmverksamhet: åtgärder och förslag	52
Militär filmverksamhet	52
Civil filmverksamhet	53
Många förslag om statliga civila filminsatser	57
Motionen II: 386 vid 1946 års riksdag s. 60.	
II. Försöksproduktion av social upplysningsfilm	61
Inledande åtgärder	61
Många önskemål om social upplysningsfilm	62
Förslag om provisoriska åtgärder	62
Kommitténs filmverksamhet under budgetåren 1947/48—1948/49	64
Produktionsarbetet	64
Hur försöksfilmerna mottagits	67
Synpunkter och erfarenheter	68
III. Förslag om fortsatt social filmverksamhet	70
Inledande synpunkter	70
Filmen som samhällsfunktion — några framtidsperspektiv	70
En social filmverksamhet kräver statens stöd	71
Ledningen av en fortsatt social filmverksamhet	72
Produktionsfrågor	73
Fyra filmgrupper	73
1. Filmer för allmän visning inom landet s. 74. 2. Filmer för specialiserade visningar inom landet. s. 75. 3. Filmer för utlandet s. 75. 4. Socialhistorisk film — arkivfilm s. 76.	

Valet av filmtyp	77
Kortfilm s. 77. Journalfilm s. 78. Annonsfilm s. 79. Spelfilm s. 80.	
Formerna för produktionsarbetets bedrivande	80
Service och samarbete s. 80. Filmavdelningen egen producent? s. 81. Avtalsspörsmål s. 81.	
Distribution och visning inom Sverige	81
Socialfilmen på biograferna	82
Kortfilm s. 82. Journalfilm s. 84. Annonsfilm s. 84. Spelfilm s. 85.	
Socialfilmen i förenings- och möteslivet	85
Filmförsörjningen s. 85. Smalfilm eller normalfilm? Stumfilm eller ljud- film? s. 86. Projektorfrågan s. 87. Lokalfrågan s. 89. Distributionen s. 92. Föreningslivet och underhållningsfilmen s. 95.	
Socialfilmens utlandsdistribution	97
Sammanfattning	98

Kap. 4. Social utställningsverksamhet.

Utvecklingstendenser i modernt musei- och utställningsväsen	99
Socialhistoria och socialpolitik på museum och utställning	102
Bör ett socialmuseum inrättas	104
Den permanenta utställningen	107
Översikter s. 108. Social-Sverige s. 108.	
Tillfälliga utställningar	110
Vandringsutställningar	110
Sammanfattning	112

Kap. 5. Allmän social upplysningsverksamhet.

Förhållandet till statens upplysningsbyrå	113
Samverkan med pressen	115
Informationstjänst åt dagspressen	115
Aktiv presstjänst	116
Dagspressen s. 117. Veckopress och tidskrifter s. 118. Pressresor m. m. s. 118. Utlandspressen s. 118.	
Pressklipptjänst	119
Annonsering	120
Socialupplysning i radio	120
Framställning och distribution av trycksaker	122
Tidskriften »Från departement och nämnder»	122
Böcker	122
Ströskrifter	123
Ämnen, typer och utförande s. 123. Distributionsspörsmål s. 124. Samman- fattningar i broschyrform av kommittébetänkanden s. 126. Publikationer för utlandet s. 127.	
Affischering och liknande åtgärder	128

Direkt social informationstjänst	128
Central informationstjänst	129
Allmänhetens betjänande s. 129. Information av statstjänstemän s. 130. Information av utländska besökare s. 130.	
Lokal informationstjänst	131
Den kommunala upplysningstjänsten s. 131. Institutet för social upplysning och de kommunala upplysningsbyråerna s. 132. Samverkan med nämnden för kommunal upplysningsverksamhet m. m. s. 133. Enskild informationstjänst s. 134.	
Studieverksamheten i sociala ämnen	135
Insamling och förmedling av studiematerial	135
Sociala ämneskonsulenter	135
Föredrags- och kursverksamhet	136
Bildarkiv, bibliotek och kortsystem	138
Bildarkiv	138
Bibliotek	138
Kortsystem	138
Sammanfattning	140

Kap. 6. Socialupplysningens organisation.

Sammanfattning av upplysningsorganets uppgifter	141
Det sociala upplysningsarbetets fördelning	142
Upplysningsorganets förhållande till de sociala statsmyndigheterna	142
Upplysningsorganets förhållande till halvstatliga, kommunala och enskilda organ	142
Enskild, halvstatlig eller statlig institution?	143
Anknytning till någon befintlig statlig institution?	146
Vissa speciella samordningsproblem	148
Institutet för social upplysning	150
Styrelsens uppgifter och sammansättning	150
Samspelet med socialupplysningens intressenter	151
Institutets personalorganisation	152
Inledande synpunkter	152
Institutschefen	153
Avdelningscheferna	153
Filmavdelningen	154
Utställningsavdelningen	154
Publicitetsavdelningen	155
Kanslipersonal och expeditionsvakter	156

Kap. 7. Lokal- och byggnadsfrågor.

Institutets förläggningsort	158
Ett utbyggt institut behöver stora lokalutrymmen	158
Hur skall lokalbehovet tillgodoses?	159
Provisoriska lokaler för institutets start	160

Kap. 8. Kostnadsberäkningar.

A. Utbyggnadsepoken	161
I. Engångskostnader	
Byggnadskostnader	161
Kostnader för inredning och utrustning	161
II. Årliga kostnader	
Löner och liknande kostnader	162
Omkostnader	163
Kostnaderna för upplysningsarbetet och därmed sammanhängande anslagsfrågor	163
Inkomster	164
Sammanfattning av kostnaderna under A.	164
B. Erforderliga anslag för ett första verksamhetsår	165
Personalbehov och avlöningar	165
Förhyrningen av provisoriska lokaler och därmed förenade kostnader	166
Kostnader för inredning och utrustning	166
Omkostnader	166
De direkta upplysningskostnaderna	166
Filmapdelningen s. 166. Utställningsavdelningen s. 167. Publicitets- avdelningen s. 167.	
Inkomster	168
Sammanfattning av kostnaderna under B.	168

Kap. 9. Sammanfattning av betänkandet. .... 169**Bilagor.**

1. Översiktlig redogörelse för nuvarande social upplysningsverksamhet	7*
2. PM angående viss i utlandet officiellt bedriven informationsverksamhet medelst film	54*
3. PM angående vissa myndigheters och sammanslutningars önskemål om ämnen för upplysningsfilmer i sociala ämnen	66*
4. PM angående statens inkomster från film- och biografväsendet m. m. ..	76*
5. PM angående svenska museer och vissa yttringar av socialt orienterad ut- ställningsverksamhet i Sverige och utlandet	81*

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

I en till Herr Statsrådet ingiven, den 9 januari 1945 dagtecknad skrift hemställd ett antal personer om utredning angående inrättandet av en permanent institution, förslagsvis benämnd socialmuseum, med uppgift att i utställningens form sprida kunskap om vårt lands sociala förhållanden och socialpolitiska verksamhet. Över framställningen hördes socialstyrelsen och svenska institutet för kulturellt utbyte med utlandet. Båda remissinstanserna tillstyrkte, att den föreslagna utredningen kom till stånd.

Framställningen anmäldes av Herr Statsrådet i konselj den 28 juni 1946. Samtidigt härmed anmäldes en av riksdagen den 29 maj 1946 till Kungl. Maj:t avlåten skrivelse (nr 284) med anhållan om skyndsamt utredning »om och på vad sätt och i vilken utsträckning statsmakterna kunna och böra främja tillkomsten av kortare upplysningsfilmer i syfte att popularisera och sprida kunskap om i främsta rummet samhällets egen sociala hjälpverksamhet».

I yttrande till det vid konseljen förda statsrådsprotokollet över socialärenden anförde Herr Statsrådet beträffande framställningen om ett socialmuseum bland annat följande:

Det är ett från många håll omvittnat önskemål, som kommit till uttryck i denna framställning. Det har nämligen, enligt min mening med fog, gång efter annan framhållits att det nu möter stora svårigheter för såväl fackmannen som den allmänt intresserade medborgaren att göra sig förtrogen med vår egen tids sociala förhållanden och ännu mera den historiska utvecklingen på detta område. Såväl för skolundervisningen som studiearbetet inom den frivilliga bildningsrörelsen har behovet av ett åskådningmaterial i utställningens form givit sig starkt tillkänna.

Utän tvivel skulle ett socialmuseum komma att fylla en mycket betydelsefull uppgift i detta sammanhang. Den moderna utställningstekniken förfogar över en mångfald hjälpmedel då det gäller att instruktivt och intresseväckande åskådliggöra förhållanden, som icke på annat sätt med samma resultat låter sig beskrivas.

En permanent utställning med det syfte varom här är fråga, torde böra avvägas så, att den — utan att det historiska perspektivet på utvecklingen förloras — till sin väsentliga del tar sikte på den aktuella situationen. Den bör exempelvis belysa förhållandet mellan stad och land, levnadsstandarden inom olika socialgrupper, de olika socialförsäkringarna, befolkningspolitiken, sjuk- och hälsovården, bostadsfrågan, arbetarskyddslagstiftningen, arbetstidslagstiftningen, fritidsproblemen, förhållanden på arbetsmarknaden, skolväsendets sociala funktioner etc. Utställningen bör vidare kunna vara vägledande för vad som avses med en god socialvårdsstandard och kunna bidra till att aktivisera den medborgerliga verksamheten på detta område. Själva sakframställningen torde i vissa fall i förklarande syfte behöva kompletteras med en åskådlig redogörelse över de ekonomiska och politiska förhållanden, som vid varje tidpunkt varit mer eller mindre bestämmande för reformverksamhetens takt och utformning. Likaledes torde det

bliva nödvändigt att visa, hur vårt demokratiska styrelsesätt fungerar med avseende på de beslutande och verkställande organ och myndigheter, som i detta sammanhang kunna komma i fråga.

Ett socialmuseum, som beträffande materialets historiska och aktuella innehåll avväges ungefärligen så som jag här antytt, torde, vilket även förslagsställarna och de hörda remissinstanserna framhållit, i första hand bli av stor betydelse för den inhemska publiken men även komma att fylla en viktig funktion med tanke på de utländska besökare, som komma hit för att närmare lära känna våra sociala förhållanden.

Även jag anser att en sådan utredning bör komma till stånd och att densamma uppdrages åt särskilda sakkunniga. Utredningen bör utmynna i så preciserade förslag som möjligt beträffande verksamhetens omfattning och organisation, beräkningar över engångskostnader för utställningens iordningställande — innefattande lokaler, utställningsmaterial etc. — liksom ungefärligen löpande omkostnader för materialets successiva förnyelse och underhåll, utrustandet av vandringsutställningar, löner m. m. De sakkunniga synas vid förslagets utformning och uppgörandet av kostnadsberäkningarna böra utgå ifrån, att någon egentlig forskningsverksamhet icke torde kunna ifrågakomma vid en sådan institution, men väl att densamma skall kunna tagas i anspråk för undervisning i samband med kortare föreläsningkurser, särskilt anordnade studiebesök och andra liknande arrangemang. Särskilt beaktande förtjänar frågan hur allmänheten skall kunna intresseras för utställningens verksamhet och hur den centrala institutionen genom vandringsutställningar och på annat sätt skall kunna tillgodose behovet av en motsvarande verksamhet i landsorten. Jag utgår nämligen ifrån att den permanenta institutionen av många skäl måste vara förlagd till huvudstaden. Beträffande utställningens tekniska formgivning böra de sakkunniga överväga utnyttjandet av alla de olika tekniska arrangemang, som kunna vara ägnade att göra anordningarna så intressväckande och lättillgängliga som möjligt. Det synes mig vidare angeläget att pröva, huruvida icke en för allmänheten liksom för mera speciellt intresserade avpassad informationstjänst i sociala frågor bör kunna anordnas i direkt anslutning till utställningen. Då benämningen socialmuseum lätt kan ge intryck av en till övervägande del på historiskt material byggd verksamhet torde även de sakkunniga böra överväga, om icke denna benämning med fördel kan bytas ut mot någon, som bättre svarar mot verksamhetens egentliga syfte.

Lämpligt vore, framhöll Herr Statsrådet härefter, att i direkt samband med den sålunda förordade utredningen verkställa den av 1946 års riksdag i dess skrivelse nr 284 begärda skyndsamma utredningen angående upplysningsfilmer rörande samhällets sociala hjälpverksamhet. Sannolikt vore nämligen att det under utredningsarbetet komme att visa sig fördelaktigt att ta filmen i anspråk för vissa av de ämnen den ifrågasatta utställningen skulle åskådliggöra. Härom anfördes fortsättningsvis i huvudsak följande.

Förutom det behov av sådan film, som skulle kunna komma att uppstå i anledning av upprättandet av en permanent socialutställning, torde en sådan filmverksamhet böra avse såväl inslag i den reguljära biografrepertoaren som program vid av olika organisationer och institutioner särskilt anordnade upplysningsmöten i sociala frågor. Även i den sociala utbildningen och skolundervisningen böra sådana filmer med fördel kunna komma till användning. Olika alternativ beträffande såväl i vilken ordning beslut om inspelande av sådana filmer bör träffas som i fråga om verksamhetens finansiering och filmernas distribution torde vara tänkbara. Det bör ankomma på de sakkunniga att avgiva förslag om i vilken form denna verksamhet lämpligast bör bedrivas med hänsyn till kravet på erforderligt inflytande över verksamheten från det allmännas sida och största möjliga smidighet i fråga om verksamhetens organisatoriska utformning.

I enlighet med Herr Statsrådets avslutningsvis gjorda hemställan bemyndigade Kungl. Maj:t Herr Statsrådet att tillkalla högst åtta sakkunniga för att inom socialdepartementet verkställa utredning om dels inrättande av ett socialmuseum och dels statsmakternas medverkan i syfte att främja tillkomsten av upplysningsfilmer i sociala ämnen.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades samma dag, dvs. den 28 juni 1946, följande personer som sakkunniga, nämligen fru Alva Myrdal, filosofie licentiaten fru Brita Åkerman Johansson, redaktören Gotthard Johansson, ledamoten av riksdagens andra kammare, ombudsmannen John Lundberg, direktören Gustaf Munthe, direktören Hilding Skjöld, redaktören Nils Thedin och kanslichefen Erik Thörnberg. Åt fru Myrdal uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

Till sekreterare åt de sakkunniga förordnades samtidigt numera förste kansli-sekreteraren i socialdepartementet Erik Skoglund.

De sakkunniga har antagit benämningen *Kommittén för social upplysning*. Till vice ordförande har kommittén utsett ledamoten Lundberg.

Tjänstemannen hos Kooperativa förbundet, filosofie kandidaten Tord Ekström har efter vederbörligt förordnande anlitats som biträdande sekreterare åt kommittén under tiden 15 april 1947—27 februari 1949.

Av de nyss citerade direktiven — jämförda med motiven till den omnämnda riksdagsskrivelsen — framgår, att de båda utredningar, som blivit kommittén anförtrodda, har en gemensam grund. Denna grund är det ofta vitsordade behovet av åtgärder från det allmännas sida för att bland allmänheten sprida ökad upplysning och fördjupade insikter om det svenska samhället och dess aktuella problem samt om vad som av statsmakterna utträttats och planerats på det särskilt under de sista decennierna starkt utvecklade socialpolitiska området. Mellan de båda utredningskomplexen föreligger sålunda ett direkt inre samband. Emellertid fann kommittén redan i början av sitt arbete, att båda komplexen berör ett ännu vidare problem, som kommittén funnit böra klarläggas, nämligen att skapa förutsättningar i framtiden för en ändamålsenligt och effektivt bedriven social upplysningsverksamhet.

Denna verksamhet måste inventeras i sin helhet inte bara på grund av behovets art utan även och framförallt med hänsyn till att det inte kan uppställas bestämda regler för vilka tekniska hjälpmedel, som är användbara för en viss upplysningsuppgift. Den moderna informations- och propagandatekniken förfogar över så skilda meddelelsemedel som filmen och radion samt utställningen och det tryckta och talade ordet. Vart och ett av dessa medel har olika räckvidd, når olika stora och differentierade publikgrupper, har olika verkan på lång och på kort sikt och kan vara mer eller mindre lämpade i olika situationer och sammanhang. Att lägga upp en generalplan för den sociala upplysningens utförande, som enbart baserades på film- och utställningsverksamhet, skulle enligt kommitténs mening vara att på ett konstlat och därför i längden opraktiskt sätt klavbinda utvecklingen.

Utifrån dessa synpunkter har kommittén funnit det vara nödvändigt att på grundval av gjorda undersökningar och överväganden rörande den sociala upp-

lysningens förhållanden och behov framlägga förslag till en för en samlad social upplysningsverksamhet lämplig organisation med sikte på såväl fullständigt utbyggda anordningar som ett mera blygsamt inledningskede.

På framställningar av kommittén har följande personer tillkallats för att såsom experter biträda kommittén, nämligen den 16 april 1948 byggnadsrådet i byggnadsstyrelsen Gunnar Wejke och intendenten hos samma styrelse Sten O. Roempke (vid behandlingen av lokal- och byggnadsfrågor) samt den 10 juni 1948 intendenten vid nordiska museet Mats Rehnberg (vid behandlingen av frågor om social utställningsverksamhet).

Samråd och överläggningar har förekommit med representanter för såväl officiella institutioner som enskilda organisationer och sammanslutningar. I särskilda informationsfrågor — företrädesvis beträffande kontakter med pressen, pressklipp-tjänst, publikationsverksamhet och annonsering — har kommittén vid upprepade tillfällen rådgjort med chefen för statens upplysningsbyrå, redaktören K. Waller.

Vidare har kommittén trätt i förbindelse med andra utredningskommittéer för dryftande av spörsmål av gemensamt intresse. Rådplägningar under hand eller vid sammanträden har sålunda skett med kommittén för kommunal upplysningsverksamhet, med 1946 års sakkunniga för upplysningsverksamheten i utlandet, med trycksakskommittén, med 1946 års utredning angående kvalitetsforskning och konsumentupplysning samt med folkbibliotekssakkunniga och med nyetableteringssakkunniga. Fortlöpande kontakt har uppehållits med 1946 års skolkommissions film- och radiodelegation genom kommitténs huvudsekreterare i dennes egenskap av ledamot i delegationen.

Kommittén har anlitat biträde av byråsekreteraren hos statskontoret Rolf Rudhe för vissa anslags- och kostnadsberäkningar.

Med anledning av remisser har kommittén avgivit följande yttranden:

- 1) den 10 oktober 1947 till Kungl. Maj:t över polisinstruktionsutredningens betänkande angående polisen och allmänheten (SOU 1947: 45);
- 2) samma dag till Kungl. Maj:t över en av medicinalstyrelsen i skrivelse den 19 september 1947 gjord framställning angående anvisande av medel för propagandaverksamhet rörande sjukvårdspersonalens utbildnings- och anställningsförhållanden;
- 3) den 7 november 1947 till Kungl. Maj:t över ett av utredningen för hem- och familje-frågor avgivet betänkande angående familjeliv och hemarbete (SOU 1947: 46);
- 4) den 10 september 1948 till Kungl. Maj:t över 1946 års alkoholistvårdsutredningens betänkande med förslag till lag om nykterhetsvård m. m. (SOU 1948: 23); samt
- 5) den 29 november 1948 till statsrådet och chefen för folkhushållningsdepartementet över ett av chefredaktören Frans Severin såsom utredningsman den 20 november 1948 avgivet betänkande angående översyn av formerna för den statliga upplysningsverksamheten rörande folkhushållningsfrågor m. m.

Tillika vill kommittén erinra om att tre av kommitténs ledamöter jämte huvudsekreteraren efter vederbörligt tillstånd har företagit en resa till Köpenhamn i november 1946 för studier av den danska statliga dokumentärfilmverksamheten.

Kommittén får härmed värdsamt till Herr Statsrådet överlämna sitt betänkande. Dess egentliga utredningsuppdrag har därmed fullgjorts.

I enlighet med givet uppdrag har kommittén emellertid även handhaft ledningen av den verksamhet för inspelning av sociala upplysningsfilmer, vartill statsmakterna på framställningar av kommittén i skrivelser den 4 januari och den 25 november 1947 har anvisat anslag till Social upplysningsfilm för budgetåren 1947/48 och 1948/49. Med bifall till kommitténs i skrivelse den 29 november 1948 därom gjorda framställning har anslag för motsvarande ändamål anvisats även för budgetåret 1949/50. Beträffande filmverksamhetens bedrivande hänvisas till den redogörelse därför, som lämnas i tredje kapitlet av föreliggande betänkande (sid. 64 ff.). Det är kommitténs avsikt att, intill dess annorledes bestämts, fortsättningsvis ombesörja de med sagda verksamhet förenade uppgifterna, dock med den ändrade sammansättning av kommittén, som må föranledas av de framställningar om entledigande från kommittéarbetet, vilka i samband med betänkandets avlämnande göres av vissa av kommitténs ledamöter.

En separat sammanställning av pressuttalanden om de av kommittén framställda filmerna överlämnas.

I betänkandets slutbehandling har deltagit samtliga kommitténs ledamöter utom fru Alva Myrdal, som på grund av utrikesvistelse varit förhindrad närvara.

Stockholm den 2 juni 1949.

JOHN LUNDBERG

BRITA ÅKERMAN JOHANSSON

GOTTHARD JOHANSSON

GUSTAF MUNTHE

HILDING SKJÖLD

NILS THEDIN

ERIK THÖRNBERG

/ Erik Skoglund

Tillika VIII kommittéens utvärdering av det förväntade resultatet vid den sista provningen i oktober 1945 för studiet av den kemiska stabiliteten hos vitaminer vid olika temperaturer.

Kommittén har lämnat ut sitt utlåtande till Högskolestyrelsen och är övertygad om att denna utvärdering kommer att ligga till grund för beslut om hur utbildningsplanerna skall utformas.

I samband med att ett antal av de studenter som utvaldes till utbildningen i oktober 1945 återkommit till högskolan för att påbörja sin utbildning i januari 1946, har utvärderingen av utbildningen i oktober 1945 gjorts på nytt. Detta har gjorts i samråd med de studenter som återkommit till högskolan och som har varit med och gjort utvärderingen. Detta har gjorts i samband med att de studenter som utvaldes till utbildningen i oktober 1945 återkommit till högskolan för att påbörja sin utbildning i januari 1946. Detta har gjorts i samråd med de studenter som återkommit till högskolan och som har varit med och gjort utvärderingen. Detta har gjorts i samband med att de studenter som utvaldes till utbildningen i oktober 1945 återkommit till högskolan för att påbörja sin utbildning i januari 1946. Detta har gjorts i samråd med de studenter som återkommit till högskolan och som har varit med och gjort utvärderingen.

En annan viktig fråga är hur utbildningen skall utformas så att den skall vara av god kvalitet och av hög standard. Detta har gjorts i samråd med de studenter som återkommit till högskolan och som har varit med och gjort utvärderingen.

I betänkandet utvärderingen av den kemiska stabiliteten hos vitaminer vid olika temperaturer, som utgörs av utvärderingen av utbildningen i oktober 1945, nämns bland annat att de studenter som utvaldes till utbildningen i oktober 1945 återkommit till högskolan för att påbörja sin utbildning i januari 1946.

Stockholm den 2 juni 1946

Hans Axelson	Carl Löfdahl	Hans Malmberg	Sten Palmgren	Ulf Stenroos
Ingemar Isaksson	Carl Lindholm	Carl-Olof Lundberg	Carl-Olof Lundberg	Carl-Olof Lundberg

Hans Axelson

Första kapitlet

DET MODERNA SAMHÄLLET KRÄVER EN MODERN SOCIALUPPLYSNING

Inledning.

De stegrade krav, som reformarbetets väldiga utbyggnad i vårt land under de senaste generationerna har kommit att ställa på medborgarens kunskaper och insikter i samhällsliga angelägenheter, har mer och mer uppenbarat behovet av förstärkta åtgärder för att bland den svenska allmänheten sprida upplysning om olika grenar av samhällets verksamhet. Med särskild styrka anmäler sig detta behov i fråga om socialpolitiken, där lagstiftningen utvecklats i snabbare takt än på de flesta andra områden. Angelägenheten av att nu både konsolidera de landvinningar, som redan gjorts i det sociala framstegsarbetet, och lägga grunden för ytterligare reformer ger också ökad vikt åt en allsidig utredning om vad som bör och kan göras för att åstadkomma en tidsenlig socialupplysning.

Två ting skärper framför andra kraven på en upprustning av den sociala informationen: sociallagstiftningens utbyggnad och upplysningsteknikens framsteg.

Sociallagstiftningens expansion.

Den utveckling, som försiggått i vårt land på det sociala området under tiden från det demokratiska genombrottet, är av utomordentligt stor omfattning. I dag intar de sociala frågorna en domineran-

de plats i samhällslivet. Efterföljande fakta är i detta avseende belysande.

Reformarbetet begynte redan på 1920-talet men först under 1930-talet tog det riktig fart. Under detta årtiondes förra hälft dominerades det av de arbetslöshetspolitiska åtgärderna. Då genomfördes också den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen och ökades statsbidragen till sjukkassorna. Så började den moderna bostadspolitiken kräva stora anslag vid mitten av trettio-talet. Under dess senare del genomfördes en rad åtgärder, som främst tog sikte på befolkningspolitiska syften: man kan som exempel nämna de olika formerna för ekonomisk hjälp vid havandeskap och barns-börd, den förebyggande mödra- och barnavården samt de statliga bosättningslånen. Folkvandvärden tillkom 1938.

Under 1940-talet har de genomförda eller i princip beslutade sociala åtgärderna haft en ekonomisk räckvidd av långt större mått. Det torde vara tillräckligt att nämna folkpensioneringens kraftiga utbyggnad, de allmänna barnbidragen och den obligatoriska sjukförsäkringen.

Utvecklingen av socialvården kan lättast avläsas i siffrorna över vad utgifterna på detta område för staten, landstingen och kommunerna uppgått till under de gångna åren.

År	Sociala utgifter	
	milj.	i % av nationalinkomsten
1920	197	1,7
1925	226	3,1
1930	276	3,4
1935	403	4,9
1939	602	5,2
1943	1 313	7,4
1946	1 421	7,6
1948	2 238	10,0

De absoluta utgiftsbeloppen för olika år är inte direkt jämförbara på grund av penningvärdets förändringar. Denna felkälla blir man oberoende av, om man — såsom skett i tablåns sista kolumn — sätter de sociala utgifterna i förhållande till nationalinkomsten. Enligt dessa siffror är socialutgifternas andel av nationalinkomsten f. n. nära sex gånger större (10 %) än för 30 år sedan (1,7 %).

För budgetåret 1949/50 upptas enbart de *statliga* socialvårdsutgifterna med omkring 1 500 miljoner kronor.

Redan nu beslutade socialvårdsåtgärder anses emellertid, då de fram på 1950-talet hunnit utvecklas i avsedd omfattning, komma att öka de statliga socialvårdsutgifterna med belopp, vars storleksordning är svår att beräkna, men som torde komma att överstiga en halv miljard. Till jämförelse må nämnas, att statens totala utgifter å driftbudgeten för budgetåret 1949/50 beräknats till 4,4 miljarder.

Vid sidan av de offentliga socialvårdsutgifterna anslås av företag och enskilda frivilligt varje år betydande belopp för sociala ändamål. Som exempel härpå kan nämnas, att enligt en under år 1948 inom Svenska arbetsgivareföreningen gjord utredning dess medlemmars frivilliga utgifter för sociala ändamål kunde beräknas ligga någonstans i närheten av 3,8 % av företagets totala lönesumma.

Oaktat den utbyggnad av socialvården, som redan har genomförts, och de sociala åtgärder, som i princip beslutats men ännu ej hunnit verkställas, är önskemålen om ytterligare reformer långt ifrån uttömda. På programmet står sålunda obligatorisk arbetslöshetsförsäkring, änkepensionering, allmän pensionering av arbetare och anställda i enskild tjänst samt småföretagare och jordbrukare, utbyggnad av den öppna läkarvården, en reformerad fattigvårdslagstiftning, en ytterligare aktiviserad bostadspolitik, reformer i fråga om kvinnornas ställning i hem- och yrkesarbete, kollektiv tvätt och andra kollektiva anordningar för underlättande av hemarbete, utbyggnad av barnhem och barnträdgårdar, moderskapsförsäkring, förlossningsvårdens utbyggnad, fria semesterresor i utsträckt omfattning, anordningar för mottagande av semesterfirande familjer, subventionerad tillverkning av kläder och skodon, om- eller nybyggnad av ålderdomshem, barnhem och alkoholistanstalter, förbättrad sjuksjukvård, sinnessölvård och psykopatvård, utbyggnad av kroppssjukhusen, översyn av folktandvården och förbilligande av läkemedlen. Vad ett genomförande av dessa nya önskemål skulle innebära i kostnads-hänseende har inte närmare beräknats.

Det socialpolitiska lagstiftnings- och reformarbetet har inte bara ökat i omfattning. Det har också gått i riktning mot en ökad specialisering i fråga om hjälpformer och administrerande organ. Takten i denna utveckling har varit så snabb, att det blivit allt svårare att överblicka mångfalden av de lagar och författningar, som reglerar den sociala verksamheten, och att vinna kännedom om deras innehåll. Denna svårighet erfars både av de förtroende- och tjänstemän som ute i kommunerna har att svara för reformbeslutens verkställighet och av de enskilda. Allra svårast har det givetvis blivit för de senare. För lekmannen har sociallagstiftningen mer och mer kommit att framstå som en paragrafdjungel och det sociala förvaltningsmaskineriet som en labyrinth, där han ej alls eller bara med största möda kan finna sig tillrätta i uppkommande fall av trångmål och hjälp. Den situation, som sålunda uppstått, har blottat den nuvarande socialupplysningens otillräcklighet och gett starkt stöd åt kravet på snabba och effektiva åtgärder för att bota vad som nu brister.

Tillgodoseendet av de många behov, som här anmäler sig, är utan tvekan ett samhälleligt intresse av första ordningen. För skapandet och på längre sikt upprätthållandet av en social välfärdsstat krävs att kunskapen om vad som är rättigheter och skyldigheter är gemene mans egendom men också stödet av ett aktivt medborgarintresse, som är grundat på verklig kännedom om samhällets sociala funktioner och dess aktuella problem.

Den moderna upplysningstekniken.

Nya instrument för massupplysning har tillkommit i vår tid, andra åter har moderniserats. Press, radio och film

prövar ständigt nya vägar för att stärka och uppehålla kontakten med den stora allmänheten. Framkommande vetenskapliga eller erfarenhetsmässiga rön om hur upplysning bör meddelas för att bäst tjäna uppställda syftemål omsätts snabbt i verkligheten. Och ett högt uppdrivet reklamväsen, spelande på den moderna propagandans alla instrument, har vant nutidsmänniskan vid att bli bjuden på åskådlig och fantasieggande information i rikt varierad uppläggnings.

Indicier på behovet av effektivare socialupplysning.

Det ligger i sakens natur att någon mätning av allmänhetens genomsnittliga kunskap i sociala ting ur behovsynpunkt knappast låter sig göra. Svårigheten härvidlag ligger inte bara på det praktiska genomförandets plan. Det skulle även vara ogörligt att avgöra, i vad mån det ena eller andra kunskapsmättet kunde anses tillräckligt. I varje fall är det otänkbart att endast rikta en förfrågan till allmänheten om vilken kunskap den förmenar sig sakna eller att studera förekomsten av spontana förfrågningar från allmänhetens sida. Det är en bedräglig tanke, att allmänheten själv skulle förnimma denna brist i någon större utsträckning. Klart är, att mycket stora behov kan vara latent. Som konkreta yttringar av allmänhetens rådvillhet i socialfrågor anmäler sig närmast den mängd av förfrågningar, som dagligen inkommer till statliga och kommunala myndigheter, till Radiotjänsts »sociala brevlåda», till dags- och veckopressens frågespalter och av denna för ändamålet engagerade socialkuratorer — för att inte glömma floden av brev och hänvändelser till personer som på ett eller annat sätt blivit kända för att ha med socialpolitik att göra. Många drastiska

Detta betyder, att den stora allmänheten kommer att ha föga intresse till övers för sådana yttringar av social information, som presenteras i mindre tilltalande eller lättillgängliga former än den kommersiella reklamens alster. Skall den sociala upplysningen kunna vinna en fast förankring i det allmänna medvetandet, måste den hålla sin formella standard i nivå med tidens krav och fortlöpande förnyas i takt med upplysningsteknikens framsteg och förändringar.

exempel på okunnighet och villrådighet bland allmänheten skulle här kunna anföras.

Intressant är i detta sammanhang att studera resultaten av några s. k. galupundersökningar.

Hösten 1947 utförde Svenska Gallupinstituten på uppdrag av tidningen Vi en specialundersökning om kännedomen av en del nyare sociala förmåner. Som undersökningsobjekt valdes *folkpensionen, mödravården, de allmänna barnbidragen och husmodershjälpen*. De tillfrågade fick uppge

- a) storleken av folkpensionen dels för ensam person dels för äkta makar,
- b) kostnaden för anlåtande av mödravårdscentralerna,
- c) om barnbidragen är beroende av familjeinkomst eller icke,
- d) om en sjuk husmor genom samhällets försorg kan få hjälp med hemmets skötsel.

Om svaren på dessa frågor kan följande anföras.

Folkpensionen.

Storleken av grundpensionen för ensam person (1 000 kronor) var okänd för 32 procent av de tillfrågade, medan 3 procent lämnade orätta svar. Kännedomen var bäst bland personer över 65 år, där endast 12 procent svarade »vet ej», medan 3 procent gav felaktiga svar.

På frågan om grundpensionen för äkta makar (1 600 kronor) sade sig 36 procent ingenting veta, medan 11 procent gav felaktiga svar. Bland de gifta var 34 procent svarslösa, medan 11 procent svarade fel.

I åldersgruppen över 65 år utgjorde de helt okunniga 21 procent, medan 7 procent gav fel svar.

Mödravården.

Att anlita det av mödravårdscentralerna är fritt, var bekant för endast 44 procent av samtliga tillfrågade. 2 procent svarade, att undersökning och behandling på mödravårdscentral kostade pengar, medan 54 procent inget visste. Bland kvinnorna var det sammanlagt 52 procent som var felunderrättade eller inte kunde lämna något svar. Bland gifta var motsvarande grupp 53 procent.

Barnbidragen.

Att detta utgår lika för alla barnfamiljer var bekant för 84 procent av de tillfrågade. 10 procent kände inte till om barnbidragen skulle bli inkomstbundna eller icke, medan 6 procent trodde att de skulle komma att bli det. I detta fall var kännedomen bäst bland de gifta, där endast 7 procent var svarslösa och 5 procent trodde, att bidragen skulle bli inkomstbundna.

Husmodershjälpen.

På denna fråga svarade 8 procent, att en sjuk husmor inte kunde få hjälp med hemmets skötsel genom samhällets försorg, medan 12 procent förklarade sig inte känna till om hon kunde få det eller inte. För män och kvinnor fördelade sig svaren lika. Bland de gifta var det sammanlagt 19 procent, som inte kände till att husmodern kan få sådan hjälp.

Trots att de uppställda kunskapskraven var synnerligen måttliga, visade det sig, att mer än var tredje person var okunnig om grundbeloppen av folkpensionen, att var sjätte var okunnig om naturen av de barnbidrag, som skulle träda i funktion några månader efter undersökningen, och att var femte icke kände till den samhällsliga husmodershjälpen. Mest frappant var okunnigheten om mödravården, där mer än hälften av de tillfrågade tillhörde kategorien okunniga.

Andra undersökningar har gällt kännedomen om alldagliga samhällsliga företeelser utanför det socialpolitiska området.

En så vanlig företeelse som *arbetsstudier* visade sig vid en gallupundersökning i december 1945 vara okänd för 38 procent av de tillfrågade. Bland anställda i olika yrken utom huslig tjänst var 26 procent okunniga härom.

På en fråga, ställd i maj 1944, om man följde med de viktigaste *riksdagsbesluten*, svarade 13 procent att de ofta gör det, 34 procent att de gör det ibland, medan 53 procent svarade, att de aldrig gör det.

Ett mera positivt utslag gav däremot en i april 1946 gjord undersökning, där frågan ställdes, huruvida man är skyldig att göra något vid misstanke att ha blivit smittad av *venerisk sjukdom*. 91 procent kände till, att man är tvungen att besöka läkare, 3 procent att man icke får föra smittan vidare, 2 procent att man måste uppge smittokällan, om man kan det, medan 2 procent slutligen visste, att man måste göra något men inte med säkerhet vad. 6 procent var helt okunniga.

I ett par fall har Gallupinstitutet låtit de intervjuade definiera någon term, som är vanligt förekommande i den samhällsliga diskussionen. I september 1947 ställdes en fråga om vad som menades med *inflation*. På denna gav sammanlagt 53 procent mer eller mindre nöjaktiga svar, medan 5 procent gav felaktiga svar och 42 procent var helt okunniga. I november 1946 frågades om innebörden av ordet *levnadskostnadsindex*. Svaren på denna fråga visade, att endast 39 procent kände till detta ords betydelse, medan 61 procent var okunniga.

I november 1946 gav det då förestående införandet av *källskatten* anledning till en fråga, om man kände till att det skulle bli en ändring av skattebetalningen efter årsskiftet. Här visade det sig, att 96 procent kände till detta, medan 4 procent inte gjorde det. 64 procent visste också på vilket sätt källskatten för deras vidkommande skulle komma att tas ut.

I samtliga de nu refererade fallen gäller, att frågorna varit tämligen enkla och främst gällt innebörden av vissa reformer eller förhållanden. Däremot har inga frågor framställts, hur medborgaren kommer i åtnjutande av vissa förmåner eller hur vissa förhållanden återverkar för honom personligen. Det oaktat ger enkäternas resultat vid handen, att en betydande del av folket är bristfälligt orienterad om samhällsliga fakta och företeelser. Hade man möjlighet att göra ytterligare undersökningar, skulle sannolikt behovet av åtgärder för att informera medborgarna om det samhälle de lever i framträda i ännu klarare dager.

Den sociala upplysningsverksamheten.

De aktuella förhållandena.

På grundval av uppgifter, som inhämtats från ett stort antal håll, har kommittén genom sin huvudsekreterare utarbetat den översiktliga redogörelse för den nuvarande sociala upplysningsverksamheten i vårt land, vilken såsom *Bilaga 1* fogats till detta betänkande.

Redogörelsens uppläggning och huvudsakliga syfte presenteras i ingressen till bilagan. Kommittén vill i anslutning därtill framhålla, att undersökningen endast omfattar den upplysningsverksamhet, som för ändamålet direkt och systematiskt organiserats av vissa organ, institutioner och sammanlutningar, vilka kommittén ansett särskilt representativa. Något försök att mäta olika redovisade åtgärders resultat har inte gjorts. Uppgifter om upplagestorlek på publikationer och trycksaker eller publikfrekvens vid vissa former av upplysningsförmedling har visserligen kunnat presteras i ett stort antal fall, men något direkt mått på den faktiska effektiviteten i upplysningen ger ju sådana siffror självfallet inte. I övrigt hör påpekas, att kommittén avstått från att redogöra för den sociala undervisningen i skolorna samt pressens självständiga upplysningsinsatser, i vetenskap om de svårigheter en sådan inventering skulle medföra. Däremot har kommittén sökt redovisa olika institutioners systematiska strävanden att få informationer om sin verksamhet publicerade i tidningspressen (artikel-tjänst).

Vad redogörelsen i *Bilaga 1* ger vid handen kan sammanfattas på följande sätt.

Den visar, att en systematisk social upplysningsverksamhet först togs upp av vissa ideella föreningar som led i

deras strävanden att bereda mark för sociala reformförslag. Framför andra är här att nämna Centralförbundet för socialt arbete (CSA) samt Svenska fattigvårds- och barnvårdsförbundet (nuvarande Svenska socialvårdsförbundet). Sedan den sociala verksamheten aktiverats och täckt ett allt vidsträckt område, har intresset för social upplysning ökat. Kvinno-, ungdoms- och bildningsorganisationer har först sporadiskt, så småningom som en alltmer naturlig sak, ägnat uppmärksamhet åt sociala frågor inom ramen för sin studieverksamhet. De direkta intresseorganisationerna — fackliga, politiska eller ekonomiska — har vidare i stor utsträckning berett plats för sociala spörsmål på sina studieprogram eller på andra sätt införlivat social upplysning med sin verksamhet.

Först i ett senare skede av utvecklingen har samhällets egna organ funnit anledning att ta upp en direkt till allmänheten riktad upplysning. Frågan om de bästa och snabbaste metoderna härvidlag aktualiserades under andra världskriget vid de då inrättade krisorganen. Kommissionerna och statens informationsstyrelse begagnade sig av förstatsorgan i stort sett tämligen oprövade former av offentliga meddelanden, såsom cirkulärartiklar till pressen, av radion och filmen, flygblad, affischer och broschyrverksamhet. Särskilt aktiva var de militära informationsorganen, som hade förmånen att arbeta med goda ekonomiska resurser för ändamålet. Statens arbetsmarknadskommis-sions informationstjänst lämnade måhända det bästa exemplet på en i moderna former bedriven social upplysningsverksamhet.

Redogörelsen visar, att den sociala upplysning, som nu bedrivs av offent-

liga och enskilda organ, har nått stor omfattning och i viss utsträckning även betjänar sig av fullt moderna metoder. Å andra sidan har kommittén fått ett bestämt intryck av att en stor del av de där redovisade upplysningsinsatserna ej alls eller endast bristfälligt täcker de krav, som man ur skilda effektivitets- och rationalitetssynpunkter vill uppställa i detta sammanhang. Arten av dessa krav skall preciseras i det följande.

Reformkraven.

Mer upplysning direkt till allmänheten.

Mycket av den offentligt organiserade sociala upplysningsverksamheten sådan den redovisas i *Bilaga 1* visar sig vid närmare betraktande vara inte så mycket en utåtriktad upplysningsverksamhet — d. v. s. med adress till den breda allmänheten — utan mer en funktionsupplysning. Med de inte sällan förekommande uppgifterna, att vissa upplysningsåtgärder riktas till »allmänheten», torde man från vederbörande uppgiftslämnare ofta endast velat ha utsagt, att ifrågavarande åtgärder vänder sig inte bara till funktionärer eller organisationsmedlemmar utan också till den av det behandlade ämnet speciellt intresserade allmänheten. En sådan information av allmänheten är givetvis något annat än *massupplysning*, varmed kommittén avser artikeltjänst för dagspressen, upplysning i radio, annonsering, affischering, visning av biografkortfilm, spridning av trycksaker i jätteupplagor o. d. Till och med ett för socialpolitiken så centralt ämbetsverk som socialstyrelsen har i sin löpande publikationsverksamhet huvudsakligen riktat sig till funktionärer. I och för sig är en sådan form för socialupplysning

nödvändig och det bör antecknas som en tacknämlig utveckling, att behovet därav i allt större utsträckning har beaktats. Men det är en brist, om funktionärsupplysningen blir den enda form av meddelanden utåt som ett offentligt organ anser sig behöva lämna. Iakttagelsen gäller i allt väsentligt även så viktiga enskilda institutioner som Centralförbundet för socialt arbete och de tre kommunförbunden.

Det krav, som här anmäler sig, gäller alltså åtgärder för en väsentlig förstärkning av den mot den breda allmänheten inriktade socialinformation.

Modernare metoder.

Upplysningsteknikens framsteg har tidigare berörts. Den moderna reklamen och propagandan utnyttjar denna tekniks resurser och framträder i roande, attraktiva och stimulerande former. Den sociala upplysningen har — i stort sett — haft en annan karaktär. Vid en granskning av den upplysningsverksamhet, som redovisas i *Bilaga 1*, skönjes samma tendens, som förmärkts inom det allmänna folkbildningsarbetet.

Det ligger i sakens natur, att bildningsarbetets metoder har en tendens att överleva sig själva, säger Folkbildningsutredningen i sitt första betänkande (SOU 1946:68). Om bildningsarbetet skall lyckas behålla och utvidga sitt grepp om människorna, är det nödvändigt, att metoderna förnyas och anpassas efter det aktuella läget. Detta krav har inom skolans område resulterat i nya pedagogiska uppslag. Även folkbildningsarbetet måste ständigt förnya sina metoder att meddela kunskaper och färdigheter på ett sådant sätt, att budskapet når fram till sin avsedda adress och svarar mot deltagarnas förutsättningar och behov, utan att deras självverksamhet avtrubbas.

Sanningen i det citerade uttalandet gäller även för den sociala upplysningen. Det är i längden ohållbart att låta dess kunskapsmeddelande möta medborgarna i en form, som verkar an-

tikverad i jämförelse med den privata reklam- och propagandaverksamhetens yttringar. Den moderniseringsstråvan, som inom den offentliga sektorn kan skönjas bakom de olika etapperna på vägen från det gamla kungörelseläsandet och anslagsförfarandet fram till våra dagars annonser och andra meddelanden i tidningar och publikationer, bör med all kraft fortsättas på alla områden av offentlig verksamhet och med anlåtande av den moderna upplysningsteknikens resurser.

Kontinuerlig och samordnad upplysning.

En genomgång av *Bilaga 1* ger vidare fog för påståendet, att mycket av den sociala upplysningsverksamhet som varit orienterad mot allmänheten, har varit sporadisk i ansatserna och tämligen osystematiskt fördelad på olika uttrycksmedel. Många initiativ för upplysning har varit av engångskaraktär. I en del fall har man lyckats skapa intresse och möjligheter för att starta någon art av upplysning, men verksamheten har snart ebbat ut igen. Är man något insatt i förhållandena, vet man, att detta ofta har ekonomiska skäl. Man skulle rentav vilja påstå, att ofta har mer av vederbörandes tid och initiativkraft gått åt till att skaffa fram pengar än till att bedriva själva upplysningsverksamheten. Av samma skäl har något verkligt systematiskt bedömande av vilket upplysningsmedel, som för det ena eller andra ändamålet skulle vara mest effektivt, oftast ej kunnat komma till stånd. Filmen har — troligen framför allt på grund av dess relativt höga kostnader — kommit minst till användning. Och när så skett, synes man ofta inte ha undersökt, om just en film låg bäst till för ändamålet i konkurrensen med andra till buds stående informa-

tionsinstrument eller om filmens verkan hade kunnat understödjas genom något kompletterande upplysningsmedel. I brist på kvalificerad konsultation har den tillfälliga användningen av en viss upplysningsform också mången gång blivit onödigt schablonmässig.

I fråga om kontinuiteten anmäler sig ett behov av mera speciell natur. Fastän nyheter inom sociallagstiftning och socialvård undan för undan bringas till offentlig kännedom via tidningar, publikationer och radio osv. är det utomordentligt svårt för de flesta att skaffa sig säker kännedom om vad som verkligen är gällande lag eller vad som är aktuella nyheter på det sociala området. En rationellt organiserad konsultationsservice på grundval av ett kortsystem, som ständigt hålls aktuellt, är enligt kommitténs mening ett önskemål. Härtill återkommer kommittén i ett senare sammanhang.

Man kan vidare inte undgå att finna hur sporadiskt olika sociala ämnen är företrädde och hur föga samordnade upplysningsinsatserna därvid för närvarande är. I viss mån förhåller det sig givetvis så, att upplysningsverksamhet i första hand kommit till stånd på sådana ämnesområden, där upplysningsbehovet varit mest framträdande. Men i hög grad har urvalet också varit beroende på yttre omständigheter, t. ex. i vilken mån man fått medel till en viss kampanj. Dubbleringar har visserligen hittills spelat föga roll inom den sociala upplysningsverksamheten. Om den får väsentligt ökad omfattning, bör dock uppmärksamheten inriktas på att söka undvika sådana eller att samordna likartade åtgärder till en gemensam insats. Sannolikt har en dylik samordning mången gång inte kunnat komma till stånd till följd av att ett organ saknat kännedom om ett annat organs planer.

Utvidgad officiell upplysning.

Den sociala upplysningsverksamheten i dess tidigare yttringar var, som redan framhållits, renodlat ideell. Centralförbundet för socialt arbete och Svenska socialvårdsförbundet kan nämnas som exponenter för en dylik inriktning. Bägge tillkom som allmännyttiga upplysningsföretag. Folkrörelserna hade likaså till en början en mer allmänt ideell karaktär. Sedermera har utvecklingen gått mot starka sammanlutningar av mer eller mindre intressebetonad art, inom vilka den sociala informationen blivit en gren av den allmänna verksamheten.

Det finns anledning att uppmärksamma denna företeelse med kritiskt öga, särskilt med tanke på att de kanske betydelsefullaste av alla upplysningsorganen, nämligen tidningarna, nästan genomgående företräder politiska partier eller andra intresseorganisationer. Av den redogörelse, som i *Bilaga 1* lämnas för den sociala upplysningsverksamheten inom de politiska partierna (jämte deras ungdoms- och kvinnoorganisationer), framgår också, att den där bedrivna sociala informationen i viss mån färgas av partiarbetet. I och för sig är inget att anmärka emot att de sociala frågorna ses under olika perspektiv. Som komplement till denna intressebetonade upplysning i stadigt växande är det emellertid angeläget, att samhällets egna organ på det sociala området bereds vidgad möjlighet att bedriva en av dylika intressen oberoende upplysningsverksamhet.

Den traditionellt smala marginalen för upplysningsanslag har hittills lagt hinder i vägen härför. Det kan konstateras, att folkhushållnings- och arbetsmarknadsfrågor behandlats med större beaktande av upplysningsbehovet än den direkta socialpolitiken.

Intresset knyter sig främst till de nyttiggörande socialreformerna. Önskvärt vore, att i samband med varje ny verksamhet, som baseras på statsanslag, medel avsattes till förmån för upplysning om verksamheten. Redan för att sprida kännedom om att en ny reform satts i verket, skulle sålunda anslag behövas. Dylika behov har hittills endast i ringa mån tillgodosetts. Önskvärdheten att göra en större allmänhet delaktig av åtminstone de viktigaste offentliga utredningarnas motiv och förslag har vidare inte beaktats. Detta statens åsidosättande av obestridda upplysningsbehov har också mer än en gång påtalats i den offentliga debatten.

Den privata verksamheten skiljer sig även här frappant från den offentliga. Det kan visserligen inte vara rimligt att göra en direkt jämförelse mellan den privata verksamhetens reklamkonto å ena sidan och den offentliga verksamhetens upplysningskonto å den andra. Syftena är ej desamma för reklam och offentlig upplysning, ej heller kan måtten på effektivitet vara desamma. Ingen grundläggande analys av vad som härvidlag är likt och vad som är olikt finns till förfogande. Endast i ett avseende kan en jämförelse ha något berättigande: för att visa hur mycket lättare det är för den privata företagarverksamheten att disponera medel för upplysningsverksamhet, när den så anser behövt.

Det förekommer, att i det privata näringslivet reklamkontot uppgår till 5, 10, 15 % — i enstaka fall mer — av företagets nettoomsättning. Medan produktionskostnaderna tenderar att minska för varor och tjänster, synes utgifterna för försäljning, reklam och »kundtjänst» gå mot en successiv ökning.

För en uppskattning av kostnaderna för den på allmänheten inriktade so-

cialupplysningen saknas tillräckliga hållpunkter. Kostnaderna skulle endast vara möjliga att precisera i det fåtal fall, då en institution helt eller till övervägande del ägnar sig åt information på det sociala området, eller för vissa kampanjer och större engångsföretag (exempelvis filmer och utställningar).

En beräkning av kostnaderna för den *statliga* socialupplysningen jämförd med den statliga socialbudgetens utgiftssida skulle onekligen ha erbjudit ett betydande intresse. Tyvärr låter en sådan beräkning sig inte göra utan mycket ingående och tidsödande undersökningar, vilket föranlett kommittén att avstå därifrån.

I fråga om statsverkets samlade utgifter för annonsering finns vissa uppgifter tillgängliga, vilka indirekt ger en om också mycket vag uppfattning om den sociala statsannonseringens storleksordning.

Statens annonskostnader har beräknats av den s. k. *Annonsutredningen* i ett den 23 februari 1946 till finansdepartementet avgivet betänkande (i stencil). I detta uppskattades försvarets kostnader för annonsering under budgetåret 1944/45 till ca 200 000 kronor, medan allmänna civilförvaltningens och de affärsdrivande verkens utgifter för samma ändamål under budgetåret 1943/44 respektive kalenderåret 1944 angavs till ungefär 56 000 respektive ca 261 500 kronor. För länsstyrelsernas annonsering hade under sistnämnda budgetår åtgått ett nettobelopp av ca 184 800 kronor. Annonskostnaderna för den arbetsförmedling, som bedrevs av statens arbetsmarknadskommission och dess underlydande organ, uppgick till i runt tal 66 800 kronor. Med tillägg av riksbankens annonskostnader om ca 12 300 kronor, riksgäldskontorets om ca 482 800 kronor, varav större delen för sparkampanj, och riksdagens om ca 20 500 kronor jämte de utgifter för annonsering, som statsdepartementen, universitet och statliga högskolor, vissa smärre myndigheter, museer och institutioner iklätt sig, skulle statsverkets årliga annonskostnader enligt utredningen kunna uppskattas till i runt tal 1,5 miljon kronor. Det vore här fråga om ett *nettobelopp*, d. v. s. statens verkliga utgifter för annonseringen. I realiteten hade staten genom länsstyrelserna och vissa verk annonserat

för ytterligare några hundra tusen kronor, men dessa hade inte tagits med i den angivna summan, därför att de kunde sägas betalas av allmänheten i form av registrerings- och entréavgifter. Till ovan angivna summa kom kostnaderna för krisannonseringen, som 1944 uppgick till ca 709 000 kronor. Statens sammanlagda årliga utgifter för annonsering kunde därför beräknas till i runt tal 2,2 miljoner kronor.

De totala utgifterna på driftbudgeten utgjorde under vartdera budgetåret 1943/44 och 1944/45 ca 4 100 miljoner kronor. Statens årliga utgifter för annonsering vid denna tid skulle alltså ha utgjort ca 0,5 promille av totalkostnaderna.

Arbetsförmedlingens kostnader (66 800 kronor) medräknade, torde de statliga socialorganens andel i den angivna årssumman för statsannonseringen knappast ha överstigit 100 000 kronor.

Inom den privata företagsamheten tilldrar sig försäkringsväsendets reklamkostnader ett visst intresse i detta sammanhang. Några siffror må anföras.

Reklam- och upplysningsverksamhet bedrivs för försäkringsbolagens gemensamma räkning dels genom en särskild avdelning inom Svenska försäkringsbolags riksförbund, dels genom Svenska försäkringsföreningens upplysningsbyrå, dels ock för brandförsäkringens vidkommande genom Svenska brandskyddsföreningen. Kostnaderna för dessa organisationers ifrågavarande verksamhet belöper sig till ca 750 000 kronor årligen. Vidare bekostar olika grupper av bolag från tid till annan upplysningskampanjer av speciell karaktär, exempelvis inbrottsförsäkringsbolagens kampanj för några år sedan under mottot »Front mot tjuven» samt bil- och trafikförsäkringsbolagens propaganda för ökad trafiksikkerhet åren 1946—47; de sistnämnda bolagens anslag till nämnda ändamål uppgick till inemot 300 000 kronor år 1946 och 75 000 kronor år 1947. De olika försäkringsbolagen bedriver även separat reklam- och upplysningsverksamhet. Då kostnaderna i sistnämnda del inte kunnat anges av Svenska försäkringsbolags riksförbund, till vilket kommittén vänt sig i detta sammanhang, skulle den *mätbara* kostnaden för försäkringsbolagens reklam vid angivna tid kunna uppskattas till i ge-

nomsnitt 900 000 kronor per år. Då ca $\frac{2}{3}$ härav kan beräknas falla på annonseringen, skulle denna ha dragit en årlig kostnad av ungefär 600 000 kronor. Denna summa kan jämföras med ifrågavarande bolags sammanlagda premieinkomst, som år 1946 belöpte sig till ca 615 miljoner kronor. Enbart kostnaden för *gemensam* annonsering skulle sålunda i genomsnitt uppgå till omkring 1 promille av premieinkomsten.

Det sagda ger vid handen, att försäkringsbolagen annonserar i proportionellt större utsträckning än staten. Skillnaden blir än större, om man tar hänsyn till att de här angivna kostnaderna för försäkringsbolagens annonsering avsåg bara intressereklam (medan statens gällde även platsannonser).

Effektivare utlandsupplysning.

Vad slutligen beträffar den mot utlandet riktade informationen vågar man säga, att det utanför våra gränser råder en stor onödig okunnighet om det sociala Sverige, onödig inte minst därför att dylik kunskap skulle komma som en biprodukt, om mer gjordes för att berika motsvarande art av upplysning *inom* vårt land. Den i främ-

mande länder konstaterade vetgirigheten är i och för sig tillräcklig motive-ring för att göra mer. Dessutom har en sådan utlandsupplysning otvetydigt en viss utrikespolitisk verkan. Goda sociala förhållanden bidrar avsevärt till stärkande av en nations goodwill; när vårt land genom de senaste reformerna befäst sin förgrundsställning på det sociala området, är det också av vikt att söka visa detta utåt. Den nationella reklamsynpunkten får naturligtvis inte drivas för långt. Men som en ytterligare och ofta förbisedd motivering anmäler sig vårt lands — och alla länders — plikt att bidra till det internationella framåtskridandet, här närmast på det sociala området. Länderna sinsemellan har självfallet mycket att lära av varandra. Om vi anser oss ha gjort vissa sociala framsteg, bör det alltså vara vår skyldighet att meddela andra länder våra erfarenheter därav. Detsamma gäller för upplysningsbehovet i motsatt riktning. Tydligt är nämligen, att kunskapen i Sverige om socialpolitik och sociala förhållanden i andra delar av världen inte är på långt när tillfredsställande.

Förhållandet mellan »upplysning» och »propaganda».

Resonemanget om den privata verksamhetens betydligt större resurser för upplysnings- och reklamverksamhet liksom påpekandet, att enskilda organisationers intressebetonade socialupplysning måste neutraliseras, kan måhända ha vållat en missuppfattning rörande arten och syftet av den sociala upplysning, varom här är fråga. Några kommentarer må därför vara på sin plats.

Mycket litet av teoretisk klarhet finns ännu kring de båda begreppen »upplysning» och »propaganda». Vanligen

ställs de mot varandra, varvid det har ansetts ligga i upplysningens natur, att den är saklig och bara arbetar med förnuftsvärdjanden, medan propagandan går ut på att känslomässigt engagera allmänheten för en åsikt eller en uppfattning. Som en annan åtskiljande faktor har anförts urvalet av de fakta, som meddelas. Enligt denna mening skulle propagandan vara ensidig, upplysningen mera allsidig.

Kommittén har inte ansett nödvändigt att söka åstadkomma någon terminologisk eller samhällsfilosofisk analys

av dessa begrepp, ehuru en sådan i och för sig skulle vara värdefull. Det som oroar den svenska medborgaren, när han hör ordet »propaganda» är förmodligen inte så mycket att den använder mer av suggestiv påverkan och mindre av fakta utan *syftemålet*. Denna oro kan i själva verket lokaliseras ännu närmare: varje form av statlig upplysning uppkallar till motstånd, så snart det kan tänkas vara fråga om något slags reklam för samhället i konkurrens med andra företags- och livsformer samt vidare så snart det föreligger risk för något parti- eller grupp-politiskt utnyttjande. Det är dessa tvenne farosynpunkter kommittén har att bemöta snarare än att ge någon uttömmande behandling av de mycket svåra problemen om vad »upplysning» och »propaganda» i och för sig kan sägas vara.

I bägge dessa hänseenden måste en offentlig socialupplysning upprätthålla den strängaste disciplin. Klart är att en propaganda i statsauktoritär riktning inte kan accepteras. Lika självklart är kravet på partipolitisk obundenhet i verksamhetens utövande. Garantier för dennas sunda utveckling bör i första hand skapas genom valet av en organisationsform, som bygger på principen om samfällid medborgerlig medverkan.

Ingen lär med framgång kunna bestrida statens rätt att meddela saklig upplysning om beslutade reformer, om fakta, förhållanden, organ och institutioner inom den sociala verksamhetens arbetsområde. Kommittén vill hävda, att detta inte bara är statens rätt utan också dess skyldighet. En av de mest grundläggande förutsättningarna för att staten bland medborgarna skall kunna vinna det förtroende, som är innebörden av begreppet *goodwill*, är att den genom att meddela dem kunskap om vad staten är och gör låter dem förstå,

att de själva är staten i begreppet av en stor gemensamhet, skapad för deras trevnad och trygghet. Ofta reser medborgaren ett passivt motstånd mot staten av brist på sådan kunskap och insikt. En brett upplagd folkupplysning, som talar ett språk som av gemene man förstås, är därför i dubbel bemärkelse en kungsväg, som i framtiden måste beträdas för att utfylla ett sådant underskott av statlig goodwill. Endast i denna mening kan man tala om »propaganda för samhället».

För den sociala upplysningens vidkommande räcker det härvidlag inte med redogörelser i efterhand för sociallagstiftningens detaljer, för det dagliga livet på sociala institutioner osv. Det gäller också att i förväg klarlägga verkningarna av sociala åtgärder, att ge en sådan insyn redan i utrednings- och planläggningsarbetet, att medborgaren långt innan en samhällsfråga står inför sitt avgörande kan lägga en saklig grund för sitt ställningstagande till saken.

Lika legitima uppgifter för den sociala upplysningsverksamheten — de må betraktas som »propaganda» eller inte — är enligt kommitténs mening sådana informationsåtgärder, som syftar att påverka medborgarens positiva inställning till vissa allmännyttiga företeelser eller strävanden, exempelvis appeller för rationellare bostads- eller kosthållsvanor, för intensifierad enskild hälso- och kroppsvård liksom vädjanden om nykterhet vid bilkörning, om ökad varsamhet till förekommande av olycksfall i arbete, etc.

Radiotjänst — som i sin verksamhet ofta ställs inför samma avvägningsproblem i avseende å »upplysning» och »propaganda» som här berörts — har en gång under det sista världskriget gjort följande uttalande.

Programledningen har betraktat det som en självklar och angelägen uppgift att på olika sätt främja och ge uttryck åt den samling kring svenskheten, som varit utmärkande för vårt folk under dessa sista skicksedigra år. Denna av förhållandena betingade upplysningsverksamhet, som i första hand omfattat svensk historia, svensk rättsordning, svensk litteratur och svenska bygder, kan icke rättvisligen betraktas som propaganda, även om den någon gång måhända närmat sig riskzonen. (Dåvarande riksprogramchefen Dymling i Radiotjänsts årsbok 1941.)

En motsvarande inställning — vid-synt och självkritisk på samma gång — skulle kommittén vilja förorda i fråga om den här avsedda verksamheten. Och liksom man i fråga om radion ytterst litar till den svenska allmänhetens vak-samhet, måste man kunna förvänta, att medborgarnas fria kritikrätt skall inne-bära tillräcklig garanti för att alla befo-gade krav på saklighet och objektivitet i socialupplysningen blir tillgodosedda.

MÅL OCH MEDEL FÖR SOCIALUPPLYSNINGEN

Ämnesområden.

Av det föregående har redan framgått, att den upplysningsverksamhet, varom här är fråga, avses begränsad till det *sociala* fältet. Då detta från tid till tid är underkastat förändringar allt efter sociallagstiftningens utveckling, är det ogörligt att definitionsmässigt fixera gränserna för dess omfattning och vad som bör rymmas därinom. Den tabellariska redovisning av socialupplysningens ämnesområden, som presenteras i den efterföljande framställningen, har därför fått formen av en relativt utförlig exemplifiering. Därvid har vid sidan av två inledande huvudgrupper av socialpolitisk karaktär beretts plats för en mera sekundär grupp, rubricerad som »andra hithörande företeelser», av beskaffenhet att i sina individuella yttringar kunna ge perspektiv åt och komplettera bilden av de socialpolitiska ämneskategorierna, vilka utan sådant stöd lätt kan te sig alltför tekniskt isolerade. I direktiven för utredningen framhålls också, att en ifrågakommande permanent socialutställning även bör belysa bl. a. förhållandet mellan stad och land samt levnadsstandarden inom olika socialgrupper. »Själva sakframställningen» — sägs det fortsättningsvis

i direktiven — »torde i vissa fall i förklarande syfte behöva kompletteras med en åskådlig redogörelse över de ekonomiska och politiska förhållanden, som vid varje tidpunkt varit mer eller mindre bestämmande för reformverksamhetens takt och utformning. Likaledes torde det bliva nödvändigt att visa, hur vårt demokratiska styrelsesätt fungerar med avseende på de beslutande och verkställande organ och myndigheter, som i detta sammanhang kunna komma i fråga.»

Kommittén finner emellertid angeläget understryka, att den följande ämnesredovisningen — även om den gjorts tämligen detaljerad — inte ger sig ut för att vara uttömmande utan har en *exemplifierande* karaktär. Detta gäller även om åberopade källor och källinstitutioner för sakuppgifters erhållande. Socialdepartementet har exempelvis inte angivits som källa, men kommittén har utgått från att givande sakkontakter på särskilda områden kan etableras med detta och andra ej särskilt angivna statsdepartement liksom också med permanenta eller tillfälliga forsknings- och utredningsorgan med socialpolitiska funktioner.

Översikt över socialupplysningens ämnen och källor.

Ämnesområden	Källor och källinstitutioner
A. Socialpolitikens bakgrund.	
1. Äldre tiders sociala förhållanden	Socialhistorisk forskning; kulturhistoriska museer; arkiv av olika slag
2. Reformhistoria ..... Folkrörelsernas uppkomst ..... Impulser från utlandet ..... Riksdagsinitiativ ..... Lokalt pionjärarbete	Socialhistorisk forskning, arkivmaterial, riksdagstrycket m. m.
3. Den sociala standarden i nutids-samhället; socialstatistik	Statistiska utredningar och undersökningar
4. Socialpolitikens administration ..	Departement och ämbetsverk
5. Socialpolitikens kostnader och finansiering	Riksräkenskapsverket, statistiska centralbyrån, socialstyrelsen, kommunerna
6. Socialpolitikens ekonomiska förutsättningar och verkningar	Konjunkturinstitutet, socialpolitisk forskning
B. Socialpolitik.	
<i>I. Socialförsäkring.</i>	
1. Folkpensionering ..... Bidrag till änkor och änklings med barn	Pensionsstyrelsen Pensionsstyrelsen
Moderskapshjälp och moderskapspenning	Pensionsstyrelsen
2. Sjukförsäkring	Pensionsstyrelsen, sjukkasseförbundet
3. Olycksfalls- och yrkessjukdomsförsäkring	Riksförsäkringsanstalten, försäkringsrådet, socialförsäkringsbolagens förening, arbetsmarknadens huvudorganisationer
4. Ersättning för kroppsskada under militärtjänstgöring, i civilförsvaret m. m.	Riksförsäkringsanstalten, försäkringsrådet
5. Arbetslöshetsförsäkring	Arbetsmarknadsstyrelsen, fackförbunden
<i>II. Socialvård.</i>	
1. Socialhjälp	Socialstyrelsen, svenska socialvårdsförbundet
2. Abnormvård (undervisning och specialvård): Blinda	Skolöverstyrelsen, statens läroanstalter för blinda, de blindas förening
Döva och dövstumma	Skolöverstyrelsen, pensionsstyrelsen, statens läroanstalter för dövstumma, svenska dövstumförbundet, hörselfrämjandet
Vanföra	Vanföoreanstalterna, svenska vanföoreanstalternas centralkommitté, pensionsstyrelsen, medicinalstyrelsen, de vanföras riksorganisation
Sinnesslöa	Skolöverstyrelsen, medicinalstyrelsen, sinnessjuknämnden
Epileptiker	Medicinalstyrelsen, skolöverstyrelsen

Ämnesområden	Källor och källinstitutioner
3. Vård av asociala samhällsmedlemmar: Fångvård	Fångvårdsstyrelsen, skyddsvärnet, svenska skyddsförbundet
Arbetshem	Socialstyrelsen
Lösdrivarvård	Inrikesdepartementet
4. Alkoholistvård	Socialstyrelsen
5. Äldringvård:	
Älderdomshem	Socialstyrelsen, svenska socialvårdsförbundet
Pensionärshem	Bostadsstyrelsen
6. Samhällets barna- och ungdomsvård:	
Barna- och ungdomsvårdsskolor	
Barnhem	Socialstyrelsen, svenska socialvårdsförbundet
Fosterbarnsvård	D:o, allmänna barnhuset
Barnvårdsmannainstitutionen ..	Socialstyrelsen
Lagstiftningen om barn utom äktenskap	Justitiedepartementet, socialstyrelsen
III. Arbetsvård (för partiellt arbetsföra).	
1. Arbetsvård i allmänhet:	
Blinda	Arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen, de blindas förening, Kronprinsessan Margaretas arbetsnämnd för blindas
Döva	Arbetsmarknadsstyrelsen, pensionsstyrelsen, hörselfrämjandet
Dövstumma	Skolöverstyrelsen, svenska dövstumförbundet
Vanföra	Vanförestalterna, arbetsmarknadsstyrelsen, svenska vanförestalternas centralkommitté, pensionsstyrelsen, de vanföras riksorganisation
Lungtuberkulösa	Arbetsmarknadsstyrelsen, pensionsstyrelsen, svenska nationalföreningen mot tuberkulos, de lungsjukas riksförbund
Reumatiker och andra kroniskt sjuka	Arbetsmarknadsstyrelsen, pensionsstyrelsen, riksföreningen för bekämpandet av de reumatiska sjukdomarna
Psykiskt sjuka	Medicinalstyrelsen, pensionsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen
Straffade	Fångvårdsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen
2. Arbetsterapi	Medicinalstyrelsen, pensionsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen
3. Arbetsprövning och arbetsträning	Arbetsmarknadsstyrelsen, pensionsstyrelsen
4. Yrkesutbildning och omskolning .	Pensionsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, skolöverstyrelsen
5. Arbetsplacering	Arbetsmarknadsstyrelsen, pensionsstyrelsen, skolöverstyrelsen
Arbetsberedning	Arbetsmarknadsstyrelsen
Skyddad sysselsättning	Arbetsmarknadsstyrelsen, svenska vanförestalternas centralkommitté
Hemarbete	Pensionsstyrelsen, svenska vanförestalternas centralkommitté, arbetsmarknadsstyrelsen, socialstyrelsen, svenska landstingsförbundet
6. Näringshjälp	

Ämnesområden	Källor och källinstitutioner
IV. De familjesociala problemen.	
1. Den befolkningspolitiska situationen	Forskning; statistiska centralbyrån, svenska befolkningsförbundet
2. Föräldraskap: Sexualupplysning och födelsekontroll	Medicinalstyrelsen, riksförbundet för sexuell upplysning
Lagstiftning om preventivmedel, sterilisering, aborter	Medicinalstyrelsen
Särskilda abortförebyggande åtgärder	Medicinalstyrelsen
3. Bosättningslån och stöd åt familjebildning	Riksbanken, svenska slöjdföreningen
4. Hjälp i samband med havandeskap och barnsbörd: Förlossningsvård	Medicinalstyrelsen
Moderskapshjälp och moderskapspenning	Pensionsstyrelsen, sjukkassee förbundet
Mödrahjälp	Socialstyrelsen
5. Förebyggande mödra- och barnavård: Mödra- och barnavårdscentraler resp. -stationer och -filialer	Medicinalstyrelsen, svenska socialvårdsförbundet
Skyddsläkemedel	Medicinalstyrelsen
6. Utjämning av försörjningsbördan: Allmänna och särskilda barnbidrag	Socialstyrelsen
7. Bidragsförskott	Socialstyrelsen
Livräntor till barn utom äktenskap	Riksförsäkringsanstalten
8. Den sociala hemhjälpen	Socialstyrelsen
9. Anstalter för halvöppen barnavård (daghem, lekskolor, eftermiddagshem etc.)	Socialstyrelsen, Sveriges barnträdgårdslärarinnors riksförbund
10. Fria resor för barn och mödrar, stöd till barnkolonier och semesterhem för husmödrar, husmodersstipendier, feriebarnsverksamhet	Socialstyrelsen
11. Fria skolmåltider, fri skolmateriel	Skolöverstyrelsen
V. Bostadspolitiken.	
1. Bostadsförhållandena	Bostadsstyrelsen, socialstyrelsen
2. Lån och bidrag till förmån för bostadsförsörjningen, bostadsrabatter	Bostadsstyrelsen Statens hyresråd
3. Hyreslagstiftning	Byggnadsstyrelsen, bostadsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening (HSB), svenska riksborgen, landsbygdens byggnadsförening, industrins bostadsförening
4. Bebyggelseplanering och lokaliseringspolitik, tomtpolitik, vatten- och avloppsfrågor	Organ för byggnadsforskning
5. Rationalisering och effektivisering: Tekniska förbättringar	

Ämnesområden	Källor och källinstitutioner
Hemmens fasta inredning, kollektiva anordningar	Svenska slöjdföreningen, hemmens forskningsinstitut, Aktiv hushållning
VI. Näringsfrågor.	
1. Jordbrukspolitik och livsmedelsproduktion	Lantbruksstyrelsen, Sveriges lantbruksförbund, jordbrukets upplysningsnämnd, industriens utredningsinstitut
2. Kostförhållandena, upplysning om bättre kosthåll	Statens institut för folkhälsan, Aktiv hushållning, hemmens forskningsinstitut
VII. Hälso- och sjukvård.	
1. Förhållandena i allmänhet	Medicinalstyrelsen, statens institut för folkhälsan, Sveriges läkarförbund, svenska röda korset m. fl.
2. Sluten sjukvård: Kropp- och sinnessjukhus	Medicinalstyrelsen, svenska landstingsförbundet, svenska stadsförbundet
3. Hälsovård och öppen sjukvård: Distriktsvård	Medicinalstyrelsen, svenska landstingsförbundet
Öppen förlossningsvård	Medicinalstyrelsen, svenska landstingsförbundet
Mödra- och barnavård	Medicinalstyrelsen, svenska landstingsförbundet, svenska socialvårdsförbundet
Dispensärvård	Medicinalstyrelsen, svenska nationalföreningen mot tuberkulos
Psykisk barna- och ungdomsvård	Medicinalstyrelsen, socialstyrelsen, föreningen för psykisk hälsovård
Skolhälsovård	Skolöverstyrelsen
Folktandvård	Medicinalstyrelsen, svenska landstingsförbundet
4. Hygien: Allmän hygien	Statens institut för folkhälsan, föreningen för allmän hälsovård
Arbetshygien	Statens institut för folkhälsan, arbetarskyddsstyrelsen
Bad och simning	Föreningen för folkbad, pensionsstyrelsen, simfrämjandet, svenska livräddningssällskapet
Nykterhet	Socialstyrelsen, skolöverstyrelsen, centralförbundet för nykterhetsundervisning, nykterhetsorganisationerna
VIII. Arbetsmarknaden.	
1. Arbetsförhållandena i allmänhet	Arbetsmarknadsstyrelsen, landsorganisationen, svenska arbetsgivareföreningen m. fl.
2. Arbetstidslagstiftning	Arbetarskyddsstyrelsen
3. Arbetarskydd	Arbetarskyddsstyrelsen, statens institut för folkhälsan, föreningen för arbetarskydd, arbetarskyddsnämnden, arbetarnas samaritförbund, riksförsäkringsanstalten, socialförsäkringsbolagens förening

Ämnesområden	Källor och källinstitutioner
4. Lönestatistik	Socialstyrelsen, svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen, tjänstemannaorganisationerna och fackförbunden
5. Avtals-, organisations- och förhandlingsväsende på arbetsmarknaden	Landsorganisationen, svenska arbetsgivareföreningen, tjänstemännens centralorganisation m. fl., socialstyrelsen, arbetsdomstolen.
6. Sysselsättningsläge och arbetskraftsförsörjning	Arbetsmarknadsstyrelsen, socialstyrelsen, konjunkturinstitutet, industriens utredningsinstitut
7. Arbetsförmedling, åtgärder för överflyttning av arbetskraft	Arbetsmarknadsstyrelsen
8. Yrkesval och yrkesvägledning ..	Arbetsmarknadsstyrelsen, Stockholms högskolas psykotekniska institut
9. Yrkesutbildning och omskolning	Överstyrelsen för yrkesutbildning, arbetsmarknadens yrkesråd, pensionsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, lantbruksstyrelsen m. fl.
10. Arbetslöshetspolitik och arbetslöshetsförsäkring	Arbetsmarknadsstyrelsen, konjunkturinstitutet, industriens utredningsinstitut
IX. Semester och fritidsliv.	
1. Semesterlagstiftning	Socialstyrelsen, arbetarskyddsstyrelsen
2. Fria resor för barn och mödrar, stöd till barnkolonier och semesterhem för husmödrar, husmodersstipendier, feriebarnsverksamhet	Socialstyrelsen
3. Naturintressen, resemöjligheter, folksemester etc.	Svenska turistföreningen, Reso m. fl.
4. Sport, gymnastik och friluftsliv	Riksidrottsförbundet, svenska gymnastikförbundet, svenska frisksportförbundet, olika »främjanden», statens fritidsnämnd
5. Allmänna samlingslokaler	Statens nämnd för samlingslokaler
X. Socialpolitisk information till och från utlandet.	
Socialpolitik och sociala förhållanden i Sverige och utlandet ..	Svenska institutet, den officiella utlandsrepresentationen, socialstyrelsen, delegationen för det internationella socialpolitiska samarbetet
C. Andra hithörande företeelser.	
I. Den svenska samhällsstrukturen.	
1. Produktionsbetingelser ..... 2. Ekonomiskt liv ..... 3. Befolkningsförhållanden ..... 4. Bebyggelsestruktur ..... 5. Hur demokratin fungerar ..... 6. Förvaltningen ..... 7. Den kommunala självstyrelsen .	Olika ämbetsverk och forskningsorgan, institutioner och organisationer

Ämnesområden	Källor och källinstitutioner.
II. Den svenska rättsstaten.	
1. Lagsamhället — den allmänna laglydigheten ..... 2. Det folkliga inslaget i rättsvärden: tingen, nämndemän etc. .... 3. Rättshjälp för mindre bemedlade 4. Polisen	Justitiedepartementet, juridisk forskning Justitiedepartementet Svenska polisförbundet, inrikesdepartementet
III. Medborgaren och försvaret.	
1. Den allmänna värnplikten ..... 2. Hemvärdet ..... 3. Den militära socialvården ..... 4. Civilförsvaret	Försvarsstaben Hemvärnsstaben Försvarsstabens socialdetalj, försvarets socialbyrå Civilförsvarsstyrelsen
IV. Uppfostran och undervisning.	
1. Skolor ..... 2. Stipendiesystem, fri skolmateriel och beklädnadshjälp ..... 3. Folkbildningsarbetet i vidsträckt bemärkelse	Skolöverstyrelsen, lärarorganisationerna, målsmännens riksförbund Skolöverstyrelsen Samverkande bildningsförbunden, skolöverstyrelsen, konstfrämjandet, riksförbundet för bildande konst, musikfrämjandet, riksteaterns publikorganisation m. fl.
V. Det svenska organisationsväsendet.	
1. Frikyrkor ..... 2. Nykterhetsrörelsen ..... 3. Folkbildningsarbetet ..... 4. Ungdomsrörelserna ..... 5. Arbetsmarknadens intresseorganisationer ..... 6. Jordbrukarnas föreningsrörelse ..... 7. Konsumentkooperationen ..... 8. Hyresgäströrelsen ..... 9. Sveriges politiska partier ..... 10. Kvinnorörelsen ..... 11. Idrotts- och gymnastikrörelser ..... 12. Kår-, bransch- och övriga organisationer	Centrala förbund och organisationer

Såsom framgår av den gjorda sammanställningen, har kommittén gått inifrån de mer definitivt socialpolitiska uppgifterna — där de tekniskt-administrativa intressena står i förgrunden — och ut mot de av direkta statliga insatser mindre präglade områden, där medborgar- och konsumentintressena

gör sig gällande i största allmänhet. En viss rangordning ämnena emellan har efterhand framkommit som resultat av kommitténs försök att utstaka basområdet för en social upplysningsverksamhet. Denna rangordning har praktiskt värde, om man skulle vilja utbygga verksamheten i etapper: vid

starten och i ett första utvecklingskede av verksamheten en koncentration på det i trängre mening socialpolitiska fältet men därefter möjlighet till stegvis skeende utvidgningar till ämnena längre »ner» på listan.

På vidaste sikt bör socialupplysningen sträva efter att ge en bild av land, folk och kultur mot bakgrunden av samhällets struktur i olika avseenden: befolknings- och bebyggelseförhållanden, naturtillgångar, produktion etc. Såväl för den svenska allmänheten som för utlänningar är det av värde att få våra socialpolitiska åtgöranden inplacerade i en svensk helhetsbild. Socialupplysningens föremål bör vara det medborgerliga livet och de därmed förbundna problemen. Detta medborgarliv vetter emellertid ofta åt kulturella företeelser. Därför synes t. ex. allt som organiseras för att ge »konst åt folket» böra falla inom socialupplysningens arbetsfält. Vad som i den åberopade redogörelsen sammanförts under beteckningen »andra hithörande företeelser» bör dock, som redan antytts, ur upplysningsorganisatorisk synpunkt utgöra sekundära kategorier.

Att skarpt dra gränsen mellan de sistnämnda och de övriga är emellertid förknäat med svårigheter. Särskilt svårt är det att göra en klar åtskillnad mellan ekonomisk och social upplysning. Det ekonomiska livet är ju en av de allra viktigaste förutsättningarna för de sociala reformerna och bör därför också skildras som bakgrund till en social framställning. Men därutöver uppträder andra problem. Ju mer av produktionen, som kommer under någon form av samhällelig kontroll eller medverkan, desto mer flyttar den ekonomiska sektorn in under det sociala upplysningsintresset. Strävandena att åstadkomma ökad företagsdemokrati är ett belysande exempel. Kommer man in på arbets-

marknadens problem, lär dessa te sig mer »ekonomiska» under högkonjunktur, då det råder brist på arbetskraft, och mer »sociala» under lågkonjunktur, då arbetslöshet träder in. Arbetarskydd och arbetstidslagstiftning har både en social och en ekonomisk motivering. Att rationalisera hemarbetet är av stor social betydelse, men där möter ekonomiska spörsmål. Ett annat exempel på sammanhanget mellan ekonomiska och sociala faktorer är befolkningsutveckling och befolkningspolitik. Bostadsbyggandet är lika viktigt för levnadsstandarden som för investeringsverksamheten. Över huvud taget kan levnadsstandarden — konsumtion, inkomst- och köpkraftutveckling samt inkomstfördelning — mycket väl räknas till den »sociala» sfären men är avhängig av produktionen, som tänkes vara en mer »ekonomisk» företeelse.

Med det sist anförda har kommittén sålunda velat rikta uppmärksamheten på en särskilt framträdande gränsdragningsfråga. Att här ge ett bestämt förord för införande av ekonomisk information i den sociala upplysningen synes opåkallat. Å andra sidan bör dock även en sådan sak som t. ex. en populär budgetpresentation kunna ifrågakomma, om statsmakterna så anser önskvärt. I den mån dylik speciell ekonomisk information tas upp, skall den avse praktiska aktuella frågor och hållas inom ramen för statsmakternas åtgärder och uttalanden i enlighet med rådande praxis vid t. ex. statens upplysningsbyrå. Vad som för närvarande kan sägas är, att den sociala upplysningsverksamheten bör ha sin bestämda utgångspunkt i socialpolitiken och att alla ifrågakommande utvidgningar skall granskas med särskild vaksamhet av dem, som anförtros uppgiften att organisera denna verksamhet.

Uppgifter för en vidgad socialupplysning.

Rådgivning om existerande stödåtgärder.

Den mest nyttobetonade och därför ofrånkomligaste av socialupplysningens uppgifter måste vara att öka de hjälpsökandes möjlighet att få kunskap om den hjälp, som står att erhålla. Ju mer komplicerade våra välfärdsanordningar blir, desto angelägnare är denna uppgift.

Först och främst måste socialvårdens *tjänstemän* bibringas ökade insikter om den socialpolitiska verksamheten.

Den mot statsjänstemännen riktade funktionärsupplysningen bör även i fortsättningen betraktas som ett huvudintresse för ämbetsverken själva. Ett centralt upplysningsorgan kan dock tänkas överta en del av detta arbete, när belastningen överstiger det närmast berörda verkets arbetsförmåga eller när en breddad funktionärsupplysning behövs.

Vad de kommunala förtroende- och tjänstemännen beträffar, har nyligen initiativ tagits för att tillgodose deras upplysningsbehov. Genom beslut av 1948 års riksdag har sålunda inrättats en nämnd för kommunal upplysningsverksamhet, som genom muntlig kursverksamhet skall informera främst de kommunala förtroendemännen. Därjämte har åt socialinstitutet i Stockholm uppdragits att i kontakt med övriga socialinstitut och kommunförbunden organisera korrespondensundervisning för samma kategori. Samtidigt har bestämts, att staten genom förmedling av nämnden för utgivande av förvaltningsrättsliga publikationer skall stödja tillkomsten av prisbilliga handböcker med kommenterad lagtext, främst avsedda för ordförandena i kommunernas verk-

ställighetsorgan. Enligt kommitténs mening torde de här angivna åtgärderna i framtiden komma att medföra en väsentligt förbättrad funktionärsupplysning för kommunernas vidkommande, varigenom även den till allmänheten riktade upplysningsverksamheten bör kunna effektiviseras.

Kommittén utgår ifrån, att ett samarbete mellan de för funktionärsupplysningen verksamma organen och ett särskilt serviceorgan för allmänhetens upplysning i sociala frågor skulle bli av största värde för båda parter.

Funktionärsupplysningens yttersta syfte måste vara, att *den hjälpsökande allmänheten* skall få en effektiv social service. Socialvårdstjänstemän av alla kategorier måste finnas redo med klara och tillförlitliga upplysningar i det enskilda fallet. Här är långt ifrån bara fråga om att göra namnen kända på alla de institutioner, dit man skall vända sig för att få hjälp vid olika slag av trångmål; förhållandena varierar mycket från ort till ort, och det är många andra frågor än »vart?» de hjälpbehövande vill ha svar på. Det rör sig också om en mängd detaljer, som man aldrig kan pränta in i allmänhetens minne men som den vid behov bör kunna få lättillgänglig upplysning om. Denna upplysningstjänst bör förankras hos de lokala kommunala organen. Men bakom denna bör också finnas ett organ i centrum, som samlar och bearbetar informationsmaterial samt slussar ut det till de lokala upplysningsdiskarna. Ett sådant centralt serviceorgan behövs även för att fånga upp frågor, som söker ett mer anonymt svar eller som fordrar visst studium för besvarande. Inte minst lär en dylik central genom sin

blotta existens kunna bidra till att skapa en mer medveten efterfrågan av social kunskap. Och slutligen skall givetvis organet i fråga — och detta måste bli dess huvuduppgift — genom fortlöpande upplysningsverksamhet eftersträva att så öka den medborgerliga kunskapen om bestående socialpolitik, att en hel del av det individuella frågandet göres onödigt.

Effektivare introduktion av socialreformerna.

I vårt demokratiska samhälle anmäler sig vidare den allmänna uppgiften att sprida kännedom om och vinna medborgarnas aktiva intresse för det sociala reformarbetet. Redan då en reform är på diskussionsstadiet skulle, såsom tidigare påpekats, betydligt mer av saklig upplysning behöva spridas om de till grund för reformen liggande sociala förhållandena, om dess motiv, målsättningar, kostnader osv. När ett reformförslag framlagts är det likaledes ett allmänt medborgerligt intresse, att en så intensiv och vidsträckt diskussion som möjligt åvägbringas kring detta.

Blir en reform beslutad, gäller det att förankra den både i den sociala allmänbildningen och hos de medborgare, som är personligt intresserade av den. Här gäller det att tillryggalägga sträckan från huvudstaden till periferin så fort som möjligt; reformerna får inte stanna i riksdag och kanslihus. Folkpensioner, barnbidrag och bostadspolitik m. m. bör genom att diskuteras och illustreras göras till en levande del av medborgarnas uppfattning om det samhälle de har. Om de bringas att leva med mer aktivt i reformverket, så kan därav framkallas mycket mer både av den villighet till samarbete, varpå

demokratien bygger, och av den sakliga kontroll, som folkstaten också förutsätter.

Upplysning om medborgarnas individuella ansvar.

Det har många gånger påpekats, att socialreformer inte förslår långt, om man inte samtidigt vinner medborgarna för att bättre fylla sin andel i det gemensamma framstegsarbete, vartill reformen syftar. Parallellt med de styrandes ansvar för reformarbetet löper ett individernas eget ansvar; parallellt med socialreformerna växer behovet att ge individerna sådan social upplysning, som kan påverka deras vanor och inställningar: i främsta rummet i den mån dessa är direkt skadliga för andra, därnäst i den mån en förändring behövs som motprestation till en social förmån och slutligen i den mån individerna själva är angelägna om att tillgodogöra sig ny kunskap för att förbättra sin livsföring. — I Förenta Staterna, där ju i allmänhet delstaterna är ansvariga för socialreformerna, har de federala myndigheterna lagt stor vikt vid en beledsagande folkupplysning. Man kan med stort utbyte studera vilken väldig omfattning denna verksamhet ansetts behöva och vilken betydande effekt som upplysningsfaktorn där tillskrives, t. ex. för höjande av bostadsstandarden.

På detta område finns alltså ett stort utrymme för »propaganda», men en upplysande propaganda av sådan natur, att den kan vinna allas gillande utan att urarta till andligt tvång. Den verksamhet i denna riktning som hittills kommit till stånd i vårt land har huvudsakligen bedrivits av enskilda institutioner och av de allmänna upplysningsorgan, som förmått ge propagandan ett visst nyhetsvärde, främst

pressen. Avsikten är här inte att rycka undan grunden för något av det som i detta avseende redan åstadkommit. Men de nya socialreformerna med deras stora omfattning kan behöva ett vidgat tillskott av folkupplysande åtgärder under en stark och samordnande ledning. De institutioner eller organ, som tillkommit för upplysning i sociala frågor, besitter stor erfarenhet och utbildad personal och bör fortfarande stödjas. Men samarbete med och service från ett mer allsidigt upplysningsinstitut skulle även för dessa kunna vara värdefullt, särskilt i fråga om tekniskt biträde vid större uppgifter, t. ex. film, och för hopkoppling med andra allmänna sammanhang och informationssyften. Allmänheten tröttnar som bekant lätt på isolerad och specialiserad upplysning. Ännu starkare motiverat är ett dylikt centralt institut för den mångfald uppgifter, som nu växer fram och inte funnit sina huvudmän, ja som med det större ansvar som nu åvilar staten och det allmänna troligen inte kommer att finna enskilda organ, som kan bygga upp den för en dylik folkpropaganda erforderliga apparaten. Varje detaljdiskussion om förhållandet mellan allmänna och speciella informationsorgan måste uppskjutas. Men ingen torde kunna förneka, att ett stort fält för upplysningsverksamhet här erbjuder sig.

Höjning av den sociala allmänbildningen.

En framtida social upplysningsverksamhet måste också sträva efter att höja den sociala allmänbildningen i vårt land. En sådan uppgift ter sig desto naturligare, om man betänker, att de sociala elementen utgör en allt större del av nutidsmänniskans miljö. Vad som här behövs är inte så mycket sär-

skilda upplysningskampanjer utan framför allt *fortlöpande* upplysningsinsatser och en *samlad* framställning av Social-Sverige. I den i kommitténs direktiv berörda utredningsframställningen om inrättande av ett »socialmuseum» har också påtalats, att vi ännu saknar möjligheter att på ett någorlunda samlat sätt presentera vad som är samhället av i dag.

Uppgiften att åstadkomma en dylik samlad framställning kan knappast ombesörjas i annan ordning än genom ett centralt organ, utrustat med resurser att kunna betjäna sig av alla medel för visuell presentation: film, utställningar, bilder osv. Djupare sett måste ett sådant organs verksamhet syfta till att väcka intresse för regelrätt *studiearbete*: häri skiljer sig socialupplysningen inte från annan bildningsverksamhet. Ett intimt samarbete med olika folkrörelser och bildningsorganisationer är i detta syfte önskvärt. Deras organisationsarbete bör stödjas och allmän studiepropaganda bedrivs, men i främsta rummet bör framställningen av lämpligt studiematerial på skilda vägar underlättas. På samma gång som filmer och utställningar etc. kan höja den sociala allmänbildningen, bör de även kunna sporra allmänhetens sociala intresse att söka fördjupa sitt vetande om de sociala sammanhangen.

Två näraliggande grenar, som kommittén inte ansett sig böra närmare dryfta i förevarande sammanhang, är *forskning* och *utbildning*. Om en samlad social upplysningsverksamhet såsom biprodukt åstadkommer ett stöd för social forskning och utbildning, är detta givetvis värdefullt. Någon direkt sammankoppling av dessa båda uppgifter med de egentliga upplysningsfunktionerna har kommittén dock inte ansett sig böra förorda.

Intressenterna i den sociala upplysningen.

Den stora allmänhetens behov av mera kunskap har stått som ett rikt-
märke för kommitténs överväganden.
De problem, som här möter, hänför sig
dels till själva framställningen eller
sammanställandet av kunskapsstoffet,
dels till svårigheterna att finna de bästa
vägarna att nå allmänheten med detta
material.

Parterna i den sistnämnda distribu-
tions- eller förmedlingsprocessen kan
belysas genom bilden av en cirkel. I
den yttersta och största delen av cir-
keln står socialupplysningens avnämare
eller *konsumenter* av olika kategorier.
I cirkelns mitt har vi de verk, institu-
tioner eller organisationer, som är so-
cialupplysningens *källor*. I cirkelns
mellanskikt finner vi en hel rad *för-
medlare* av källstoffet — från tidningar
till socialkuratorer — vilka bearbetar
och utformar detta på olika sätt. I för-
hållande till »källorna» är »förmedlar-
na» ofta kunskapssökande avnämare;
gentemot allmänheten framstår de ofta
i sin tur som kunskapskällor.

Konsumenterna.

Modern reklam- och propagandaverk-
samhet bygger framförallt på studier
och undersökningar om förhållanden,
behov och stämningar hos dem, till
vilka man vill rikta ett budskap. Mål
och medel måste avpassas efter det
auditorium eller den publikgrupp, som
man i varje särskilt fall vill nå. Såsom
socialupplysningens huvudsakliga *k o n s u m e n t g r u p p e r* framstår följande:

Allmänheten i stort, alltför passiv för
att självmant söka social kunskap.

Den individuellt rådfrågande allmän-
heten.

Den kunskapsintresserade allmän-
heten.

Skolbarn i skilda åldrar.

Studerande vid olika utbildningsan-
stalter, framför allt sociala, medicinska
och pedagogiska.

Utlänningar.

I detta sammanhang inställer sig
några frågor. Är medborgarna i gemen
mottagliga för mycket mer av sociala
kunskaper än vad de fått? Om ett väl-
digt flöde av social information sätts
i gång, finns då ej risken, att en över-
mättnad snart inträder och att verkan
kanske rentav blir negativa reaktioner
gentemot samhällsorganen? Kan det
inte tänkas, att de sociala frågorna
kommer att mötas med en viss avoghet
snarare än med intresse?

Här anmäler sig naturligtvis en vik-
tig avvägningsuppgift. Ytterst blir det
en fråga om effekten av upplysnings-
tjänsten, och denna fråga fordrar sitt
ständiga studium. Verksamheten behö-
ver tekniskt utredas och följas; egent-
ligen behöver den tillgång till en grund-
forskning, som ännu inte finns, om hur
människors uppfattningar påverkas.
Man bör förutsättningslöst söka svar
på frågorna, vilka medel som bäst når
olika grupper och med vilken verk-
ningsgrad och pröva sig fram med led-
ning av vunna erfarenheter.

Redan i förväg kan man emellertid
utgå ifrån, att ett användande av
många olika upplysningsmedel minskar
de förut anmälda farhågorna. Det är ju
inte fråga om en utökning av det gamla
kungörelseläsandet eller av anslags-
uppsättandet och formulärförfattandet.
Risken för övermättnad behöver ännu
ej på länge anmäla sig, om upplys-
ningen ges en lättillgänglig och samti-
digt fängslande framställning. Kravet på
att informationerna meddelas i psyko-
logiskt riktigt form måste också under-

strykas. Det bör vidare ihåggkommas, att gränsen för människans kapacitet att inhämta och bevara kunskaper långtifrån är snäv. De tusentals detaljer, som en modern storstadsinnevärdare lär sig om priser och varor eller en sportintresserad ungdom om rekord och rekordhållare, vittnar om den väldiga elasticitet den mänskliga inlärningsförmågan besitter.

Risken för uttröttning blir även betydligt mindre, om den sociala upplysningen ges prägeln av personlig angelägenhet och inbjuder till diskussion. Framtidsbilden får inte innehålla någon antydning om en ny sorts husförhör på socialkunskap som ersättning för de tidigare på katekeskunskap. Vad ett demokratiskt samhälle behöver i vida högre mått än hittills är en *levande kunskap*.

Förmedlarna.

Dessa utgör den andra kategori, vars intressen och hittillsvarande funktioner socialupplysningen måste beakta. Lika säkert som det är, att ett mycket stort arbete pågår för att sprida kännedom om sociala ting — mången gång genom organ som inte alls avsetts härför eller har särskilda resurser för ändamålet — lika säkert är, att det bedrivs ett betydande *dubbelarbete* på området. Dubbelarbetet består inte i att upplysning sprids från olika håll; behovet är så stort, att någon risk för överproduktion knappast föreligger. Däremot gör det sig gällande vid framletandet av upplysningsmaterialet. Olika arkiv och bibliotek har upprättats, där specialister sysselsätts med att hålla reda på utvecklingen. Några exempel kan anföras. Svenska institutet anser sig behöva socialt sakkunniga personer för sin upplysningsverksamhet och ett arkiv för social information är under

uppläggning. Detsamma gäller Radiotjänst, pressen, studieorganisationer osv. Storföretagens personalavdelningar behöver också mycket socialt informationsmaterial men torde ha svårt att skaffa det utan egna insatser i stor skala.

På grund av svårigheten att skaffa fram sakuppgifter blir det gärna de mera lättåtkomliga sociala fakta, som upprepas av de olika förmedlingsorganen. Önskvärt vore i stället, att de på varierande sätt kunde ägna sig åt att bringa det mer djupliggande kunskapsstoffet i dagen.

Eftersom det ofta blir onödigt dyrbart för varje särskild förmedlare att hålla sig med egen saklig expertis för penetrerande av de sociala kunskapskällor, varur för olika syften intressanta sociala data står att hämta, skulle en central service på området i hög grad kunna underlätta och befördra förmedlarnas arbete. Här anmäler sig åter behovet av ett serviceorgan, som kunde hjälpa till med att *insamla* och *lagra* kunskapsstoffet.

Följande huvudgrupper av förmedlare synes kunna betjäna av ett centralt serviceorgan:

Skolor

Utbildningsanstalter

Bibliotek

Museer

Press

Radio

Film

Personalavdelningarna vid större företag.

Svenska institutet (för befordran av upplysningar till utlandet).

Källorna.

Den tredje centrala gruppen i detta sammanhang är »källorna», dvs. de olika institutioner, som besitter primär

kunskap om sociala förhållanden och företeelser.

Som väsentliga kategorier anmäler sig följande:

Riksdagen och andra beslutande församlingar.

Departement och andra myndigheter med överblick över det sociala fältet eller delar därav.

Halvoffentliga institutioner och större organisationer med detaljkännedom om särskilda sociala företeelser.

Forskningsorgan med arbetsuppgifter på det sociala området.

Företag, föreningar och enskilda, som har till specialuppgift att bearbeta ett visst socialt ämnesområde. (De blindas förening är t. ex. en källa för vissa kunskaper; en journalist som specialiserat sig på sociala reportage kan vara det för andra. Frälsningsarmén besitter en sorts social kunskap; idrottsföreningarna en annan osv.)

Samtliga nu uppräknade kategorier är fullt upptagna av sin direkta arbetsuppgift; endast i mycket liten utsträckning är de rustade för att samtidigt meddela sin kunskap i en för allmänheten lättillgänglig form. Även om den goda viljan ingalunda saknas, är det naturligt, att det måste vara svårt för tjänstemän i verk och institutioner att hinna med att utföra den dubbelfunktion, de ofta har: att dels bedriva sitt löpande arbete och dels utfärda skriftliga anvisningar, besvara förfrågningar, arrangera studiebesök, eskortera utländska turister etc. Mycket av den »tråkighet», som brukar förebrås den offentliga sociala upplysningen, sammanhänger med att tjänstemän, som egentligen avses för andra arbetsuppgifter och fått en helt annan utbildning, måst åtaga sig dylikt upplysningsarbete.

Som det nu är »beställer» källorna oftast inte informationstjänster av för-

medlarna, utan de senare bedriver en mycket självständig verksamhet. Härigenom har förmedlarna i stor utsträckning blivit tvungna att i sitt populariseringsarbete »besvara» myndigheter och andra källor.

Dessa förhållanden har lett till att upplysningsförmedlarna, som logiskt sett endast borde svara för den informationstekniska expertisen, i viss utsträckning själva sökt tillgodose sitt behov av social sakkunskap (exempelvis svenska institutet), medan källorna å sin sida söker förvärva upplysningsexpertis (pressombudsmän). Detta har utan tvivel medfört dubbelarbete. När ingen organisationsplan förelegat, har varje verk och institution för sig träffat egna anordningar för informationstjänsten.

Kommittén har med intresse följt strävandena att förse olika statliga verk och inrättningar med specialister för upplysning — pressombudsmän. Inom den sociala administrationen har för närvarande bara medicinalstyrelsen och folkhälsoinstitutet en pressombudsman, och i detta fall rör det sig om en för bägge verken gemensam deltidstjänst. Förutom vid vissa av kriskommissionerna och affärsverken förekommer sådana eller liknande befattningar endast vid jordbrukets upplysningsnämnd samt vid civilförsvarsstyrelsen, i sistnämnda fall i form av en arvodesavlönad deltidstjänst. Pressombudsmän finns sålunda blott i begränsad omfattning inom den offentliga förvaltningen.

I den mån en institutions upplysningsverksamhet blivit tillräckligt omfattande och specialiserad för att kräva en egen dylik funktionär, är intet att invända mot att den också förses med sådan. Det är dock svårt att tänka sig, att samtliga de offentliga institutio-

ner, som är verksamma på det sociala området, skulle kunna förses med särskilda upplysningstjänstemän. Ju mer informationsverksamheten växer, desto mer motiverat ter det sig i stället, att de splittrade och sporadiska upplysningsinsatserna bringas att *samverka i ett helt*. Inrättandet av en pressombudsmannabefattning innebär visserligen en centralisering av informationen vid vederbörande verk. Skäl kan emellertid anföras för att gå ett steg längre och koncentrera den direkt *specialistkrävande* informationen till ett särskilt organ, som samverkar med alla ifrågakommande myndigheter och samordnar upplysningen. Utan att på något sätt vilja inkräkta på de arbetsfält, som redan kommit till stånd genom inrättandet av nu nämnda befattningar, eller att vilja generellt avråda från tillskapandet av nya sådana, är enligt kommitténs mening ett gemensamt serviceorgan för institutioner med sociala uppgifter att föredra. Klart är under alla förhållanden, att den sociala informationen kräver insatser såväl av de enskilda förvaltningsorganen som av ett särskilt upplysningsinstitut. De mera omfattande informationsuppgifterna, som fordrar medverkan av upplysningsteknisk expertis och därför inte kan utföras av de särskilda verken utan att de anställer specialister härför, skulle emellertid i princip hänföras till ett sådant serviceorgan. Med befintliga pressombudsmän skulle serviceorganet givetvis etablera ett nära samarbete och man vågar nog säga, att det med en framtida starkt utvidgad information behövs *både* pressombudsmän i verken och ett serviceorgan.

Ett huvudvillkor för att ett serviceorgan för upplysningsverksamheten skall kunna göra en värdefull insats och inte i sin tur föranleda en extra frågebeklagning på »källorna», är dock,

att det utrustas med en så kvalificerad personal, att den direkt kan framhämta kunskapen: genom att läsa akter, följa statistik och dra slutsatser från olika händelser ute på fältet. Givetvis förutsättes också, att serviceorganet skall kunna förmedla upplysningar även *mellan* de olika »källorna». Sådana samarbetsfrågor borde lättare kunna redas ut av ett centralt upplysningorgan än genom förfrågningar hos enskilda tjänstemän, vilka ändå endast besitter en del av kunskapen och kanske inte alltid den i det aktuella fallet väsentliga delen.

Problemet är i stort sett att få en tillräckligt omfattande och effektiv information utan att de speciella upplysarna, förmedlarna och konsulenterna blir för många. Det är fördenskull av vikt både att den nuvarande informationen rationaliseras och att den nyttiggörande ordnas på effektivast möjliga sätt. Upplysningsverksamhet kräver å ena sidan sina yrkesmän, som inom förmedlingsorganen svarar för det tekniska arbetet, å den andra att den rent sociala inom källinstitutionerna verkande sakkunskapen i största möjliga utsträckning bringas att delta i det praktiska upplysningsarbetet. Inom socialpolitiken gäller också i sällspott hög grad — på grund av de snabba förändringarna och de många och ofta invecklade rättsreglerna — att de praktiskt verksamma är de verkligt sakkunniga. Det gäller alltså att få med dessa tjänstemän i informationsverksamheten — inte minst folkbildningsarbetet — och att över huvud taget göra dem mer publicitetssinnade. I detta syfte är det önskvärt, att tjänstemännens arbetsbörda avpassas så, att de beredes större möjligheter än nu att delta i bildnings- och upplysningsverksamheten och att det vid behov finns medel att honorera deras insatser.

Upplysningsarbetets medel och metoder.

Medel.

Vad den svenska socialupplysningen för framtiden har att inrikta sig på — och vilket kommitténs uppdrag gäller — är i främsta rummet masshänvändelser till allmänheten.

De olika former för massupplysning som erbjuder sig kan sammanfattas i fyra grupper:

Filmupplysningen tillhör kommitténs mest centrala utredningsuppdrag och kommer att behandlas i tredje kapitlet.

Utställningsupplysningen står likaledes i centrum för utredningsarbetet. Fjärde kapitlet ägnas däråt.

Upplysning genom press och publikationer, annonsering och affischering, bildtjänst samt föredragsverksamhet och information vid direkta förfrågningar.

En dylik verksamhet är en naturlig följeslagare till de båda nyssnämnda och behandlas i femte kapitlet.

Radioupplysningen har så speciella organisatoriska villkor, att den inte kan brytas ut ur sin givna ram och behandlas därför mera summariskt inom ramen för femte kapitlet.

Metodik.

En svårighet i den bestående socialupplysningen har varit, att den ej på mest effektiva sätt kunnat välja sina medel. Inga allmängiltiga regler för ett sådant val kan dock uppställas: att säkert bedöma olika uttrycksmedels effektivitet inom en social upplysningsverksamhet låter sig för närvarande inte göra. Det är naturligt, att företrädarna för det ena eller andra medlet har en benägenhet att framställa sitt

speciella språkrör som det lämpligaste. De olika uttrycksmedlen har vidare ingen allmängiltig verkan inom vare sig kommersiell reklam eller egentligt upplysningsarbete; mycket beror på ämnet och vilka medborgargrupper man vill nå. Intresset för den sak, man vill sprida upplysning om, betyder mycket både för en »kampanjs» genomslagskraft och för valet av propagandainstrument. Det inbördes värdet dem emellan kan därför svårigen bedömas annat än i de fall, då flera medier samtidigt anlitas för att bringa ett och samma meddelande till allmänheten. Ett sådant bedömande kräver dock omfattande undersökningar.

Kommittén har beretts tillfälle att ta del av en av Sparfrämjandet genom Svenska Gallupinstitutet i maj—juni 1948 gjord undersökning om effekten av den sparsamhetskampanj, som under tiden december 1947—maj 1948 bedrevs under mottot »Köp inte en zebra». Tyngdpunkten i propagandan låg på annonseringen, men även en omfattande affischering ingick i programmet liksom filmreklam, reklam i bussar och en del smärre reklammedel.

Av undersökningen framgick, att 85 % av de tillfrågade observerat något element i kampanjen. Det visade sig vidare, att 67 % lagt märke till zebreakampanjen genom annonser, att 34 % hade sett affischerna, att 8 % hade iakttagit zebbran i annonsfilmer och att samma antal hade observerat zebbran på affischer i bussar. Det bör anmärkas, att flera personer sade sig ha fått kännedom om kampanjens motto genom mer än ett reklammedel, varför procenttalet sammanlagt blir högre än 100. I stort sett lika många kvinnor som män hade sett annonserna, och fördelningen mellan olika åldersgrupper var också mycket enhetlig. Detsamma gällde för affischeringen och bussreklamen, medan däremot ganska stora skiljaktigheter yppades ifråga om dem som sett den i kampanjen

ingående filmpropaganda. I åldersgruppen 20—29 år var procenttalet 16, men i gruppen 30—39 år hade bara 10 % nåtts av detta reklammedel. För grupperna 40—49 år och 50—64 år var siffrorna resp. 6 och 3 %.

Relationen mellan de kostnader som nedlagts på de olika reklammedlen och dessa medels effekt ger anledning till flera intressanta iakttagelser. Således verkar det som om affischering vore något effektivare än annonsering om man ser till antalet personer, som observerat propagandan. En affisch ger ju emellertid inte rum för argumentering eller utvecklande av en idé, och dess effekt är väl därför i viss mån skenbar och dess användbarhet begränsad. I förhållande till de nedlagda kostnaderna gav filmreklamen i denna kampanj ett gott resultat, och detsamma gällde den reklam, som förekom i ca 1 700 bussar över hela landet.

En faktor, som gör jämförelser vanskliga, är de mycket olika tidrymder, under vilka reklammedlen kom till användning. Annonser förekom under större delen av kampanjen i ca 70 tidningar, affischerna satt uppe blott två veckor, medan bussreklamen varade en månad. Filmerna visades på sammanlagt omkring 400 biografier under hela ifrågavarande period, på vissa av dem varannan vecka och på andra var fjärde vecka.

Även en undersökning, som på anmodan av Radiotjänst utfördes av Gallup-institutet i samband med 1946 års val för att utröna intresset för olika slags valpropaganda må i detta sammanhang åberopas.

Enligt denna undersökning skulle 79 % av den vuxna svenska allmänheten ha sett valannonser, 78 % tagit del av valbroschyr eller valtidning, 77 % sett valaffischer, 71 % hört politiskt radioprogram, 60 % läst valartiklar, 24 % varit på valmöte, 23 % sett valfilm samt 5 % observerat annan valpropaganda. Intresset för de olika propagandamedlen fördelade sig emellertid annorlunda. De politiska radioprogrammen hade intresserat 46 % mest. Därefter följde i tur och ordning valartiklar med 8 %, valfilm med 6 %, broschyrer eller valtidningar med 5 %, affischer med 4 %, valmöten med 4 % samt annonser med 2 %.

Åt den omnämnda valkampanjen ägnade radion sammanlagt $8\frac{3}{4}$ timmar. Siffran kan jämföras med några kvantitetssiffror för andra propagandame-

del i valkampanjen: 22 miljoner broschyrer och liknande trycksaker, 4 miljoner valtidningar och 2 miljoner valaffischer.

Undersökningen ger — heter det i den av Radiotjänst utgivna broschyren *Hörde Ni? Valprogrammen i radio 1946* — klara besked om radions oerhörda överlägsenhet över alla dessa andra propagandamedel, när det gäller att fånga den stora massans intresse. Däremot kan naturligtvis inte en sådan här översiktlig sondering av opinionen tänkas avslöja mycket om radions betydelse i övrigt just som ett organ för propagandan: t. ex. om framgången i dess försök att på detta sätt sprida politisk upplysning.

Ett uttrycksmedels spridning eller dess förmåga att »falla i ögonen» visar emellertid i och för sig inget om dess förmåga av *påverkan*, vilket är det verkligt avgörande för dess effektivitet. För att utröna denna erbjuder sig *opinionsundersökningar* om verkningensgraden av olika i den sociala upplysningen begagnade informationsmedel. Detta torde förutsätta, att man först använder flera sådana för att sprida upplysning i en och samma fråga. Inom vissa områden kan man senare utfråga personer om hur de fått reda på en sak, hur mycket de känner till i frågan osv. och jämföra de därvid framkomna uppgifterna med resultatet från områden, där man inte använt något av dessa informationsmedel. Endast genom sammanställning av sådana och liknande erfarenhetsrön kan man bilda sig en säkrare uppfattning om det inbördes värdet av olika upplysningsmetoder.

I detta sammanhang kan det vara av ett visst värde att göra en jämförelse med den kommersiella reklamen. Denna har i Sverige sin tyngdpunkt förlagd till annonsering i olika pressalster. Filmens möjligheter för ändamålet tas huvudsakligen i anspråk som renodlad annonsfilm, medan utställningsreklam

förekommer i form av fönsterskyltning, deltagande i varumässor etc. I direktreklamen, som består i att sända meddelanden direkt till de personer man vill nå, kan argumentering och detaljupplysning göras utförligare än vid indirekt reklam. Vid bearbetning av ett begränsat antal kunder (för producentvaror) eller återförsäljare (för konsumentvaror) ersätts reklamen i viss mån av personlig upplysning och påverkan genom agenter.

Mellan reklam och social upplysning råder emellertid en avsevärd praktisk skillnad. Social upplysning är inte som den kommersiella reklamen direkt »säljande», även om man kan säga, att samhällsupplysning lönar sig på längre sikt och ger valuta för de nedlagda pengarna i samma mån som den befrämjar medborgarnas kunskap, ger bättre insyn i samhällsfunktionerna eller åstadkommer ökad trivsel i samhället. Man får nog räkna med att en social upplysningsverksamhet av statsfinansiella skäl blir nödsakad att hålla sig inom en betydligt snävare utgiftsram än den kommersiella reklamen. Av vikt är emellertid att tillse, att denna begränsning av de ekonomiska resurserna inte leder till halvmesyurer i det sociala upplysningsarbetet.

Hittills har detta huvudsakligen bedrivits med begagnande av kungörelser och formulär, artiklar och upplysningar i dags- och fackpress, böcker, brevkurser och broschyrer samt genom muntliga meddelanden via kommuner, skolor, radio och möteslivet. I stor utsträckning måste nog också den framtida socialupplysningen hålla sig till dessa redan prövade vägar, som är typiska för all bildningsverksamhet. Kvar står under alla förhållanden behovet av effektivisering och rationalisering, av att fånga nya initiativ och pröva flera variationer av de gamla.

För den sociala verksamheten gäller emellertid med samma giltighet som för den privatekonomiska, att även nya upplysningsmetoder och tekniska hjälpmedel måste tas i bruk. En ensidig eller föga differentierad upplysningsverksamhet kan inte utnyttja möjligheterna på samma sätt som en väl sammansatt. Genom användande av flera medel kan man nå flera medborgargrupper. Filmens väldiga publiktycke besitter härvidlag vidsträckta möjligheter, framförallt för att knyta kontakten med ungdomen och den »breda» allmänheten. Vissa grupper såsom kommunalmän, journalister, studerande etc. (den kunskapsintresserade allmänheten) kan vara mer betjänta av utställningar eller kortregister. När det är fråga om äldre människor, kan man kanske vänta de bästa resultaten av en genom dagspress och radio bedriven information.

Den besparingspolitik, som man enligt det nyss sagda har anledning att räkna med inom socialupplysningen, synes kommittén främst böra gälla annonsering och gratisdistribution av olika trycksaker. Vad annonseringen beträffar, beror dess dominerande ställning inom reklamen delvis på det ovan nämnda förhållandet, att radion och tidningarnas textutrymme i stort sett är stängda för reklam och att visningsmöjligheterna för reklamfilm är ganska begränsade. Social upplysningsverksamhet bedrivs däremot i stor utsträckning av tidningarna själva i form av nyhetsmaterial, reportage och redaktionella kommentarer. Genom en rationell artikeltjänst, arrangerande av pressresor och presskonferenser etc. torde det vidare finnas möjlighet såväl för ett socialt serviceorgan som för andra sociala institutioner att få material infört i tidningarna. Även den upprepning av informationen, som är annonseringens styrka, kan härigenom

åstadkommas. Det ter sig då naturligt, att annonskontot görs ganska begränsat för socialupplysningens vidkommande, så att informationen genom användande av olikartade uttrycksmedel kan bli så varierande som möjligt. Att kommittén förordar försiktighet i fråga om annonseringen beror således ingalunda på misstro mot dennas effektivitet i och för sig och utesluter inte möjligheten av en betydande ökning av den sociala annonseringen i mån av växande ekonomiska resurser.

Vad som emellertid direkt pekar på att möjligheterna till social annonsering kommer att bli begränsade, är de kostnader den drar. Ehuru annonsering kan anses vara ett prisbilligt reklammedel, om man slår ut kostnaden per läsare, kräver en kampanjannonsering, som riktar sig till hela svenska folket och för vilken man följaktligen måste använda praktiskt taget alla större tidningar, jämförelsevis stora belopp för att bli fullt effektiv. Exempel på dylik kampanjannonsering är finansdepartementets propaganda för bättre deklaramoral, till vilken riksdagen vid olika tillfällen lämnat anslag. Krisorganen har i skilda sammanhang beviljats anslag för liknande kampanjannonsering med varierande belopp, upp till 80 000 kronor och mer. Som jämförelse kan nämnas, att man för den nyssnämnda summan bör kunna framställa tre kortfilmer för biografvisning eller två »långa» kortfilmer.

Vad gratisdistribution av trycksaker angår, har man allt mer börjat frågå denna förut mycket praktiserade metod. Erfarenheten visar, att man kan göra betydande upplysningsinsatser även vid försäljning av broschyrer under förutsättning, att de åsättes ett moderat pris.

En gratistrycksak drar inte bara en betydande framställningskostnad. Om den utsänds som gruppkursband, kan distributionskostnaden bli vida större, för en miljonupplaga upp till ca 50 000 kronor. Kommittén inskränker sig här till att förorda stor återhållsamhet beträffande gratispridning av trycksaker, men tar i femte kapitlet upp dessa problem till närmare behandling.

I avsaknad av säkra hållpunkter för att bedöma frågorna hur och med vilka medel upplysningsverksamheten bäst kan bedrivas är man sålunda tills vidare hänvisad till att pröva sig fram. Försöksverksamhet bör bedrivas och därunder vunna erfarenheter bör bilda grundval för den fortsatta upplysningsverksamheten.

För att skapa förutsättningar i framtiden för en sådan försöksverksamhet och över huvud taget för en ändamålsenligt och effektivt bedriven socialupplysning gäller det att finna de lämpligaste formerna för samverkan mellan olika ifrågakommande informationsmetoder. Det är nämligen nödvändigt, att i varje aktuellt fall just det eller de hjälpmedel sätts in, som ur olika synpunkter framstår som lämpligast för uppgiften. Varje spørsmål kräver sin individuella lösning, beroende på ämnets art och den publik eller grupp av medborgare, man vill nå kontakt med. Kommittén vill fastslå, att en social upplysningsverksamhet, som använder sig av alla tillgängliga tekniska hjälpmedel, vinner i effektivitet, om den leds *enhettligt*. Endast då kan informationsmaterial av olika slag framställas i de lämpligaste proportionerna inbördes och med beaktande av det vid varje tidpunkt mest trängande ändamålet.

Socialupplysningen måste samordnas.

I den föregående framställningen har kommittén i olika sammanhang funnit anledning framhålla, att det behövs en rationalisering och samordning av den sociala upplysningsverksamheten lika väl som ökade anslag för densamma. Vid den kontakt som kommittén tagit med olika sociala institutioner har det också visat sig, att tanken på en serviceverksamhet för socialupplysningen i regel mött sympatier från de håll, där man har erfarenhet av folkligt upplysningsarbete. Man har känt behovet av ett organ, som kan länka samman källor och förmedlare och som kan framställa lämpligt informationsmaterial. Från socialstyrelsens sida har i en skrivelse till kommittén vidare framhållits, att de stora reformerna inom barna-, ungdoms- och åldrvården krävde ett brett upplagt upplysningsarbete. Därvid vore det nödvändigt att systematiskt anlita olika informationsmedel. Med hänsyn till de olika socialvårdsformernas och -reformernas nära sammanhang med varandra vid tillämpningen i det praktiska livet vore det enligt styrelsens uttalande av vikt, att upplysningsverksamheten hölls så mycket som möjligt samlad i en hand. Organisatorisk sammanhållning av informationen vore så mycket nödvändigare som den centrala administrationen alltmera delades upp på specialiserade förvaltningsorgan och inom dessa på olika byråer och avdelningar.

Kommittén har alltså funnit stöd för sin uppfattning, att det krävs en samordnande institution för att omhändera ledningen av hela den mångförgrenade och decentraliserade sociala upplysningsverksamheten. En sådan institution skulle i samverkan med de sociala fackinstitutionerna hjälpa till med att insamla grundmaterial och ge detta

en för varje särskild uppgift lämpad formgivning, anförtrodd åt specialister på olika informationsområden. En sådan koncentration av arbetet torde i längden medföra besparingar och bättre resultat ur både sakliga och tekniska synpunkter. En samordnande institution med kontakter över hela det sociala fältet skulle vidare kunna åvägbringa en långt effektivare distribution av upplysningsmaterialet än vad som är möjligt för de nuvarande var för sig arbetande organen.

De offentliga sociala upplysningsinsatserna — i den mån de inte är av alltför ringa mått — bör i betydande utsträckning knytas till en sådan serviceinstitution. Genom en dylik centralisering av informationsuppgifterna kan dubbelarbete och kompetenstvister undvikas. Verksamheten kan bedrivas i större skala och följaktligen dra mindre kostnad, arbetsfördelningen kan drivas längre och behovet av differentierad upplysningsexpertis kan tillgodoses. Uppgiften att verka för upplysningsmaterialets rationella distribution låter sig med fördel anförtros åt organet i fråga.

Såsom upplysningsverksamheten för närvarande bedrivs, tenderar den socialpolitiska helhetsbilden att försämrings i mängden av detaljfrågor och enskilda åtgärder. Detta är i synnerhet fallet på de sociala områden, som faller inom flera förvaltningsorgans behörighet och där upplysningsverksamheten löper större fara än eljest att bli försummad eller åtminstone splittrad. 1941 års befolkningsutredning har bl. a. påpekat, att administrationens fördelning på flera självständiga organ medför en splittring av den familje- och barnavårdande politiken och försvårar överblicken både för samhällets organ och för

den enskilda medborgaren. Utredningen har därför föreslagit inrättandet av ett befolkningsinstitut (SOU 1946: 53). Ett sådant institut borde enligt utredningen få till uppgift att vaka över samordningen mellan olika åtgärder samt att jämsides med forskningsarbete bedriva upplysningsverksamhet om befolkningsutveckling och befolkningspolitik. Det skulle sålunda utarbeta lämpliga broschyrer, svara för eller åtminstone delta i inspelning av filmer samt fördela ett anslag, förslagsvis 100 000 kronor årligen, mellan enskilda organisationer för anordnande av kurser, konferenser och föreläsningar i befolkningsfrågan.

Kommittén anser, att upplysningen i befolkningsfrågan bör intensifieras men förordar i likhet med socialstyrelsen, att informationen på socialpolitikens samtliga områden samordnas. Socialupplysningens olika delar hör ihop, och befolkningsupplysningen får inte skiljas ut från helheten. Om det skulle anses lämpligt att inrätta ett särskilt befolkningsinstitut, bör detta enligt kommitténs mening tilldelas endast forsknings-, utrednings- och eventuellt administrativa uppgifter.

Genom en omfattande, populär och väl organiserad social upplysningsverksamhet, bedriven under medverkan av experter och med anlitande av alla nödvändiga tekniska hjälpmedel, skulle det vara möjligt såväl att sprida en

långt allmännare kunskap om den svenska socialpolitiken — hjälpmöjligheter, problemställningar, utveckling och planer — som att bland allmänheten skärpa bilden av de viktigare företeelser i det svenska samhällslivet, som kan sägas utgöra förutsättningarna för eller resultatet av den socialpolitiska utvecklingen.

Ett centralt serviceorgan för den sociala upplysningen bör sålunda skapas. Rörande innebörden av det förslag i sådant syfte, som kommittén i detta betänkande framlägger, må här förutsättningsvis antydast, att kommittén tänker sig organet i fråga anordnat som ett i statlig regi bedrivet »institut för social upplysning». Det skulle arbeta på tre sinsemellan samordnade linjer, nämligen 1:o) upplysning medelst film, 2:o) upplysning medelst utställningar och 3:o) upplysning medelst press, radio och publikationer, annonser och affischer, bildtjänst, föredragsverksamhet och information vid direkta förfrågningar. För arten och omfattningen av arbetsuppgifterna inom dessa tre upplysningssektorer — var och en med sin organisatoriska motsvarighet i en avdelning — redogöres i de närmast efterföljande tre kapitlen. Kommitténs ställningstaganden till den samlade verksamhetens administrations- och organisationsfrågor redovisas i sjätte kapitlet.

Tredje kapitlet

FILMEN I SOCIALUPPLYSNINGENS TJÄNST

I. ÖVERSIKT AV FILMOMRÅDET

Inledning.

Det halvsekel som förflutit från den decemberdag år 1895, då bröderna Lumière anordnade historiens första offentliga filmföreläsning på en kafélokal i Paris, har sett filmen utvecklas från ett tekniskt kuriosum till en av vår tids betydelsefullaste företeelser. Den har blivit en världsomspännande konst- och nöjesindustri med en kommersiell organisation av väldiga mått i sin tjänst och med ett vittförgrenat nät av förbindelser inom alla kulturområden: konstnärliga, litterära, politiska, ekonomiska och pedagogiska. Filmens publik i våra dagar är enorm. Dagligen sitter 35—40 miljoner människor och ser film på de mer än nittiotusen biografer, som för närvarande finns jorden runt. Enbart i vårt land beräknas biografbesökarnas skara varje vecka uppgå till närmare en miljon. I Stockholm var antalet under år 1947 försålda biografbiljetter omkring 15 140 000, medan försäljningen samma år till teater- och konsertverksamhet uppgick till inemot 2 060 000 biljetter och till idrotts- och gymnastiktävlingar o. d. till omkring 875 000 biljetter. Av sammanlagda antalet här angivna slag av biljetter svarade alltså biograferna för nära 84 procent.

Filmen är och har alltifrån sin början varit anlagd på att bjuda underhållning och förströelse. Det är som sådan

den har funnit sin väg till de breda massorna. Under årens lopp har den raskt förbättrats i tekniskt och konstnärligt avseende, vilket bidragit till att öka dess förmåga att skänka illusion och inlevelse. Därigenom har den också fått ett allt starkare grepp om sin stora publik. I samma mån har filmens betydelse som opinionsbildande faktor blivit alltmer uppenbar. I dag framstår filmen inte bara som den stora folkunderhållaren utan även som ett välbeprövat instrument för förmedling av kunskaper, nyheter och idéer. Ett allt starkare intresse för denna filmens upplysningsfunktion utgör ett av de mest anmärkningsvärda dragen i filmens historia under de tre sista årtiondena.

De första mera omfattande insatserna i sistnämnda avseende gjordes i Ryssland efter revolutionen. Motiven var av politisk art. När Lenin år 1919 betecknade filmen som »den viktigaste av alla konstarterna», var det i klar insikt om filmens makt som masspåverkare och propagandist. Filmen kom att inlemmas som ett led i den sovjetryska statens propagandaverksamhet med klart angiven uppgift att i alla sina former verka för spridande av den nya regimens ideologi och samhällssyn, i främsta rummet bland de

mångskiftande och heterogena människomassor, som var utspridda över unionens väldiga område. En lång rad skol- och undervisningsfilmer framställdes för att i filmens lättbegripliga bildspråk teckna konturerna av den ryska statskroppens uppbyggnad och åskådliggöra unionens kamp för bättre ekonomiska, hygieniska, sociala och kulturella förhållanden.

Samtidigt skapades en konstnärligt högtstående spelfilmproduktion, som både till form (regi, foto, bildmontage) och innehåll var nydanande. Innehållsmässigt kännetecknades den nya ryska spelfilmen av en utpräglad realism i teckningen av människor och miljöer. Faktiska händelser och förhållanden i Ryssland, samtida eller förflutna, fick för det mesta lämna stoffet till filmernas handling. Tendensen även för underhållningsfilmen var: fortsatt kamp för nya livsformer.

Denna ideologiskt-pedagogiska propagandasnyftning präglar även dagens ryska film. Delade meningar har gjort sig hörda om värdet eller lämpligheten av en dylik målsättning. Ett faktum är dock, att den ryska tjugutalsfilmen har visat, att filmen vid sidan av eller jämte sin underhållningsmission även låter sig bruka för sådana samhällliga nyttoändamål som samhällsorientering och medborgerlig aktivisering.

Målsmännen för den dokumentära filmrörelse, som i slutet på tjugutalet uppstod i England och som numera vunnit internationell betydelse, har utan tvekan tagit starka intryck av de sociala och pedagogiska elementen i den ryska filmen.

Av banbrytande betydelse för den brittiska dokumentärfilmens utveckling var skotten John Griersons insatser. Med ett levande intresse för filmens möjligheter förenade han en starkt

kritisk syn på den av verklighetsflykt och illusionsmakeri präglade underhållningsfilm, som i England liksom annorstädes dominerade biografprogrammen. Enligt hans mening var filmen varken en konstform eller en förströelseform. Den var eller borde vara en förmedlare av kunskaper, inte i första hand om specialiserade ämnen och färdigheter utan om de allmänna sammanhangen. Svalget mellan skolan och samhället måste överbyggas.

Tänk ett ögonblick på en grabb, som just ska ut i livet — säger Grierson. Han ska jobba på en fabrik, bo i en stad, säga sin mening, avge sin röst och påverka styret av sin fackförening, sin kommun, sitt land. Han kommer att läsa tidningar och gå på bio och han kommer att diskutera politik på kaféet och verkstadsklubben. På ena eller andra sättet kommer han att ge uttryck för folkets mening och vilja. Han och hans miljoner systrar och bröder *är* samhället — dess vilja är hans vilja — och han förkroppsligar vårt hopp om fred på jorden. Men lär vi honom något om hur en tidning kommer till, så som vi ibland på ett tämligen befängt sätt försöker visa ungdomen vägen in i litteraturens värld? Lär vi honom att se film liksom vi försöker lära honom att njuta ett drama av Shakespeare? Öppnar vi hans blick för hans egen roll i samhället? Ger vi honom ett levande begrepp om den roll han spelar i fabriken, i fackföreningen, i hemmet och i samhället på ett sätt som ens kan jämföras med filmens förmåga att dramatisera gangsterns göranden och låtanden för honom? Åskådliggör vi för honom samhällsbyggets verkliga mål på samma sätt som Hollywood med sådan framgång levandegör allsköns inbillade mål? —

Grierson och den stab av medhjälpare, som han samlade omkring sig, såg i filmen ett överlägset medel för samhällsfostran. De omsatte sina idéer i film. Så småningom lystes de engelska filmdukarna upp av de nya »documentaries», som visade England och engelsmännen från en helt annan och mera realistisk sida än den som återspeglades av kamerorna i de kommersiella filmateljéerna. Den serie av 2—300 filmer, som släpptes ut under tioårsperio-

den fram till andra världskrigets början, präglades av en vilja att ge perspektiv på sammanhangen i statens och gruppernas arbetsliv. I ett antal filmer skildrades, hur olika industriföretag och statliga institutioner arbetade och hur desamma i sin verksamhet betjänade samhällsnyttan. I andra filmer förflyttade man tonvikten från kollektivet till de enskilda prestationerna därinom; det vardagliga intensifierades och förländades en djupare innebörd. Och slutligen gavs i ett stort antal filmer belysning åt sociala problem.

Den sociala syftningen är överhuvud ett genomgående drag i den engelska dokumentärfilmen och dess efterföljare världen över. Den tråkighet, som otvivelaktigt alltid ligger och lurar bakom en sådan målsättning har man — åtminstone i flertalet fall — undgått genom ett dramatiserande grepp på ämnet. Verkligheten är råmaterial — men filmen är verkligheten sedd genom ett temperament.

Insikten om filmens värde som informations- och påverkningsmedel medförde under andra världskriget en stark filmaktivitet i de flesta länder. Filmen blev ett propagandaverktyg i statsnytans tjänst. För axelmakterna blev filmen ett anfällsvapen: paradnummer om segrar i öster och segrar i väster, som skulle underblåsa defeatism och modlöshet i ännu inte erövrade länder. För britterna blev filmen framför allt ett medel för den inre frontens stärkande, för samhörighet och solidaritet, för ökade ansträngningar på alla områden. »Soldaten-medborgaren måste veta varför han slåss.» På andra sidan havet stampade man fram den ena legionen efter den andra med god hjälp av filmen; genom de 10 200 instruktions- och undervisningsfilmer, som den ameri-

kanska krigsmakten begagnade vid utbildningen av sin personal uppbyggdes filmens resurser som kunskapsmeddelare om olika för soldaterna viktiga fakta till det yttersta och påskyndade effektivt bildandet av en armé, som man på den korta tiden eljest inte kunnat åstadkomma.

Erfarenheterna från kriget har säkrat dokumentärfilmens framtid i de stora kulturländerna. »Kriget har visat, att filmen är ett sociologiskt vapen av väldig styrka och med en alldeles särskild dragningskraft på medborgaren i gemen. Genom att den i sig intimt förenar bild och ljud — och således vädjar till två sinnen samtidigt — står den i särklass bland upplysningsmedlen samtidigt som dess oberoende av tidens och rummets lagar ger den en nästan obegränsad räckvidd.» De citerade orden är hämtade ur ett engelskt icke-officiellt förslag till riktlinjer för efterkrigstidens dokumentära filmverksamhet i England.

Såsom framgår av *Bilaga 2* är filmen i dag en samhällsfunktion i England, Canada, Danmark och Norge. Detsamma gäller, enligt vad som nyss nämnts, om Sovjetunionen. I andra länder — särskilt Frankrike, Förenta Staterna, Italien, Nederländerna, Polen och Tjeckoslovakien — går utvecklingen i bestämd riktning mot ett vidsträcktare utnyttjande av dokumentärfilmens resurser.

I Sverige väntar filmen på att på allvar bli tagen i besittning för samhällsbefrämjande uppgifter.

Positiva förslag med sikte på att skapa förutsättningar för ökade filmsatser på det sociala upplysningsområdet kommer att ställas i detta kapitel.

Dessförinnan skall redogöras för olika i ämnet relevanta fakta, förhållanden och insatser m. m.

Olika typer och kategorier av film.

De viktigaste inspelnings typerna.

Med avseende å innehåll, längd och syftning kan man skilja mellan olika slags film.

Två huvudtyper har redan presenterats i inledningen till detta kapitel: *spelfilmen*, med mer eller mindre fritt upfunnet och arrangerat innehåll, och den dokumentariska filmen eller *dokumentärfilmen*, som i renodlad form är en exakt återgivning av verkligheten. En särställning intar den *teknade filmen*, som åtminstone i sina hittillsvarande yttringar tagit flertalet av sina motiv från sagans och fantasiens värld.

En spelfilms visningstid uppgår som regel till 90—100 minuter, motsvarande en filmlängd av 2 500—2 800 meter. I dagligt tal går spelfilmen därför oftast under beteckningen *långfilm*. Någon gång uppträder även dokumentärfilmen och den teknade filmen som *långfilm*; i allmänhet håller sig dock dessa filmtyper till de kortare filmformaten.

Den innebörd man inlägger i begreppet *kortfilm* är knappast fullt entydig. Ibland avses därmed varje slags kortare film utan hänsyn till dess karaktär eller användning; det är inte ovanligt att skilja mellan lång och kort kortfilm. För det mesta förbehålles dock termen kortfilm åt sådana filmer, vilka inte är längre än att de låter sig kombinera med en långfilm i ett biografprogram. Som regel bör en kortfilm för att kunna fylla detta krav ej överstiga en längd av omkring 400 meter, motsvarande en visningstid av ungefär 15 minuter. Produktionskostnaderna för en svensk kortfilm av 300—400 meters längd varierar för närvarande mellan 15 000 och 30 000 kronor eller högre, allt beroende på antalet inspelningsdagar, resor, förekom-

ten av skådespelare och dialogscener, de krav som ställs på ateljéuppställningar m. m.

En särpräglad typ av kortfilm är *journalfilmen*. En dylik film, som utgöres av 6—10 av varandra oberoende reportageavsnitt med glimtar ur nyhetskrönikan, överstiger sällan sedvanlig kortfilmslängd. Man kan göra den iakttagelsen, att innehållet i journalfilmerna regelmässigt ägnas bildelement av en viss typ: sportevenemang, eldsvådor, invigningar, parader, skönhetstävlingar etc., medan däremot nyheter av social eller likartad karaktär ytterst sällan presenteras i desamma. Till journalfilm brukar även räknas sådana nyhetsreportage (officiella tilldragelser, idrotts-händelser o. d.), som till följd av sin större utförlighet — dock sällan överstigande kortfilmformatet — icke rymmes inom ramen för en journalfilm utan utsläppes separat och under en självständig filmtitel.

I Sverige, där journalreportaget har gamla anor, har journalfilm under många år uteslutande framställts av ett enda företag, aktiebolaget Svensk filmindustri och dess föregångare aktiebolaget Svenska biografteatern. Dess produkt — SF-journalen — som med biografsåsongen 1948/49 räknar sin 36:e årgång, är fortfarande den enda under svenskt firmamärke visade veckorevyn. Enligt bolagets uppgift visas varje SF-journal under loppet av 6—7 veckor i genomsnittligt 11 kopior på ett åttio-tal platser i landet, motsvarande en publikfrekvens av upp till 250 000 personer.

För närvarande visas även tre utländska veckorevyer mera kontinuerligt, nämligen den amerikansk-engelska Paramountjournalen, den amerikanska Fox-journalen och en fransk journal. Samtliga är försedda med svenska talkommentarer; i Paramountjournalen ingår som oftast även svenska bildinslag. Det uppges, att varje Paramountjournal har en normal omloppstid av 12 veckor, under vilken tid den visas i genomsnittligt 10 kopior på halvtannat hundratal biografier i hela landet inför omkring 350 000 åskådare.

Om kostnaderna för svenska journal-filmtagningar gäller i stort sett detsamma som anförts i fråga om kortfilm-produktionen.

Ett slags kortfilmer är även de renodlade reklamfilmer, som exempelvis ett affärsföretag låter inspela och förevisa på de offentliga biograferna före de egentliga biografföreställningarna. För dessa filmer — som är direkt jämförbara med tidningsannonseringen — användes benämningen *annonsfilm*. Till denna kategori räknas även »annonsfilmen utan bild», d. v. s. ett ljudband, som köres genom biografmaskinen och som ger reklammedlandet blott i tal. Som regel håller den svenska annonsfilmen en längd av 33 meter, motsvarande en visningstid av 72 sekunder.

För framförandet av annonsfilm på biograferna får man vända sig till något av de i annonsfilmbranschen verksamma produktions- och visningsföretagen. Dessa tillämpar vissa sinsemellan överenskomna bestämmelser för annonsfilmvisning. Framställningen av en annonsfilm behöver dock inte nödvändigtvis utföras av något av de här avsedda företagen; i allmänhet torde dock en annonsfilms produktion och distribution förenas i en hand.

Annonsfilmens visning och kostnader belyses i övrigt av följande uppgifter.

Inspelningskostnad. Denna varierar allt efter kraven på filmens utförande. Allmänt kan man dock säga, att en vanlig inspelad film i normalfilm kostar mellan 3 000—6 000 kronor, en inspelad film i färg mellan 6 000—8 000 kronor och en tecknad film i färg mellan 8 000—10 000 kronor.

Serievisning och slätsättning. Teoretiskt finns två möjligheter för visning av annonsfilm, nämligen dels tillfällig visning på enstaka biografer (s. k. slätsättning), dels serievisning.

Vid slätsättning gör annonsören ett urval av orter och biografer, där han önskar sin annonsfilm visad. Praktiska svårigheter föreligger dock att få till stånd en sådan visningsform, eftersom de större företagen som regel endast erbjuder möjligheten av serievisning.

Serievisning tillgår på så sätt, att en annonsfilm under en säsong visas med jämna mellanrum på var och en av de biografer, som står till distributionsföretagets förfogande. En säsong omfattar 40 veckor i löpande följd från den första måndagen efter den 15 augusti ena året till senast den 28 maj följande år.

Serievisningen förutsätter, att annonsören förbinder sig att tillhandahålla ett visst minimiantal olika annonsfilmer per säsong, ett åtagande som motiveras med hänvisning till biografpublikens krav på omväxling. Detta minimiantal varierar alltefter den avsedda visningsfrekvensen. En *helserie* — som visas under 20 av säsongens 40 veckor (d. v. s. varannan vecka) — kräver sålunda 6 olika annonsfilmer från annonsörens sida, en *halvserie* (med visning var fjärde vecka) 3—4 filmer och en *kvartsserie* (med visning var åttonde vecka) minst 2 filmer.

Enligt gängse praxis visas varje annonsfilm högst 3 veckor på en och samma biograf.

Visningskostnad. För serievisning debiteras ett pris per gång och sittplats, vilket varierar från 0,21 öre upp till 0,445 öre. Ett företag med maximal visningskapacitet på området har uppgivit priset för en helserie till 43 000 kronor, för en halvserie till 21 500 kronor och för en kvartsserie till 10 750 kronor.

Priserna för slätsättning uppges vara högst varierande för olika biografer och olika kedjor. Denna visningsform ställer sig emellertid högst väsentligt dyrare än serievisningen.

Kopiekostnad. Kostnaderna för erforderliga kopior åvilar annonsören. Varje normalfilmkopia till en 33-meters annonsfilm kostar 19 kronor 80 öre. Då en helserie kräver upp till 225—260 kopior, kan sålunda kopiekostnaderna i samband med en sådan serie uppgå till i runt tal 4 500—5 000 kronor. Motsvarande kopiekostnader för halv- och kvartsserie är 2 250—2 500 kronor respektive 1 125—1 250 kronor.

Det kan tilläggas, att en annonsfilm i färg kostar 125 kronor per kopia. Utföres annonsfilmen som tecknad färgfilm är priset per kopia 100 kronor.

Censurkostnad. Till ovannämnda priser kommer censur- och stämpelavgifter till statens biografbyrå med som regel 5 kronor per kopia.

Ytterligare några filmtyper gör sig påmindra vid ett försök till klarläggande av förhållandet mellan filmen som underhållningsform och som upplysningsmedel.

Underhållningsfilmens publikpåverkan är från film till film en sak på gott och ont. Den andliga kosten i många kommersiellt inriktade förströelsefilmer är inte sällan direkt underhållig. Den blandning av yttre fulländning och inre tomhet, av förljugen verklighet, sentimentalitet, sexualitet, brutalitet och framgångskult, som vissa filmer företer, är lätt ägnad att förvilla begreppen, särskilt hos yngre eller mindre kritiska åskådare. Å andra sidan är massor av filmer underhållande på ett tämligen harmlöst sätt och glömmas troligen i samma ögonblick, som ljuset tändes i biosalongen. Men det finns också förströelsefilmer, som innehåller element av fostrande och upplysande karaktär. Filmen besitter obegränsade möjligheter att spegla livet och människorna i deras olika miljöer. Den kan öppna fönster mot världen och vidga vardagsmänniskans trånga horisont. Den kan avslöja en psykologisk verklighet på ett sätt, som gör sammanhangen tydligare än de vanligen är för iakttagare av medmänniskorna. Den kan ge intressanta och värdefulla upplysningar om främmande land och folk. Historiska filmer levandegör tilldragelser i gången tid, dess människor och sedvänjor. Många filmer är genom sin allmänna tendens inte bara av upplysande utan även av karaktärsbefrämjande verkan. Konstnärligt högtstående underhållningsfilmer har förvisso inte saknats i filmens historia.

Den påverkan i kulturell riktning som utövas på biografteatrarnas publik av värdefull underhållningsfilm är av indirekt slag. Det finns emellertid även film, vars syfte helt eller till större delen är av kulturell art. Redan i filmens första dagar inspelades en rad kortare »naturfilmer», skildringar av natur och kultur samt folk- och djurliv i olika länder, framförallt sådana av exotisk karaktär. Denna typ av filmer — ofta

benämnd *kulturfilm* — har under hand fått en alltmer vårdad utformning och redigering. Hit kan även räknas sådana helaftonsfilmer av naturhistorisk och geografisk karaktär, som utgör en blandning av dokumentarisk verklighetsskildring och spelfilm utan skådespelare och romantiserande inslag.

Vid sidan av de nu nämnda filmerna av mer eller mindre undervisande eller kunskapsmeddelande karaktär står en kategori film, som i första hand tar sikte på att verka folkuppfostrande, exempelvis genom att skildra könssjukdomarnas följder eller belysa rusdryckernas vådor. Dylika filmer brukar ofta innefattas under vad tyskarna en gång betecknade som »Aufklärungsfilm», *upplysningsfilm*, ett ord, som dock fått alltför inskränkt betydelse, enär det tidigt blev så gott som liktydigt med »sexualfilm». För att vinna så stor publik som möjligt brukar dessa filmer byggas upp kring en handling, en »story» enligt mallen för en vanlig spelfilm. Av denna typ har i Sverige skapats ett fåtal filmer.

En särskild grupp av filmer, vars betydelse och användningsområde är vida större än de förut omnämnda filmtyperna, har skapats genom den alltmera framträdande insikten om filmens möjligheter som instruktions-, informations- och reklammedel. Hit hör *instruktionsfilmerna*, som syftar till att inpräglade en arbetsmetod, ett tillvägagångssätt e. d. i åskådarens medvetande. Dylika filmer har utomlands kommit till flitig användning inom industrin, när det gällt studier av driftsekonomi, arbetsmetoder eller utbildning av nyanställda arbetare, liksom vid universiteten, t. ex. studier i kirurgi. Under kriget gjordes i flera länder, även Sverige, ett stort antal »träsningsfilmer» för användning vid rekrytutbildningen inom de militära och civila försvarsgrenarna.

Av mer eller mindre klart utsagd re-

klam- och propagandakaraktär är den även i vårt land talrikt företrädna gruppen av *informations- och propagandafilmer*, framställda mest av större industrier och företag, som på detta sätt velat för vidare kretsar sprida upplysning om sin leveransförmåga och sina produkters goda egenskaper; många av dessa filmer har använts även vid bearbetning av utländska marknader. Särskilt denna filmtyp har i vårt land fått tjäna som språkrör för de större politiska partierna i samband med valkampanjerna. Även statliga institutioner, kommuner, organisationer, föreningar och sammanslutningar har i växlande omfattning tagit filmen i sin upplysnings- eller propagandatjänst.

Den särskilda med flera filmtyper och särskilt kulturfilmen besläktade filmkategori, som benämnes *skolfilm* (för undervisningen i folk- och högre skolor), kommer att behandlas i ett senare avsnitt.

Normalfilm och smalfilm.

Film som tekniskt begrepp förekommer i olika format (bredder): *normalfilm* (35 mm) och *smalfilm* (16, 9,5 och 8 mm). Normalfilmen är det format, som regelmässigt kommer till användning vid visning på de svenska biograferna. Smalfilmen brukas regelmässigt för amatörändamål. I fråga om skol- och bildningsfilm samt föreningsfilm har smalfilmen i 16 mm-formatet vunnit betydande utbredning under det sista årtiondet.

Normalfilmen finns i två versioner, brandfarlig (nitrofilm) och icke-brandfarlig (acetatfilm). Det senare filmmaterialet är icke så hållbart som det förra, varför det trots sina goda egenskaper ännu ej av ekonomiska skäl kunnat utnyttjas till fullo. Icke-brandfarlig normalfilm användes i Sverige huvudsakligen för instruktions- och skolfilmer. I Förenta Staterna synes utvecklingen gå mot en omställning till acetatmaterial för alla slag av filmer, sedan man numera lyckats få fram mer hållbara råmaterial.

Vid visning av brandfarlig normalfilm måste omfattande försiktighetsåtgärder vidtagas. Särskilda författningsbestämmelser har utfärdats rörande beskaffenheten av de lokaler, i vilka brandfarlig normalfilm får förevisas. Noggranna anvisningar har dessutom givits om lagring och transport av dylik film.

Smalfilm däremot framställes av ett icke-brandfarligt material och kan därför oberoende av brandföreskrifter visas i praktiskt taget vilka lokaler som helst. Vissa andra fördelar är förenade med visning av smalfilm. Den är betydligt mindre skrymmande och väsentligt lättare än normalfilmen. Smalfilmens förevisningsapparater är mindre och lättare samt enklare att sköta än normalfilmens. Därjämte ställer sig smalfilmprojektorerna väsentligt billigare i inköp än normalfilmapparatens. En normalfilmprojektor för ljudfilm kostar för närvarande omkring 15 000 kronor, medan en ljudsmalfilmprojektor kan fås för omkring 3 200 kronor. För en stumsmalfilmprojektor håller sig priset omkring 1 400 kronor.

Hyreskostnaden för en smalfilmprojektor är något varierande. För hyra av en stumfilmprojektor ligger priset mellan 11 och 20 kronor (utan maskinist). Ljudfilmprojektor synes som regel uthyras blott för bruk »inom tullarna» och betingar då en hyra av lägst 30 kronor (utan maskinist). Skall maskinist ställas till förfogande — vilket oftast uppställes som villkor av uthyraren — lär priset inte understiga 50—55 kronor. I samtliga fall förutsattes den förhyrda apparaten återställd nästföljande helgfria dag.

Filmvisning och filmdistribution.

Av det föregående framgår, att filmer framställs av olika längd, typer och kategorier för tillgodoseende av skilda syften eller av de krav på varierade program, som uppställs av filmuthyrare

och konsumentgrupper. Mot denna bakgrund vill kommittén nu redovisa de väsentligaste fakta om filmvisning och filmdistribution i vårt land. Att annonsfilmens förhållanden i den delen redan

beskrivits motiveras av den särskilt intima relation mellan distributionen-visningen och produktionen, som är utmärkande för denna filmtyp.

I stort sett kan man urskilja tre huvudgrupper av filmförmidlare i vårt land, nämligen 1. biograferna, 2. folkrörelserna och 3. skolor och undervisningsanstalter.

Den första gruppen har till en början varit den viktigaste, medan den andra på sistone ryckt fram i betydelse. Båda står i direktaste förbindelse med produktions- och distributionsföretagen. Detta är en historiskt förklarlig förteelse; filmen har vuxit fram under den privata företagsamhetens hägn och såsom ett inslag i nöjesindustrin. Man kan säga, att då nu filmens upplysningsfunktion alltmer uppmärksammas och nya behov av filmvisningar uppstår, den privata företagsamheten redan har gjort vissa inmutningar, som medför att varken fältet för filmproduktion eller för filmvisning kan betraktas som fullt fritt för allmän planering.

Den svenska biografmarknaden.

De svenska biograferna är undantagslöst — till skillnad från vad fallet är i Norge och Danmark — privata företag utan något inslag av kommunal eller statlig kontroll.

Antalet biografier i Sverige uppgick den 1 januari 1949 enligt av Filmägarnas kontrollförening tillhållna uppgifter till 2 484, fördelade på ca 1 820 orter.

Biograferna uppdelas i sex grupper efter antalet föreställningar per vecka under biografssäsongen. Till den första gruppen hänförs de biografier, som regelbundet ger minst 14 föreställningar per vecka, dvs. två föreställningar varje kväll. Av de 406 biograferna inom denna grupp är närmare 40 procent belägna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Den andra gruppen — omfattande 160 biografier — spelar 8—13 gånger per vecka och den tredje gruppen eller

377 biografier 4—7 gånger i veckan. Den fjärde och numerärt största gruppen — 1 395 biografier — ger 1—3 föreställningar i veckan. Antalet föreställningar inom den av 127 biografier bestående femte gruppen är begränsat till högst 2 gånger i månaden. Den sjätte och minsta gruppen består av 19 biografier, som endast spelar vid helger och enstaka tillfällen. Sammanfattningsvis kan sägas, att om man bortser från storstädernas biografier mer än 50 % av landets biografbestånd tillhör gruppen med 1—3 föreställningar i veckan.

Det totala antalet åskådarplasser på landets biografier, regementsbiograferna undantagna, uppgick den 1 januari 1949 till cirka 590 000. Härav belöper 52 878, 16 507 och 8 758 å respektive Stockholm, Göteborg och Malmö. Fördelas nyssnämnda totalantal på rikets städer och övriga kommuner kommer ungefär 230 000 på förstnämnda och 360 000 på sistnämnda kategori.

Biografpubliken har ännu i denna dag knappast kommit till tals i filmdiskussionen. Man vet alltså inte mycket om dess egentliga önskemål. Ej heller har i Sverige några vetenskapligt baserade undersökningar utförts rörande biografpublikens sammansättning på befolkningsgrupper, kön och åldrar. Härutinnan är man för närvarande hänvisad till generella iakttagelser, bland andra att huvudparten av publiken består av ungdom upp till 25—30 år samt av kvinnor. En av ungdomsvårdskommittén i dess betänkande den 7 maj 1945 om ungdomen och nöjeslivet (SOU 1945: 22 s. 240—241) refererar privat undersökning — utförd år 1943 på basis av intervjuer med personalen vid ett tjugotal stockholmsbiografier rörande dess iakttagelser av biografklienteletets sammansättning — redovisar en del intressanta rön. För närmare kännedom om resultatet av såväl denna undersökning som om vissa av Gallupinstitutet gjorda riksenkäter under hösten 1942 och våren 1944 i avseende

å filmen och publiksmaken hänvisas till nyssnämnda betänkande (beträffande Gallup s. 233—237).

Vilka äger biograferna? Svaret ges i nedanstående tabell. Den visar, att 53 % av landets biografägare per den 1 januari 1949 utgjordes av enskilda personer och privata aktiebolag, återstoden eller 47 % av föreningar och andra sammanslutningar. I tabellen redovisas även siffrorna för den 1 januari 1939 och den 1 januari 1945.

Även om den största kategorin biografägare utgöres av enskilda personer, äges eller kontrolleras dock majoriteten biografier, som ger minst 8 föreställningar i veckan, av de i tabellen redovisade aktiebolagen. Utvecklingen inom den svenska biografbranschen visar en stegrad tendens till sammanslagning av smärre biografföretag till större, enhetligt ledda biografkedjor. För närvarande finns ett tjugotal sådana kedjor, flertalet ägda av eller lierade med producentföretag. Genom att på detta sätt förvärva kontrollen över flera biografier har de svenska filmproducenterna dels velat tillförsäkra sig ett visst minimi-antal visningsmöjligheter för de framtillda filmerna i syfte att i möjligaste mån nedbringa de ekonomiska risker, som är förbundna med produktionsverksamheten, dels ock sökt stärka den ekonomiska grundvalen för denna verksam-

het genom intäkter från biografrörelsen. Till följd härav blir den mest betydelsefulla uppdelningen ej den som görs efter ägandeformen utan uppdelningen på två kategorier biografägare, å ena sidan sådana med egen filmproduktion och å andra sidan sådana som saknar tillgång därtill.

Biografernas filmförhyring sker från de i landet verksamma film-distributörerna. Filmuthyrningen är helt förlagd till Stockholm och bedrivs dels från självständiga distributionsbyråer — filmbyråer — vilka i främsta rummet uthyr filmer av utländskt ursprung, dels från särskilda uthyrningsavdelningar vid företag, som själva framställer långfilmer inom landet. Vanligen tillgår uthyrningen så att biografägarna med filmleverantörerna tecknar leveranskontrakt, i vilka biografägarna förbinder sig att från viss distributör uttaga ett angivet minimiantal filmprogram, som distributören offererat eller kommer att offerera under spelåret. Med filmprogram avses i detta sammanhang en långfilm jämte erforderlig fyllnadsfilm, allt till en sammanlagd filmlängd av omkring 2 700 meter. För att säkerställa säsongbehovet och skapa omväxling i repertoaren brukar flertalet biografägare ingå dylika leveransavtal med flera film-distributörer. Intäkterna av ett filmprogram beräknas till omkring 80 % in-

Biografägarna i Sverige.

Kategori biografägare	Antal biografägare		
	1/1 1939	1/1 1945	1/1 1949
Enskilda personer.....	423 (60.1 %)	416 (49.3 %)	413 (43.5 %)
Privata aktiebolag	66 (9.4 %)	91 (10.8 %)	94 (9.9 %)
Folkets-husföreningar	112 (15.9 %)	167 (19.8 %)	188 (19.8 %)
Nykterhetsföreningar	65 (9.3 %)	80 (9.5 %)	113 (11.9 %)
Andra föreningar eller sammanslutningar	37 (5.3 %)	89 (10.6 %)	141 (14.9 %)
Summa	703 (100 %)	843 (100 %)	949 (100 %)

flyta under det första året efter premiären. Efter två à tre år anses en film i regel slutspelad. Undantag härifrån utgör vissa barn tillätna filmer och filmer av utpräglad repriskaraktär. I allmänhet går en svensk långfilm ut i 15—20 kopior, medan motsvarande siffra för de utländska långfilmerna ligger omkring 4—5.

I fråga om kortfilmer äger någon uthyrning i vanlig bemärkelse inte rum från distributionsföretagen, vilka i stället tillhandahåller biografägarna kompletta helaftonsprogram. Intäkterna därav bokföres på huvudfilmen (långfilmen), under det att kostnaderna för kortfilmen (fyllnadsfilmen) föres som en engångsutgift, vilken inte brukar balanseras av någon inkomstpost. För en producent kan en kortfilmproduktion, baserad helt eller till övervägande del på hans egen kapitalinsats, inte i och för sig anses lönande. Att kortfilmproduktionen under sådana förhållanden fortfarande uppehålls i relativt stor omfattning — om den ock i förhållande till tidigare avsevärt reducerats — kan ej enbart förklaras med en hänvisning till filmföretagens behov av fyllnadsfilmer. Utländska fyllnadsfilmer kan nämligen förvärvas av dessa till betydligt lägre pris än de inhemska. Erfarenheten har emellertid gett vid handen, att den svenska biografpubliken tämligen allmänt föredrar svenska kortfilmer framför utländska sådana. Tillkomsten under senare år av särskilda kortfilmbiografer bidrar också att ge de mera kvalificerade kortfilmerna vidgad marknad och större ekonomiskt utbyte. Vissa inkomster härflyter vidare från separat uthyrning eller försäljning av kortfilmer samt export. Framförallt får dock omfattningen av kortfilmproduktionen ses mot bakgrunden därav, att den svenska kortfilmen till övervägande

del finansieras av och ställes i tjänst hos propaganda- och goodwillintressen av skilda slag.

All film avsedd för offentlig förevisning inom landet är underkastad särskilda granskningsföreskrifter i enlighet med förordningen den 22 juni 1911 (nr 79, ändrad 703/1939, 439/1941 och 431/1944) angående biograf föreställningar. Granskningen (censuren), som handhaves av statens biografbyrå, företages förutom av utrikespolitiska och militära skäl, i syfte att förhindra spridning av filmer eller avsnitt av filmer, som kan anses förråande, upphetsande eller rättsförvillande. Det åligger vidare byrån att pröva de godkända filmernas lämplighet för barn under 15 år.

Vissa av brandskydds- och ordningshänsyn motiverade bestämmelser angående biografer och filmförevisning är meddelade i en förordning den 3 juni 1932 (nr 179).

I förevarande sammanhang må även redovisas två i konkurrensbekämpande syfte tillkomna branschöverenskomelser, av vilka den ena gäller nyetablering av biograf förelse, den andra distribution och visning av smalfilm i Sverige.

Nyetableringskontrollen.

Denna inrättades genom en den 3 september 1941 träffad överenskommelse mellan Sveriges biografägareförbund, å ena sidan, och samtliga producenter och distributörer av svensk film inom landet, å den andra. Efter tillkomsten år 1942 av föreningen Sveriges filmproducenter utformades överenskommelsen till ett den 21 december 1942 mellan biografägareförbundet och filmprodu-

centföreningen slutet avtal angående nyetablering och illojal konkurrens, vilket avtal den 26 mars 1944 ersatts av ett nu gällande, i huvudsak likalydande avtal mellan de båda sammanslutningarna. Genom ett den 3 april 1946 mellan dessa samt Folkets husföreningarnas riksorganisation (FHR) och Ordenshusens riksförening (ORF) ingånget tilläggsavtal har de båda sistnämnda organisationerna anslutits till 1944 års avtal, vilket i samband därmed jämkats i vissa hänseenden.

Enligt förevarande avtal omfattar begreppet nyetablering följande tre fall:

1. Öppnande av ny biograf och återöppnande av biograf, som varit nedlagd under minst två på varandra följande år.

2. Ökning av antalet platser i biograflokal, vars platsantal förut ej överstiger 200, till mer än det dubbla och i biograflokal, vars platsantal förut överstiger 200, med mer än 200.

3. Överflyttande av biografiförelse från en lokal till en annan.

Avtalet föreskriver vidare, att frågor om tillstånd till nyetablering skall avgöras av en prövningsnämnd. I vissa fall kan emellertid av prövningsnämnden avgjorda ärenden hänskjutas till omprövning av en skiljenämnd.

Prövningsnämnden skall bestå av åtta ordinarie ledamöter, envar med sin personliga suppleant, samt en opartisk ordförande. Av ledamöterna utser biografägarförbundet två, FHR och ORF vardera en samt producentföreningen fyra. Ordföranden utses av Sveriges industriförbund för ett år i sänder. Omröstning avgöres med enkel majoritet. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

Skiljenämnden, som tillsättes särskilt för varje fall, skall bestå av tre ledamöter. Av dessa skall prövningsnämnden utse en samt klaganden en, varefter de båda sålunda utsedda gemensamt väljer tredje ledamöten. Kan enighet ej uppnås, skall tredje man utses enligt gällande lag om skiljemän. Förfarandet i övrigt skall behandlas enligt denna lag.

Vid prövning av nyetableringsärenden skall enligt avtalet avseende i främsta rummet fästas vid nyetableringens behov. Hänsyn må därjämte tas till de näringspolitiska förutsättningarna och

sökandens personliga och ekonomiska förutsättningar för rörelsens bedrivande. Avtalet föreskriver förpliktelse för producentföreningens medlemmar att ej öppna eller underhålla affärsförbindelser med biograf, innan densamma godkänts enligt avtalet, eller med biograf-företag, som av prövningsnämnden eller skiljenämnden befunnits ha åsidosatt bestämmelserna om nyetablering.

Smalfilmkontrollen.

Särskilda bestämmelser för distribution och visning av smalfilm i Sverige har i december 1946 fastställts av sex organisationer inom film- och biograf-facket, nämligen Sveriges biografägareförbund, Filmägarnas kontrollförening u. p. a., Sveriges filmuthyrareförening u. p. a., föreningen Sveriges filmproducenter, Sveriges folkbiografer AB och Ordenshusens riksförening. Då dessa bestämmelser berör praktiskt taget allt det som är problem vid en diskussion om filmens sociala användning, återges de i det följande i sin helhet:

Svenska film- och biograffacket har med uppmärksamhet följt smalfilmens utveckling och därvid kommit till den bestämda uppfattningen, att det är fackets skyldighet att tillse, att denna utveckling för Sveriges vidkommande icke ledes in på banor, som kunna rubba allmänhetens tillit till filmen eller bliva till förfång för film- och biografverksamhetens sunda, ekonomiska utveckling.

Det står nämligen klart, att en ohämrad och okontrollerad användning av smalfilm med lätthet kan medföra en allmän misskreditering av branschens uppgifter liksom den även kan äventyra det förtroende smalfilmen rätt utnyttjad bör åtnjuta. Framhållas bör i detta sammanhang att nedan angivna bestämmelser icke på något sätt äro avsedda att verka hindrande för smalfilmens begagnande för undervisning i skolor, läroverk och av staten erkända bildningsorganisationer.

Beträffande rätt till försäljning eller uthyrning för visning i Sverige av smalfilm och i samband därmed stående frågor har svenska film- och biograffacket enats om följande bestämmelser:

1) Nöjesfilm i smalfilmkopior får uthyras eller försälas endast till biografer eller orter, som ej direkt eller indirekt konkurrera med ordinarie 35 mm:s biografer.

2) Vid föreställningar med smalfilm får biljettpriserna ej understiga de för ordinarie 35 mm:s biografer gällande minimipriserna, och skola i övrigt av Filmägarnas Kontrollförening utfärdade Allmänna regler vid uthyrning av film vara gällande.

3) Vad ovan stadgats gäller även för sådan kortfilm, som enligt vedertagen praxis betraktas som nöjesfilm. Såsom exempel på dylik film kunna framhållas två-aktsfarser och tecknade nöjesfilmer.

4) Medlemmarna i Sveriges Biografägarförbund förplikta sig att ej direkt eller indirekt förhyra 35 mm:s nöjesfilm från producenter, importörer eller distributörer, som handla i strid med vad ovan stadgats.

Likaså förbinda sig medlemmarna av Sveriges Biografägarförbund att ej förhyra sådan på svenska språket framställd nöjesfilm, som inspelats å ateljé, vilken i strid med andemeningen i denna överenskommelse även inspelat nöjesfilm såsom smalfilm direkt avsedd för biografbruk.

5) Medlemmarna av Filmägarnas Kontrollförening förplikta sig att ej uthyra eller försälja 35 mm:s nöjesfilm till biografägare, som i strid med vad ovan stadgats, med nöjesfilm i smalfilmkopior konkurrerar med ordinarie 35 mm:s biografer.

6) Frågor om tillstånd till visning av nöjesfilm i smalfilmkopior skola avgöras av en särskild nämnd (smalfilmsnämnden).

Smalfilmsnämnden skall bestå av (8) ordinarie ledamöter, envar med sin personliga suppleant till lika antal utsedda av Filmägarnas Kontrollförening och Sveriges Biografägarförbund. De sålunda utsedda ledamöterna välja till ordförande en med branschen förtrogen person, vilken i likhet med de övriga ledamöterna har rösträtt samt vid lika röstetal utslagsröst. Vid lika röstetal vid val av ordförande sker lottning.

Ordföranden utses för ett år i sänder, övriga ledamöter och suppleanter för två år, dock att då val första gången äger rum, halva antalet utses endast för ett år.

7) Utan hinder av ovan angivna bestämmelser må underhållningsfilm, som är av direkt folkuppfodrande karaktär och samtidigt äger högt konstnärligt värde samt därför ur det allmännas synpunkt kan anses förtjänt av en vidare spridning, efter medgivande av den i mom. 6 angivna smalfilmsnämnden enligt särskilda bestämmelser göras tillgänglig för visning inom föreningar och sammanslutningar, varvid nämnden äger infordra yttrande från de samverkande bildningsförbunden.

Rörande innebörden av vissa punkter i förestående avtal har kommittén på förfrågan hos Sveriges biografägarförbund erhållit följande förklaring.

De i avtalets i n g r e s s gjorda principiella uttalandena skall förstas mot bakgrunden av vissa erfarenheter från ett tidigare skede av filmbranschens utveckling, då densamma inte var fast organiserad. Det hände ofta, att mindre nogräknade företagare reste omkring i landsorten och gav föreställningar med bristfälliga maskinuppsättningar, varvid sönderkörning av film och andra uppehåll i visningen bidrog till att ge allmänheten en felaktig föreställning om kvaliteten av film och biograf. Ägnade att undergräva allmänhetens förtroende för film- och biografbranschen var vidare de inte sällan förekommande tillfällena, då vederbörande förevisare utan uppgiven anledning uraktlät att besöka platser, där föreställningar annonserats. Till följd därav och då dessa oreglerade förevisningar blev allt fler, då smalfilmen på grund av sin brandsäkerhet medgav visningar i praktiskt taget vilken lokal som helst, har filmbranschens målsmän ansett angeläget att införa en viss kontroll över smalfilmföreställningarna i syfte att desamma sker under sådana former, att allmänheten får rimlig valuta för sina biljetter. Bestämmelserna gäller emellertid endast visning av sådan film, som enligt vedertagen praxis betraktas som *nöjesfilm*. Andra filmer (exempelvis upplysnings- och undervisningsfilmer) är sålunda tillgängliga för visning utan ingripande av smalfilmsnämnden.

Den i avtalets p u n k t 1 intagna bestämmelsen, att uthyrning eller försäljning av nöjesfilm i smalfilmkopior endast får ske till biografer eller orter, som ej direkt eller indirekt konkurrerar med de ordinarie biograferna, har till syfte att skydda de företagare — privat-

personer eller föreningar — som låtit inmontera ljudfilmanläggningar även å mycket små platser och som haft att bära kostnader för uppförande av brandsäkra maskinrum i enlighet med gällande författningsbestämmelser om visning av normalfilm. Skulle smalfilmbiografer få ge föreställningar på dessa platser samma dag som de ordinarie biograferna, har fördelningen av publiken ansetts medföra risk för att de fasta biograferna skulle komma på obestånd. Av samma anledning inbegripes under bestämmelsen även orter, som visserligen inte själva har tillgång till 35 mm:s biografer men som på grund av sin närbelägenhet till ort med sådana biografer kan betraktas som ingående i biografortens publikområde.

Beträffande sammansättningen av den i p u n k t e r n a 6—7 omnämnda smalfilmsnämnden har blivit upplyst, att det vid avtalets upprättande inte ifrågasatts, att det allmänna skulle vara representerat i smalfilmsnämnden, enär smalfilmsnämndens huvudsakliga uppgift vore att reglera tillkomsten av affärsmässigt bedrivna smalfilmbiografer. Vid behandling av frågan om underhållningsfilm, som enligt p u n k t e n 7 vore »av direkt folkuppfostrande karaktär och samtidigt äger högt konstnärligt värde samt därför ur det allmännas synpunkt kan anses förtjänt av en vidare spridning», avses smalfilmsnämnden komma att inhämta yttranden från skolor och bildningsförbund eller andra från fall till fall ifrågakommande institutioner. Det uppges i detta sammanhang, att samtliga de ansökningar, som inkommit till nämnden, har remitterats till skolöverstyrelsen och samverkande bildningsförbunden för yttrande. Vidare förklaras i anslutning till punkt 7, att de filmer som av smalfilmsnämnden »enligt särskilda bestämmelser» göres tillgängliga för visning inom föreningar och

sammanslutningar ej omfattas av den i p u n k t e n 2 angivna minimiprisklausulen eller de där omnämnda filmuthyrningsreglerna. Klausulen respektive uthyrningsreglerna avser nämligen endast *kommersiell* filmvisning.

Filmen i det folkliga möteslivet.

Att filmen har vid anklag och kan höra hemma i många olika sammanhang utom på biograferna har framgått särskilt klart av det intresse filmen under de senaste tjugu åren fått för olika organisationers mötesliv.

Filmen har även genom folkrörelsernas upplysnings- och propagandaverksamhet kommit att spela en betydelsefull roll som ett hjälpmedel i rörelsernas strävanden att vinna förståelse och anhängare bland den breda allmänheten. Film har sålunda använts dels som förströelseinslag i mötesprogrammen för att göra dessa mera attraktiva, dels för att fylla instruktiva, informerande eller propagandistiska uppgifter antingen som komplement till en föreläsare eller som ersättare för det personliga framträdandet i talarstol eller kateder.

I syfte att få en ungefärlig bild av filmens användning i folkrörelserna har kommittén på senhösten 1947 gjort en skriftlig hänvändelse till ett femtiotal av de största folkliga organisationerna med begäran om besvarande av vissa till dem framställda frågor. Yttranden med anledning härav har inkommit från följande, nämligen 1. landsorganisationen i Sverige, 2. svenska arbetsgivareföreningen, 3. tjänstemännens centralorganisation (som även redovisat svar från 17 anslutna riksorganisationer), 4. Sveriges lantbruksförbund, 5. kooperativa förbundet, 6. hyresgästernas riksförbund, 7. hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening, 8. centralförbundet för nykterhetsundervisning, 9. svenska missionsförbundet, 10. evangeliska fosterlandsstiftelsen, 11. missionssällskapet bibeltrogna vänner, 12. filadelfiaförsamlingen, 13. arbetarnas bildningsförbund, 14. tjänstemännens bildningsverksamhet, 15. jordbrukareungdomens förbund, 16. svenska landsbygdens ungdomsförbund, 17. Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, 18. folk-

partiets ungdomsförbund, 19. högerns ungdomsförbund, 20. Sveriges kommunistiska ungdomsförbund, 21. förbundet av Sveriges KFUK, 22. KFUM:s riksförbund, 23. IOGT:s scoutförbund, 24. Sveriges scoutförbund, 25. Sveriges flickors scoutförbund, 26. svenska ungdomsringen för bygdekultur, 27. överstyrelsen för svenska röda korset, 28. ungdomens röda kors, 29. socialdemokratiska partistyrelsen, 30. folkpartiets riksorganisation, 31. högerns riksorganisation, 32. bondeförbundets riksorganisation, 33. Sveriges kommunistiska parti, 34. Fredrika-Bremer-förbundet, 35. Sveriges kooperativa kvinnoförbundet, 36. Sveriges husmodersföreningars riksförbund, 37. yrkeskvinnors samarbetsförbund, 38. riksförbundet Sveriges lottakårer, 39. Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, 40. folkpartiets kvinnoförbund, 41. högerns centrala kvinnoråd, 42. svenska landsbygdens kvinnoförbund, 43. riksidsrottsförbundet, 44. skid- och friluftsförbundet och 45. svenska frisksportförbundet.

En sammanställning av de inkomna uppgifterna utvisar i huvudsak följande.

En regelbunden eller ofta förekommande filmanvändning redovisas i ett tjugotal svar, representerande cirka en tredjedel av uppgiftslämnarna. Svar av denna innebörd har bl. a. avgivits av landsorganisationen och Sveriges lantbruksförbund beträffande anslutna underorganisationer och fackliga sammanslutningar. Kooperativa förbundet uppges genom sin filmavdelning årligen förmedla ett stort antal filmer — säsongen 1946/47 över 4 000 — till landets konsumtionsföreningar. Samtliga tillfrågade politiska partier — med undantag för det kommunistiska — har vidare tillkännagivit, att de kontinuerligt begagnar film som propaganda-instrument.

I över hälften av svaren hänvisas till en mera sporadisk filmanvändning. Från återstoden av uppgiftslämnarna meddelas, att de hittills inte betjänat sig av film.

På frågan »För vilka syften begagnas filmen?» har i övervägande antalet uppgifter förklarats, att den användes för såväl underhållning

som information och propaganda. I ett fåtal svar har markerats en viss inskränkning genom tillägget »mest underhållning». Informationssyftet är vägledande för svenska missionsförbundets och evangeliska fosterlandsstiftelsens filmvisningar.

Följande provkarta på l o k a l e r, som användes vid folkrörelsernas filmvisningar har framkommit:

allmänna samlingslokaler,
biograflokaler och ordenshus,
föreningslokaler,
skolor,
bygdegårdar,
hemgårdar,
friluftsgårdar,
turiststationer,
hotell, pensionat och restauranglokaler,
folkets-hus-lokaler,
godtemplarlokaler,
församlingarnas kyrkolokaler (Svenska missionsförbundet) och
missionshus.

Frågan hur många personer som nåtts med vederbörandes visningar »under det sista året» (1946) har av flertalet organisationer inte kunnat besvaras. Några har emellertid försökt sig på approximativa beräkningar i enlighet med nedanstående:

Sveriges lantbruksförbund: Omöjligt att exakt ange men siffran 100 000—200 000 anger storleksordningen.

Kooperativa förbundet: 350 000—400 000.

Hyresgästernas riksförbund: Omkring 30 000.

HSB: Svårt att ange, möjligen 5 000—10 000.

Bondeförbundets riksorganisation: Omkring 200 000 (inklusive den publik som under valåret sett förbundets valfilm).

Högerns riksorganisation: 1946 var valår, sannolikt därför betydligt mer än 100 000.

Folkpartiets riksorganisation: Omkring 175 000.

Socialdemokratiska partiet: Över 2 miljoner (inberäknat publiken vid »valfilmsmöten»).

Skid- och friluftsförbundet: Torde ligga mellan 10 000—15 000.

Svenska frisksportförbundet: Omkring 25 000.

Socialdemokratiska ungdomsförbundet: Uppskattningsvis 100 000.

Folkpartiets ungdomsförbund: C:a 3 000.

IOGT:s scoutförbund: De lokala kårernas och distriktens filmvisningar har sannolikt besökts av ett tusental personer.

Innehav av egna filmprojektorer anmäles i ett tjugotal av de från de tillfrågade organisationerna ingångna svaren. Sammanlagt redovisas ett apparaturbestånd av 4 st. 35 mm normalfilmprojektorer (1 stum- och 3 ljud-) samt 453 st. 16 mm smalfilmprojektorer, fördelade på 157 stumfilm- och 296 ljudfilmapparater. Enär enkäten givits karaktär av ett slags stickprovsundersökning, kan dessa siffror icke anses ge uttryck för det verkliga apparaturbeståndet inom folkrörelserna; en fullständig inventering av de folkliga organisationernas centrala och lokala projektorinnehav har emellertid kommit ansett sig böra avstå från med hänsyn till en sådan undersöknings omfattande och tidsödande natur.

Organisationernas projektorer uppges i viss utsträckning stå till förfogande för allmän uthyrning eller utlåning såsom framgår av den på nästa sida intagna tabellen, vars närmaste uppgift är att belysa projektorstillgången inom några större organisationer.

Planer på nyinköp av projektorer anmäles endast av tre av de tillfrågade organisationerna, däribland Sveriges lantbruksförbund, som uppger sig ha för avsikt att inom de närmaste åren anskaffa ett femtiotal projektorer för jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse.

I fråga om tillgången på projektorer har i några svar framkommit allmänna synpunkter och önskemål.

Sveriges lantbruksförbund uttalar såsom önskvärt — under hänvisning till att dess filmverksamhet i stor omfattning avsåge undervisning — att statsanslag i viss utsträckning kunde erhållas vid inköp av projektorer.

Arbetarnas bildningsförbund framhåller, att bristen på filmapparater lägger hinder i vägen för filmens användning. I någon nämnvärd utsträckning hade den icke kunnat utnyttjas vare sig vid föreläsningar eller i studiecirklar. För en rikligare användning av filmen inom folkbildningsarbetet krävdes inte endast bättre tillgång på lämpliga upplysningsfilmer utan också på apparater, som utan alltför hög hyres- eller fraktkostnad kunde stå till förfogande.

Centralförbundet för nykterhetsundervisning påpekar, att behovet av projektorer är mycket stort. Varje större förening borde ha sin smalfilmprojektor för ljud. För de små föreningarna vore i allmänhet kostnaderna för anskaffning av projektorer alldeles för stora. Centralt kunde man visserligen hyra projektorer men även hyrespriset vore en betungande ekonomisk faktor. Önskvärt vore, om i varje kommun funnes tillgång till en eller ett par projektorer, som de folkliga organisationerna kunde turas om att använda. På mindre orter kunde man tänka sig, att en projektor inköptes gemensamt av föreningarna eller att en av kommunen (skolan) anskaffad apparat kunde stå till förfogande för utlåning eller uthyrning till ortsföreningarna.

Enligt vad uppgifterna utvisar är 16 mm smalfilm den inom folkrörelserna så gott som uteslutande använda filmtypen. De politiska partierna och konsumentkooperationen begagnar sig dock även av normalfilm, som företrädesvis visas i särskilt förhyrda biograflokaler.

Det intressanta faktum framgår vidare av uppgifterna, att huvuddelen av den film, som visas inom möteslivet, hyres av organisationerna från något eller några av de distributionsföretag i filmbranschen, som bedriver uthyrning av film. Bland hithörande företag nämnes i svaren Folkrörelsernas filmorganisation (Filmö), aktiebolaget Svensk kulturfilm, det till Sveriges lantbruksförbund anslutna Skogs- och lantbruksfilm, aktiebolaget Svensk filmindustri, aktiebolaget Europa Film, aktiebolaget P. A. Norstedt & Söners filmavdelning, aktiebolaget Kinematografiska anstalten

Tillgången till smalfilmprojektorer inom några större organisationer.

Organisation	Antal egna 16 mm projektorer		P r o j e k t o r e r n a s	
	stum-	ljud-	ägare	tillgänglighet för utomstående
Landsorganisationen		37	Fackliga centralorganisationerna	För fackföreningar m. fl.
Sveriges lantbruksförbunds underorganisationer och anslutna föreningar	ca 70	ca 30	Länsorganisationer och slakteriföreningar	För landsbygdens ungdomsorganisationer m. fl.
Kooperativa förbundet	2	28	Förbundet	För kvinnogillen, husmodersföreningar m. fl.
Hyresgästernas riksförbund	3	3	Förbundet och lokalavdelningarna	
Svenska missionsförbundet	3		Förbundet	Utlånas endast till lokalavdelningarna.
Bondeförbundets riksförbund och Svenska landsbygdens ungdomsförbund	20	ca 25		
Högerns organisationer		29 moderna (likn. antal omoderna)	Riksförbundet	Uthyras tillfälligt till politiskt neutrala föreningar.
Folkpartiets riksförbund	1	ca 20	Riksförbundet	
Socialdemokratiska partistyrelsen		ca 100	Partistyrelsen	För fackföreningar och bildningsorganisationer.
Centralförbundet för nykterhetsundervisning i fråga om nykterhetsorganisationerna	10	3	Vissa nykterhetsorganisationer	Även för andra kulturella föreningar
Arbetarnas bildningsförbund		11	ABF:s lokalorganisationer	För organisationslivet i allmänhet.

samt SJ:s och postsparbankens reklamavdelningar. Den film — i regel smalfilm — som genom dylik förhyrning står folkrörelserna till buds utgöres huvudsakligen av biografkortfilm och undervisningsfilm av in- och utländskt märke, i begränsad omfattning även spelfilm.

Några av de större folkrörelseorganisationerna har själva låtit inspela filmer, huvudsakligen av kortfilmformat. Därför har åtskilliga organisationer

förvärvat kopior av för dess filmverksamhet eljest lämpliga filmer. För distributionen av sådana egna filmer betjänar man sig antingen av egna distributionsanordningar — som regel ganska blygsamma sådana — eller anlitar något kommersiellt distributionsorgan, som står i mer eller mindre intim förbindelse med vederbörande organisation.

Självständiga anordningar för distribution av egna filmer redovisas av hyresgäs-

ternas riksförbund gemensamt med HSB, svenska missionsförbundet, evangeliska fosterlandsstiftelsen, högerns riksorganisation, folkpartiets riksorganisation, Sveriges kommunistiska ungdomsförbund, Sveriges scoutförbund samt några nykterhetsorganisationer.

Distributionen — liksom förvaringen och uthyrningen — av de till Filmo anslutna organisationernas och sammanslutningarnas filmer ombesörjes av Filmo. Säsongen 1947/48 förmedlades av Filmo smal- och normalfilm till 8 243 filmvisningar. Solfilm är centralt distributionsorgan för lantbruks- och skogsbruksfilm; för år 1947 redovisas en förmedling av film till omkring 3 300 visningar. Vidare står Svensk kulturfilm för distributionen av flertalet av de i dess produktion framställda organisationsfilmerna.

Beträffande de sistnämnda företagens produktion och huvudsakliga avnämare hänvisas till vad som anföres på s. 51.

Filmen i undervisningens tjänst.

Jämsides med det talade och tryckta ordet och allt det åskådningmaterial i olika former, som sedan gammalt stått till skolornas förfogande, har filmen under de senaste årtiondena i allt större omfattning kommit att anlitas som hjälpmedel i skolundervisningen. I pedagogiska kretsar torde man numera allmänt vilja vitsorda filmens betydelse härvidlag, både då det gäller att åskådliggöra olika kursavsnitt och att väcka intresse för kunskapsfält utanför kursplanen.

I första hand är det folkskolorna, som tagit filmen i sin tjänst som en naturlig del i undervisningen, särskilt beträffande ämnesgrupperna biologi och naturvetenskap samt geografi och hembygdskunskap. Sommaren 1947 lät 1946 års skol-

kommission genom sin film- och radiodelegation göra en undersökning om filmens användning i landets skolor. Svar på en för ändamålet utsänd rundfråga (vilken redovisas i en bilaga till skolkommissionens betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling, SOU 1948:27) inkom från 2 373 av landets 2 453 folkskoldistrikt. Enligt vad som framkommit av de lämnade uppgifterna användes film i undervisningen inom 1 911 distrikt, därav mer eller mindre regelbundet inom 565 distrikt. 698 skoldistrikt hade tillgång till filmprojektorer. Sammanlagda antalet projektorer uppgick för folkskolornas del till 864, därav 25 för normalfilm (19 stum- och 6 ljudprojektorer) och 839 för 16 mm smalfilm. Av de senare var 812 stum- och 27 ljudfilmapparater. Sammanlagt 108 skoldistrikt redovisade innehav av egna skolfilmarkiv. 511 distrikt var anslutna till regionala arkiv, medan 485 distrikt förhörde film från centrala filmförråd.

De av skolkommissionen införskaffade uppgifterna visar vidare, att filmens del i undervisningen varit av relativt underordnad betydelse i fråga om de högre skolorna (allmänna läroverk, kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor och enskilda läroanstalter — däribland yrkesskolor — under skolöverstyrelsens inseende). Av de 614 skolor, som tillfrågades, inkom svar från 476. Bland dessa förekom skolfilm som hjälpmedel vid 300, varav dock endast 62 mera regelbundet be-
tjänade sig av filmundervisning. Ett bestånd av sammanlagt 226 filmprojektorer redovisades i svaren, fördelat på 22 apparater för bredfilm (därav 12 för ljud) och 204 för 16 mm smalfilm (194 för stum- och 10 för ljudfilm). Egna filmarkiv fanns i 54 skolor, medan 193 skolor förhörde film från centrala arkiv.

Bland andra avnämare av undervisningsfilm kan nämnas de tekniska undervisningsanstalterna samt de militära förbanden. För användningen av militär undervisningsfilm (utbildningsfilm) redogöres i ett senare avsnitt (s. 52).

Viss icke-statlig filmproduktion.

Under årens lopp har en omfattande produktion av undervisnings-, informations- och propagandafilm kommit till stånd i vårt land. En mindre del av

denna produktion har bestritts av statsmedel. Till den statliga filmverksamheten på området återkommer kommittén i nästföljande avsnitt. Här skall vissa

enskilt eller kommunalt finansierade produktionsinsatser av mera allmängligt intresse uppmärksammas.

Till en början må nämnas, att den på de civila läroanstalterna inriktade produktionen av skol- och undervisningsfilm helt ombesörjes av enskilda företag, främst aktiebolaget Svensk filmindustri (vars skolfilmavdelning startades hösten 1921), aktiebolaget P. A. Norstedt & Söners filmavdelning samt aktiebolaget Europa Film. Dessa företag står även som uthyrare av egen eller från utlandet införskaffad skolfilm.

Bortses från den renodlade skolfilmen ägnar sig flertalet av de svenska filmföretagen åt produktion i större eller mindre utsträckning av beställningsfilm av informations- eller propagandatyp. Särskilt intresse tilldrar sig den inspelningsverksamhet, som bedrivs av åtskilliga större organisationer bland folkrörelserna.

Kooperativa förbundet redovisar en egen filmproduktion av ett fyrtiotal filmer för åren 1940—1947. Inspelningen av dessa filmer har anförtrots olika filmföretag. Samtliga KF-filmer är genomsnittligt upplagda på 12 normal- och 12 smalfilmkopior, samtliga med ljud. Förhållandet mellan efterfrågan genom beställningar på normal- och smalfilm är ungefär 55—45. I varje filmprogram, som tillhandahålles landets konsumtionsföreningar, ingår minst en KF-film jämte spel- och underhållningsfilmer, som förhyres från olika filmföretag.

Ett stort antal filmer kommer till stånd på initiativ av de till landsorganisationen anslutna fackförbunden och fackföreningarna samt av arbetarrörelsens övriga sammanslutningar. Centralt inspelningsorgan för denna filmverksamhet är *Folkrörelsernas filmorganisation* (Filmo), ett företag, i vilket kooperativa förbundet, arbetarnas bildningsförbund, landsorganisationen, socialdemokratiska partiet och socialdemokratiska ungdomsförbundet är intressenter. Filmo har framställt omkring 200 filmer och förfogar över ett ljudfilmarkiv på mer än 350 filmer.

Den ställning, som Filmo intar i förhållande till arbetarrörelsens filmverksamhet motsvaras beträffande lantbrukets och

skogsbrukets filminsatser i viss mån av *Skogs- och lantbruksfilm* (Sol-film), en förening, vars verksamhet omhänderhas av lantbruksförbundets tidskriftsbolag. I verksamheten framställes dels undervisningsfilm för lantbruket och dess binärningar samt för skogsbruket och lanthushållet, dels beställningsfilmer av informations- och liknande karaktär till lantbrukets olika organisationer. Medlemmar av föreningen är samtliga hushållningssällskap, lantbrukets undervisningsanstalter och flertalet skogsvårdsstyrelser, vidare samtliga jordbrukets och skogsbrukets ekonomiska riksorganisationer genom sitt medlemskap i lantbruksförbundet samt slutligen riksförbundet landsbygdens folk (RLF), svenska landsbygdens ungdomsförbund (SLU), ungsvenskarnas riksförbund, svenska lantarbetareförbundet, jordbrukareungdomens förbund och svenska landsbygdens studieförbund. Antalet producerade filmer uppgår till ett sextiotal, därav ca 40 i färg.

Bland de ideella folkrörelserna redovisar framförallt nykterhetsrörelsen en inte obetydlig framställning av egna undervisnings- eller propagandafilmer. Tillgängliga undervisningsfilmer anses föråldrade men nyinspelningar planeras med bidrag av statsmedel. Tillgången på aktuella filmer av propagandakaraktär är däremot mera rikhaltig. Samtliga filmer är upptagna på 16 mm smalfilm, till alldeles övervägande del stum sådan.

Produktionen av filmer för de ideella folkrörelserna — framförallt nykterhets- och idrottsrörelsens filmer — ombesörjes till stor del av det nykterhetsrörelsens närliggande aktiebolaget *Svensk kulturfilm*. Bolagets egen samlade produktion uppgår till omkring 200 smalfilmer, övervägande stumfilm.

Viss filmverksamhet bedrivs av den till svenska kyrkans diakonistyrelse med flera kyrkliga organisationer anknuten *kyrkliga filmbyrå*. Denna byrå, som förfogar över ett sjuttiootal 16 mm stumsmalfilmer, låter inspela film samt uthyr filmer och förmedlar filmprojektorer.

I detta sammanhang bör erinras om att *landstingen* under senare år i ökad omfattning tagit filmen i sin tjänst, när det gäller att informera länsinvånarna om den omfattande verksamhet, främst på hälso- och sjukvårdens område, som landstingen har sig anförtrodd. Sålunda har omkring halva antalet landsting redan låtit upptaga eller fattat beslut om upptagande av filmer, belysande respek-

tive landstings verksamhetsuppgifter. Inom ytterligare några landstingsområden är frågan om dylika filmupptagningar föremål för utredning. Ett antal *primärkommuner* — företrädesvis bland städerna — har för motsvarande ända-

mål betjänat sig av egna filminspelningar. I *sparbankernas* och *försäkringsverksamhetens* upplysnings- och propagandatjänst anlitas filmen som ett av de främsta hjälpmedlen, framförallt i formen av annonsfilm.

Statlig filmverksamhet: åtgärder och förslag.

Militär filmverksamhet.

Inom försvarsväsendet har framställts och distribuerats film av två slag, nämligen dels undervisningsfilm för bruk inom den militära utbildningen och dels upplysnings- och propagandafilm till stärkandet av kontakten mellan folk och försvar och avsedd för visning på de offentliga biograferna.

Filmverksamhet av det förra slaget — *undervisningsfilm* — har bedrivits sedan lång tid tillbaka. Produktionsarbetet har intill 1 juli 1945 handhåfts av föreningen Armé-, marin- och flygfilm och det föreningen närstående aktiebolaget Kinematografiska anstalten (AKA) med anlitan av de till föreningens förfogande ställda statsanslagen. Sedan dessa efter nämnda datum disponeras av de olika försvarsgrenscheferna, bedrivs produktionen genom respektive försvarsgrenars filmdetaljer, som framställer undervisningsfilm i visst samarbete med AKA och andra filmföretag. Det under riksstansens fjärde huvudtitel upptagna reservationsanslaget till försvarsfilm — för budgetåret 1948/49 500 000 kronor — avses huvudsakligen för den militära undervisningens tillgodoseende.

Distributionen av undervisningsfilm ombesörjes alltjämt av föreningen.

Föreningen bildades år 1920. Dess aktiva medlemmar utgöres av arméns, marins och flygvapnets truppförband och skolor samt frivilliga försvarsorganisationer m. fl., vilka erlägger årsavgifter till föreningen. Årsavgifterna uppgår till 50

eller 100 kronor, beroende på truppförbandens storlek, och betalas av förbandens andelar i undervisnings- och övningsanslagen.

Från början av sin tillkomst sysslade föreningen med såväl upptagning av militära filmer som uthyrning av dessa till truppförbanden. Förståelsen för filmen som militärt undervisningsmedel var under de första åren ringa bland de militära företrädarna. Efterhand lyckades emellertid föreningen vinna truppförbandschefernas intresse för militärfilmen. Samarbete med förbanden ordnades på så sätt att föreningen lyckades utverka att en »film-officer» utsågs hos de till föreningen anslutna förbanden.

Till följd av de regementsindragningar, som föranleddes av den år 1925 beslutade försvarsordningen, förlorade föreningen många av sina medlemmar. Härigenom och genom uteblivande under ett år av anslag till verksamheten försämrades föreningens ekonomi hastigt. År 1928 bildade därför några för föreningens verksamhet intresserade personer ett stödbolag — aktiebolaget Kinematografiska anstalten — vilket övertog den del av föreningens verksamhet, som avsåg filmframställning. Bolagets verksamhet gick raskt framåt och efter ett par år hade man hunnit så långt, att utgående filmanslag ej behövde anlitas för bestridandet av föreningens organisationskostnader utan i sin helhet kunde disponeras för produktionen. Filmofficersinstitutionen har vidare utbyggt; numera förestår officerare de olika försvarsgrenarnas filmdetaljer.

Några uppgifter må lämnas om den av föreningen alltjämt bedrivna film-distributionsverksamheten. Filmhyra utgår för de kopior, som tillhandahålles föreningens medlemmar. I mån av ökad uthyrning har filmhyran dock ej sänkts. I stället har tiden för filmernas disponerande utsträckt i syfte att ge förbanden möjlighet att utnyttja filmerna rationellt. I god tid insänder förbanden och skolorna sina filmplaner för en viss utbildningsperiod, vilka gäller som rekvisitioner. Cirkulation av filmer mellan förbanden tillämpas inte. Tidigare

gjorda försök med lokala filmarkiv har övergivits, sedan det visat sig att organisationskostnaderna blivit för stora och skötseln av filmerna sämre samt att förväntad tidsvinst i försändelsehänseende uteblivit.

Även militär *upplysningsfilm* stod tidigt på föreningens produktionslista. Redan vid starten av sin verksamhet upptogs några ur försvarspolitisk synpunkt neutrala filmer av dylikt slag, skildrande manövrar och olika truppslags uppträdande. Filmerna visades såväl på biograferna som inom de frivilliga försvarsföreningarna. Under en lång följd av år saknades särskilda anslag för försvarsupplysning. År 1938 lyckades föreningen emellertid utverka ett anslag å 12 000 kronor för förberedelser till en militär filmpropaganda i händelse av krig. Med anlitande av detta anslag upptogs filmscener »i förråd», avsedda att användas till att stimulera allmänhetens försvarsvilja för den händelse Sverige skulle indragas i krigshändelser. Vid utbrottet av andra världskriget 1939 stod föreningen redo att erbjuda en fullt färdig propagandaorganisation till försvarets förfogande. I april 1940 fann försvarsledningen nödvändigt att utan dröjsmål igångsätta en statlig militär filmpropaganda. För att uppnå snabba resultat befanns oundgängligt, att anknuta till något redan befintligt filmföretag. Valet föll därvid på föreningen-*AKA*, främst med hänsyn till dessas tidigare erfarenhet i fråga om militär film. Så inrättades den 20 april 1940 *försvarstabsens filmdetalj* som en underavdelning av stabens dåvarande press- och upplysningsavdelning.

Filmdetaljen arbetade huvudsakligen med för ändamålet inkallad krigstjänstskyldig arbetskraft — regissörer, fotografer och tekniker — och kunde därför hålla produktionskostnaderna på låg nivå. För att snabbt kunna framställa propagandafilmer fick detaljen vidare taga i anspråk av föreningen ägda undervisningsfilmer, vilka ljudsattes och omredigerades.

Efter hand skapades för detaljen genom materielanskaffning och personalanställning förutsättningar för en självständig verksamhet. Visst samband med föreningens bolaget i lokalhänseende bibehölls. Den tidigare gemenskapen i ledningen av föreningens bolaget, å ena sidan och filmdetaljen å den andra upplöstes emellertid efter den 1 december 1943.

Filmdetaljens väsentligaste uppgift var att framställa för visning på offentliga biografer avsedda kortfilmer, i huvudsak syftande till att bereda allmänheten upplysning om den svenska upprustningen och disponerandet av de därför anvisade jätteanlagren samt att skapa kontakt mellan de till militärtjänstgöring inkallade och deras anhöriga i hemorten. I föredömligt samarbete med filmbranschens män, som beredvilligt ställde sin distributionsapparat till disposition, producerades och utsläpptes under beredskapsåren 1940—1945 ett åttiototal kortfilmer och ett femtiotal journalavsnitt. Antalet kortfilmkopior uppgick under nämnda tid till över 2 000. I huvudsak påtog sig filmbranschen kostnaden för biografkopiorna och stundom även utgifterna för filmernas ljudsättning. För bestridande av kostnaderna för denna filmverksamhet ställdes intill utgången av år 1943 sammanlagt omkring 550 000 kronor till försvarstabschefens förfogande. — Efter beredskapens upphörande har framställningen av militär upplysningsfilm givits en väsentligt minskad omfattning; medelsanvisningen för ändamålet har under budgetåren 1946/47—1948/49 varit begränsad till 15 000 kronor inom ramen för anslaget till försvarsfilm.

Den militära filmverksamhetens framtida organisation och verksamhetsformer har på överbefälhavarens uppdrag gjorts till föremål för utredning av inom högkvarteret utsedda sakkunniga — 1947 års militära filmkommitté. I ett den 27 juni 1947 dagtecknat betänkande har kommittén föreslagit upprättandet av en försvarets filmanstalt jämte ett till densamma anknutet produktionsföretag, ägt av ett statligt bolag. Ställning till förslagen har ännu inte tagits.

Civil filmverksamhet.

En motsvarighet på det civila området till den här beskrivna militära filmpropagandan under andra världskriget

var den filminformation, som samtidigt bedrevs av *statens informationsstyrelse* såsom ett led i den styrelsen anförtrodda upplysnings- och propagandaverksamheten.

För handläggning av filmärenden upprättades på förvåren 1940 en speciell film- och bildsektion inom styrelsen. Därjämte knöts till styrelsen ett filmråd, bestående av bl. a. cheferna för statens biografbyrå och försvarsstabens filmdetalj samt representanter för film- och biografbranschens viktigare organisationer. Inom rådet, som fungerade fyra år framåt, behandlades betydelsefulla filmfrågor av allmänt intresse, exempelvis rörande importen av råfilm och kopior, biografrepertoarens sammansättning osv.

Redan efter en kortare tids verksamhet stod det klart för informationsstyrelsen, att förhållandena påkallade en framställning av filmer av allmänt nationell syftning, inte minst såsom motvikt till de propagandabetonade utländska kort- och journalfilmer, som spriddes över landet. Behovet av militära propagandafilmer hade tillgodosetts genom inrättandet av försvarsstabens filmdetalj, varemot medel saknades för framställning av civilt orienterade beredskapsfilmer. På hemställen av styrelsen anvisade emellertid Kungl. Maj:t genom beslut den 9 augusti 1940 ett belopp av 50 000 kronor till en försöksproduktion av »ett antal kortfilmer av väsentligen nationellt-kulturhistoriskt innehåll».

Förhandlingar upptogs omedelbart med flertalet av de främsta svenska produktions- och distributionsföretagen. Samtliga förklarade sig hysa ett sådant intresse för saken, att en anordning kunde träffas, enligt vilken styrelsen mot det att den på vanligt sätt beställde och erlade likvid för en film fick jämväl en andra film inspelad efter önskad uppläggning utan merkostnad för statsverket. För nyssnämnda belopp av 50 000 kronor möjliggjordes framställning av inte mindre än 13 filmer. Manuskrift till filmerna tillhandahölls i

överbärande antalet fall av styrelsen. För att ge en uppfattning om karaktären hos dessa filmer må deras innehåll i korthet omnämnas. Filmen »I Engelbrekts spår» dröjde inom ramen för skildringen av ett par ungdomars semesterfärd i befrielsekrigets spår vid olika historiska och kulturhistoriska minnesmärken med adress till den aktuella situationen. Liknande uppläggning återfanns i filmer som »I fädrens spår», »Cyklister på Eriksgrata», »Där stenarna tala», »Vikingaled» och »Östersjöns nyckel». Krisens Sverige och svenskar behandlades i filmskildringar som »Arbetsblocket Sverige», »Staten, skatten och vi» och »Vårt land». Föredömliga initiativ, frejdigt framåtanda och värdefulla insatser i det tysta skildrades i filmerna »Johanssons i Vrena», »Händiga medborgare», »Vår fredliga front» och »Nya tag». Distributionen av filmerna ordnades av vederbörande filmproducent utan kostnad för informationsstyrelsen. Varje film kopplades samman med någon av säsongens mera betydande spelfilmer, företrädesvis de svenska. Under loppet av ett par år cirkulerade sedan filmkopiorna inom landet. Detta distributionssystem ansågs av styrelsen mest praktiskt, när filmerna i fråga ju inte ägde någon omedelbart förgänglig aktualitet.

Inte minst den uppskattning som filmerna redan från början mötte hos både publik och press gav den år 1941 av Kungl. Maj:t tillsatta filmutredningen anledning att våren 1942 föreslå verksamhetens fort-sättning. Genom beslut den 7 augusti 1942 beviljade också Kungl. Maj:t 25 000 kronor för ändamålet.

De fyra filmer, som framställdes i detta sista produktionskede, avvek från de tidigare genom ämnesvalets förskjutning. Det förbättrade utrikespolitiska läget tillät nämligen beredskapstendensen att mildras. Nationell historisk tradition belystes visserligen i en film som »Hur vår historia räddas», men i övrigt upptogs mera aktuella ämnen till behandling. »Flyktingar finner en hamn» berättade sålunda om de norska och danska flyktingarnas tillvaro i Sverige under kriget, »Syster Karin, distriktssköterskas arbetsdag och »Bygden blir vad du gör den till» gav glimtar från en jämtlandsby, där ungdomen genom sina initiativ fått ett lamslaget näringsliv att blomstra. Även dessa filmer kunde glädja sig åt ett positivt mottagande.

Under hela kriget stod styrelsens film- och bildsektion i fortlöpande kontakt med journalfilmproduktionen, som försågs med upplysningsmaterial och efter framställning från sektionen ofta lämnade utrymme i veckorevyerna åt aktuella krisfrågor.

Särskilt med SF-journalen förekom under hela kriget ett givande samarbete. Maningen till samhällsanda, vaksamhet och tystnad gick via journalfilmen även ut till biografpubliken. Särskilt i anslutning till samtidigt pågående propagandakampanjer visade sig denna journalfilmpublicitet värdefull. Journalfilmen varnade för hamstringens vådor och manade i olika sammanhang till samhällssolidaritet. Som exempel kan nämnas bildserier med uppmaning till förständig hushållning med allmänna och enskilda varutillgångar, råd och upplysningar om klädvård, informationer rörande priskontrollerade kläder, uppgifter angående cellulitygernas egenskaper, uppfordringar till frivilliga insatser på arbetsmarknaden osv.

Av naturliga skäl kunde journalfilmen inte ge någon mera ingående upplysning i berörda krisfrågor. Behovet av särskilda kortfilmer för dessas behandling, helst av den karaktär att de lämpade sig som fyllnadsbilder i de ordinarie biografprogrammen, gjorde sig tidigt gällande. Detta ledde inom kort till att de krisorgan, som här hade särskilda intressen att bevaka, började att — ofta i samråd med informationsstyrelsen — uppträda som filmproducenter genom beställning hos olika filmföretag av dylika kortfilmer. *Arbetsmarknadskommissionen* lät i ett par filmer skildra de betingelser, varunder skogsavverkningen försiggick. Genom filmen »En koja och en kocka» sökte kommissionen stimulera till en ökad rekrytering av kvinnlig arbetskraft till skogshuggarförläggningarna. Det förtjänar emellertid påpekas, att kommissionen under sin verksamhetstid även tagit initiativ till filmer, som belyst andra sektorer än dem som haft samband med krisen, t. ex. om yrkesvägledning och yrkesutbildning. *Bränslekommissionen* utnyttjade filmen för att sprida upplysning om rationell upptagning och beredning av torv. Även *livsmedelskommissionen* framställde ett par filmer, nämligen »Riksskafferiet», som inom ramen för en översikt över försörjnings-

läget manade till sammanhållning och ömsesidig förståelse mellan producent- och konsumentlägren, samt »Grön front» med anknytning till en aktuell odlingskampanj. — I detta sammanhang bör även erinras om att riksgäldskontoret i anslutning till de stora försvars lånens utsläppande i marknaden lät inspela ett antal filmer, vilka antingen mera direkt uppmanade allmänheten att delta i låneteckningen eller syftade till att ge en föreställning om de svenska värden, till vilkas värnande försvars länemedlen avsågs utnyttjade. Dessa filmer — bland vilka kan nämnas »Din tillvaros land» och »Det är vårt» — vann stor spridning dels genom biograferna dels som programinslag i en riksomspännande mötespropaganda.

Vad de statliga förvaltningsorganen i övrigt angår har *medicinalstyrelsen* låtit inspela biografkortfilmerna »Skydda barnen» (1944) om skyddsympning mot difteri och »Osynliga fiender» (1945) om de skadliga följderna av vissa könssjukdomar. På *yrkesinspektionens* uppdrag har år 1934 inspelats en kortfilm om »Gemensamma skogsarbetarhushåll», behandlande den gemensamma mathållningens betydelse för hygien i skogshärbärgena. Bland de affärsdrivande verken har *telegrafstyrelsen* låtit inspela några biografkortfilmer om sin verksamhet samt även gjort en del för internt bruk avsedda normal- och smalfilmupptagningar. I *domänverkets* fältarbete har filmen på sistone tagits i bruk som instruktionsmedel och som led i skyddsarbetet på skogshuggarförläggningarna.

Ett mera kontinuerligt användande av filmen som hjälpmedel i den civila statliga verksamheten i vårt land har emellertid förekommit endast vid *statens järnvägar* och *postsparbanken*.

Statens järnvägars filmverksamhet, som är knuten till järnvägsstyrelsens reklamavdelning, har under tiden från starten år 1931 fått en betydande omfattning. De filmer, som framställts eller framställs är avsedda dels som reklam för SJ:s verksamhet, dels för undervisning av järnvägspersonalen, dels ock för arkivändamål. Till sistnämnda kategori hänföres ett flertal upptagningar av inträffade tilldragelser på det järnvägstekniska området: särpräglade transporter, utbyte av broar, ombyggnad av stationshus, konstruktion av ny tågfarja, nya arbetsmetoder i banunderhållet o. d. För arkivändamål har vidare upptagits omkring 20 000 meter film, belysande olika enskilda järnvägar i tiden omedelbart före desammas övertagande av SJ; järnvägsstyrelsen har nämligen ansett det vara värdefullt ur kulturell synpunkt att för framtiden bevara bilder av de enskilda järnvägarnas materiel, personal och byggnader, i synnerhet av sådana föremål m. m., som beräknats komma att förändras eller försvinna i samband med förstatligandet.

Huvudparten av de reklambetonade filmerna är av gängse kortfilmformat. Desamma syftar till stimulerande av resor och transporter på SJ — hit hör ett antal landskaps- och vintersportskildringar — eller till att skapa förtroende för järnvägarna som transportmedel genom att belysa olika sidor av det praktiska järnvägsarbetet såsom säkerhetsanordningar, personvagnsskötsel och rangeringstjänst.

Samtliga SJ:s filmer har tillkommit i samarbete mellan SJ och enskilda filmföretag. Framställningskostnaderna för renodlade annons- och undervisningsfilmer har helt bestripts av SJ, varemot kostnaderna för de kortfilmer, som producerats för visning på de offentliga biograferna i princip delats mellan SJ och vederbörande filmföretag. Äganderätten till filmen har dock även i sistnämnda fall varit förbehållen SJ men med rätt för producenten att utnyttja negativet för framställning av kopior. Flertalet filmer har upptagits såsom ljudbredfilm och därifrån nedkopierats till smalfilm med eller utan ljud.

SJ:s filmarkiv omfattar omkring 400 filmer, av vilka ett hundratal för närvarande står till förfogande för utlåning till allmänheten mot en filmhyra av 2 kronor per film. Antalet årliga utlåningar uppgår till omkring 5 000; så beräknas minst 3 miljoner personer årligen se SJ:s filmer i biografier, militärföreläsningar, skolor, föreningar och sammanslutningar. Särskilt kortregister är upplagt för samtliga filmkopior i arkivet. Filmarbetet sysselsätter en personal av tre personer.

För att möjliggöra undervisningsfilmer-

nas utnyttjande samt för att underlätta visning av SJ:s filmer inom skolor samt i förenings- och organisationslivet har SJ anskaffat ett tjugotal smalfilmprojektorer, flertalet för ljudfilm. Apparaterna förvaras på järnvägsstyrelsens reklamavdelning eller är utplacerade på SJ:s sju distrikt. För skötseln av apparatbeståndet har lämpliga järnvägstjänstemän utbildats till filmmaskinister.

SJ byter vidare filmer med utländska järnvägsförvaltningar, bl. a. amerikanska, engelska, danska, franska och schweiziska. Detta utbyte omfattar som regel endast järnvägstekniska saker till ömsesidig nytta. Dessutom har SJ-filmer i över 350 kopior sånt till tjugo olika länder i Europa. Härutöver har kopior av SJ-filmer exporterats till Asien, Afrika, Amerika och Australien för visning genom vederbörande järnvägsförvaltningars försorg eller under förmedling av såväl befintliga svenska kulturella och ekonomiska institutioner som beskickningar och privatpersoner.

Erfarenheterna av SJ:s filmverksamhet uppges vara mycket goda. Kostnaderna för densamma har under senare år uppgått till genomsnittligt 80 000 kronor årligen.

Postsparbanken bedriver sedan tjugo år tillbaka en propaganda med filmens hjälp för att intressera allmänheten, särskilt ungdomen, för sparsamhet och sparande genom postsparbanken, Filmframställningen sker i samarbete med privata filmföretag. De två första filmerna, vilka framställdes under senare delen av tjugotalet, motsvarade vardera ungefär en timmes visningstid. Av kostnadsskäl har produktionen emellertid fortsättningsvis begränsats till kortare filmer, däribland sex av vanlig kortfilmtyper, fem journalfilmer med motiv från svenskt arbets- och samhällsliv, sport och idrott m. m. samt ett stort antal 33-meters annonsfilmer. För att nå barn och ungdom har postsparbanken vidare låtit framställa ett mindre antal korta, tecknade smalfilmer. Filmerna framställs i allmänhet som ljudbredfilm, varefter de nedkopieras till smalfilm, i möjligaste mån även till stum sådan. Härigenom har visningsmöjligheterna avsevärt ökat, ej minst sedan postsparbanken inköpt ett antal stumfilmprojektorer för gratis utlåning till skolor, ungdomsföreningar och sparklubbar, som ej har tillgång till egen apparatur.

Postsparbankens förmedlar även visning av postverkets till ett femtal uppgående filmer av kortfilmkaraktär.

Utlåningen av filmerna till allmänheten sker dels kostnadsfritt från postsparbankens filmarkiv, dels ock mot låg expeditionavgift från två filmuthyrningsföretag

i Stockholm, med vilka banken träffat särskilda överenskommelser. Bortsett från den publik, som på biograferna ser postsparebankens där visade annonsfilmer, beräknas bankens filmer årligen ses av i genomsnitt 250 000 personer. Arbetet med distribution, granskning av film, som återkommit efter utlåning, samt vård av filmarkivet sysselsätter som regel en person under filmsäsongen.

I Stockholm med omnejd och i begränsad omfattning även på platser ute i landet ätar sig postsparebanken — under vissa förutsättningar beträffande filmprogrammets utformning — visning av ljudskal-filmer, i första hand sina egna filmer men även annan lämplig film, som ställts till postsparebankens förfogande eller av densamma inköpts. På platser, där så anses önskvärt, låter postsparebanken vidare ordna matinéföreställningar för allmänheten å förhyrda biograflokaler. Arrangerandet av dessa föreställningar uppdras åt vederbörande postmästare efter direktiv från postsparebanken. Postsparebankens kostnader för filmframställning, kopior och visningar m. m. beräknas i genomsnitt uppgå till omkring 100 000 kronor per år.

Enligt vad postsparebanken uppgivit föreligger gynnsamma erfarenheter av dess filmverksamhet. Det framhålls, att därest filmerna utarbetas så att de ej inom en inte alltför kort tid blir inaktuella, filmen synes vara en i förhållande till andra reklammedel billig och effektiv form för upplysning och propaganda.

Om de i det föregående beskrivna statliga filminsatserna kan sammanfattningsvis sägas, att utrymme för en till normala förhållanden anpassad upplysningstjänst medelst film endast beretts inom försvarsväsendet (undervisningsfilmen) och de affärsdrivande verken (främst SJ och postsparebanken). I övrigt har insatserna haft engångskaraktär, flertalet framtingade under trycket av förhållandena under andra världskriget och de övriga till stor del anknutna till enstaka propagandakampanjer. Erfarenheterna av den statliga filmanvändningen har emellertid överlag varit positiva: de vunna resultaten, mätta i publiksiffror och publikuppskattning, har vitsordats väl motsvara de ekonomiska insatserna.

Den jämförelse med utlandet, som erbjudes genom ett studium av *Bilaga 2*, ådagalägger — i skarp motsättning till förhållandet mellan film och stat i Sverige — att filmen i åtskilliga länder av olika storleksordning nått fram till en officiellt understödd ställning som samhällsorienterande faktor. Detta gäller bland andra två länder i den nordiska statskretsen, nämligen Danmark och Norge.

I den offentliga debatten i vårt land har dock icke röster saknats för ett effektivare utnyttjande av filmen i det allmänna upplysnings- och kulturarbetet. I nästföljande avsnitt skall en redogörelse lämnas för de förslag, som vid skilda tillfällen och i olika sammanhang framkommit med dylik syftning.

Många förslag om statliga civila filminsatser.

Spörsmålet om statens medverkan för filmens utnyttjande i skol- och bildningsarbetet upptogs i riksdagen första gången år 1913 genom en i andra kammaren väckt motion (II: 154), i vilken hemställdes om utredning i vad mån och under vilka former statsmedel kunde tänkas anslagna »till möjliggörandet av de kinematografiska bildernas användning i folkbildningsarbetet och skolans tjänst». Motiönen föranledde inte någon riksdagens åtgärd. Åtta år senare — den 11 februari 1921 — uppdrog Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen och statens biografbyrå att utreda, vilka åtgärder statsmakterna borde vidtaga för att på lämpligaste sätt kunna utnyttja filmen i undervisningens och folkbildningens tjänst. Den begärda utredningen avgavs den 20 december 1922 men föranledde inte någon åtgärd. Sedermera har emellertid såväl 1926 års som 1938 års riks-

dag på föranledande av väckta motioner uttalat sig till förmån för utredning om skol- och bildningsfilmens främjande av staten (riksdagens skrivelser 1926: 306 och 1938: 327).

I anledning av 1926 års riksdagsskrivelse uppdrog Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen att gemensamt med statens biografbyrå utreda, huruvida och på vad sätt statsmakterna kunde och borde understödja bildningsfilmen. Den av de båda ämbetsverken den 16 december 1927 avgivna utredningen i ämnet för- anledde dock inte någon åtgärd.

Riksdagsskrivelsen från 1938 berördes i direktiven för 1940 år skolutredning, som hösten 1946 avlämnade ett betänkande om radio och film i skolundervisningen (SOU 1946: 72) med förslag bl. a. om statsbidrag till inköp av filmprojektorer och till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm.

Sistnämnda förslag har sedermera varit föremål för övervägande av 1946 års skolkommission, som i sitt tidigare omnämnda principbetänkande av den 4 juni 1948 (SOU 1948: 27) ställt sig synnerligen positiv till filmens utnyttjande i skolarbetet. Kommissionen framhåller, att tiden får anses vara inne att genom statliga stödåtgärder skapa tekniska och pedagogiska förutsättningar för filmens rationella användning i skolundervisningens tjänst. Staten föreslås anslå medel såväl för framställning av skolfilm som för skolornas utrustning med filmapparater och film. En statens skolfilmnämnd bör inrättas med uppgift bl. a. att granska och godkänna redan befintliga och nyinspelade skolfilmer, att upprätta filmförteckningar över sålunda godkända filmer samt att i olika former bedriva stödverksamhet för upprätthållandet av en kvalitativt högtstående skolfilmproduktion. Enligt kommissionens mening bör även övervägas i vad mån man kan åstadkomma en samordning

mellan skolfilmverksamheten och olika yttringar av statligt bedriven eller finansierad filmverksamhet, exempelvis den militära undervisningsfilmen och de statliga affärsverkens filminsatser.

I detta sammanhang bör vidare erinras om att 1944 års folkbildningsutredning i ett i oktober 1946 framlagt betänkande rörande det allmänna folkbildningsarbetet (SOU 1946: 68) även berört frågan om filmens utnyttjande i detta arbete och därvid bl. a. förordat statligt stöd för inköp av ljudfilmapparat för smalfilm. Vid 1947 års riksdag har i anslutning härtill på Kungl. Maj:ts förslag (prop. nr 204) anvisats 20 000 kronor såsom bidrag till inköp av filmapparat för föreläsnings- och studielokaler (riksdagens skrivelse nr 200, p. 10).

Här må även uppmärksammas, att 1942 års riksdag — i anledning av en inom andra kammaren väckt motion (II: 127) — i skrivelse till Kungl. Maj:t den 10 juni 1942 (nr 326) anhållit, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning, om och i vad mån det kunde anses lämpligt åstadkomma en undervisnings- och upplysningsfilm, belysande Sveriges regering och riksdag och hur de arbetar, samt därefter vidtaga de åtgärder, vartill utredningen kunde giva anledning. Skrivelsen anmäldes för Kungl. Maj:t den 1 september 1942, därvid statens informationsstyrelse anbefalldes att till Kungl. Maj:t inkomma med utredning och yttrande i ärendet. Sedan informationsstyrelsen den 4 maj 1943 inkommit med utredning och förslag och skolöverstyrelsen den 16 juni 1943 avgivit yttrande däröver, är ärendet beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Utredning om inrättandet av ett statligt filmarkiv för dokumentära filmupptagningar begärdes av 1936 års riksdag (riksda-

gens skrivelse nr 273) i anledning av en inom andra kammaren väckt motion (II: 618). Genom beslut av Kungl. Maj:t den 18 september 1936 anbefalldes statens biografbyrå att inkomma med utredning i ämnet. Till åtlydnad därav avgav biografbyrån den 19 februari 1946 ett förberedande betänkande, innefattande förslag om tillkallande av sakkunniga för frågans fortsatta utredning i enlighet med vissa av biografbyrån förordade riktlinjer. Ärendet är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Förslag om statligt stöd åt svensk filmproduktion har framlagts av särskilda sakkunniga i ett år 1942 avgiven betänkande (SOU 1942: 36). Enligt de sakkunnigas förslag bör såväl långfilmer som kortfilmer subventioneras av staten.

Beträffande det statliga stödet åt långfilmproduktionen föreslog de sakkunniga som villkor, att ifrågakommande filmer — så vitt manuskript och andra uppgifter kunde ge vägledning — skulle äga ett ovanligt konstnärligt värde samt i uppfattningen av människor och förhållanden vara präglade av kultur och humanitet. De skulle till syftningen vara så allmänmänniska, att de hade förutsättningar att fångsla även en publik, som inte hade film till specialintresse. De kunde ha karaktären av drama likaväl som av komedi och behöfde inte vara bundna till någon viss ämneskrets eller någon viss åskådning. Vidare skulle de vara fria från politiskt partitagande. Alltför snäva gränser med hänsyn till filmernas innehåll och utformning ansåg sig de sakkunniga inte vilja dra med hänsyn till smakens föränderlighet och det vanskliga i att förutse filmens allmänna utveckling. Vad utformningen av stödet beträffade, borde en bedömning av vilka filmer som skulle erhålla statligt stöd kunna ske redan på manuskriptstadiet. Det av staten garanterade beloppet, vilket i allmänhet borde få form av räntefria lån till producenten, borde inte få överskrida en tredjedel av de beräknade produktionskostnaderna. I vissa fall borde för filmer, som av olika anledningar bleve särskilt dyra i framställningskostnad, det statliga bidraget kunna ökas med ända upp till 50 procent av nämnda kostnad.

I avseende å kortfilmen förordade de sakkunniga, att produktionen av detta slags filmer skulle främjas på så sätt, att den bedömningsinstans, som skulle handlägga subventionsfrågor för långfilmer, även fick till uppgift att bereda ekonomiskt stöd i lämplig utsträckning åt producenter av sådana kortfilmer, som ur allmänt kulturella synpunkter kunde betecknas som värdefulla och även konstnärligt sett motsvarade höga krav. De sakkunniga ansåg, att detta lämpligen kunde ske genom att nämnda instans dels själv tog initiativet till önskvärda kortfilmer och träffade överenskommelse om framställning av sådana med olika producenter, dels ock stöd till förfogande för granskning av uppslag till kortfilmer och i fall, då uppslagen föreföll lovande, utfäste sig att bidra till kostnaden för inspelningen. Undervisnings- och propagandafilmer borde enligt de sakkunnigas uppfattning undantas från understöd, medan däremot möjligheterna att stödja produktionen av journalfilm borde uppmärksammas under den förordade stödverksamhetens fortgång.

Kostnaderna för stödverksamheten skulle enligt förslaget bestridas från en för ändamålet inrättad fond, filmfonden. Det årliga anslaget till filmfonden föreslogs till 500 000 kronor, varav 400 000 kronor beräknades för spelfilmproduktionen och 75 000 kronor för framställning av kortfilmer m. m. Återstående 25 000 kronor skulle användas för bestridande av administrationskostnader samt till oförutsedda ändamål.

Handhavandet av stödverksamheten skulle enligt förslaget ankomma på en av Kungl. Maj:t tillsatt statens filmnämnd, bestående av fem för olika grenar av svenskt kulturliv representativa personer, vilka hyste intresse för filmen och var förtrogna med allmänna angelägenheter. Behovet av fackkunskap skulle tillgodoses genom att nämnden bemyndigades anlita särskilda experter för överläggningar och samråd rörande förekommande spörsmål. Den årliga kostnaden för nämnden uppskattades till 18 000 kronor, varav 6 000 kronor skulle utgöra arvode åt en sekreterare och verkställande kraft, vilken förutsattes kunna till en början handlägga nämndens ärenden inom ramen för en deltidstjänst.

Filmsakkunnigas förslag har tills vidare icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Sedermera har detta förslag dryftats i ungdomsvårdskommitténs betänkanden om stöd åt ungdomens föreningsliv

(SOU 1944: 31) samt om ungdomen och nöjeslivet (SOU 1945: 22). I dessa betänkanden har de filmsakkunnigas förslag i allt väsentligt tillstyrkts. Bland annat har kommittén understrukit vikten av att produktionen av biografkortfilm, journalfilm och sådan propagandafilm, som tar sikte på ungdomsrörelsernas önskemål, i en eller annan form stödjes, att det aktuella beståndet av hittills inspelade kortfilmer inventeras samt att anskaffningen av projektionsapparater för ljudsmalfilm subventioneras. Beträffande spelfilmen framhöll kommittén särskilt önskvärdheten av att den föreslagna filmnämnden även sökte verka för framställning av filmer som var lämpade för barn. — Ungdomsvårdskommitténs berörda förslag, som erhållit ett gynnsamt mottagande i flertalet däröver avgivna remissyttranden, är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Vidare har skolöverstyrelsen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 29 oktober 1946 — närmast med utgångspunkt från rådande brist på god barnfilm och under hänvisning till ungdomsvårdskommitténs uttalande på denna punkt — hemställt att Kungl. Maj:t ville för riksdagen framlägga förslag om statligt stöd till svensk filmproduktion i huvudsaklig överensstämmelse med vad de filmsakkunniga föreslagit och med beaktande av de kompletterande förslag, som ungdomsvårdskommittén förordat. Yrkande av samma innebörd föreligger i en av statens biografbyrå den 5 november 1946 till Kungl. Maj:t ingiven framställning.

De med filmförevisning för barn sammanhängande frågorna har sedermera genom Kungl. Maj:ts beslut den 3 januari 1949 hänvisats till utredning av särskilda sakkunniga inom ecklesiastikdepartementet. Enligt direktiven för utredningen — som jämväl avser en översyn av filmgranskningsverksamhe-

ten — skall de sakkunniga i samband med frågan om nya granskningsbestämmelser för barn tillåten film även diskutera lämpligheten av den nuvarande åldersgränsen för barnförbudna filmer. Ett statligt stöd i någon form i syfte att stimulera produktionen av goda barnfilmer skall övervägas, i första hand efter linjer som anvisats i filmsakkunnigas betänkande. Vidare skall undersökas i vilken utsträckning dokumentär-, upplysnings- och skolfilm kan utnyttjas vid filmföreställningar för barn samt möjligheten av en ökad import av speciella barnfilmer.

Härutöver kan påpekas, att 1949 års riksdag — med anledning av väckta motioner angående sänkning i vissa fall av nöjesskatten för biograf föreställningar, m. m. — i skrivelse till Kungl. Maj:t den 18 maj 1949 (nr 254) hemställt, att en utredning verkställes i fråga om möjligheterna att bereda statligt stöd åt svensk filmproduktion.

Slutligen har 1946 års riksdag på föranledande av en inom andra kammaren väckt motion (II: 386) i skrivelse nr 284 anhållit om utredning i avseende å förutsättningarna för främjande av tillkomsten av kortare sociala upplysningsfilmer.

Motionen II: 386 vid 1946 års riksdag.

I denna av fru Disa Västberg väckta motion hemställdes, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning om på vad sätt och i vilken utsträckning statsmakterna kan och bör främja tillkomsten av kortare upplysningsfilmer i syfte att popularisera och sprida kunskap om i främsta rummet samhällets egen sociala hjälpverksamhet. I den utförliga motiveringen till motionen ifrågasattes, huruvida

samhället utnyttjat sina egna och den moderna teknikens resurser i full utsträckning för att på ett effektivt sätt upplysa den stora massan av vuxna medborgare om samhällets åtgärder till medborgarnas bästa. Det anfördes vidare, att filmen vore det bästa och effektivaste medlet att nå direkt kontakt med de stora grupper av medborgare, som man ville bringa en smula upplysning om vad samhället gör för sina medborgare och om sättet för att komma i åtnjutande av samhällets hjälp. Samhället och dess organ borde därför enligt motionären i högre grad än vad som hittills varit fallet utnyttja filmen i sin upplysningsverksamhet. Under vilka former och i vilken utsträckning samhället skulle engagera sig i en dylik verksamhet borde närmare utredas.

Samtliga över motionen hörda remissinstanser — socialstyrelsen, medicinalstyrelsen, fångvårdsstyrelsen och centralförbundet för socialt arbete samt styrelserna för svenska landstingsförbundet, svenska stadsförbundet och svenska landskommunernas förbund — uttalade sin anslutning till motionens syftemål. I enlighet med de utlåtanden, som avgavs av båda kamrarnas vederbörande tillfälliga utskott, biföll kamrarna motionens utredningsyrkande med den jämkningen däri, att orden »om på vad sätt» utbyttes mot »om och på vad sätt». Riksdagens skrivelse i ämnet avläts den 29 maj 1946 (nr 284). Verkställandet av den av riksdagen sålunda begärda utredningen har anförtrotts kommittén för social upplysning.

II. FÖRSÖKSPRODUKTION AV SOCIAL UPPLYSNINGSFILM

Inledande åtgärder.

I syfte att först bilda sig en uppfattning om beståndet av kortare filmer med motiv från socialpolitisk verksamhet eller med allmänt samhällsorienterande innehåll lät kommittén på ett tidigt stadium av utredningsarbetet verkställa en undersökning. En rundskrivelse utsändes till ett antal sociala myndigheter, institutioner och sammanslutningar med anhållan om upplysning om och i vad mån filmer med angivet innehåll framställts på vederbörandes initiativ eller beställning. Samtidigt genomgicks samtliga på filmmarknaden tillgängliga kortfilmkataloger jämte andra filmförteckningar, som ställdes till kommitténs förfogande, bl. a. från utrikesdepartementets pressbyrå.

Inventeringen visade, att tillgången på kortare filmer inom den nämnda äm-

nesgruppen är utomordentligt knapp. Sedan filmer med krisbetonat eller inaktuellt innehåll ävensom sådana med partipolitisk eller ur annan synpunkt ensidigt propagandabetonad färgning hade utgallrats, återstod ett tjugotal filmer, vilka med god vilja kunde rubriceras som mer eller mindre värdefulla för användning inom det sociala upplysningsarbetet. Av dessa tillhörde två ämneskategorien »samhällsliv och medborgarkunskap». Endast nio av de tjugu filmerna var tillkomna på beställning av eller under medverkan av statlig myndighet.

Mot denna bakgrund framstod det för kommittén angeläget att få ett grepp på frågan, vilka filmer med socialt upplysningsmotiv som i första hand borde ifrågakomma för framställning. I en i

oktober 1946 avlåten rundskrivelse till ett stort antal myndigheter, institutier och sammanslutningar anhölls om uppgifter till belysande av den uppställda frågan.

Yttranden med anledning av skrivelsen inkom från medicinalstyrelsen, riksförsäkringsanstalten, socialstyrelsen, pensionsstyrelsen, statens arbetsmarknadskommission, statens byggnadslånebyrå, statens institut för folkhälsan, statens nämnd för samlingslokaler, svenska institutet, fängvårdsstyrelsen, hemmens forskningsinstitut, samarbetskommittén för sparpropaganda, föreningen för arbetarskydd, centralförbundet för socialt arbete, folkbildningsförbundet, svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet (numera svenska socialvårdsförbundet), svenska stadsförbundet, svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen i Sverige, kooperativa förbundet, svenska slöjdföreningen, svenska turisttrafikförbundet, Fredrika-Bremer-förbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, kooperativa kvinnogillesförbundet, yrkeskvinnors samarbetsförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och svenska landsbygdens kvinnoförbund. — Senare har skrivelser med önskemål inkommit jämväl från De lungsjukas riksförbund, Sveriges godtemplares ungdomsförbund och Sveriges barnträdgårdslärarinnors riksförbund.

Många önskemål om social upplysningsfilm.

Innehållet i de inkomna yttrandena och skrivelserna ger till en början klart besked om, att man bland företrädare för det sociala arbetet i vårt land känner ett starkt behov av ökade filmsatser på det sociala upplysningsområdet. Till belysande härav må till en början några uttalanden av mer allmän innebörd återges.

Socialstyrelsen framhöll som synnerligen betydelsefullt, att det på ett lättfattligt och åskådligt sätt klagjordes för allmänheten, när, var och hur en familj eller ensamstående person kunde erhålla hjälp och stöd av samhället. För den enskilde måste det innebära en trygghet att på förhand kunna bilda sig en uppfattning om hur det går till, när man vänder sig till olika myndigheter med sina hjälpbehov. Genom filmen kunde kunskap spridas om hur den

hjälpbehövande tas om hand samt i vilken form och under vilka förutsättningar hjälp utgår. Med kännedom härom kunde vid uppkommande hjälpbehov den enskilde med större förtroende och tillförsikt uppsöka den myndighet, som hade att bistå den hjälpsökande.

Enligt *folkbildningsförbundets* åsikt vore filmen ett ytterst viktigt komplement till den muntliga föreläsningen. Att få tillgång till instruktiva och goda kortfilmer, som behandlade sociala motiv, vore ett särskilt stort önskemål. Förbundet hälsade med tacksamhet tillkomsten av varje sådan film såsom bidrag till väckande av intresse och förståelse för dessa viktiga frågor.

Vad som i övrigt klart ådagalagts — om man inte visste det förut — är, att den sociala upplysningsfilmen ej kommer att behöva lida brist på motiv. En på grundval av de till kommittén inkomna svaren och skrivelserna gjord sammanställning över ö n s k e m å l o m ä m n e n omfattar ett hundratjugutal konkreta förslag, till övervägande delen med anknytning till de direkta socialvårdande uppgifterna och i övrigt fallande inom området för den sociala upplysningen i mera vidsträckt bemärkelse. För närmare kännedom härom hänvisar kommittén till innehållet i *Bilaga 3* till detta betänkande. I denna bilaga lämnas såväl en sammanfattande redogörelse för önskemålen som en alfabetiskt uppställd förteckning över desamma.

Förslag om provisoriska åtgärder.

Filmens plats i det sociala upplysningsarbetet är så klart dokumenterad, att knappast mer än en mening kan råda om värdet och lämpligheten i och för sig att sociala upplysningsfilmer kommer till stånd. Filmen erbjuder rika möjligheter att jämväl för sociala syften vinna något av den oerhörda makt över människosinnet, som är given åt densamma. Den mångfald av för filmbearbetning aktuella sociala ämnen, som redovisas i *Bilaga 3*, står onekligen

i skarp kontrast till det anmärkningsvärt ringa antal sociala upplysningsfilmer, som landets filmproducenter kan erbjuda för uthyrning eller som annorledes står till allmänt förfogande.

Från dessa utgångspunkter framlade kommittén i skrivelse till Kungl. Maj:t den 4 januari 1947 ett förslag, vilket tog sikte på att under statens ekonomiska medverkan skapa provisoriska förutsättningar för framställning under ett första år av ett begränsat antal upplysningsfilmer i sociala ämnen.

I motiveringen för förslaget underströks särskilt, att det samband, som förelåg mellan de kommittén anförtrodda båda utredningsuppdragen i avseende å social utställningsverksamhet och social upplysningsfilm, hade föranlett kommittén att upptaga desamma till utredning i ett sammanhang. Till följd därav borde besvarandet av spörsmålen i riksdagens skrivelse nr 284/1946 om och på vad sätt och i vilken utsträckning statsmakterna kan och bör främja tillkomsten av sociala upplysningsfilmer anstå till kommitténs slutbetänkande. Behovet av dylik film var emellertid så trängande, att en provisorisk filmverksamhet för tillgodoseendet av detta behov syntes motiverad. För ändamålet krävdes ekonomisk medverkan från statens sida. Organisatoriskt borde ett sådant provisorium så anordnas, att detsamma icke föregrep kommitténs ställningstagande till den ena eller andra ifrågakommande organisationsformen för en mera permanent upplagd filmverksamhet.

Framförallt sistnämnda synpunkt föranledde kommittén att inte föreslå tillskapandet av något vare sig statligt eller — som av två reserveranter inom kommittén påyrkats — halvstatligt organ för den ifrågasatta provisoriska filmverksamheten. I stället förordade kommittén, att densamma själv — som ett praktiskt provisorium och för vinnande av erfarenhet — fick tjänstgöra som instans för verksamheten inom ramen för ett för ändamålet under femte huvudtiteln anvisat anslag, vilket beräknades till 150 000 kronor. Kommitténs uppgift skulle därvid bli att på grundval av bl. a. de till kommittén inkomna »önskelistorna» om filmmännen lägga upp en plan för de sociala informationsfilmer, som i en första omgång — innan något annat organ för ändamålet tillsatts — borde komma till utförande. Vid det slutliga urvalet av ämnen borde avgörande vikt tillmätas synpunkten att endast frågor av tvingande

aktualitet ifrågakom till filmbehandling, i möjligaste mån under beaktande av att skilda offentliga intresseområden därvid blev tillgodosedda. I fråga om produktionsplanen borde samråd sökas med socialdepartementet, varemot den innehållsmässiga uppläggningsplanen av de i produktionsplanen ingående filmerna borde bedömas av kommittén. För uppläggningsplanen av varje ifrågakommande film skulle kommittén tillförsäkra sig medverkan av representanter för vederbörande statliga organ och medborgerliga organisationer; på detta sätt skulle kommittén eller en av densamma särskilt tillsatt delegation även kunna undersöka möjligheterna av ekonomisk medverkan från de enskilda organisationer, som hade ett direkt eller indirekt intresse av filmprojektets realiserande. Avtal om filminspelningarna skulle träffas med filmproducenterna.

Kungl. Maj:t anslöt sig till kommitténs förslag med den jämkningen, att medelsanvisningen för ändamålet föreslogs begränsad till 125 000 kronor. Propositionen i ämnet avlätts till 1947 års riksdag den 7 mars 1947 (nr 145). I propositionen anförde departementschefen, statsrådet Möller, att han för det dåvarande ansåg sig böra avböja det av de två kommittéreservanterna framförda förslaget om tillskapandet av en med statligt stöd bedriven enskild institution såsom organ för filmverksamheten men att han förutsatte att förslaget i fråga blev föremål för fortsatt behandling inom kommittén. Departementschefen biträdde därför den av kommitténs majoritet förordade organisationsformen; en fördel därmed var, enligt hans mening, att kommittén med stöd av de i produktionsarbetet vunna erfarenheterna kunde skaffa sig säkrare hållpunkter för sitt slutliga ställningstagande i filmfrågan. Vissa av statens biografbyrå i samband med kommittéförslagets remissbehandling framförda synpunkter om lämpligheten av en organisatorisk samordning mellan olika föreslagna eller ifrågakommande statliga stödåtgärder på filmområdet borde, enligt vad departementschefen vidare uttalade, äg-

nas nödigt beaktande av kommittén under dess fortsatta utredningsarbete.

Riksdagen biföll propositionen och anmälde i skrivelse den 30 maj 1947 (nr 266), att riksdagen för budgetåret 1947/48 under V huvudtiteln anvisat ett reservationsanslag av 125 000 kronor

till Social upplysningsfilm. Genom beslut den 13 juni 1947 ställde Kungl. Maj:t anslaget till statskontorets förfogande, att av statskontoret disponeras i enlighet med de beslut, som Kungl. Maj:t på framställningar av kommittén kunde komma att meddela.

Kommitténs filmverksamhet under budgetåren 1947/48—1948/49.

Produktionsarbetet.

Vid ett sammanträde den 8 april 1947, dvs. drygt en månad innan statsutskottets tillstyrkande utlåtande i anledning av propositionen nr 145 förelåg, upptogs inom kommittén en preliminär diskussion om valet av ämnen för den i propositionen förordade provisoriska filmverksamheten. Angeläget var nämligen, att den för inspelningarna viktiga sommarsäsongen inte fick försummas. Bland de sexton förslag till ämnen, som framkom vid diskussionen, utvaldes fyra, ett antal som vid närmast följande sammanträde den 24 april reducerades till tre, beroende på resultatet av vissa under mellantiden gjorda förberedande undersökningar kring de framkomna förslagen. Hänsyn måste därvid tagas inte bara till önskvärdheten av att ett eller annat ämne behandlades utan även till tillgången på lämpliga experter, synopsis- och manuskriptförfattare samt regissörer och produktionsfirmor för ifrågakommande uppdrag. Ytterligare två filmförslag godtogs sedermera av kommittén vid sammanträden den 9 juni respektive den 23 augusti. Kommitténs produktionsplan för budgetåret 1947/48 kom sålunda efter hand att omfatta fem filmer.

Beträffande de av kommittén framställda filmerna har följande huvudsakliga arbetsetapper kunnat särskiljas.

1. Förslag till filmämne har ventilerats ur synpunkten av dess angelägenhetsgrad.
2. Godkänt förslag till ämne har underkastats en förarbetning för vinnande av klarhet om den avsedda filmens målsättning och publikinriktning samt om lämpliga kontakter med av ämnet intresserade myndigheter, institutioner eller sammanlutningar. För verkställande av dylik orientering har uppdrag lämnats till någon av kommitténs ledamöter, huvudsekreteraren eller någon ämnesexpert inom eller utom förvaltningen.
3. Den förberedande orienteringens resultat har underställts kommittén, som — där est resultatet givit vid handen, att filmämnet borde fullföljas — beslutat om anordnandet av en konferens kring ämnet tillsammans med ett begränsat antal experter på ämnesområdet.
4. Vid expertkonferensen har experterna fått framlägga sina synpunkter och önskemål på filmämnet.
5. Uppdrag har lämnats åt en person att på grundval av kommitténs önskemål och i lämpligt samråd med den expertis på den planerade filmens ämnesområde, som kommittén anvisat, utarbeta förslag till filmsynopsis, d. v. s. en sammanfattande redogörelse för filmens innehåll och uppläggning.
6. Förslag till synopsis har underställts kommittén, som beslutat om överarbetning eller godkännande av synopsis.
7. Regissör för filmen har utvalts, i förekommande fall efter kontakt med det filmföretag, till vilket regissören varit knuten.
8. Scenarioutkast har utarbetats av synopsisförfattaren i intimt samråd med regissören och ämnesexpertisen. I förekommande fall har scenarioarbetet anförtratts åt regissören.
9. Kostnadsförslag har infordrats från filmföretag.
10. Avtal har slutits med ett filmföretag om filmens framställning.
11. Stum arbetskopior av filmen har underställts kommittén för granskning. På grundval härav har erforderliga omredige-

ringar av det föreliggande filmmaterialet beslutats. Speaker och speakertext har godkänts av kommittén.

12. Första visningskopia (A-kopia) av filmen i slutredigerat skick har visats för kommittén.

Samtliga beslut rörande varje särskild etapp i produktionsarbetet har fattats av kommittén, som därigenom vunnit avsevärd erfarenhet av de praktiska möjligheterna till förverkligande av filmer på det sociala ämnesområdet. Verkställigheten av besluten och det dagliga tillrättaläggande arbetet har åter varit anförtrött kommitténs huvudsekreterare, som därigenom kommit att fungera som kontaktman mellan kommittén och olika av produktionsarbetet berörda företag och personer. I enlighet med uttalande i propositionen nr 145/1947 har kommittén trätt i förbindelse med socialdepartementet för samråd om produktionsplanen. Vidare har samtliga mellan kommittén och vederbörande filmföretag upprättade kontrakt underställts Kungl. Maj:t för godkännande.

Några data och uppgifter må lämnas kring de i kommitténs produktionsplan för budgetåret 1947/48 ingående filmerna.

1. »Vi ska ha barn.»

Ljudfilm i normal- och smalfilm.

Visningstid ca 20 minuter.

Producent: Filmo.

Manuskript: Elsa Brita Marcussen.

Regi: Egil Holmsen

Inspelningen påbörjad den 1 augusti 1947 och avslutad i slutet av samma månad. Första visningskopia klar den 1 oktober 1947.

Biografpremiär den 26 juni 1948 på biografen Royal i Stockholm (som förspel till Filmos långfilm »Lappblod»).

»Vi ska ha barn» är upplagd som en blandad spel- och reportagefilm och behandlar samhällets ansvar för barnen, dess skydd och stöd vid havandeskap och barnsörd. I samband härmed presenteras de abortförebyggande åtgärderna.

Biografvisningen sker genom förmedling av Filmo, som sedan hösten 1947 även ombesörjt distributionen av filmen för konsumenterna utanför det kommersiella biograf-

nätet (företrädesvis till föreningar och organisationer). Efter den 1 januari 1949 står det samtliga filmuthyrningsföretag fritt att distribuera filmen i sistnämnda ordning och på motsvarande villkor, som träffats med Filmo. Det standardkontrakt i detta avseende, som kommittén upprättat, innebär bl. a., att distributören på egen bekostnad framställer visningskopior mot rätt att utan redovisningsskyldighet gentemot statsverket tillgodogöra sig inflytande hyresintäkter enligt visst överenskommet maximipris per visning. I enlighet därmed har även Svensk kulturfilm samt Skogs- och lantbruksfilm åtagit sig filmens distribution (i smalfilm).

Antalet personer som sett filmen intill den 1 maj 1949 uppskattas till:

på biograferna	ca 300 000
i övrigt	ca 50 000

Summa åskådare ca 350 000

Enstaka visningar av filmen har därjämte ägt rum i Förenta Staterna (genom förmedling av svenska institutet) och England. I Norge har den visats på kortfilm-biografer.

2. »Vi vill ha arbete.»

Ljudfilm i normal- och smalfilm.

Visningstid ca 11 minuter.

Producent: AB Europa Film.

Manuskript och regi: Egil Holmsen.

Inspelningen påbörjad den 31 oktober 1947 och avslutad i början av december 1947.

Första visningskopia klar den 9 januari 1948.

Biografpremiär (med början i landsorten) den 20 september 1948 tillsammans med Europa Films långfilm »Janne Vängmans bravader». Stockholmspremiär på biografen Saga den 21 oktober 1948. Därjämte visad separat på kortfilmbiografer i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Filmerna, som givits en mera experimentell och grafisk utformning än den föregående, belyser problemet de partiellt arbetslösa och samhället samt diskuterar de möjligheter som finns att infoga de partiellt arbetslösa i produktionen.

Enligt träffade överenskommelser ombesörjes filmens distribution såväl till de offentliga biograferna som till konsumenterna utanför det kommersiella biografnätet av Europa Film. Efter den 1 april 1949 gäller om filmens icke-biografdistribution motsvarande bestämmelser som i fråga om filmerna »Vi ska ha barn». Även Filmo, Svensk kulturfilm och Kinematografiska anstalten har

sålunda åtagit sig distribution av filmen (i smalfilm).

Antalet personer som sett filmen intill den 1 maj 1949 uppskattas till:

på biograferna	ca 974 600
i övrigt	ca 600

Summa åskådare ca 975 200

3. »Väg ur en kris.»

Ljudfilm i normal- och smalfilm.

Visningstid ca 24 minuter.

Producent: Tiden och Vi.

Manuskript och regi: Gunnar Skoglund.

Inspelningen påbörjad i oktober 1947 och avslutad sommaren 1948.

Första visningskopia klar den 2 juli 1948.

Biografpremiär den 4 april 1949 på sex biografier i Stockholm, Göteborg och Malmö tillsammans med den amerikanska långfilmen »Din kropp är din» (distribution AB Svea Film). Programmet skall visas i samtliga svenska städer.

»Väg ur en kris» har formen av en blandad spel- och reportagefilm över ämnet hur en större svensk stad med statens hjälp söker ordna sin bostadsförsörjning. I filmen har ett bostadskvarters nybebyggande dokumentariskt följts, allt eftersom det fortskridit. Endast ortsbör — ej skådespelare — har använts som agerande i den i filmen inlagda handlingen.

Filmens distribution för visning inom förenings- och möteslivet ombesörjes t. v. av Filmo och Svensk kulturfilm på motsvarande villkor, som gäller för filmerna under 1. och 2.

Antalet personer som sett »Väg ur en kris» intill den 1 maj 1949 uppskattas till:

på biograferna	ca 155 700
i övrigt	ca 25 000

Summa åskådare ca 180 700

Ytterligare två filmer ingick ursprungligen i den första produktionsplanen. Av dessa hade den ena tänkts behandla bosättning och heminredning med anknytning till de statliga bostättningslånen och deras rationella ekonomisering. Den andra skulle behandla fosterbarn och fosterhemsanskaffning. Svårigheterna att få fram ett bärande manuskript till den planerade bostättningsfilmen tvang emellertid kommittén att uppskjuta genomförandet av

detta filmprojekt. Det manuskriptförslag, som förelades kommittén till film om fosterhemsanskaffning, hade å andra sidan betydande filmiska tjänster men ansågs ur sakliga synpunkter inte kunna i sin ursprungliga form ifrågakomma för inspelning, varför frågan om motivets bearbetning från nya utgångspunkter uppsköts tills vidare.

Kostnaderna för filmverksamheten under budgetåret 1947/48 framgår av nedanstående uppställning:

»Vi ska ha barn.»

Synopsis och scenario kronor 1 000

Inspelning .....

» 45 000

»Vi vill ha arbete.»

Scenario .....

» 1 200

Inspelning .....

» 25 500

»Väg ur en kris.»

Scenario och inspelning .....

» 50 000

Övriga kostnader (syn-

nopsis- och manu-

skriptarbeten, som

ej lett till inspelning) .....

» 1 000

Summa kronor 123 700

Sedermera har Kungl. Maj:t på föranledande av en av kommittén i skrivelse till Kungl. Maj:t den 25 november 1947 gjord framställning förelagt 1948 års riksdag förslag om filmverksamhetens fortsättande även under budgetåret 1948/49 (1948 års statsverksproposition, femte huvudtiteln, punkten 100). Riksdagen biföll förslaget och anmälde i skrivelse den 10 april 1948 (nr 5), att riksdagen för budgetåret 1948/49 under femte huvudtiteln anvisat ett reservationsanslag av 75 000 kronor till Social upplysningsfilm. Genom beslut den 28 maj 1948 ställde Kungl. Maj:t anslaget till statskontorets förfogande, att av statskontoret disponeras i enlighet med de bestämmelser, som av Kungl. Maj:t på framställning av kommittén kunde komma att meddelas.

Någon fullt definitiv produktionsplan för budgetåret 1948/49 har inte kommit till stånd. Utöver det arbete och de åtgärder, som föranletts av de tidigare beslutade filmerna, har förberedande arbeten igångsatts till nya inspelningar. Ett projekt avser en längre kortfilm med motiv från landsbygdens sociala förhållanden. Vidare planeras en film om jordbrukets arbetarskydd och brandförsvar och en om allmänt arbetarskydd. Sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 21 januari 1949 (jämför uttalande av chefen för inrikesdepartementet i 1949 års statsverksproposition, elfte huvudtiteln, punkten 95) uppdragit åt kommittén att i samråd med medicinalstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen vidtaga förberedelser för inspelning av en film om sjuksköterskeutbildningen och sjuksköterskeyrket samt att till Kungl. Maj:t inkomma med kostnadsberäkning och närmare förslag i ämnet, har förhandlingar inletts med dessa ämbetsverk och vissa sjuksköterskeorganisationer rörande uppläggningsplanerna av filmen i fråga. Manuskript till denna är i juni 1949 under bedömning. Vissa andra filmförslag befinner sig på diskussionsstadiet.

Av det för budgetåret 1948/49 anvisade reservationsanslaget till Social upplysningsfilm har tills vidare inte någon del tagits i anspråk. Anslaget beräknas emellertid komma att bli till fullo utnyttjat genom förverkligandet av kommitténs föreliggande filmplaner.

Under budgetåret har i filmhyra för visning på olika kortfilmbiografer av filmen »Vi vill ha arbete» influtit ett belopp av 365 kronor 1 öre, som tillgodoförts nyssnämnda anslag.

Hur försöksfilmerna mottagits.

Övervägande antalet av de för kommittén kända recensioner eller andra uttalanden, som publicerats i tidnings-

pressen i samband med visningen av de tre förenämnda filmerna, har varit berömmande eller välvilliga.¹ »Vi ska ha barn» har även fått en mycket god press i Norge. Samma film har vidare, enligt vad som inrapporterats till svenska institutet, väckt stort intresse och förorsakat livlig diskussion vid särskilt anordnade visningar i USA inför auditorier av läkare och socialtjänstemän.

I de muntliga omdömen om filmerna som i övrigt kommit till kommitténs kännedom har framförts såväl uttryck för uppskattning som mer eller mindre kritiskt anlagda synpunkter, de sistnämnda i huvudsak med sikte på olika förekommande detaljer i filmerna, exempelvis beträffande utformningen av speakerkommentar eller dialog, vissa påstådda regifel etc. Här må även erinras om att de särskilda visningar av kommitténs båda första filmer, som anordnades för ledamöter av den våren 1948 samlade riksdagen i anledning av Kungl. Maj:ts förslag om fortsatt anslag till social upplysningsfilm för budgetåret 1948/49, gav eko i kammardebatterna i ämnet den 7 april 1948. Därvid gjordes ett antal tämligen skiftande uttalanden om filmerna i fråga, på sätt som framgår av riksdagens protokoll (I: 13, sid. 25—30 och II: 13, sid. 80—83).

För egen del vill kommittén framhålla filmverksamhetens försökskaraktär, där varje framställd film i högre grad än vad som normalt gäller för annan slags filmproduktion med upplysnings- eller undervisnings syfte är ett experiment, vars resultat kan diskuteras i det ena eller andra avseendet.

¹ Härom hänvisas till den sammanställning över pressklipp, som överlämnats till chefen för socialdepartementet samtidigt med detta betänkande.

Uppenbart är, att en i vårt land så pass oprövad social upplysningsförmedling som genom film kräver sin tid av erfarenheter, iakttagelser och lärdomar för att vinna mognad. I stort sett har emellertid resultaten av den hitillsvarande filmverksamheten bedömts så gynnsamt — framför allt av en så gott som enhällig press — att de synes uppmuntra till fortsatta ansträngningar för tillgodoseendet av det allmänt vitsordade behovet av social upplysningsfilm.

Synpunkter och erfarenheter.

En god film är en produkt av en rad olika faktorer. Om man i detta sammanhang bortser från förlagskapitalet, framstår manuskriptet samt valet av producent, regissör och i förekommande fall skådespelare som viktigast. Här till kommer ett antal mer svårbestämbara faktorer, som tillsammans med de redan nämnda skapar en films stil och atmosfär.

Tillblivelsen av en film är sålunda en komplicerad företeelse och ställer många gånger den ambitiöst arbetande producenten inom den kommersiella filmverksamheten — särskilt i ett kulturområde av så begränsad räckvidd som vårt — inför ett flertal mer eller mindre svårbestämbara problem av konstnärlig, ekonomisk eller teknisk natur. Obestridligt är att producenternas handlande i hög grad influeras av omsorgen att inte stöta sig med mäktiga institutioner och folkgrupper — religiösa, nykterhetsfrämjande, politiska, fackliga etc. — eller av erfarenheterna från publikens hållning till tidigare framförda filmer. De ekonomiska intressena spelar härvidlag en avgörande roll.

Åtskilliga av de planeringsproblem, som möter i den kommersiella filmpro-

duktionen, uppställer sig även i en sådan filmverksamhet som den av kommittén bedrivna. Arten av dessa skall belysas i det följande. Dessförinnan kan emellertid vara skäl att i korthet beröra frågan, i vad mån trepartsförhållandet filmen—opinionen—publiken äger tillämpning på social upplysningsfilm.

Klart är att ledningen för en upplysningsverksamhet, som siktar på största möjliga utbredning, vid utarbetandet eller framställningen av upplysningsmaterialet i dess olika former, däribland film, inte bör i oträngt mål blanda in sådant stoff, som av opinionsbildande sammanslutningar med omfattande medlemsanslutning eller av stora grupper av allmänheten förnimmes som stötande eller opåkallat. Självklart är exempelvis, att partipolitiska antydningar eller kommentarer är förkastliga, att det religiösa livet bör hållas utanför och att de nykterhetsvårdande intressena bör beaktas. Å andra sidan ligger det i sakens natur, att en social upplysningsverksamhet — själv opinionsbildande — inte kan fästa avseende vid att vissa av statsmakterna beslutade socialpolitiska reformåtgärder kritiserats eller lysts i bann av olika sektaristiska element ute i landet från rent subjektiva värderingsgrunder. Som exempel kan nämnas en upplysning om de abortförebyggande åtgärderna och preventivmedelsrådgivningen. Filmer, som bryter med tidigare vedertagna åsikter och vaneförställningar, lär ofta nog, även om de bygger på modern såväl medicinsk som social sakkunskap, komma att stöta på tröghetens motstånd.

För att härefter övergå till kommitténs allmänna erfarenheter av dess filmverksamhet, vill kommittén erinra om att denna bedrivits i samarbete med olika från fall till fall anlitade filmproducenter, vilka självständigt

ombesörjt respektive films inspelning och utredigering på grundval av ett av kommittén och producenten godkänt manuskript. Kommitténs egna arbetsinsatser har i huvudsak varit begränsade till filmplaneringen och valet av regissör, fotograf och producent, till kontrollen av inspelningsmaterialet och dess utredigering samt till vissa åtgöranden för den färdiga filmens spridning inom förenings- och möteslivet.

Den del av planeringsarbetet, som hänför sig till manuskriptuppläggningsen, har ställt kommittén inför åtskilliga besvärliga uppgifter. Den främsta svårigheten är att åstadkomma en riktig avvägning mellan det sociala upplysningsinnehållet och den filmiska formgivningen. Denna avvägning är givetvis ett bedömande i det individuella fallet, beroende på filmens syfte och dess avsedda publik. I filmer, som företrädesvis vänder sig till mera kvalificerade eller specialiserade auditorier, lär väl tyngdpunkten utan olägenhet kunna läggas på det rent upplysande momentet. Men i den mån filmen har en mera allmän publikadress torde den, inte minst med hänsyn till biografpublikens krav på »underhållning», böra ges en så populär uppläggning, att det nyttiga uppfattas som nöjsamt. Detta är emellertid lättare sagt än gjort. Den faran måste undgås, att man i sina vällovliga strävanden att befria filmen från tråkighet och skolmästarprägel nedtonar det sakliga upplysningsinnehållet i så hög grad, att det rentav förbigår publiken.

Denna avvägningsuppgift måste genomföras på filmens manuskriptstadium. Helst borde därför manuskriptförfattaren förena de socialpolitiska insikter, som filmens ämne kräver, med rutin och begåvning för filmförfattande. Det ligger i öppen dag, att det är

svårt att finna personer med dessa kvalifikationer kombinerade. Viktigt är därför, att filmens produktionsledare är orienterad åt båda hållen och kan åstadkomma en samordning mellan den sociala expertisens synpunkter och önskemål och dem som framföres av manuskriptförfattaren och filmens tillämnade regissör.

Den nuvarande tillgången på talangfulla regissörer med intresse för dokumentär filmverksamhet och vilka inte är helt upptagna av engagemang i spelfilmproduktionen är, såvitt kommittén kunnat finna, tämligen begränsad. En liknande bristsituation föreligger i fråga om personer med kvalificerad erfarenhet av manuskriptförfattande. Det är därför fara värt, att de krafter, som befunnits användbara i en socialt orienterad dokumentärfilmproduktion, så flitigt utnyttjas, att en viss rutinmässighet eller enformighet i filmuppläggning och filmregi så småningom insmyger sig i produktionen. Måhända är farhågorna överdrivna men synpunkten att befordra nya impulser och idéer samt friska och djärva grepp bör likväl hållas i minne. I detta syfte synes önskvärt, att man inte uteslutande inriktar ansträngningarna på att förvärva medarbetare inom filmkretsarna, bl. a. inom filmstudiorörelsen, utan även söker samarbetskontakter med författare, journalister, radio- och reklammän och andra publicister, som synes lämpade för olika ifrågakommande manuskriptuppgifter. Möjligheten att i enstaka fall engagera utländska regissörskrafter, framförallt från våra grannländer, synes även böra hållas öppen.

Resultaten av kommitténs filmarbete får bedömas mot bakgrunden av i första hand de nu beskrivna svårigheterna. För att i en fortsatt social filmverk-

samhet kunna bemästra dessa bättre än vad kommittén kunnat göra, kräves enligt kommitténs mening ett för ändamålet särskilt tillskapat organ, som ges personella och ekonomiska

förutsättningar för en rikt nyanserad och experimenterande produktion. Till det närmare utvecklandet av denna synpunkt återkommer kommittén i det följande.

III. FÖRSLAG OM FORTSATT SOCIAL FILMVERKSAMHET

Inledande synpunkter.

Filmen som samhällsfunktion — några framtidsperspektiv.

Tidigare redovisade fakta om filmproduktion, filmdistribution och filmvisning i vårt land ger anledning till några kommentarer.

Behovet av film är mycket allmänt förekommande och filmvisning skulle i och för sig kunna äga rum på varje ort och i samband med snart sagt varje slags aktivitet av samlingskaraktär. De organisatoriska möjligheterna att få ut filmer vidlådes emellertid av betydande begränsningar. Här lägger man särskilt märke till vissa institutionella företeelser: de stora produktionsföretagens innehav av eller kontroll över hela landet omspännande biografkedjor; kortfilmens egenskap av annex eller fyllnad till spelfilmen med den omöjlighet att ekonomiskt hävda sig som därav följer; vissa konkurrensföreteelser, som gör underhållningsfilmen tillgänglig bara för de kommersiella biograferna osv. Någon verklig frihet råder ej på filmmarknaden. Filmen är vidare i så hög grad en internationell företeelse och som sådan ställd i beroende av tull- och valutapolitiska hänsyn, att alla önskvärda reformer på detta område, i den mån de kan genomföras, måste bli delreformer.

Då kommitténs uppdrag beträffande filmen varit begränsat till ett överblickande av möjligheterna av en offent-

ligt stödd filmverksamhet för den sociala upplysningens främjande, har kommittén ansett det ligga utanför sin uppgift att föreslå radikala ändringar i avseende å de nyss antydda institutionella förhållandena på filmmarknaden. Dessa har snarare måst framstå som fasta faktorer att ta hänsyn till vid uppdragets utförande. Otvivelaktigt är emellertid hithörande problemkomplex värt att göras till föremål för ingående utredning i särskild ordning. Vad kommittén vidare skulle vilja rekommendera är, att den sociologiska forskningen i vårt land ägnar fortlöpande uppmärksamhet åt filmens roll i det moderna samhället.

Av en redogörelse i det föregående framgår, att det i olika sammanhang och vid skilda tillfällen framkommit förslag om att staten borde subventionera tillkomsten av ur olika synpunkter värdefull film: nationellt betonad sådan av konstnärlig halt, film för barn och ungdom, för folkbildningsarbetet, för skolundervisningen, för arkivändamål. Filmens väldiga möjligheter som instrument för olika samhällsgagnliga syften har härigenom manifesterats. Men något samlat förslag, som tar sikte på en verkligt systematisk omläggning eller upprustning av filmen för samhällligt bruk, har inte framlagts eller ens begärts. I framtidsperspektivet skymtar inte bara en starkt ökad pro-

duktion av olika slags direkt eller indirekt nyttobetonad film utan även väsentligt friare former för spridning och visning av tillgängliga in- och utländska filmer med en dylik syftning. Betydligt fler organ än nu — statliga och kommunala institutioner såväl som enskilda sammanslutningar med stor räckvidd — bör beredas förutsättningar att medverka till framställningen av värdefull film för olika publikgrupper: barn, ungdom, studerande, den »breda» publiken osv. Angeläget är att dessa filmers distribution befordras över betydligt fler kanaler än de hittillsvarande kommersiella uthyrningsbyråerna. Och avsevärt vidgad möjlighet bör beredas att visa sådan film såväl i skolor och föreningar, på museer, bibliotek, järnvägsstationer och sjukhus som på olika slag av nöjeslokaler utanför de kommersiella biografernas krets.

De sist anförda synpunkterna har i så måtto präglat kommitténs arbete, att den sökt utforma sina efterföljande förslag så, att dessas genomförande skall kunna betjäna en framdeles skeende utvidgning av samhällets filminsatser till andra områden än dem som av förslagen beröres, dvs. närmast den socialpolitiska upplysningens.

En social filmverksamhet kräver statens stöd.

Tidigare har framhållits att huvudparten av det filmmaterial, som med god vilja kan sägas ha värde för den sociala upplysningen är resultat av enskilda filmföretags insatser. På senare år har emellertid kortfilmproduktionen varit stadd i avtagande, vilket gjort att det mycket obetydliga utbudet av kortfilm med social motivkrets blivit ännu magrare. På spelfilmens område kan väl förmodas, att socialt orienterad film kommer att framställas

i minst samma proportion som förut. Någon *planmässigt* organiserad inspelning av sådan film — vare sig kort eller lång — är emellertid inte att påräkna från filmföretagens sida utan direkt stimulans eller stöd från det allmännas sida. Ej heller kan förväntas, att det klart dokumenterade behovet av dylika filmer skall komma att i någon mera nämnvärd omfattning tillmötesgås genom andra enskilda initiativ eller genom kommunala insatser. Eftersom socialvården i allt väsentligt är en statlig angelägenhet, torde det väl också kunna göras gällande, att det bör ankomma på statsmakterna att främja upplysningen därom. Kommittén är därför av den uppfattningen, att ett uppehållande av produktionen av detta slags filmer är avhängigt av fortsatta åtgärder från statens sida.

Frågan blir då, i vilken form ett dylikt stöd skall ges.

Kommittén vill därvid till en början erinra om det i filmsakkunnigas betänkande om statligt stöd åt svensk filmproduktion (SOU 1942: 36) gjorda uttalandet, att önskvärdheten att uppmuntra produktionen av sådan svensk film, som tillmötesginge kraven på hög konstnärlig och kulturell standard, motiverade direkta stödåtgärder från det allmännas sida. Bland de utvägar, som därvid stod till buds, stannade de sakkunniga för *spelfilmens* vidkommande inför tre: befrielse helt eller delvis från statlig nöjesskatt för önskvärda filmer eller restitution av denna skatt eller ock direkt ekonomiskt stöd åt producent för framställning av dylika filmer. I fråga om befrämjande av *kortfilmproduktionen* granskade de sakkunniga olika i den offentliga diskussionen framkomna förslag till åtgärder, bl. a. att genom författningsbestämmelser säkra denna produktions ekonomiska underlag och vis-

ningsmöjligheter eller att uppställa skyldighet för distributörer av utländsk spelfilm att i viss omfattning tillhandahålla svensk kortfilm som fyllnadsprogram. Beträffande såväl spelfilmen som kortfilmen kom emellertid de sakkunniga fram till den slutsatsen, att direkt ekonomiskt stöd åt producenterna erbjöd de största möjligheterna att främja en önskvärd filmproduktion.

Huruvida detta förslag innebär den rätta lösningen är föremål för delade meningar, och även inom kommittén har en del kritiska röster höjts mot detsamma. Då kommittén emellertid enligt sina direktiv endast har att ta ställning till frågan om lämpliga åtgärder för befrämjande av kortare sociala upplysningsfilmer, har den inte ansett sig böra upptaga det av filmsakkunniga föreslagna generella statsstödet till värdefull film till diskussion, trots att frågan har vissa beröringspunkter med kommitténs uppdrag.

Kommittén vill under alla förhållanden hävda, att staten, när fråga uppstår om att främja framkomsten av filmer eller filminslag, där underhållningssynpunkten underordnas sådana nyttoändamål som upplysning, fostran och undervisning, har mera omedelbara intressen att bevaka än när det gäller den konstnärliga underhållningsfilmen. Statens stöd i angivna avseende måste ta sig uttryck i direkta initiativ och ekonomiska insatser med sikte såväl på en planmässigt och kontinuerligt bedriven framställning av sådana filmer etc. som på underlättande av dessas ändamålsenliga distribution och spridning över så vidsträckta sektorer som möjligt.

Redan nu vidkännes statsverket årliga utgifter för olika statliga former av filmaktivitet, vilka särskilt för försvarsfilmens vidkommande uppgår till högst avsevärda belopp. Dessa är dock rela-

tivt blygsamma i jämförelse med de kostnader, som årligen är förbundna med den danska statens filmverksamhet — för att inte i detta sammanhang nämna Englands och Canadas.

Klart är också, att det anslag, som för närvarande är upptaget under riksstatsens femte huvudtitel till Social upplysningsfilm, måste väsentligt ökas vid genomförande av en under mera permanenta former bedriven social filmverksamhet. Att märka är härvidlag, att mot statens utgifter för filmändamål står ojämförligt mycket högre intäkter från film- och biografväsendet. Av den redogörelse, som lämnas i *Bilaga 4*, framgår sålunda, att statens biografbyrås granskningsverksamhet lämnar betydande årsöverskott (för budgetåret 1947/48 ca 209 400 kronor netto), att de årliga tullinkomsterna på införseln av framkallad kinematografisk film under senare år uppgått till över 350 000 kronor samt att statens enbart på biograf-föreställningar belöpande nöjesskatteintäkter för budgetåret 1948/49 beräknats röra sig om så ansevärd summa som 34—36 miljoner kronor, motsvarande 85—90 procent av hela den statliga nöjesskatten. I betraktande härav synes det vara en rimlig och billig fordran, att dessa inkomster i ej alltför ringa mån användes för att ge samhället möjlighet att ta filmen i anspråk för de olika allmännyttiga ändamål, som det bör ligga i statsmakternas intresse att befordra, inte minst den sociala upplysningen.

Ledningen av en fortsatt social filmverksamhet.

En av det allmänna finansierad, kontinuerligt bedriven social filmverksamhet kräver ur olika synpunkter en central ledning.

De viktigaste fördelarna härmed kan sammanfattas i följande punkter:

1. Ett centralt filmorgan med direkt socialt upplysningssyfte kan, under förutsättning att det utrustas med därför lämpliga och intresserade arbetskrafter, genom fortgående studier och erfarenheter tillgodose de olikartade krav — konstnärliga, filmiska eller pedagogiska — som kan komma att uppställas på social upplysningsfilm (i det följande benämnd *socialfilm*).

2. Ett dylikt organ kan genom oavbrutna och ständigt växlande kontakter med statliga och enskilda institutioner och sammanslutningar verka för en samordning av det allmännas och det enskildas intresse för tillkomsten av socialfilm. Initiativ och uppslag från olika håll kan av organet uppsamlas, utvecklas och ställas under debatt.

3. Genom skapandet av ett dylikt organ erbjödes de statliga socialvårdande myndigheterna en service för utförandet av filmprojekt inom ramen för deras respektive verksamhetsområden. En naturlig uppgift för ett dylikt organ blir också att tillhandagå även andra statliga verk och institutioner än de direkt socialvårdande med expertis för utförande av ifrågakommande filmframställningar. Genom att träda i samarbete med företrädarna för olika grenar av statlig filmupplysning kan dubbelframställning av statlig upplysnings- eller undervisningsfilm undvikas.

4. Ett centralt organ för den sociala filmframställningen bör i vida högre grad än om de sociala filminsatserna utsprides på ett flertal händer kunna tillvarata de ekonomiska synpunkterna därigenom att det successivt får vidgade inblickar i de olika element, som bestämmer kostnaderna för en film.

5. Genom ett sådant organ blir det lättare att knyta och fortlöpande underhålla kontakter med statliga eller mellanstatliga institutioner för social filmverksamhet i utlandet ävensom att befrämja ett utbyte av sociala upplysningsfilmer mellan Sverige och utlandet.

Från nu anförda utgångspunkter föreslår kommittén, att handhavandet av de uppgifter, som sammanhänger med en fortsatt social filmverksamhet anförtros åt en särskild *filmavdelning* inom det tillämnade serviceorgan för den sociala upplysningen — institutet för social upplysning, förkortat institutet — vars organisation dryftas i ett senare kapitel.

Den efterföljande framställningen är uppdelad på två huvudavsnitt. I det första ventileras olika med produktionen sammanhängande frågor. Därefter upptas socialfilmens distributions- och visningsproblem till behandling. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av filmavdelningens uppgifter.

Produktionsfrågor.

Fyra filmgrupper.

De i den sociala filmverksamheten ifrågakommande filmerna — socialfilmerna — vill kommittén indela i fyra huvudgrupper, nämligen

1. filmer för allmän visning inom landet;

2. filmer för visning inför mer eller mindre specialiserade auditorier inom landet;

3. filmer för visning i utlandet; och

4. socialhistoriska arkivfilmer.

1. *Filmer för allmän visning inom landet.*

Filmer av detta slag bör ges en så populär uppläggning, att de kan förväntas intressera alla tänkbara publikkategorier: de offentliga biografernas publik likaväl som de grupper och menigheter, som samlas till filmvisningar på föranstaltande av verk och myndigheter eller av skolor och läroanstalter, föreningar och sammanslutningar, institutioner, företag och privatpersoner.

Underhållningsmomentet bör få ett icke ringa utrymme i dessa filmer. De behöver visserligen inte vara »roliga» i ordets populäraste mening, men de måste vara intresseväckande. Förekommande upplysningar och uppgifter bör så smidigt inpassas i bild eller tal, att de inte av åskådaren förnimmes som »pekpinnar». Det är ett känt faktum, att den omsorgsfullt utannonserade upplysningen påverkar få i jämförelse med den som liksom »droppas in» i psykologiskt väl valda doser och sammanhang. Många upplysningsfilmer lider tyvärr av felet, att vara för ämnesuttömmande, för detaljrika i sin fullständighetsambition. En viss återhållsamhet beträffande siffror och statistiska uppgifter är att tillråda; i allmänhet gör sig siffror bättre i en broschyr än i en film. I ett uttalande om de av kommittén framförda filmerna, som delgivits kommittén från föreningen DSI (Diplomerade från Socialinstitutet), har såsom en principiell synpunkt framhållits, att en socialfilm i förekommande fall bör ge konkreta anvisningar på *var* och *hur* råd och hjälp kan sökas men ej i detalj söka precisera hjälpmöjligheterna och framförallt ej uttrycka dem i penningar. Flertalet hjälpmöjligheter — förklaras det — står nämligen i så intim relation till den individuella situationen, att en

kategorisk redogörelse för olika belopp lätt kan väcka obefogat hopp respektive misströstan; dessutom ökar det socialtjänstemannens arbete att behöva förklara, varför det som uppgavs i den visade filmen ej gäller i ett visst fall, exempelvis på grund av det individuella utfallet av en behovsprövning.

Ett av de väsentligaste kraven, som synes böra uppställas på en social upplysningsfilm, är att den skall vara realistisk; den får minst av allt bli någon av statliga prestigehänsyn färgad skönmålning av den ena eller andra åtgärdens förträfflighet. Däremot synes inget böra hindra, att en socialfilm formar sig till en diskussion, där även kritiska synpunkter bereds plats, för att på så sätt tillföra filmen liv och omedelbarhet och en mer allsidig ämnesbelysning. Härigenom undvikes också den tråkighet, som står och lurar bakom den massiva vederhäftigheten och den alltför högtidligt hållna objektiviteten. Den i och för sig självklara lojaliteten mot samhället behöver för den skull icke eftersättas.

Vad den filmiska behandlingen angår torde det ofta vara nödvändigt att beträda den väg, som den engelska dokumentärfilmen slagit in på, nämligen att ge filmen en utformning, som gränisar till spelfilm. Filmens tema presenteras därvid i form av en inlagd handling, där de agerande skådespelarna blir bärare av de upplysningar, som filmen vill meddela. Den naturliga replik och samtalston, som ofta kännetecknar dessa engelska filmer, bör tas till mönster för svenska efterbilder. En klar överlägsenhet har spelfilmupplägningen framför en renodlad reportagefilm därigenom att den ger större utrymme åt den mänskliga faktorn än vad reportagefilmen i allmänhet kan presteras. Enskilda människor och deras förhållanden ställs i centrum för

den sociala filmskildringen. När det för kommittén i dess filmverksamhet gällde att belysa den statliga bostadspolitikerna på film, valde man sålunda en blandad spel- och reportagefilm («Väg ur en kris») med personligt färgade inblickar i konträra bostadsmiljöer. En liknande uppläggning gavs åt kommitténs film om mödravården och de abortförebyggande åtgärderna («Vi ska ha barn»). Det är emellertid klart, att spelfilmstilen förutsätter en viss frihet i behandlingen av ämnet och att därför vissa inslag i filmen ur trång nyttsynpunkt betraktade kan te sig som ovidkommande stoff eller som »slöseri» med de dyrbara filmmetrarna.

2. *Filmer för specialiserade visningar inom landet.*

Till filmer av den andra kategorien hänför kommittén för speciella ändamål inspelade instruktions-, undervisnings- eller rekryteringsfilmer. Som exempel kan nämnas instruerande arbetarskyddsfilmerna på olika arbetsområden, filmer om barnavård, avsedda för kunskapsmeddelelse åt blivande mödrar eller för användning vid undervisningen i skolornas högre klasser, samt filmer om bostadskunskap eller vägledning för ungdomens yrkesval. Dessa filmers speciella natur gör dem som regel inte lämpade för allmän biografvisning utan hänvisar dem till uppspelning på fabriker, marketenterier, förenings-, undervisnings- och andra lokaler allt efter filmens innehåll.

Dessa filmer bör ha en starkt markerad nyttokarakteristiska även om denna självfallet bör anpassas efter filmens syfte och publik. Det bör stå filmavdelningen fritt att experimentera för att utröna, i vilken ordning den bästa pedagogiska effekten av dessa filmer

kan utvinnas (exempelvis genom tecknad film eller trickfilm för konkretisering av statistiskt eller grafiskt material etc.).

3. *Filmer för utlandet.*

Vad slutligen den tredje filmgruppen beträffar, vill kommittén erinra om det starka intresse, som sedan länge ådagalagts från utlandets sida för svenska samhällsförhållanden, inte minst för våra sociala institutioner och vår socialpolitik. Detta intresse har bland annat tagit sig uttryck i till svenska institutet riktade, regelbundet återkommande förfrågningar, såväl från svenska beskickningar, konsulat, föreningar och skolor i utlandet som från olika utländska sammanslutningar, om tillhandahållande av film på skilda intresseområden. Även om dessa önskemål i viss utsträckning kunnat tillgodoseas, har dock den bristande tillgången på för utlandet lämpliga filmer av dokumentärtyp hela tiden ställt svenska institutet inför stora svårigheter. Oftast har man från svenska filmföretag hyrt kortfilmer med svenskt tal, som sedan fått visas med muntlig kommentar, eller fogat en stencilerad redogörelse till filmerna. Endast undantagsvis har svenska institutet haft ekonomisk möjlighet att låta intala för ändamålet lämplig film på utländskt språk.

Det filmmaterial, som för närvarande står till förfogande för den svenska upplysningsverksamheten i utlandet, är synnerligen begränsat och kan endast till ringa del betraktas som lämpat för utlandsvisning. Av det fåtal filmer, som belyser svenska sociala förhållanden, finns knappast någon som fyller detta anspråk, åtminstone inte i oförändrat skick. På det sociala ämnesområdet är sålunda den bristan-

de balansen mellan tillgång och efterfrågan särskilt framträdande. Flera länder av samma storleksordning som eller mindre än Sverige förfogar över betydligt större resurser. Man kan exempelvis peka på våra två grannländer Danmark och Norge. I Danmark har under våren 1947 färdigställts fyra för utlandet avsedda längre kortfilmer — samtliga med ämnen från det danska sociala fältet — vilka helt bekostats av statsmedel. I Norge har samma år inspelats bl. a. tre stycken med engelskt tal försedda färgfilmer för utlandsupplysningen. Den kanadensiska filmverksamheten kan slutligen åberopas; dess synnerligen omfattande produktion av dokumentärfilm har — såsom framgår av *Bilaga 2* — till stor del ställts i utlandsinformationens tjänst.

Att tillgången på för visning i utlandet lämplig film snarast förbättras är enligt kommitténs mening synnerligen betydelsefullt, inte minst med tanke på värdet av att i nuvarande läge underhålla och stärka intresset för Sverige och svenska förhållanden. Från denna synpunkt ser kommittén det som en naturlig uppgift för den sociala filmverksamheten att inom ramen för sin motivkrets verka för tillgodoseendet av det föreliggande behovet. Anslag för minst en social utlandsfilm per år bör beräknas.

Vad som nyss har anförts beträffande uppläggningsen av de i filmgruppen 1. ingående filmerna gäller i allt väsentligt även om produktionen av utlandsfilm; hänsyn bör dock tas till den anglosaxiska, främst den amerikanska, publikens vana vid snabbare filmtempo än som i allmänhet förekommer i svensk film. Vissa reservationer måste möjligen göras i fråga om spelfilmstilens användbarhet. Att inspela dialogscener på ett eller flera utländska språk är förenat med ekonomiska och

praktiska svårigheter. En presentation av dialogen på filmrutan ligger givetvis inom möjligheternas gräns, även om en sådan anordning är tämligen främmande för en anglosaxisk publik. Bäst är om de för utlandet avsedda filmerna i största möjliga utsträckning bygger på filmens rent visuella element, understödda i nödvändiga fall av kortfattade speakerkommentarer.

Kommittén förutsätter, att i ärenden rörande framställning av social utlandsfilm ett nära samarbete upprättas mellan den planerade sociala filmavdelningen och svenska institutet i det senares egenskap av huvudman för den på utlandet inriktade kulturella upplysningen.

4. Socialhistorisk film — arkivfilm.

Den sociala filmverksamheten bör inte bara inrikta sina ansträngningar på att belysa det aktuella sociala skeendet. Härigenom berikas förvisso framtiden med värdefullt studiematerial från en gången tid. Man bör också hålla i minnet, att det ännu finns möjligheter att med filmens hjälp bevara bilden av åtskilliga konkreta företeelser på det sociala fältet, vilka nu är mer eller mindre historiska men som i och med att de avlösts av modernare anordningar står under hotet att försvinna. Verkställandet av dylika socialhistoriska filmupptagningar bör ingå i den sociala filmavdelningens uppgifter.

Motiven för dessa upptagningar bör sökas i samråd med de centrala och lokala socialinstanserna och deras fältarbetare. Ett rikhaltigt stoff lär ännu komma att erbjudas. Man kan exempelvis peka på de gamla fattig- och arbetshusen, av vilka ett flertal finns kvar som drastiska minnesmärken från en försvinnande epok i vår fattigvårdsförsörjning. På sina håll står det gamla ut-

tjänta fattighuset sida vid sida med ett nybyggt tidsenligt ålderdomshem. Nya bostadsområden växer upp men samtidigt försvinner en bebyggelse, som var typisk för sin tid. Fång- och lösdrivarvården stöps om i sina yttre former; de försvinnande formerna bör bevaras på filmremsan.

Dylika arkivfilmer får ett med åren stigande värde, främst för den social-historiska forskningen. Inordnade i sociala filmkrönikor — exempelvis av typen »Från fattighus till folkpension», »Gammal bostad och ny», etc. — bör de med lämplig utredigering och kommentering kunna nyttiggöras som illustration till den socialpolitiska utvecklingen. Dessa filmer utgör naturliga inslag i den sociala utställningsverksamhet, som av kommittén förordas i det efterföljande kapitlet.

Valet av filmtyp.

Stor vikt ligger på en omsorgsfull planering av varje särskild film. I den första etappen av detta arbete bestämes den tillämnade filmens inriktning på grundval av ett för upplysning tjänligt ämne, som befunnits möjligt att utvecklas i filmens form. Många frågor måste lösas före den närmast följande etappen, under vilken filmtemat får sin utveckling på papperet — manuskriptstadiet.

Vad man i första hand måste vinna klarhet om är följande:

a) Den tillämnade filmens syftemål: information, undervisning, vädjan, stimulans?

b) För vilka skall filmen visas och på vad sätt?

c) Vilken filmtyp är mest ändamålsenlig för den bestämda uppgiftens utförande?

De faktorer, till vilka man har att ta hänsyn i det sistnämnda avseendet, skall här belysas.

För socialfilmen erbjuder sig i första hand de filmtyper, som i det föregående betecknats som kortfilm, journalfilm och annonsfilm. Men även i spelfilmens form bör den sociala upplysningen kunna framträda.

Kortfilm.

Kortfilmen i dess gängse betydelse av en film, som inte är längre än att den kan visas som fyllnadsfilm på biograferna (längd upp till 400 meter), är den både i Sverige och utlandet mest anlitade dokumentära filmtypen. Den är också mycket användbar i en social filmverksamhet, eftersom filmer av denna typ kan visas såväl inom som utom biografnätet.

Klart är dock, att kortfilmens begränsade format är ägnat att minska rörelsefriheten vid uppläggningsen av det ämne, som filmen skall illustrera. Vill man ha en mera uttömmande behandling av ämnet eller låter sig detta till följd av dess mer eller mindre expertbetonade karaktär inte utan svårighet utvecklas inom ramen för en vanlig kortfilm, måste man utvidga filmformatet till vad man skulle kunna kalla »långa kortfilmer», vilkas visning som regel blir begränsad till de filmkonsumerande grupperna utanför biografnätet. Från representanter för folk-rörelserna har framhållits, att intresset för och behovet av sådana »långa kortfilmer» är mycket stort. I den mån dylika filmer framställs bör de dock enligt kommitténs uppfattning inte göras för utförliga. Erfarenheten synes visa, att rent dokumentära filmer med en visningstid av mer än 30—40 minuter — om man bortser från visningar för särskilt kvalificerade auditorier med

speciellt intresse för den visade filmens ämne — lätt verkar tröttande på publiken.

Journalfilm.

Journalfilmen är filmens mest utpräglade dokumentariska företeelse, eftersom dess föremål är den aktuella verkligheten. Denna filmtyp har ett mycket starkt publiktycke och det ligger otvivelaktigt en del fog i påståendet, att den breda publikens uppfattning om »hurudan världen ter sig» i stor utsträckning bygger på intryck, som förmedlats av journalfilmer. Till stor del innehåller dessa både roande och intressanta illustrationer till den nationella och internationella dagskrönikan av ett visst allmängiltigt bildningsvärde. Mycket för att inte säga det mesta av journalernas stoff är emellertid ägnat oväsentligheter eller kuriosas, vilket särskilt gäller de utländska journalerna med deras ofta schablonmässigt återkommande upptagningar från kapplöpningar, fartygsinvigningar, militärparader, mannekänguppvisningar, skönhetstävlingar etc.

Under kriget hade journalerna en stramare stil; i de utländska journalfilmerna dominerade reportaget från krigsskådeplatserna, uppblandat med propagandamässiga eller informerande glimtar från arbetet på hemmafronterna. De förut nämnda konventionella inslagen fick ett mycket sparsamt utrymme. Även de svenska journalbilderna präglades av krigets och krisens händelser eller företeelser. Efter krigets upphörande har emellertid journalfilmen allmänt återgått till den gamla ordningen i dess rutinmässiga uttrycksformer.

Man frågar sig om det behöver vara så. Varför ägnar journalfilmen inte någon uppmärksamhet åt sociala re-

portage? Frågan har veterligen också ställts i England. I den översikt över dokumentärfilmen, som 1947 publicerades i England under titeln »The Factual Film», återfinnes följande uttalande som avslutning på ett kapitel om journalfilm.

Trots att journalfilmerna under kriget på ett förtjänstfullt sätt förmedlade upplysningar och krigsnytt, synes flertalet journalfilmproducenter hålla före, att journalfilmens uppgift inte är att ge nyheter med anknytning till sociala företeelser eller med sikte på allmän upplysning. Denna attityd sammanhänger i allt väsentligt med producenternas utpräglade obenägenhet att ge sig i kast med »brännbara» ämnen. Man utgår från att biografpubliken betalar för att få underhållning och att den skulle betrakta varje i journalen förekommande meningstytring i politiska eller sociala frågor som olämplig. Biografägaren säger, att han inte vill blanda in politik i bioprogrammen, eftersom han såsom affärsman bara vill visa sådant som huvudparten av publiken betalar för och inte sådant stoff, som i en aktuell situation skulle kunna framkalla meningsskiljaktigheter bland publiken. Därför söker journalfilmens målsmän att vara så publikfriande som möjligt, att undvika att stöta sig med någon.

Kontentan av detta uttalande, som i stort sett synes tillämpligt även på svenska branschförhållanden, är att publiken betalar sina biobiljetter uteslutande för att få en stunds avkoppling och förströelse och inget annat. Att detta är en ren fiktion är uppenbart; det finns inget belägg för dessa generella påståenden, att publikens syn på begreppet underhållning skulle vara inskränkt till en så trång sektor som den renodlade förströelsen. Av många tecken att döma söker sig stora delar av publiken till sådan film, som vid sidan av sitt underhållningsvärde ger något att »tänka på», som ger kunskaper och fakta eller utvecklar ett motiv, som stimulerar till diskussion, sedan man brutit upp från biografen. Väl gjorda dokumentära kortfilmer av informatorisk karaktär rönar synbarligen stor uppskattning av publiken.

Även spelfilmen synes på sistone ha tagit starka intryck av den dokumentära realismen. De nya tecknen på en förändrad eller, rättare sagt, aldrig tidigare uppdagad publiksmak för en nyanserad underhållning med sociala och kulturella element tycks däremot ha undgått journalfilmproducenterna, som fortfarande i största utsträckning serverar sin publik kuriosa i stället för verkliga nyheter och reportage från samhällslivets olika fält.

För journalfilmens vidkommande finns dessutom praktiska erfarenheter att hänvisa till. Det finns inget som talar för att den samhällstjänst, som journalfilmproducenterna åtog sig under kriget, drog ner journalens goodwill bland publiken. I vissa brittiska journaler har man på senare år experimenterat med inslag, som format sig till debattinlägg om exempelvis medlen att bekämpa inflationen eller som gjort reportage på ett statligt utredningsbetänkande om vissa förhållanden inom den engelska åldringsvården. Biografägarna ställde sig skeptiska men publikens reaktion var positiv; den yttrade sig bl. a. i en rad smickrande brev från allmänheten till vederbörande producent. — Det kan tilläggas, att man i utomlands förekommande filmjournaler ganska ofta anlitar intervjuformen för att framföra sociala synpunkter.

I ett tidigare avsnitt av detta kapitel har erinrats om de värdefulla insatser på krisinformationens område, som under kriget gjordes av den svenska journalfilmens män i intimt samarbete med de statliga krisorganen. Ett motsvarande samgående men med sikte på social information i största allmänhet bör enligt kommitténs bestämda uppfattning etableras mellan ledningen för den sociala filmverksamheten och journalfilmproducenterna. Det råder inget tvivel om att den svenska jour-

nalfilmen genom ett dylikt samarbete skulle kunna tillföras nytt och intressant stoff och åtskilliga impulser till de nya friska tag, som behövs för att inte denna filmtyp skall stanna i utvecklingen och bli så likgiltig, att den förlorar sin resonans hos stora delar av publiken. Vad en sådan social filmupplysning via journalfilm skulle tillmötesgå vore givetvis att i populär form åskådliggöra sådana sociala ämnen, som aktualiserats av riksdagsdebatten eller tidningspressen eller av förslag i offentliga betänkan den etc. En dylik nyorientering är både god journalistik och god service mot publiken: i det långa loppet skulle den därför ur alla synpunkter löna sig. Filmbranschens och samhällets intressen går här hand i hand. Skulle ett dylikt samarbete mot förmodan inte kunna åvägbringas, bör frågan dras fram inför statsmakternas forum.

Inom kommittén har även framställts önskemål om en helt *social journalfilm*, lämpad för visning även utanför biografnätet. Även detta uppslag bör uppmärksammas av ledningen för den sociala filmverksamheten. Vid planeringen av dess filmproduktion bör intresset ständigt vara inriktat härpå.

Annonsfilm.

Även annonsfilmen erbjuder ett intressant område ur kommitténs synpunkter. För närvarande är denna filmtyps användning så gott som helt och hållet inskränkt till reklam för större konsumtionsartiklar eller till funktionen att skapa goodwill kring en industri eller ett affärsföretag. Det förefaller kommittén klart, att detta slags film kan ge goda uppslag vid planeringen av en social filmverksamhet. Sociala filmglimtar av uppfordrande eller aktuellt informerande karaktär, helst med

utrymme inom de ordinarie biografprogrammen, skulle säkerligen, om de presenterades i idémässigt och tekniskt fullgod utformning, bli värdefulla inslag i den sociala upplysningen, framförallt om de kombinerades med en s. k. follow-up-propaganda i form av affischering, utställningar eller tillhandahållande av publicitetsmaterial på de platser, där filmen uppselas.

Spelfilm.

Inom kommittén har även spelfilmens ställning i en social filmverksamhet upptagits till diskussion. Det råder ingen tvekan om att goda spelfilmer i särskilda fall skulle kunna göra betydande insatser till främjande av social upplysning på olika områden, exempelvis i kampen mot folksjukdomarna och alkoholismens sociala följeföreteelser eller såsom diskussionsinlägg i aktuella dagsfrågor av social karaktär såsom om ungdomsproblemen, barns fostran och vård till sunda och riktiga medborgare osv. Exemplifikationerna skulle kunna mångfaldigas.

Vad som vid diskussionen om journalfilmens möjligheter har yttrats om angelägenheten av att filmproducenterna vidgar sina perspektiv till att gälla även det sociala fältet har direkt tillämpning på spelfilmen. Svårigheterna att övervinna producenternas obenägenhet att av risk för publika misslyckanden ge sig i kast med ämnen av social karaktär är dock här mer framträdande i betraktande av de betydande produktionskostnader, som normalt är förenade med en spelfilm.

Det finns emellertid anledning att förvänta, att producenternas intresse för socialfilm skall öka i samma mån som allmänhetens intresse för sociala företeelser stimuleras genom upplysningsåtgärder. Att endast avvakta insatser från filmföretagens sida vore

emellertid en alltför passiv inställning. I princip bör därför den sociala filmavdelningen — liksom i fråga om de kortare filmtyperna — ha fullmakt att med anlitan av sina anslag aktivt verka för tillkomsten av sådana spelfilmer, som ger bidrag till den sociala upplysningens främjande.

Härmed är man emellertid inne på frågan om formerna för produktionsarbetets bedrivande i allmänhet.

Formerna för produktionsarbetets bedrivande.

Framställningen av socialfilmer med direkt eller indirekt upplysnings syfte förutsättes komma till stånd dels genom självständiga insatser från de enskilda filmföretagens sida, dels ock på direkt föranstaltande av den statliga sociala filmavdelningen.

Några synpunkter härpå utvecklas i det följande.

Service och samarbete.

Filmföretagens egna insatser på området bör av den sociala filmavdelningen på lämpligt sätt understödjas. Avdelningen kan exempelvis tillhandagå vederbörande producent med upplysningar och sakmaterial eller ge anvisning på lämplig ämnesexpertis att biträda vid utarbetandet av ett manuskript. Filmavdelningen bör även kunna stå till förfogande för granskning och diskussion av framkommande uppslag och manuskript. Möjlighet bör vidare stå öppen för filmavdelningen att ingå som delägare i en film för att därigenom bereda sig visst inflytande på dennas produktion och distribution, alternativt kunna garantera en viss avsättning av den blivande filmens kopior osv.

Som regel förutsättes emellertid filmavdelningen själv komma att ta initia-

tivet till önskvärda filmer och sluta avtal om dessas inspelning med de producenter, hos vilka avdelningen från fall till fall önskar placera sina beställningar. Något krav på att varje filminspelning, varom sådan överenskommelse må träffas, undantagslöst skall föregås av infordrande av anbud från olika produktionsfirmor bör enligt kommitténs mening inte uppställas utan denna fråga bör överlätas till filmavdelningens bedömande i det särskilda fallet. Film är en alltför ömtålig konstprodukt för att tillåta dylik standardiserad behandling.

Filmavdelningen egen producent?

Frågan huruvida ett direkt samarbete med de enskilda filmproducenterna i det långa loppet är den mest ändamålsenliga lösningen av produktionsfrågan bör givetvis tas upp, sedan tillräckligt erfarenhetsunderlag skapats för att bedöma resultaten. Hittills vunnna erfarenheter lämnar emellertid inte rum för några anmärkningar; kommitténs filmbeställningar har effektuerats på ett snabbt och i övrigt tillfredsställande sätt. Det finns heller ingen anledning att befara, att den sociala filmverksamheten under sitt första utbyggnadsskede — då personalorganisationen och till följd därav även produktionen måste hållas inom en relativt snäv ram — skulle behöva räkna med att filmproducenterna inte kan åtaga sig samtliga ifrågakommande beställningar av film. I den mån avdelningens produktionsverksamhet växer

kan emellertid frågan om producenternas möjligheter komma i ett annat läge. Under sådan förutsättning kan det måhända — med hänsyn till angelägenheten att garantera den erforderliga produktionens genomförande — bli nödvändigt, att filmavdelningen kontinuerligt eller från fall till fall bereder sig tillgång till egna produktionsanordningar och således blir sin egen producent. Kommittén har här endast velat antyda möjligheten av en sådan utveckling; uteslutet är inte att den kan befinnas ändamålsenlig ur rent ekonomisk synpunkt.

Avtalsspörsmål.

Det åligger avdelningen att vid träffandet av överenskommelser tillse, att statens intressen blir behörigen tillvaratagna. Självklart är, att negativet till en beställningsfilm, som helt betalas av statsmedel, blir statens egendom samt att all visningsrätt inom och utom landet skall förbehållas statsverket (filmavdelningen). I fråga om sådana filmer, i vilka filmavdelningen investerar medel till inspelningens genomförande, bör avdelningen förbehålla sig rätt *dels* att förfoga över filmnegativet för framställning av kopior, avsedda för visning i annan ordning än vid ordinarie biografföreställningar, *dels ock* att i rent informationssyfte låta till utlandet utföra och där förevisa kopior av filmen. Hur långt avdelningen i övrigt skall ställa sina anspråk, blir självfallet avvägningsfrågor från fall till fall.

Distribution och visning inom Sverige.

Frågorna om filmdistribution å ena och filmvisning å andra sidan står i så intim relation till varandra, att de lämpligen bör behandlas i ett samman-

hang. Distributionen är avslutad först i det ögonblick, då filmen nått sitt auditorium. Bedömandet av dessa frågor är beroende av om filmvisningen

skall ske i Sverige eller i utlandet samt för den svenska visningens vidkommande om denna skall ske vid vanliga biografföreställningar eller i annan ordning.

När det gäller att finna vägarna för en riksomfattande visning av de i en social filmverksamhet framkommande alstren, anmäler sig i första hand biografväsendets visningsresurser i snart sagt varje tätbebyggt samhälle i vårt land. Men därutöver knyter sig ett växande intresse till utnyttjandet och utvecklandet av de omfattande och elastiska möjligheter till visning, som efter smalfilmens genombrott erbjudes vid sidan om det kommersiella biograf-nätet.

Socialfilmen på biograferna.

I detta avsnitt kommer de spörsmål, som sammanhänger med distributionen och visningen av social kortfilm, journalfilm, annonsfilm och spelfilm att behandlas för var och en av dessa filmtyper.

Kortfilm.

Kortfilmen uppträder som programinslag på såväl de s. k. kortfilmbiograferna (med programtid av 1—1½ timmas längd) som långfilmbiograferna (med programtid av omkring 2 timmar). Samtidig visning av en kortfilm kan förekomma på båda slagen av biografer; som regel har emellertid filmen fått sin premiärsättning i samband med ett långfilmprogram. I första hand torde nämligen filmägaren inrikta sina ansträngningar på att få filmen visad i sistnämnda ordning, eftersom en sådan placering som regel ger effektivare spridning, längre visningstider och större auditorier än genom förmedling av någon eller ett fåtal kortfilmbiografer, som — även om de spe-

lar 6—7 föreställningar per dag — dock regelmässigt gör programbyte efter en vecka.

Å andra sidan bör framhållas, att en kortfilm av god eller genomsnittlig kvalitet tämligen lätt låter sig placera på kortfilmbiograferna, medan det däremot är förenat med vissa svårigheter att utan större tidsomgång få samma film »satt» till ett långfilmprogram av sådan art, att det kan beräknas bli publikdragande. Det får bland annat hållas i minnet, att en kortfilm ingår i ett tvåtimmarsprogram som fyllnad till en spelfilm, vilken den sedan följer under dess visning i landet. Denna kortfilmens egenskap av annex till spelfilmen gör, att den står och faller med den sistnämnda. Den blir kvar på repertoaren precis så lång tid som spelfilmen förmår att hålla publikintresset vid makt.

I detta sammanhang kan det vara skäl att påpeka, att de svenska spelfilmerna genomsnittligt sett utövar den största dragningskraften på publiken och inte sällan ger anledning till långlivade repertoarframgångar. I regel når även goda utländska filmer inte upp till så stora åskådarsiffror som de svenska filmerna. I filmsakkunnigas betänkande belyses relationen mellan svensk och utländsk film av vissa på förhållandena under perioden 1937—1941 grundade sifferuppgifter, som kan sägas ge en tämligen rättvisande bild av situationen även på dagens filmmarknad. Åberopade uppgifter redovisade för den nämnda femårsperioden ett årligt medeltal av 30 svenska och 289 utländska långfilmpremiärer. Det årliga medeltalet kopior av varje svensk film under samma tid beräknades vidare till 20,97 mot 3,42 för de utländska filmernas vidkommande. Uppgifterna ådagalade slutligen, att de svenska filmerna svarade för 41 procent av samt-

liga under perioden uppburna filmhyror, motsvarande i medeltal 6—7 gånger större intäkter på en svensk film än en utländsk.

I största allmänhet innebär därför en placering, en »sättning», av en fyllnadsfilm i samma program som en svensk långfilm väsentligt större visningsmöjligheter lokalt och numerärt än om huvudfilmen vore av utländskt märke. I konsekvens härmed har en sådan »svensk» sättning blivit mycket eftersökt bland såväl statliga som enskilda kortfilmbeställare.

Naturligt är därför, att en kortfilmbeställare redan i samband med avslutande av kontrakt med ett filmföretag om en kortfilminspelning vill få garanterat, att hans film skall sättas i förening med en svensk spelfilm. Sådan garanti kan endast lämnas av de producenter, som har tillgång till egen biografkedja eller är lierade med någon sådan, dvs. de större produktionsföretagen eller de mindre producenter som har dylik biografanknytning. Detta förhållande har medfört, att framställningen av beställningskortfilm för biografbruk i största utsträckning kommit att koncentreras till angivna grupp av företag, under det att smärre, ofta personellt väl utrustade företag huvudsakligen fått göra filmer av icke-biografyp; de har nämligen inte haft sådana kontakter med biografväsendet, som av beställaren ansetts innebära garantier för att hans film skulle få en god biografiansättning.

Givetvis står den möjligheten alltid öppen för ett sådant mindre företag (eller beställaren) att efter filmens färdigblivande hembjuda den till sättning åt en producent med tillgång till distributionsapparat. Om filmen fyller kraven på en god biografkortfilm och distributören vid tillfället behöver en kortfilm som fyllnad till ett kommande

program, får förutsättningarna för en överenskommelse betraktas som primärt gynnsamma. Ofta nog torde emellertid utgångsläget för en överenskommelse vara mindre fördelaktigt. Möjligheterna för en producent att placera kortfilm som fyllnad till svenska spelfilmer kan vara relativt begränsade; de är ju beroende av om hans ännu outsläppta filmer medger utrymme för en fyllnadsfilm. Som regel driver också de producenter-distributörer, som här kommer i fråga, egna avdelningar för framställning av beställningsfilm, vilka i samband med träffade inspelningsavtal om dylik film kan ha förbundit sig till respektive filmers sättning till ett svenskt program. Tillvaron av dylika kontraktsåtaganden gentemot egna kunder utgör också, enligt vad erfarenheten utvisar, det vanligaste skälet från den distribuerande partens sida för ett avböjande till sättning av en kortfilm, som tillkommit under medverkan av en konkurrentproducent.

Det kan givetvis inte ifrågasättas, att en kommande social filmverksamhet för att få garanterad sättning av sina kortfilmprodukter skulle inskränka sitt produktions-samarbete till allenast de större, med egen distributionsapparat försedda filmföretagen, och sålunda avstå från sin rörelsefrihet i avseende å formerna för produktionsarbetets bedrivande. Klart är att det enda utslagsgivande för valet av filmföretag är, att de personella och tekniska resurser, som i varje särskilt fall erbjödes, prövas innebära förutsättningar för framställning av en fullgod film. De i det föregående antydda svårigheterna med »sättningen» framhäver just vikten av att filmavdelningen inriktar sin ambition på att framställa kortfilm av sådan lödighet och slagkraft, att filmuthyraren finner med sina ekonomiska intressen förenligt att verka för dess

sättning. Inte minst med tanke på den omfattande spridning av militär upplysningsfilm över de vanliga biograferna, som genom tillmötesgående från filmbranschens män åstadkoms under andra världskriget, finns grundad anledning till förhoppning, att även den sociala upplysningsfilmen skall mötas med en motsvarande vilja till förståelse för det allmännas strävanden. Kommittén vågar därför förutsätta, att i förhållandet mellan det allmänna — representerat av den sociala filmavdelningen — och filmbranschens intresseorganisationer en sådan praxis skall kunna utbildas eller en sådan överenskommelse kunna åvägbringas, som utan bundenhet vid den ena eller andra produktionsöverenskommelsen ger garantier för en tillfredsställande spridning över biografnätet av ett visst minimiantal sociala kortfilmer per inspelningssäsong. Därest till äventyrs sådana anordningar inte kan träffas på frivillighetens väg, bör saken bringas under statsmakternas prövning.

Journalfilm.

Såsom tidigare har anförts räknar kommittén med en produktion av social journalfilm, bedriven i samarbete eller samråd mellan den sociala filmavdelningen och de journalfilmproducenter, som arbetar med svenskt bildmaterial. Till frågan i vilka former och under vilka förutsättningar ett dylikt samgående bör etableras anser sig kommittén inte böra ta ställning; den har dock i första hand räknat med spontana insatser från de producenter, som här kan ifrågakomma, därvid filmavdelningen skulle stå till tjänst som idéleverantör eller förmedling av expertupplysningar o. d. Några särskilda distributionsproblem lär man här inte ha anledning att räkna med, eftersom vederbörande producenter

själva ombesörjer distributionen av sina journaler.

Annonsfilm.

Den redogörelse, som i ett tidigare sammanhang lämnats rörande formerna för distribution och visning av annonsfilm, ger vid handen, att utnyttjandet av sådan film (i den kommersiella reklamens tjänst) är beroende av direkta eller indirekta överenskommelser med något av de i annonsfilmbranschen verksamma filmföretagen. Den starka konkurrensen annonsörerna emellan om annonsfilmutrymme på de härför tillgängliga biograferna har medfört, att i praktiken plats endast kan beredas sådan annonsör, som i god tid före biografssäsongens början garanterar distributören tillhandahållandet av ett visst minimiantal (en serie) annonsfilmer. Att i en social filmverksamhet lägga upp någon till antalet fixerad produktionsplan för filmer av liknande slag som annonsfilm är emellertid ogörligt, eftersom behovet av dylik socialfilm är beroende av tid efter annan växlande omständigheter. Vad det här kan bli fråga om är exempelvis en vädjan eller appell i en hastigt uppkommen arbetsmarknadspolitisk eller annan situation. Från samhällets sida framstår det som ett berättigat krav, att möjligheter skapas för att dylika filmer beredes utrymme på biograferna. En i och för sig inte oöverkomlig väg för att nå detta syfte vore att genom en överenskommelse med parterna på annonsfilmmarknaden garantera ett mindre antal sociala annonsfilmer per säsong en rätt att temporärt, en efter annan, träda in i de annonsfilmserier, som framföres före de ordinarie biografprogrammen. En mera önskvärd väg — som låter sig motiveras av ifrågavarande filmers frihet från reklam i ordets egentliga me-

ning (strängt taget är de ju endast ett slags mycket korta kortfilmer med upplysningskaraktär) — är att dessa filmer beredes plats inom ramen för den ordinarie visningstiden på biograferna, »i mörk salong». Enligt vad kommittén kunnat utröna, synes möjlighet inte vara utesluten att ernå en överenskommelse mellan filmavdelningen och Sveriges biografägareförbund rörande förbundsmedlemmarnas-biografägarnas medverkan för visning under biograf-säsongen av ett begränsat antal sociala annonsfilmer av 1 minuts längd i den ordning som här antytts. Om dessa filmer får en omsorgsfull och slagkraftig utformning, torde det inte finnas anledning befara, att publiken skulle inta en kallsinnig eller avvisande hållning mot dessa speciella kortfilminslag. Dessa filmers mycket begränsade visningstid bör ej medföra några svårigheter för biografägaren att hålla programtiden. Beträffande frågan hur de i sådan ordning visade filmerna skall distribueras, synes denna kunna ordnas på det sätt, att envar av de biografer, som enligt överenskommen visningsplan står först i tur för visning, tillhandahållas en kopia av filmen från filmavdelningen med förutsatt skyldighet för mottagaren att efter daglig visning av filmen under en eller annan vecka i sin tur vidarebefordra kopian till en bestämd biografägare i nästa grupp osv. Med god vilja från berörda parter sida bör på det ena eller andra sättet en ur samhällliga synpunkter godtagbar lösning av frågan kunna åvägbringas. Om så inte skulle bli fallet, bör ärendets vikt föranleda, att det underställes statsmakternas prövning.

Spelfilm.

Vad slutligen användandet av spelfilm i en social filmverksamhet angår,

blir frågan om anordnandet av dess distribution aktuell för filmavdelningen endast i den mån denna genom ekonomiska insatser framstår som filmens huvudproducent. Som sådan kan avdelningen antingen sälja filmen till ett filmdistributionsföretag eller uppdraga åt ett sådant att för avdelningens räkning uthyra den till biografägarna.

Socialfilmen i förenings- och möteslivet.

I det föregående avsnittet har kommittén behandlat vissa spörsmål i samband med distributionen och visningen av socialfilm i de olika gestaltningar, den tänkes möta den för närvarande största filmkonsumerande gruppen, nämligen publiken vid de vanliga biograf föreställningarna. I efterföljande avsnitt skall diskuteras på vad sätt socialfilmen skall kunna göras tillgänglig för enskilda medborgare och medborgargrupper, närmast som inslag i det folkliga möteslivet och som led i den sociala upplysning och undervisning, som må bedrivas av olika slag av undervisningsanstalter samt av offentliga och enskilda institutioner eller organisationer.

Filmförsörjningen.

Då man vid visningen av film i här avsedd ordning inte är bunden av några sådana fixerade programtider, som vid biografvisning gäller för kortfilm och journalfilmavsnitt samt för annonsfilm, kan generellt sett all slags för social upplysning lämpad film användas i förevarande sammanhang. I första hand gäller det samtliga den sociala filmverksamhetens egna för allmän eller specialiserad visning framställda produkter, givetvis även arkivfilm i härför lämpad redigering. Härutöver

synes filmavdelningen böra direkt eller indirekt verka för spridning av *dels* de aktuella filmer av socialpolitisk typ, som framställts på bekostnad av allmänna eller enskilda institutioner (exempelvis av statens informationsstyrelse, av medicinalstyrelsen eller av arbetsmarknadsstyrelsen och dess föregångare arbetsmarknadskommissionen), *dels* motsvarande typ av filmer, producerade av de enskilda filmföretagen, *dels* ock sådan från utlandet hit införskaffad film, som låter sig utnyttja i den svenska sociala upplysningen. Ett stort antal filmer av sistnämnda slag — framförallt rörande hälso- och sjukvård — finns redan nu tillgängliga hos enskilda filmföretag samt på vissa härvarande utländska beskickningar eller kulturavdelningar m. m. I vilken utsträckning filmavdelningen bör sättas i tillfälle att i egen regi — genom köp eller byte — ombesörja införskaffning, redigering och distribution av sådana filmer, bör bli föremål för avdelningens överväganden och förslag, eventuellt i samband med aktualiseringen av frågan om avdelningens förseende med egen distributionsapparat. Till det sistnämnda spørsmålet återkommer kommittén senare.

På filmavdelningen bör ankomma *dels* att skyndsamt upprätta en efter ämnesområden systematiskt ordnad *förteckning* — successivt förnyad — över de nu angivna filmerna av olika kategorier med kortfattad redogörelse för innehållet i varje film, dess längd, tillgänglighet i normal och/eller smalfilm, uthyrningsföretag osv., *dels* ock att i lämpliga former verka för spridande av kännedom och publicitet om filmerna.

Frågan om formerna för distributionens anordnande är avhängig av tillgången på filmapparater och visnings-

lokaler. De härmed förenade spørsmålen skall belysas i det följande. Dessförinnan skall kommittén redovisa sina synpunkter på smalfilmens respektive normalfilmens användbarhet samt på frågan om stumfilmens roll respektive ljudfilmens.

Smalfilm eller normalfilm? Stumfilm eller ljudfilm?

De redogörelser som förut lämnats rörande filmens plats i det folkliga möteslivet och i undervisningen ådagalägger, att *smalfilm* är den filmtyp, som är mest använd och användbar för visning i annan ordning än vid vanliga biografföreställningar. Såsom i tidigare sammanhang har påpekats, är också uppenbara fördelar av praktisk och ekonomisk art förenade dämed jämfört med normalfilmen. Smalfilmen ställer sig avsevärt billigare än normalfilmen i avseende å såväl kopia- och projektionsmateriel. Smalfilmen är inte eldfarlig; den kan därför användas utan krav på särskilda maskinrum och andra skyddsåtgärder mot eldfara. Visning av smalfilm kan sålunda ske i praktiskt taget vilka lokaler som helst; om en lokal är utan tillgång till elektrisk ström, kan filmprojektorn drivas av batterier eller strömalstrande bensingeneratorer. Projektorerna är vidare lätta att transportera och förpacka. Deras begagnande är relativt lätt att inlära. Smalfilmen är följaktligen utomordentligt väl lämpad för de visningar, som här avses.

Att välja mellan stumfilm och ljudfilm är för socialupplysningens del knappast något problem. För vissa specialiserade typer av social filminformation kan möjligen stumfilmen vara tillfyllest. I sakens natur ligger emellertid, att det övervägande antalet socialfilmer — de såsom biografkorfilm

framställda givetvis undantagslöst — bör vara *ljudfilm*. Socialfilmens visningsmöjligheter kommer därför att i väsentlig mån vara avhängiga av tillgången till *16 mm ljudfilmprojektorer*; det förtjänar emellertid framhållas att dessa apparater kan begagnas även för visning av stumfilm i 16 mm-formatet.

Socialfilmen bör emellertid finnas tillgänglig även som *normalfilm*, bland annat med hänsyn till att vissa undervisningsanstalter och en del större institutioner eller organisationer utrustat sig med normalfilmanläggningar. Känt är ju vidare, att man i föreningslivet i viss omfattning utnyttjar de möjligheter, som står till buds att genom förhyrning av en biograf på icke-programtid begagna dess lokala och apparaturtekniska resurser för större med filmvisning kombinerade sammankomster.

Projektorfrågan.

För att få någon uppfattning om beståndet av smalfilmapparater inom landet hänvände sig kommitténs huvudsekreterare i början av 1948 med vissa förfrågningar i ämnet till dels åtta generalagenter för filmprojektorer av utländsk tillverkning (representerande märkena Bell & Howell, Ampro, Pailard-Bolex, Natco, Siemens, Zeiss Ikon, Philip och Kodak), dels två svenska företag (det ena representerande märket Svepro och det andra märket Agavictor). Genom tillmötesgående från dessa tio företag, vilka under tioårsperioden 1938—1947 i allt väsentligt försett den svenska marknaden med smalfilmapparat, erhöles approximativa siffror beträffande antalet under denna tioårsperiod försålda smalfilmprojektorer av 16 mm-typen, fördelade på stumfilm- och ljudfilmapparater. En sammanställning av de lämnade uppgifterna utvisar för nämnda tid en för-

säljning av sammanlagt omkring 2 900 stumfilm- och 1 100 ljudfilmprojektorer. Beräknar man, enligt en försiktig bedömning, att omkring 25 % av dessa apparater på grund av förslitning eller annan orsak icke längre är i bruk, skulle beståndet av smalfilmapparat vid årsskiftet 1947/1948 utgöras av omkring 2 200 *stumfilmprojektorer* och drygt 800 *ljudfilmprojektorer*.

Beträffande antalet ljudsmalfilmprojektorer vid nämnda tidpunkt föreligger relativt exakta uppgifter om folk- och högre skolors samt de militära förbandens förråd av dylika apparater. Skolornas hela innehav härav uppgår enligt en på sid. 50 refererad undersökning till blott ett 40-tal apparater; för förbandens vidkommande redovisar 1947 års militära filmkommitté sammanlagt 115 apparater. Drages dessa båda tal från den nyssnämnda siffran för apparaturbeståndet per 1 januari 1948 — dvs. 800 — återstår i runt tal 650 apparater. Några tillförlitliga hållpunkter för ett bedömande av dessas fördelning mellan olika intressegrupper (folk- och högre skolor, statliga och kommunala myndigheter utanför undervisningsväsendet samt enskilda institutioner och privatpersoner) har inte kunnat lämnas av de tillfrågade firmorna, emedan deras försäljning till större delen skett genom återförsäljare och blott i enstaka fall direkt till förbrukarna. Emellertid kan man utgå från att den siffra på antalet ljudsmalfilmprojektorer inom folk- och högre skolor, vilken framkommit som resultat av den i avsnittet om filmens roll i det folkliga möteslivet redovisade stickprovsundersökningen, dvs. 296, inte är rättvisande; siffran 350 torde ge bättre täckning för det verkliga förhållandet. Återstående appa-

ter äges till stor del av enskilda industri- och affärsföretag (bl. a. ingår sparbankerna i denna grupp med ett 50-tal apparater) samt av uthyrningsföretag inom film-, radio- och foto-branschen. Högst ett femtiotal apparater torde ägas av statliga och enskilda institutioner; i denna grupp ingår de affärsdrivande verken med något tjugotal.

Utän att vilja pressa resultatet av den här återgivna undersökningen för hårt lär man utan risk att bli emotsagd kunna påstå, att tillgången på ljudsmalfilmprojektorer är mycket ojämnt fördelad på de olika konsumentgrupper, som här varit på tal, och att man som helhet kan tala om en brist på området. Förhållandet torde förklaras dels av att smalfilmuthyrningen före kriget till allra största delen baserades på stumfilm, dels av de under kriget rådande svårigheterna att importera ljudfilmapparater, svårigheter som även där-efter gjort sig gällande till följd av föreskrivna importbegränsningar.

Ännu vid ingången till år 1949 synes dock en del generalagenturer kunna utbjuda apparater. Det finns därför anledning att tro, att apparaturbeståndet har utökats under 1948 och kommer att fortsättningsvis ökas genom successiva nyförvärv, bl. a. av folkrörelsernas huvudorganisationer. På många håll lägger dock ekonomiska svårigheter hinder härför. Önskvärt är därför, att de kommunala myndigheterna envar på sin ort ville intressera sig för inköp av en eller annan ljudsmalfilmprojektor, som kunde ställas till lokalföreningarnas förfogande. En annan utväg att rekommendera är, att föreningarna på en plats slår sig samman om inköp av en ljudsmalfilmapparat att disponeras efter behov av de anslags-givande parterna. Kommittén vill också erinra om möjligheterna för organi-

sation, tillhörande statsunderstött studieförbund eller föreläsningsförbundens riksorganisation, att på ansökan hos skolöverstyrelsen erhålla statsbidrag med högst hälften av de styrkta kostnaderna för inköp av ljudsmalfilmapparat. Av ett på riksstatens åttonde huvudtitel upptaget reservationsanslag har för vart och ett av budgetåren 1947/48 och 1948/49 (VIII. K. 10) 20 000 kronor avsetts för ändamålet.

Ur de synpunkter kommittén har att företräda är det givetvis ett framträdande önskemål, att sistnämnda anslag väsentligt höjes för att medge ökade apparatförvärv och därigenom förbättrade möjligheter att befrämja den framtida spridningen av socialfilm.

Med hänsyn till den starka differentieringen bland den mångfald av sammanslutningar — partipolitiska, renodlat ideella, mer eller mindre direkt socialt orienterade osv. — som anmäler sig som konsumenter av socialfilm och socialt upplysningsmaterial över huvud taget, är det förenat med stora svårigheter att finna allmängiltiga normer för andra former av direkta statsbidrag till projektoranskaffning än vad som erbjudes genom det förenämnda anslaget under åttonde huvudtiteln. Om önskvärdheten i och för sig av ett ökat samhälleligt stöd för ändamålet torde några delade meningar dock inte råda. En tänkbar utväg ur svårigheterna är enligt kommitténs mening att ge detta stöd den formen, att ett antal av statsmedel inköpta ljudsmalfilmprojektorer utplaceras på särskilda kulturella institutioner av officiell karaktär ute i landets olika delar för att av institutionerna i fråga förvaltas och utlånas till föreningar och sammanslutningar inom vederbörande institutions verksamhetsområde. Frågan bör övervägas av filmavdelningen, eventuellt i förening med den tred-

ning om visst samarbete med folkbiblioteken, som av kommittén förordas i ett senare avsnitt om distributionen (sid. 95).

Det bör vidare framhållas, att redan de nu befintliga apparatresurserna trots sin begränsning medger stora visningsmöjligheter. Detta bestyrkes bland annat av den ljudsmalfilmuthyrning, som vissa på folkrörelserna inriktade filmuthyrningsföretag, främst Filmo, kan redovisa. Sistnämnda företag utsände under 1948 enligt uppgift omkring 8 700 filmprogram, vart och ett bestående av 1—4 filmer. Utan tvivel skulle också många svårigheter kunna avlägsnas, om apparatägande institutioner och organisationer kunde ställa sina apparater till förfogande för uthyrning eller utlåning åt smärre föreningar eller föreningsgrupper. Vad folkrörelserna beträffar, framgår det av den förut lämnade redogörelsen för filmens användning i det folkliga möteslivet, att redan nu vissa möjligheter står öppna för smärre föreningar med begränsade tillgångar att få disponera projektorer från utomstående organisationer. Önskvärt är att ett dylikt samgående kommer till stånd i vidgad omfattning. Det finns också berättigad anledning att räkna med ett motsvarande tillmötesgående från de skolor och militära förband, som är ägare till ljudsmalfilmprojektorer, i förhållande till gemensamhetslivet och folkbildningssträvandena i den trakt, där respektive skola eller förband hör hemma. Slutligen må även erinras om den förhyrning av projektorer, som sker genom förmedling av affärer och företag i film-, foto- och radiobranschen.

Lokalfrågan.

Användandet av smalfilm medför, som redan har sagts, betydande lättnader i lokalhänseende, eftersom sådan

film kan visas i praktiskt taget vilken lokal som helst. Trots denna gynnsamma förutsättning i fråga om de lokala möjligheterna för filmvisning brottas man inom folkrörelserna och föreningslivet med svårigheter att uppbringa ens blygsamma lokaler för sammankomster. Dessa svårigheter sammanhänger i första hand med den på olika orter inom landet rådande bristen på allmänna samlingslokaler. I mångt och mycket är det emellertid också en fråga om outnyttjade lokalresurser. Båda dessa aspekter på problemet har uppmärksamrats i olika utredningssammanhang.

I. Allmänna samlingslokaler bör planeras även för filmvisning.

Vikten av att den statliga stödverksamheten för byggandet eller iordningställandet av samlingslokaler väsentligt utökas och forceras, så snart förhållandena det medger, har understrukits av såväl ungdomsvårdskommittén i dess föreningsbetänkande (SOU 1944: 31) som av 1944 års folkbildningsutredning i dess betänkande om allmänt folkbildningsarbete (SOU 1946: 68).

I folkbildningsbetänkandet framhölls som angeläget, att man vid planerandet av samlingslokaler avsatte tillräckliga utrymmen för det egentliga bildningsarbetet. Vad som i första hand behövdes var lokaler för föreläsningar, studiecirkel och bibliotek. Föreläsningssalarna borde anordnas så att även film kunde visas; det kunde rent av diskuteras, om icke anordningar för visning av normalfilm borde krävas som förutsättning för statsbidrag till samlingslokal. Med hänsyn till de dryga kostnader, som gällande bestämmelser om brandsäkerhet medförde, ansåg sig dock utredningen icke kunna föreslå något sådant villkor utan inskränkte sig till att framhålla önskvärdheten

av att hänsyn i möjligaste mån togs till denna för framtida bildningsarbete och ungdomsvård lika viktiga tekniska anordning.

Liknande synpunkter på att samlingslokalerna planeras även från andra utgångspunkter än de traditionella har anlagts av ungdomsvårdskommittén såväl i det nyssnämnda föreningsbetänkandet som i dess nöjesbetänkande (SOU 1945:22). I det senare framhölls, att den, kanske speciellt för småorternas del, allvarliga och synnerligen vanligt förekommande bristen på lokaler, lämpade för olika samlingsändamål, vore särskilt framträdande, när man betraktade frågan ur nöjeslivets synpunkt. Utomordentligt viktigt vore därför, att frågan om nöjeslivets behov av lokaler icke angreps som ett isolerat fenomen.

Det är av vikt — skrev ungdomsvårds-kommittén — att arbeta för att alla de varierande behov, som fritidslivet ställer på lokaler, om möjligt löses i samma grupp. Fritidscentra, där såväl föreningsliv och bildningsverksamhet som nöjesliv och hobbyverksamhet bland annat kan få sina lokalönskemål tillgodosedda och där såväl ungdom som äldre får en naturlig träffpunkt, är sålunda, enligt kommitténs förmenande, den större och viktigare enhet, som lokalsträvandena ytterst bör syfta till.

Vid 1945 års riksdag väcktes motioner (I: 5 och II: 12 samt II: 265) angående utredning om statligt stöd till lokaler för fritidsverksamhet m. m. Med bifall till motionerna anhöll riksdagen i skrivelse nr 418 om en allsidig utredning av frågan om gemensamhetsanläggningar och fritidscentra. Riksdags-skrivelsen anmäldes för Kungl. Maj:t den 30 juni 1948, därvid socialministern bemyndigades tillkalla sakkunniga för att utreda frågan om kollektiva anordningar i samband med bostadsområden. Vid denna utredning, som igångsattes hösten 1948, skall enligt de givna direktiven uppmärksamhet i första

hand ägnas åt sådana gemensamhetsanläggningar inom ett grannskapsområde, som direkt kompletterar bostäderna och underlättar familjernas dagliga liv, såsom hemhjälpcentraler, daghem och lekskolor, fritidslokaler för ungdom och mindre samlingslokaler. Utredningen skall avse olika bebyggelse- och samhällstyper, större och mindre stadssamhällen och egentlig landsbygd, varvid speciella behov, sammanhängande med näringsstruktur och befolkningssammansättning, skall beaktas. Samråd förutsattes äga rum med de organ, som handhar pågående utredningar eller verksamhet av betydelse i sammanhanget.

Kommittén förutsätter, att sistnämnda utredning kommer att ägna nödigt beaktande åt frågan om de ifrågavarande gemensamhetsanläggningarnas utrustning med smalfilmapparat för filmvisning.

II. Befintliga lokalers utnyttjande för filmvisning.

Hur bristen på samlings- och fritidslokaler skall kunna fyllas är av kända orsaker en fråga på lång sikt. Den frågan uppställer sig därför, om och i så fall på vad sätt ett rationellare utnyttjande av eljest befintliga lokaler utan större omgång kan åstadkommas. Då även denna del av lokalfrågan ägnats ingående uppmärksamhet av ungdomsvårds-kommittén och 1944 års folkbildningsutredning, vill kommittén in-skränka sig till att i det följande understryka vissa i dessa utrednings-sammanhang framförda önskemål och rekommendationer, vilka kommittén från sina utgångspunkter finner ägnade att anvisa vägar ur lokalsvårigheterna i samband med filmvisningar.

K o m m u n a l a l o k a l i n i t i a t i v.

Såsom ungdomsvårds-kommittén har framhållit i sitt föreningsbetänkande,

är det ett ur allmänna synpunkter väl-motiverat intresse, att kommunerna på allvar tar upp sin orts lokalfråga till granskning.

Kommunerna bör härvid — anfördes det i nämnda betänkande — inventera det befintliga lokalbeståndet, söka samordna de stridiga intressena beträffande disposition av tillgängliga lokaler samt om så är nödvändigt tills vidare tillse, att skollokaler eller eljest befintliga utrymmen, såsom kommunalrum m. m., hållas öppna för studie- och föreningsverksamhet. Kommunerna bör även hålla sig underkunniga om vilka hyror som betingas för befintliga lokaler. Därvid borde tanken, att kommunerna antingen skulle försöka nedbringa hyrorna eller genom ekonomisk medverkan möjliggöra för föreningarna att betala erforderlig hyra, icke vara kommunerna främmande. Kommittén förmenar nämligen, att det icke endast gäller att ute på de olika orterna få till stånd lokaler lämpliga för föreningslivet. Minst lika viktigt är, att föreningarna utan alltför stora uppoffringar har råd att betala den hyra som avkrävs dem.

I detta uttalande vill kommittén livligt instämma. Det måste vara väl befogat att ställa stora krav på kommunerna, när det gäller att medverka till att förenings- och organisationslivets lokalproblem i görligaste mån undanröjes. Några åtgärder i sådan riktning skall här antydas.

På åtskilliga håll, där lokalsituationen är svår, skulle säkerligen kommunerna kunna ge föreningar och klubbar ett gott handtag genom att ställa kommunala sammanträdeslokaler till förfogande. Rum för filmvisning bör också kunna anvisas i anslutning till kommunala bibliotekslokaler. Jämväl i samband med andra kommunala byggnader är det önskvärt, att bildningsarbetet även i denna form tillgodoses, t. ex. vid byggandet av medborgarhus, konserthus, stadsteatrar o. d.

Särskilt synes frågan om skollokaler utnyttjande böra uppmärksammas. Skolbyggnader finns i stora och små orter landet över. De är som re-

gel centralt belägna och står i allmänhet oanvända på eftermiddagar och kvällar. Kostnaderna för utnyttjandet bör kunna hållas relativt låga. För filmvisningar erbjuder sig i första hand aulor och klassrum, men även slöjd-, gymnastik- och skolmåltidslokaler bör med enkla medel kunna apteras härför. Med tanke på den lockelse, som filmvisningar i allmänhet utövar, förefaller de ofta anförda och mestadels befogade anmärkningarna mot skollokalerens brist på trivsamt inte böra tillmätas någon avgörande vikt i detta sammanhang. Lämpligt är emellertid, att man särskilt på de orter, där lokalbehoven inte kan tänkas bli tillgodosedda på annat sätt, söker att vid nybyggnad av skolor verka för att dessa från början planeras med tanke på kommande uppgifter för bygdens gemensamhetsliv. De olika behov, som här gör sig anmälda — ungdomsarbetet, fritidsverksamheten, bildnings- och upplysningsarbetet — gör det önskvärt, att vissa utrymmen inom skolorna görs större och ges annan utrustning än som kan motiveras enbart av skolundervisningens krav. Härigenom skulle skolan alltmer kunna bli ett naturligt centrum för ortens bildningsarbete över huvud, en synpunkt som för övrigt starkt framhävs i 1946 års skolkommissions principbetänkande (SOU 1948:27, sid. 471: Skolan som samhällscentrum).

F ö r e n i n g s l o k a l e r .

Otvivelaktigt skulle vissa lokalsvårigheter inom förenings- och möteslivet kunna avlägsnas genom olika former av inbördes hjälp. Om de föreningar och sammanslutningar, vilka äger lokaler lämpliga för föreningsbruk, i så stor utsträckning som möjligt upplåter dessa för de föreningar på orten, som har det mindre väl ställt i detta avse-

ende, skulle detta även gagna det lokala samarbetet mellan olika organisationer, föreningar och grupper. I detta syfte skulle det vara synnerligen välkommet, om den sekteristiska isole-ring, som vidlåder vissa föreningar och föreningsgrupper, brytes och avlöses av en anda av samarbetsvilja och tillmötesgående, ägnad att stärka och vidga samhörigheten mellan medborgarna i ett demokratiskt samhälle.

Lokaler vid arbetsplatser.

Att goda lokaler för filmvisning erbjuder sig i anslutning till större arbetsplatser är ställt utom allt tvivel. Redan nu förekommer det inte sällan, att företagsledningarna upplåter utrymmen för studiecirkel och liknande sammankomster i kontors- och markenterybyggnader. Att detta tillmötesgående även får innefatta visning av film i olika studie- och upplysnings-sammanhang är ett självklart önskemål. Många företag torde också vara medvetna om betydelsen av egna filmvisningar i sin verksamhet, t. ex. i arbetarskyddssyfte, för instruktion och träning av arbetspersonalen eller för att stärka dennas intresse och kunskaper om företaget som sådant.

Förhyrning av biograf.

Kommittén vill slutligen framhålla, att man inte bör underskatta de visningsmöjligheter, som står till buds, genom att hyra en biograf under dess icke-programtid. På de större biograf-orterna lär söndagseftermiddagarna som regel kunna ifrågakomma för enskilda filmvisningar. På många mindre platser, där biograferna endast spelar vissa dagar i veckan, kan en biograf förhyras även för kvällsvisningar. I dylika fall användes normalfilm, då man ju har tillgång till biografens egen apparatur. Slår sig flera föreningar

samman om en dylik förhyrning, torde kostnaderna för arrangemanget vara överkomliga.

Distributionen.

Att framlägga några mera definitiva förslag om ordnandet av distributionen till förenings- och möteslivet etc. är för närvarande ogörligt. Valet av lämpliga distributionsmetoder kan träffas först sedan filmverksamheten vunnit organisatorisk stadga och en viss kapacitet beträffande utbudet av film till de här avsedda avnämargrupperna på icke-biografmarknaden. Denna marknads storlek och struktur måste först utrönas på erfarenhetens grund. Likaså måste man beakta de för olika grupper av tillämnade konsumenter högst olikartade möjligheterna att förfoga över lokaler eller apparatur för filmvisning.

Eftersom distributionen är en angelägenhet av lika stor vikt som produktionen, måste distributionsproblemen redan från filmavdelningens start ägnas uppmärksamhet. För ändamålet bör redan i filmavdelningens första personalorganisation en befattning upp-tas för dessa uppgifter, i vilka även inbegripes ordnandet av kontakter med olika in- och utländska företag i filmförsörjningens syften, inventering av lämpliga filmer och upprättande av filmförteckning m. m.

Frågan hur filmdistributionen bör ordnas under det första skedet av filmavdelningens verksamhet har varit föremål för ingående överväganden av kommittén. I det följande skall diskuteras de vägar, som här synes praktiskt framkomliga.

Distributionen av film till konsumenterna på icke-biografmarknaden baseras för närvarande i största utsträckning på uthyrning från

centrala distributionsbyråer, antingen statliga (SJ:s och postsparbanksens filmavdelningar) eller enskilda. Generellt kan om dessa företag sägas, att de arbetar på mer eller mindre specialiserade områden (SJ och postsparbanken) eller med huvudsaklig inriktning på att tillgodose vissa bestämda konsumentgruppers filmbehov. Exempelvis betjänar Svensk filmindustri, Europa Film och Norstedtfilm företrädesvis skolfilmklientelet, Filmö arbetarrörelsen och konsumentkooperationen, Skogs- och lantbruksfilm jordbrukets föreningsrörelse samt Svensk kulturfilm nykterhetsrörelsen. För konsumenterna innebär denna specialisering både för- och nackdelar. Konsumenten vet, att en bestämd distributör kan tillhandahålla specialfilmer på vissa ämnesområden. Å andra sidan tvingas konsumenten ibland, trots ett visst samarbete mellan flera av bolagen, att uppsöka olika distributörer för att få ett nyanserat filmprogram. En nackdel för konsumenterna ligger också i filmernas uppdelning på de olika distributörernas kataloger, vilket väsentligt minskar överskådligheten.

Erfarenheterna av ett dylikt distributionsförfarande är emellertid med dessa reservationer i stort sett gynnsamma. Kommittén — som under hänvisning till *Bilaga 2* vill erinra om att en mycket stor distribution av film via filmuthyrningsmetoden praktiseras inom ramen för den i Canada, Danmark och England bedrivna officiella filmverksamheten — föreslår, att metoden i fråga prövas av filmavdelningen.

Hur distributionen i denna form skall anordnas är beroende av den tillämnade filmproduktionens omfattning i förening med möjligheterna att snabbt få tillgång till även i annan ordning

producerad film (jämför härom avsnittet om Filmförsörjningen, sid. 85). Kommittén håller för sannolikt, att om filmavdelningen beredes ekonomiska och personella möjligheter att producera ett flertal filmer av längre eller kortare typ samt att inköpa kopior av filmer från svenska eller utländska producenter, den efter kort tids verksamhet skall kunna uppvisa ett så stort filmbestånd, att det kan anses berättigat att inrätta en särskild distributionsdetalj inom avdelningen.

Om en dylik distributionsdetalj inte låter sig anordna förrän i ett mera framskridet skede av filmverksamheten, måste andra arrangemang vidtagas.

Ett förslag att provisoriskt anknyta den sociala filmdistributionen till någon av de nu verksamma distributionscentralerna inom affärsverken — SJ:s eller postsparbanksens — har kommittén inte funnit sig kunna biträda, främst med hänsyn till att dessa centraler är upplagda för att tillgodose ändamål, som ligger utanför socialfilmens verksamhetsområden. Företrädare för dessa centralers ledning har också på liknande skäl uttalat sig mot ett dylikt samgående. I sammanhanget kan för övrigt påpekas, att envar av dessa centraler i icke ringa utsträckning låter distribuera sina filmer genom vissa enskilda företag i enlighet med därom träffade överenskommelser.

Den sist angivna vägen — att träffa avtal om distributionen med redan verksamma enskilda distributörer — synes däremot böra hållas öppen för filmavdelningen intill dess denna är i stånd att sköta filmspridningen i egen regi. Det sagda gäller givetvis även efter en sådan tidpunkt, om erfarenheterna talar för sådana distributionsan-

ordningar jämsides med dess egna. I kommitténs egen filmverksamhet har dylika avtal träffats rörande samtliga framställda filmer.

Med hänsyn till den nyss påpekade konsumentspecialisering, som är ett utmärkande drag för dessa distributörers verksamhet, torde isolerade avtal med endast ett eller annat företag blott i vissa fall vara tillfyllest för att bereda socialfilmerna en mera allmän spridning. Som regel bör därför dylika överenskommelser slutas med samtliga de företag, som har kontakter med folkrörelserna och föreningslivet i allmänhet. Den publicitet, som ernås genom en films intagande i respektive företags filmkataloger, bör i enlighet med vad som tidigare förordats förstärkas genom filmavdelningens egna åtgöranden i form av successivt utökade förteckningar över tillgänglig socialfilm med angivande av distributör för varje film, hyres- och utlåningsvillkor osv.

I dessa överenskommelser kan bestämmas *antingen* att vederbörande företag själv bekostar erforderliga distributionskopior med rätt i gengäld att behålla intäkten av uthyrningen enligt visst maximalt hyrespris lika för alla berörda företag *eller* att filmavdelningen ställer kopior till företagens förfogande med rätt till viss andel av de på grundval av fastställt hyrespris influtna intäkterna. Till varje överenskommelse bör knytas en skyldighet för distributören att avge rapport om skedda uthyrningar med angivande av tid och plats för dessa och antalet åskådare vid varje visning. Det statistiska material, som härigenom redovisas, synes nämligen kunna ge ett mått för effekten av denna spridningsmetod samtidigt som det kan belysa visningsnätets storlek och omfattning och möjliggöra en omläggning av distributions-

formen för viss film. Kommittén vill i detta sammanhang framhålla, att varje konsumentgrupp, som så önskar, bör beredas tillfälle att genom kopeköp utnyttja socialfilm i sin filmupplysning på ett mera stadigvarande sätt.

Det bör vidare ankomma på filmavdelningen att bedöma möjligheterna och värdet av ett distributionsförfarande över regionalt utplacerade filmarkiv. Svårigheten härvidlag är att finna lämpliga anknüttningar för sådana arkiv utan att behöva betunga det allmänna med stora kapitalinsatser för lokaler och personal.

Kommittén har i detta sammanhang uppmärksammat ett i den offentliga skolfilmdebatten framfört förslag om ett samarbete mellan bildnings- och upplysningsfilmens företrädare, å ena sidan, och *folkbiblioteken*, å den andra, på sätt som skett i några länder, däribland Förenta Staterna och Danmark.

I *Förenta Staterna* har sålunda de större och medelstora folkbiblioteken (med personalkadror på 50—600 personer) utvidgat sin verksamhetsram till att även omfatta det bildningsmedel, som filmen utgör. Några kortfattade notiser må belysa detta.

Olika slag av officiellt producerad upplysnings- och undervisningsfilm utlånas till samhällliga och enskilda institutioner, skolor, folkbildningsorganisationer, föreningar och enskilda. Vid sidan av utlåningsrörelsen betjänar man sig av egna småfilmprojektorer för visningar inom bibliotekslokaler dels för differentierade grupper av biblioteksbesökare (barn, husmödrar etc.) vid olika tider på dagen, dels i samband med det frivilliga studiecirklarbetet.

Dessa visningar är för biblioteken ett slags ackvissionsmedel; filmens dragningskraft och stimuleringsförmåga utnyttjas för att locka folk att läsa. Vid visningarna presenteras litteraturlistor kring de ämnen filmerna behandlar. Man anser, att ett bibliotek utan filmavdelning inom en snar framtid kommer att anses föråldrat. Men man hävdar också, att filmvisningarna har så

stort eget värde, att den ökade bokutlåningen inte behövs som motivering.

I Danmark har man nyligen på initiativ av Statens Filmcentral försökt sig på kombinationen film och biblioteks rörelse genom att på de danska centralbiblioteken utstationera ljudsmalfilmapparat och filmkollektioner till bruk för visningar inom vederbörande biblioteksområde. En kortfattad redogörelse för det danska försöket ingår i *Bilaga 2* under avsnittet om Danmark (sid. 62*).

Enligt kommitténs mening bör även de svenska folkbiblioteken kunna erbjuda vissa möjligheter att verka för spridning av socialfilm. Folkbiblioteken har kontinuerlig anknytning till bildningsverksamhetens olika former: självstudier, boklån, cirkelverksamhet osv. Mellan biblioteken och skolorna knytes allt starkare förbindelser och i bibliotekslokalerna nås direkt kontakt med olika grupper av allmänheten.

Tänkbart är sålunda, att vissa folkbibliotek i en framtid skulle kunna åtaga sig en viss förmedling av social upplysningsfilm och annan film av undervisande eller samhällsinformerande karaktär. Ett annat framtidsperspektiv är det förut antydda om folkbiblioteken som centraler för utlåning av projektorer, som av statsverket ställs till deras förfogande. Om och i vad mån en sådan biblioteksservice ligger inom de praktiska möjligheternas ram bör närmare utredas genom filmavdelningens försorg. Vid denna utredning bör bl. a. de erfarenheter tillgodogöras, som utvinnes av de danska åtgärderna med utstationering av film och filmprojektorer. I samband med utredningen bör även övervägas möjligheterna av ett liknande samarbete med andra kulturella institutioner.

Även andra ifrågakommande meto-

der för socialfilmens spridning bör prövas av filmavdelningen.

Kommittén vill här endast antyda möjligheten att träffa överenskommelse med något av de nu verksamma s. k. *turnéföretagen*, vilkas spelplan brukar innefatta skolfilm samt vissa dokumentärfilmer av populär uppläggning. Enligt vad kommittén erfarit, lär även förutsättningar finnas för att sociala upplysningsfilmer av allmänsyftande innehåll skall kunna beredas utrymme inom ramen för de visningsturnéer, som tid efter annan brukar anordnas var för sig av SJ, postsparbanken, sparfrämjandet samt av en del större industriföretag.

Självfallet är slutligen, att socialfilmer bör utnyttjas som inslag vid förekommande socialutställningar. Härtill återkommer kommittén i fjärde kapitlet.

Föreningslivet och underhållningsfilmen.

Fördelaktigt är, om programmen för visning av social upplysningsfilm i förenings- och möteslivet kan sammanställas så, att de även upptar inslag av underhållningsfilm, helst någon god långfilm, eftersom intresset för ifrågavarande filmvisningar genom en sådan anordning skulle få värdefull stimulans. Ur vidare synpunkter är föreningslivets försörjning med god film en kulturell angelägenhet, som står högt på önskelistan.

Här möter man emellertid på stora hinder i de restriktiva bestämmelser, som filmfacket tillämpar för uthyrning av underhållningsfilm.

I fråga om *normalfilm* har filmuthyrarna träffat överenskommelse om att inte leverera långfilm av underhållningskaraktär till andra icke-biograf-

idkare än sådana, för vilka särskilda skäl för dylik filmförhyrning kan åbe-ropas. Till denna särkategori hör sjukhus, sanatorier, uppfostringsanstalter, fängelser och liknande institutioner samt vissa läroanstalter, som enligt gammal praxis fått hyra sådan film. Som motiv härför har anförts bl. a., att en alltför vidsträckt användning av sådan film skulle komma i konflikt med de yrkesutövande biografägarnas intressen, främst i betraktande av de allt mer vanliga reprisererna eller nypremiärerna på attraktiv spelfilm av tidigare årgång.

Föreningslivet är genom den omnämnda överenskommelsen praktiskt taget utestängt från möjligheten att förhyra långfilm. Av representanter för folkbildningsorganisationerna har också framhållits, att filmuthyrarnas politik i detta avseende är till men för det folkliga bildningsarbetet. För att fostra smaken för god film är det både inom detta arbete och annan föreningsverksamhet av värde att kunna visa äldre och nyare kvalitetsfilm. Av särskild betydelse är dessa synpunkter för landsbygden och de smärre orterna, eftersom biografägarna där ofta bara visar sådana filmer, som anses säkra ur kassasympunkt, och allmänheten till följd därav sällan bereds tillfälle att se filmer av lödigare halt. Känt är även att de studiecirklar, som är direkt inriktade på studium av filmen som konstnärlig företeelse, brottas med svårigheter att få tillgång till lämpligt åskådningsmaterial.

Även möjligheterna för föreningslivet att förfoga över underhållningsfilm i *smalfilm* vidlades av vissa inskränkningar, som med hänsyn till kommiténs uttalanden om smalfilmens lämplighet för sociala filmvisningar tilldrar sig särskild uppmärksamhet i detta sammanhang. Som framgår av den ti-

digare återgivna överenskommelsen om smalfilmkontrollen (sid. 44) har representanter för olika av filmmarknadens branschorganisationer fått till stånd en reglering av i vilken utsträckning smalfilm får visas och till vilka priser sådan visning skall få äga rum. För visningen gäller som huvudbestämmelse, att »nöjesfilm i smalfilmkopior får uthyras eller försäljas endast till biografer eller orter, som ej direkt eller indirekt konkurrera med ordinarie 35 mm biografer». Det sagda gäller även för sådan kortfilm, som »enligt vedertagen praxis betraktas som nöjesfilm». I fråga om »underhållningsfilm, som är av direkt folkuppfostrande karaktär och samtidigt äger högt konstnärligt värde samt därför ur det allmännas synpunkt kan anses förtjänt av en vidare spridning» stadgas som en särskild undantagsbestämmelse, att dylik film i viss angiven ordning kan »göras tillgänglig för visning inom föreningar och sammanslutningar». Frågor om tillstånd till visning av nöjesfilm i smalfilmkopior avgöres av en särskild nämnd (smalfilmnämnden), bestående av 8 ledamöter, till lika antal utsedda av Filmägarnas kontrollförening och Sveriges biografägareförbund, jämte en av ledamöterna utsedd ordförande. Brott mot överenskommelsen kan föranleda bojkott mot den felande i form av avsättningsblockad, om vederbörande är filmuthyrare eller producent, samt i form av leveransblockad, om det gäller en biografägare.

Ur samhälleliga synpunkter är det ett framträdande önskemål, att garantier skapas i syfte att de föreningar och sammanslutningar, som vill bereda sina medlemmar möjlighet att se värdefull film, inte motarbetas genom monopolistiska föreskrifter av sådant slag, som här återgivits. Det förefaller

kommittén som om förhandlingar mellan företrädare för folkrörelserna och de stora bildningsorganisationerna å ena sidan samt för filmuthyrarna och biografägarna å den andra borde kunna leda till en riktigare avvägning mellan intresset att ge förenings- och organisationslivet tillgång till god film och filmbranschens berättigade ekono-

miska intressen. — Kommittén förutsätter i övrigt, att hithörande frågor ägnas uppmärksamhet av de inom handelsdepartementet tillkallade s. k. nyetableringssakkunniga i samband med deras undersökning om lagstiftningsåtgärder till skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning inom näringslivet.

Socialfilmens utlandsdistribution.

I det betänkande med förslag rörande riktlinjerna för samverkan mellan organen för upplysningsverksamheten i utlandet, som den 29 november 1947 avgivits till utrikesministern av särskilt tillkallade sakkunniga¹, har framhållits som angeläget att i fråga om den på utlandet inriktade *filmverksamheten* söka sammanföra olika därmed sammanhängande arbetsuppgifter till ett informationsorgan. Under hänvisning till att flertalet filmer för utlandsinformation syntes böra förmedla sådan upplysning om skilda sidor av svenskt samhällsliv, som stadgeenligt föll inom svenska institutets verksamhetsområde, samt att den nämnda filmverksamheten i huvudsak utövades av detta institut, har de sakkunniga förordat, att i stort sett samtliga ifrågavarande filmärenden koncentreras till detsamma. På detta borde ankomma att låta producera nya filmer, att från de enskilda filmproducenterna inköpa lämpligt, redan upptaget filmmaterial för omredigering med kommentarer på främmande språk, att från företag och organisationer låna lämpliga filmer för visning utomlands, att upprätta filmförteckningar m. m. Svenska institutets s. k. filmnämnd borde till sammansättning och funktioner anpassas

för institutets tillämnade centrala ställning i filmverksamheten.

De sakkunniga har fortsättningsvis framhållit, att de vid överläggningar med företrädare för kommittén för social upplysning hade erfarit, att i den mån kommitténs sociala filmproduktion komme att fullföljas, avsikten vore att mellan svenska institutet och det för en social filmverksamhet ansvariga organet upprätta ett nära samarbete i frågor om socialfilm för utlandet. I anslutning härtill har de sakkunniga för egen del uttalat, att ärenden rörande *distributionen* i utlandet av sådan film i första hand borde handläggas av svenska institutet. I sin ställning såsom filmverksamhetens huvudorgan borde svenska institutet upprätta egna distributionscentraler i den utsträckning, som vore möjligt med hänsyn till förefintliga ekonomiska resurser. Här om har de sakkunniga anfört följande.

I de länder, där institutet redan är representerat — England, Frankrike och Tjeckoslovakien — bör filmärendena sålunda koncentreras till institutets avdelningskontor därstädes. I andra länder kan det visa sig vara lämpligt för institutet att lita till beskickningar, konsulat eller ombud för andra informationsorgan såsom naturliga repliker för filmdistributionen. Vad Nordamerika beträffar, har filmverksamheten sedan många år åvilat Svenska turisttrafikförbundets New York-kontor, Swedish Travel Information Bureau, vilket nedlagt ett omfattande arbete på att redigera och vinna avsättning för svensk dokumentärfilm. Det synes de sakkunniga lämpligt, att

¹ En sammanfattning av förslaget har lämnats i *Bilaga 1*, sista avsnittet.

de härvidlag vunna erfarenheterna tillvaratagas och att byrån i fortsättningen i angelägenheter, som rör film, även bevakar svenska institutets intressen på den nordamerikanska kontinenten. Så synes i viss mån redan nu vara fallet, då betydande kostnader i samband med byråns filmredigering sedan några år bestridas av institutet.

Uppgifterna för svenska institutets distributionscentraler torde i huvudsak bliva av enahanda natur och i främsta rummet innebära, att samtliga i ett land eller inom ett representationsområde för uthyrning eller utlåning tillgängliga svenska filmer sammanföras till en och samma instans, till vilken rekvisitioner och förfrågningar från universitet, skolor, föreningar, klubbar osv. kunna ställas. Till underlättande av denna verksamhet bör förteckningar över i varje land tillgängligt material sammanställas. Det synes också böra tillkomma distributionscentralerna att vid sidan om den egna uthyrnings- och utlåningsverksamheten sträva efter att på annat sätt vinna avsättning för de svenska upplysningsfilmerna, exempelvis på den offentliga biografreper-toaren.

Mot de sakkunnigas nu refererade uttalanden, vilka vunnit svenska insti-

tutets instämmande, har kommittén insett att erinra.

Då svenska institutet numera har vidtagit åtgärder för att möjliggöra dless centrala handläggning av de ärenden, som är att hänföra till den mot utlandet inriktade upplysningsverksamheten medelst film, synes det också vara naturligt, att det normalt ombesörjer distributionen till utlandet av sådana för utlandsvisning avsedda eller eljest lämpliga filmer, som tillkommit på sociala filmavdelningens föranstaltande. Det bör dock — såsom de sakkunniga synes ha tänkt sig — stå öppet för filmavdelningen att ta hand om individuella distributionsfall i den mån så synes lämpligt. Kommittén vill också förutsätta, att i samarbetet mellan svenska institutet och filmavdelningen en fast praxis efterhand skall komma att utbildas i hithörande angelägenheter.

Sammanfattning.

I enlighet med vad som anförts i detta kapitel avses det ankomma på den föreslagna filmavdelningen vid ett institut för social upplysning

att genom kontakter med statliga och enskilda institutioner och sammanslutningar verka för en samordning av det allmännas och det enskildas intressen för tillkomsten av sociala upplysnings- och undervisningsfilmer (socialfilm);

att genomföra en social filmproduktion;

att lämna statliga verk och institutioner biträde vid utförande av ifrågakommande filmprojekt;

att stå till förfogande för sakkunnig granskning av från filmproducenterna framkommande förslag till socialfilm samt att, då uppslagen förefaller lovande, i mån av sina resurser medverka till desammas utförande;

att tillhandagå filmproducenterna

med upplysningar och sakmaterial för utnyttjande i filminspelningar av värde för den sociala upplysningen;

att träda i samarbete med företrädarna för olika grenar av statlig filmupplysning i syfte att undvika dubbelframställning av statlig upplysnings- eller undervisningsfilm;

att knyta och fortlöpande underhålla kontakter med på upplysningsområdet verksamma officiella eller enskilda filminstitutioner i utlandet;

att låta till allmänhetens tjänst katalogisera och beskriva här i Sverige eller utomlands framställda dokumentärfilmer av värde för den sociala upplysningen

samt att för främjandet av distribution och visning av socialfilm vidtaga de övriga åtgärder, som kan finnas lämpliga och ekonomiskt genomförbara.

Fjärde kapitlet

SOCIAL UTSTÄLLNINGSVERKSAMHET

Utvecklingstendenser i modernt musei- och utställningsväsen.

Som utgångspunkt för en diskussion om en permanent social utställningsverksamhet som ett led i en framtida socialupplysning är det lämpligt att först göra en kort återblick på det moderna musei- och utställningsväsendets utveckling med särskild hänsyn tagen till de socialhistoriska och socialpolitiska inslagen i detta.

Museet som sådant har visserligen gamla anor, men i sin moderna form kan det i stort sett betraktas som en skapelse av 1800-talet. De tidigare kungliga och furstliga samlingarna förvandlades vid denna tid till offentliga institutioner — i Frankrike skedde detta redan i samband med revolutionen — men även helt nya museer uppstod. Själva museitanken fick ett nytt och fördjupat innehåll genom den nyväckta historiska känsla, som bildar den ideologiska bakgrunden framför allt till den museityp, som i detta sammanhang främst intresserar oss, det kulturhistoriska museet. En annan utgångspunkt var de djupgående samhällsförändringar, som stod i samband med industrialismens genombrott. Detta ledde till ett nedbrytande av den gamla samhällsstrukturen (ståndssamhället), och produktionsformen (naturahushållningen, hantverket och skråväsendet) och därmed också till upplösningen av en rad särpräglade och traditionellt utformade äldre kulturmiljöer. Denna ut-

veckling blev å sin sida utgångspunkten för ett räddningsarbete, som kom att inrikta sig främst på den gamla allmogekulturen, dess byggnader, bohag, redskap, dräkter etc. men senare även på andra socialkategorier. Av särskild betydelse blev i vårt land Artur Hazelius' entusiastiska insats, ur vilken framgick vårt främsta kulturhistoriska museum, Nordiska museet, vilket sedermera fått sin fortsättning i en rad provinsmuseer och hembygdsmuseer runt om i landet (se vidare *Bilaga 5*).

Man kan i det moderna museiväsendets utveckling urskilja tre huvudlinjer, som i viss mån löper parallellt med varandra men dock i stort sett kommit att sätta sin prägel på var sin etapp i denna utveckling. Den första är *insamlingsarbetet*, som av naturliga skäl blev den primära uppgiften, framför allt när det gällde sådana föremål och miljöer, som på grund av de nyss antydda samhällsförändringarna hotades av förstörelse och förskingring och där ett snabbt ingripande därför var av nöden. Det är i Sverige den av Hazelius präglade epoken. Den andra linjen blev *det vetenskapliga bearbetandet* av samlingarna, som trädde i förgrunden allteftersom materialet växte och krävde en systematisering. Museerna kom nu att i främsta rummet betraktas som vetenskapliga forskningscentraler. Både insamlings- och forsk-

ningsarbetet utgör alltså viktiga sidor av museernas verksamhet. Men därtill har kommit en tredje, den pedagogiska, *populariseringen* av samlingarna, något som redan för Hazelius framstod som en av huvuduppgifterna men som nått sitt nuvarande omfång i samband med uppkomsten av det moderna folkbildningsarbetet, i vilket museerna numera medvetet söker sin plats. Uppgiften har blivit att genom åtgärder av olika slag göra museernas material tillgängligt och överskådligt inte bara för forskare utan också för den stora allmänheten.

Denna utvecklingstendens inom museiväsendet återspeglas även i museitekniken. Dess första stadium kan betecknas som *magasinsmuseet*. Äldre tiders museer var ofta fullproppade med föremål; särskilt tydligt framträdde denna tendens i konstmuseet, där tavlor — liksom tidigare i de furstliga konstsamlingarna och i de högborgerliga hemmen — helt täckte väggarna. I det kulturhistoriska museet kom emellertid populariseringssträvandet tidigt till uttryck. Redan i den provisoriska uppställningen av Nordiska museets samlingar tillämpade Hazelius en dramatiserande tablåuppställning, där föremålen ordnades i interiörer, befolkade av vaxdockor, eller exponerades mot landskapsfonder, och den nya museibyggnaden på Djurgården var från början avsedd för dylika arrangemang. När samlingarna efter Hazelius' död installerades i denna, skedde det emellertid efter en ny princip, som under tiden brutit igenom inom museitekniken, den vetenskapliga systematikens. Man kan beteckna denna museityp som *det typologiska museet*. Föremålen ordnades nämligen i typologiska eller stilhistoriska serier för att på detta sätt åskådliggöra vetenskapsmännens teorier om tingens samhörighet.

Den pedagogiskt inriktade populariseringstendens, som de senaste årtiondena framträtt även inom museitekniken, betecknar i viss mån en återgång till Hazelius' principer men i andra former och med tillämpning av vetenskapens nya rön. Man söker nu framför allt exponera föremålen på ett sådant sätt, att de ger en bild av den kulturmiljö, vari de ingår, och ur denna synpunkt kan man tala om ett *miljömuseum*. För museimannen gäller det framför allt att få föremålen att tala — och tala på ett även för den stora allmänheten begripligt sätt. I detta syfte kommenteras de även i bilder och texter. Denna nya museiteknik, som påverkats av modern reklam- och utställningsteknik och ofta genomförts i samarbete mellan museimän och utställningsarkitekter, har funnit tillämpning i flera av Nordiska museets nyordnade avdelningar men har i vårt land fått sitt kanske mest konsekventa uttryck vid nyordningen av Statens historiska museum.

Samma syfte som denna nydaning av själva utställningstekniken har den av moderna museimän sedan länge förordade uppdelningen av samlingarna i en för allmänheten avsedd *skådesamling* och en för forskningen reserverad *studiesamling*. En i samband därmed stående verksamhetsform, som kommit till ständigt ökad användning i det moderna museet, är *tillfälliga utställningar*. Genom dylika har museet möjlighet att framvisa och belysa sådana delar av samlingarna, som eljest hålls magasinerade, eventuellt kompletterade med material ur andra offentliga eller enskilda samlingar. I många fall har materialet tagits helt utanför museet. Särskilt under det senaste kriget, då museerna haft sina permanenta samlingar helt eller delvis evakuerade, har denna utställningsverksamhet antagit

en mycket betydande omfattning. Även om detta kan betraktas som en tillfällig företeelse, tenderar utställningarna otvivelaktigt till att få en ökad betydelse även i museets normala verksamhet och därigenom ge denna en mera aktualitetsbetonad, skiftande och rörlig karaktär. Betecknande är, att det museitekniskt banbrytande Museum of Modern Art i New York har helt baserat sin verksamhet på tillfälliga utställningar.

Om sålunda gränsen mellan museum och utställning i viss mån synes tendera till att utplånas eller i varje fall bli mera flytande, så var den från början så mycket skarpare markerad. Även det moderna utställningsväsendet är i stort sett en skapelse av 1800-talet och leder sitt ursprung tillbaka till samma situation som museiväsendet. Men medan museets uppgift blev tillbakablickande, att bevara bilden av en föregångens kultur, blev utställningens framåtblickande, att skildra den nya tidens framsteg. Denna utveckling, som kulminerade i världsutställningarna under århundradets senare hälft (den första i London 1851), är produkten av ett nytt samhälle — industrialismens och liberalismens, massproduktionens och den fria konkurrensens samhälle. Världsutställningarna blev den främsta och mest uppmärksammade tävlingsplatsen för industriens produkter och föregångare för den tekniska utvecklingen, delvis redan genom sina egna byggnader (Kristallpalatset i London 1851, Eiffeltornet och maskinhallen i Paris 1889). Deras främsta betydelse låg på det kommersiella och tekniska planet, men de ville belysa mänsklighetens framsteg på alla områden och ge en helhetsbild av det moderna samhällets hela materiella och andliga kultur. För 1800-talets utvecklingsopti-

mism är de ett av de mest typiska uttrycken.

Världsutställningarna blev mönstret för liknande utställningar av mindre omfång men i princip av samma universella karaktär — nationella, sådana som Stockholmsutställningen 1897, eller provinsiella, sådana som de talrika svenska landsortsutställningarna. Uppkomsten av en modern försäljningsorganisation och reklamteknik har emellertid lett till att såväl världsutställningarna som andra allmänna utställningar under 1900-talet alltmer förlorat sin kommersiella betydelse, i varje fall för storindustrien, och i samband därmed också det mesta av sin allmänt kulturella. Att de alltjämt lever kvar beror framför allt på det värde, som tillmäts dem som turistattraktion.

De allmänna utställningarnas ledande roll i utvecklingen har i stället alltmer övertagits av specialutställningar, framför allt sådana av en idémässigt programbetonad karaktär. Som ett exempel på utställningar av denna typ kan nämnas Stockholmsutställningen 1930, som ställde de då nya idéerna inom arkitektur och konstindustri samt bostads- och bohagsutformning under en livlig offentlig debatt och därigenom kom att bli av stor betydelse för den senare utvecklingen på dessa områden. I samma mån som utställningarnas kommersiella funktion har reducerats eller i varje fall blivit mera specialiserad, har de utvecklats till ett ideellt upplysnings- och propagandamedel av vidsträckt och variabel användbarhet i det moderna samhället. Samtidigt har utställningstekniken förändrats. Medan äldre utställningar i regel var rena föremålsutställningar, i huvudsak inriktade på dekorativa arrangemang, har den moderna utställningstekniken i stor utsträckning tagit även bilden och texten i anspråk, dels

som kommentar till exponerade föremål, dels som fristående utställningsmaterial, när det gäller att framställa fakta och idéer, som inte kunnat belysas av föremål.

Men även föremålsutställningarna har fått nya uppgifter och vidgade funktioner. De har därvid delvis gripit över på områden, som tidigare huvudsakligen varit förbehållna museerna. Även utanför dessa har sålunda förekommit mycket betydande utställningar av konst- och kulturhistoriskt material. Som exempel kan nämnas de utställningar av kyrklig konst, främst medeltida, som under 1910-talet anordnades på olika platser i vårt land och som vid sidan av sitt vetenskapliga an-

damål syftade till att väcka intresset för och förbättra vården av de kyrkliga konstskatterna. Ett annat exempel utgör de på omfattande forsknings- och inventeringsarbeten baserade historiska avdelningarna på Göteborgsutställningen 1923, och mindre sådana har också förekommit på många av de senaste årens svenska landsortsutställningar. Över huvud kan sägas, att även på detta område utvecklingen alltmera gått mot att utplåna gränsen eller i varje fall minska skillnaden mellan museum och utställning. Denna tendens har även kommit till uttryck däri, att flertalet museer i vårt land upplåtit sina lokaler för tillfälliga utställningar, vilkas innehåll legat utanför museets ram.

Socialhistoria och socialpolitik på museum och utställning.

Redan på föremålsamlandets stadium men framför allt i sin senaste utvecklingsfas kan de kulturhistoriska museerna sägas, åtminstone i viss utsträckning, ha fyllt även *socialhistoriska* uppgifter. Det kulturhistoriska och det socialhistoriska är snarast att betrakta som olika aspekter på ett i stort sett gemensamt material. Att den socialhistoriska aspekten på detta först på senare tid kommit att starkare framträda och ännu endast delvis gjort sig gällande i dess vetenskapliga bearbetning och museala presentation, beror framför allt på att socialhistoria och sociologi särskilt i vårt land är unga vetenskaper, vilkas inflytande dock torde komma att ökas i samma mån som de själva utvecklas.

Som socialhistoriska materialsamlingar lider emellertid de kulturhistoriska museerna av en begränsning, sammanhängande med deras i det föregående skildrade uppkomstsituation,

som främst inriktade dem på det för-industrialistiska samhället. Om deras förankring i ståndssamhället vittnar ännu deras indelning i allmoge- och högreståndsavdelningar. När det gäller allmogekulturen, har föremålsamlandet varit inriktat på praktiskt taget allt material. Detsamma gäller de förhistoriska epokerna och medeltiden, för vilka i vårt land Statens historiska museum är centralmuseet, medan Nordiska museet fyller samma funktion för nyare tid. För ifrågavarande avsnitt ger därför dessa museer — jämte de efter deras förebilder i stort sett uppbyggda landsortsmuseerna — en fullständig bild av svenskt samhällsliv så långt den är bevarad i föremål. Redan av den nyare tidens högreståndskultur är den museala bilden mera ofullständig och har åtminstone hittills dominerats av en stilhistorisk linje. De kulturhistoriska museernas material har här till stor del kommit att samman-

falla med de konstindustriella museernas — skillnaden ligger även här mindre i materialet än i synpunkterna på detsamma — och en rationell gränsdragning mellan de båda museityperna och deras föremålssamlande är därför i praktiken svår att genomföra.

Utrymmet i de kulturhistoriska museisamlingarna har mycket sällan möjliggjort en mera utpräglad social differentiering av varje föremålsgrupp. Skildringen av de olika samhällsgruppernas livsmiljö har därför sedan slutet av 1800-talet förskjutits till friluftsmuseerna, där automatiskt bostadens, hemmets, gårdens etc. samtliga utrymmen och funktioner framträder. En genomgång av innehållet i de svenska friluftsmuseerna framvisar även en mycket omväxlande social skala från proletära bostadsformer av olika slag till slott och storborgarhus. Behandlingen av de olika socialkategoriernas livsformer har främst måst överlåtas till publikationer av växlande slag, i viss mån kompletterade av dokumentära filmskildringar av hela yrken såsom skogsarbete eller enstaka sysslor, såsom klädtvätt, matlagning, spädbarnsvård osv.

Framför allt framträder emellertid det kulturhistoriska museets begränsning, när det gäller det industrialistiska samhällets kultur. Detta är historiskt förklarligt. Som ovan framhållits, var det de av den inbrytande industrialismen hotade kulturformerna och samhällsmiljöerna man främst intresserade sig för, och det var därför på dem, som det museala räddningsarbetet från början inriktade sig. Att även det industrialistiska samhällets miljö med tiden måste få ett historiskt värde, har man först sent insett, och denna insikt har ännu inte resulterat i de nödvändiga museala konsekvenserna. Visserligen har föremålssamlandet på flera punk-

ter utsträckts ända till nutiden, men det erbjuder många luckor. Vissa av dessa är redan svåra att fylla. Det gäller exempelvis de äldre industriarbetarmiljöerna, av vilka det mesta redan gått förlorat. Det väsentliga är emellertid, att en kultur- och socialhistorisk föremålsbild av det industrialistiska samhället ställer helt nya museala problem, som sammanhänger med grunddrag i detta samhälle självt.

Den starka differentiering och specialisering, som utmärker det moderna samhället, gör det till att börja med omöjligt att samla allt material i ett enda museum och har redan framkallat en rad specialmuseer (t. ex. tekniska museer, järnvägs-, post-, telegraf-, bryggeri- och skolmuseer). Viktigast är emellertid, att varuöverflödet i den industriella massproduktionens tidevarv inte bara gjort det utomordentligt svårt att utvälja de föremål, som skall musealt bevaras, utan också medfört en kortare livslängd för föremålen själva. Man står i själva verket inför en situation, liknande den som rådde vid industrialismens genombrott och det gamla ståndssamhällets upplösning men ännu mera katastrofal, därför att föremålen nu försvinner snabbare och mera spårlöst än under någon föregående tid. Medan vi inriktar oss på att i ständigt större och flera museer samla allt, som rör förgångna tiders och primitiva folkslags kulturer, riskerar den materiella bilden av vår egen tid och vårt eget samhälle att gå förlorad för eftervärlden.

Hittills har begreppet socialhistorisk tagits i sin vidaste bemärkelse som en helhetsbild av samhället under en viss tid. Inskränker man detta begrepp till att omfatta endast det som faller inom området för modern socialpolitik, blir den museala ramen ännu snävare. Härvid är dock att observera, att museerna

i främsta rummet är föremålssamlingar och att bara ett fåtal av socialpolitikens ämnesområden kan — i varje fall i någon mera väsentlig utsträckning — belysas av föremål. Här måste materialet främst bli bild och text, grafiska framställningar o. d. Något allmänt socialmuseum i denna mening existerar inte i vårt land, och även utomlands förekommer endast ansatser därtill. Enstaka sidor av socialpolitiken belyses däremot i vissa specialmuseer, på sätt som framgår av *Bilaga 5*.

På detta område spelar utställningarna en större roll. Sociala förhållanden och reformer belystes redan i den totalbild av det moderna samhället, som de första världsutställningarna avsåg att ge (mönsterbostäder för arbetare exponerades på världsutställningen i London 1851), och även på de senaste har det sociala elementet ofta spelat en framträdande roll i de olika ländernas avdelningar. En skildring av modern svensk socialpolitik ingick sålunda i den svenska paviljongen på världsutställningen i New York 1939. Även på de svenska landsortsutställningarna har dylika skildringar någon gång förekommit, t. ex. i Örebro 1947. Ett försök att ge en helhetsbild av det moderna svenska samhället var »Svea rike» på Stockholmsutställningen 1930.

Den roll som dylika framställningar kommit att spela i modernt utställningsväsen sammanhänger med den utveckling av utställningstekniken, som

tidigare berörts. Genom ett suggestivt utnyttjande av bild och text har denna teknik, främst utbildad av moderna reklamkonstnärer, gjort det möjligt att åskådliggöra även sociala förhållanden och problem. Ett av de mest konsekvent genomförda försöken att tillämpa denna teknik på ett socialt problem utgjorde den under medverkan av Svenska slöjdföreningen år 1936 anordnade utställningen »Fritiden» i Ystad. På denna förekom framställningar såväl av mera redovisande karaktär, t. ex. av folkbildningsarbetet, som av mera propagandistisk innebörd, t. ex. av husmödrarnas fritidsproblem. Av mera begränsat omfång var den skildring av den svenska bostadspolitik, som ingick i Svenska slöjdföreningens jubileumsutställning på Guldhedsområdet i Göteborg 1945.

Det främsta exemplet på mera föremålsbetonade utställningar av social innebörd utgör den långa rad av bostads- och bohagsutställningar, som Svenska slöjdföreningen under de senaste årtiondena anordnat på olika platser i landet. Även i museernas verksamhet har liknande utställningar ingått. Mest konsekvent har denna utställningsverksamhet utformats i Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg.

Över huvud har den i det föregående berörda utvecklingstendensen inom modernt utställningsväsen inneburit, att utställningen blivit ett även socialt upplysnings- och propagandamedel, vars möjligheter redan prövats men ännu endast ofullständigt utnyttjats.

Bör ett »socialmuseum» inrättas?

En av kommitténs huvuduppgifter har varit att utreda frågan om inrättandet av ett socialmuseum. Om beskaffenheten av ett sådant museum sägs

i den i kommittédirektiven omnämnda framställning om en sådan utredning, som den 9 januari 1945 gjordes till chefen för socialdepartementet, att museet

borde ge »ett överskådligt och såvitt möjligt samlat uttryck för det mångsidiga sociala arbetet, liksom för den lika skiftande sociala verkligheten och uppfattningen därav samt slutligen den socialhistoriska bakgrunden härför». I själva direktiven uttalas att »en permanent utställning med det syfte, varom här är fråga, torde böra avvägas så, att den — utan att det historiska perspektivet på utvecklingen förloras — till sin väsentliga del tar sikte på den aktuella situationen». Direktiven framhåller vidare önskvärdheten av en annan benämning på den ifrågasatta institutionen än socialmuseum, eftersom man eljest lätt kunde få »intryck av en till övervägande del på historiskt material byggd verksamhet».

Redan i direktiven för kommitténs arbete görs sålunda en begränsning av »socialmuseets» uppgifter i fråga om det historiska materialet. Av den föregående framställningen framgår, att för äldre tider det socialhistoriska materialet praktiskt taget sammanfaller med det kulturhistoriska och redan finnes samlat i våra kulturhistoriska museer med Nordiska museet som centralmuseum (beträffande förhistorisk tid och medeltiden Statens historiska museum). Både med hänsyn till detta faktum och de angivna direktiven synes det kommittén uppenbart, att dessa museer fortfarande bör ta vård om det socialhistoriska materialet för äldre tid. Samtidigt vill kommittén understryka betydelsen av att såväl vid bearbetandet som utställandet av detta material de socialhistoriska synpunkterna i enlighet med den utveckling, som redan på många håll framträtt, skänkes ett ökat beaktande och att museerna ges möjlighet att fullfölja denna utveckling.

Något annorlunda ställer sig, som tidigare framhållits, problemet, när det gäller bilden av det industrialistiska

samhället, i stort sett 1800- och 1900-talen. Här är materialet på grund av dess egen beskaffenhet till stor del uppdelat på specialmuseer men företer många luckor, som delvis redan är svåra att fylla. Ett särskilt problem är, som i det föregående också närmare berörts, föremålssamlandet från vår egen tid. När det gäller denna, framträder även i högre grad än för äldre tid skillnaden mellan socialhistoria i den vidsträcktare betydelsen av de allmänna samhällsförhållandena, levnadsstandard, bostadsförhållanden inom olika samhällsklasser etc., och den trängre av samhällets egna sociala institutioner och åtgärder. Denna skillnad har betydelse även ur museal och utställningsteknisk synpunkt. Det är nämligen endast det allmänt socialhistoriska materialet, som till någon mera väsentlig del utgöres av föremål. Framställningen av socialpolitiken måste där emot i huvudsak ske genom anlitan av den moderna utställningsteknikens hjälpmedel, i främsta rummet bild och text. Även i syftet framträder en viss olikhet. Föremålssamlandet har till främsta uppgift att till eftervärlden bevara bilden av en förgången tid. Framställningen av socialpolitiken har ett mera aktualitetsbetonat syfte, nämligen att orientera allmänheten eller vissa grupper av densamma i den sociala verklighet, i vilken de själva lever.

Av dessa uppgifter är föremålssamlandet den, som ligger de nuvarande museerna närmast. Därvid är också att observera, att föremålen kan tolkas på olika sätt. Som tidigare framhållits, är det socialhistoriska och det kulturhistoriska snarast att betrakta som olika synpunkter på ett och samma material. Samma föremål kan också ha betydelse ur andra synpunkter, tekniska, estetiska etc. Redan av denna grund är det svårt att genomföra en social-

historisk föremålssamling utan att komma i kollision med andra museala krav och inkräkta på andra museers material och verksamhetsområden. Omöjligt är också att erhålla ett ens tillnärmelsevis lika rikt socialhistoriskt föremålsmaterial som det som redan finns i museernas vård. Inrättandet av ett särskilt »socialmuseum» med föremålssamlade uppgifter synes därför kommittén inte motiverat utan insamlandet av socialhistoriskt intressanta föremål bör i stort sett förbehållas de redan existerande museerna. Angeläget är dock, att dessa därvidlag målmedvetet inriktar verksamheten på att även omfatta modern tid.

Det är av största vikt, att detta föremålssamlade organiseras så, att åt eftervärlden bevaras en fullständig och allsidig bild av vårt eget samhälle och att inga luckor uppstår mellan de olika museernas samlingsområden. Bland dessa kommer säkert specialmuseerna — såväl socialhistoriska som övriga — att spela en stor och sannolikt ökad roll. De har, som tidigare framhållits, uppstått som en naturlig följd av det moderna samhällets differentiering och den industriella produktionens varurikedom. Det är en samhällsuppgift att stödja och utveckla dessa museer. Samtidigt är det emellertid nödvändigt att skapa en *museal helhetsbild* även av det moderna samhället, vilken naturligt avsluter sig till och fortsätter den bild av äldre tiders samhälle och kultur, som det varit de kulturhistoriska museernas uppgift att ge. Huruvida denna uppgift bör lösas inom de nuvarande museernas ram och sålunda med Nordiska museet som centralmuseum eller — i analogi med det just nu aktuella inrättandet av ett modernt konstmuseum, utbrutet ur Nationalmuseum — förläggas till en ny institution, ett »vår tids museum», är en fråga, som

kommittén inte ansett sig ha anledning att dryfta i förevarande sammanhang. Däremot vill kommittén framhålla önskvärdheten av att de problem, som här berörts, görs till föremål för utredning med uppgift att behandla arbetsfördelningen mellan olika museer och organiserandet av föremålsinsamlingen från vår egen tid.

Den andra ovan berörda huvuduppgiften för ett »socialmuseum», nämligen framställningen av den aktuella socialpolitiken och dess förutsättningar, faller däremot både till sitt syfte och sin tekniska utformning väsentligen utanför de nuvarande museernas verksamhetsområde. Denna uppgift bör i stället samordnas med de andra former av social upplysning, som kommittén haft att utreda, och förenas med dessa i den gemensamma institution här för, som kommittén i detta betänkande föreslår under namnet »institutet för social upplysning». Den allmänna motiveringen för en sådan samordning har utvecklats i de inledande kapitlen.

Om innehållet i en sådan framställning av utställningskaraktär sägs det i direktiven:

Den bör exempelvis belysa förhållandet mellan stad och land, levnadsstandarden inom olika socialgrupper, de olika socialförsäkringarna, befolkningspolitiken, sjuk- och hälsovården, bostadsfrågan, arbetarskyddslagstiftningen, arbetstidslagstiftningen, fritidsproblemen, förhållandena på arbetsmarknaden, skolväsendets sociala funktioner etc. Utställningen bör vidare kunna vara vägledande för vad som avses med en god socialvårdsstandard och kunna bidra till att aktivisera den medborgerliga verksamheten på detta område. Själva sakframställningen torde i vissa fall i förklarande syfte behöva kompletteras med en åskådlig redogörelse över de ekonomiska och politiska förhållanden, som vid varje tidpunkt varit mer eller mindre bestämmande för reformverksamhetens takt och utformning. Likaledes torde det bliva nödvändigt att visa, hur vårt demokratiska styrelsesätt fungerar med avseende på de beslutande och verkställande organ och

myndigheter, som i detta sammanhang kunna komma i fråga.

Med utgångspunkt i dessa riktlinjer och den allmänna uppläggning av den sociala upplysningsverksamheten, som tidigare gjorts, har kommittén funnit sig böra föreslå en uppdelning av en *social utställningsverksamhet* på följande huvudgrupper:

- 1) permanent utställning,
- 2) tillfälliga utställningar,
- 3) vandringsutställningar.

Denna uppdelning ansluter sig dels till de i det föregående berörda allmänna utvecklingstendenserna inom modernt musei- och utställningsväsen, dels och framför allt till de olika huvudsyftena med den sociala upplysningsverksamheten. Den *permanent utställningens* syfte skall vara att ge en allmän bild av modern svensk socialpolitik och dess förutsättningar i vårt lands demografiska, ekonomiska, politiska och sociala förhållanden, med ett ord av »Social-Sverige». Den skall ge en åskådlig och sammanfattande orientering i ämnet såväl för den stora allmänheten som för specialgrupper och utländska besökare. De *tillfälliga utställningarna* bör belysa olika sociala och socialpolitiska problem och reformer, som genom lagstiftningsåtgärder eller på annat sätt aktualiseras. De bör i regel anordnas i institutionens egen regi, men lokalerna torde i viss utsträckning kunna upplåtas även för andra utställningar, som faller inom dess intresseområde, och därigenom ges karaktären av ett allmänt socialt utställningsforum. *Vandringsutställningarna* slutligen har till uppgift att fördela verksamheten över hela landet.

Avvägningen mellan den permanenta utställningen och de tillfälliga utställningarna bör göras så fri och rörlig som möjligt. Den permanenta utställ-

ningen är institutionens stomme och kärna. Den skall ge de väsentliga dragen i den socialpolitiska bilden av vårt land utan att bli för stor och svårtillgänglig. De tillfälliga utställningarna skall ge ständigt nya och intresseväckande drag åt bilden och måste därför vara rikt växlande både till innehåll och utformning. De skall kunna växla även i storlek, och därför måste även den permanenta utställningen vara elastisk. Över huvud är det ett livsvillkor för den åsyftade sociala utställningsverksamheten, att den inte stelnar i vissa former utan blir ett aktuellt och levande intressecentrum för allt, som hör till det sociala verksamhetsfältet. Förutsättningen härför är att de får en suggestiv och slagkraftig utformning och framför allt ges verklig konkretion och anknytning till människornas egna erfarenheter och det dagliga livets problem. Socialt betonade utställningar har emellertid hittills inte haft något eget forum utan fått trängas med konstutställningar, varumässor och andra arrangemang i ofta olämpliga och svårbenästrade lokaler. Det är att anta, att tillkomsten av en lämplig utställningslokal skulle öka intresset för denna utställningstyp.

Den närmare utformningen och avvägningen av denna utställningsverksamhet måste bygga på erfarenheten och överlämnas till dem, som skall handha densamma. I det följande skall endast vissa allmänna riktlinjer anges för de tre förenämnda utställningsdetaljernas formgivning.

Den permanenta utställningen.

Det finns för närvarande inte någon möjlighet att i överskådlig form erhålla upplysning om Social-Sverige av i dag, vare sig för intresserade svenskar eller besökande utlänningar. Den av kommittén föreslagna institutionen för

social upplysning skulle bl. a. genom att betjäna sig av en permanent utställning fylla detta behov samtidigt som i andra delar av lokalerna utrymme kunde beredas åt tillfälliga utställningar med växlande innehåll av mera aktuellt slag.

Förutsättningen för att man på ett begripligt sätt skall kunna presentera det moderna Social-Sverige eller dess framväxt är att man även återger själva bakgrunden därför: Sveriges naturtillgångar, befolkning, ekonomi, styrelsesätt osv. Den permanenta utställningen bör därför förses med några inledande översikter, avsedda att ge besökaren den fond av grundkunskaper, som erfordras för förståelsen av den övriga utställningen. Denna inledning med »fakta om Sverige» kan förslagsvis omfatta följande huvudgrupper.

Översikter.

Land och folk.

Landets natur- och näringsgeografiska struktur, befolkningstäthet, bebyggelsefördelning m. m.

Produktion och ekonomi.

Parallellt med den föregående huvudgruppen skildras näringslivets utformning, olika ekonomiska förhållanden m. m.

Statsskick och förvaltning.

Inte minst med hänsyn till de sociala åtgärdernas förankring i statliga och kommunala förvaltningsorgan tarvas en kort exposé över såväl landets styrelse — regering, riksdag och ämbetsverk — som den kommunala självstyrelsen.

Medborgerliga organisationer och folkrörelser.

Dessa spelar en så viktig roll i dagens svenska samhälle (»Organisations-Sverige»), att en redogörelse för de härmed sammanhängande förhållandena är önskvärd.

Alla dessa översikter måste givetvis ständigt hållas aktuella och bör därför utformas med hänsyn till rörlighet i detta avseende. I lämplig form bör det

aktuella tillståndet skildras i ljuset av den historiska bakgrunden.

Social-Sverige.

Eftersom de flesta sociala åtgärder är förhållandevis svåra att åskådliggöra i utställningens form, bör en utställning inte utgå från de olika åtgärderma, lagarna, ämbetsverken och institutionerna utan från utställningsbesökarens synpunkt, dvs. den enskilda medborgarens relation till de olika sociala organen. En person som önskar inhämta fullständiga uppgifter om något särskilt ämne på det sociala området bör inte vänta sig att finna dem i en utställning utan i publikationer av olika slag. Utställningen har till uppgift att låta besökaren möta dessa förhållanden i den utpräglad pedagogiska form, som en utställning har möjlighet att ge. Olika metoder kan härvid tänkas och behöver ej i detta sammanhang diskuteras i detalj. För att emellertid åskådliggöra själva principen skisseras här ett tänkbart arrangemang. Det kan exempelvis anses lämpligt att låta utställningen följa medborgarens liv »från vaggan till graven» i det nutida Social-Sverige. De olika sociala insatserna kan därigenom infogas på lämpliga punkter i framställningen.

En sådan skildring av medborgarens liv i Social-Sverige kan förslagsvis grupperas på följande sätt:

Spädbarn och småbarn.

Den nyfödde världsmédborgaren, barnavårdcentraler, daghem och lekskolor, sjukvård, förebyggande av epidemiska sjukdomar, barnkolonier osv.

Skolbarnsåldern.

Här skildras i sammanträngd form det svenska skolväsendets struktur: folkskolor, mellanskolor, läroverk, specialskolor, universitet etc. Inom detta avsnitt faller vidare skolans sjuk- och hälsovård, skolmål-tider, skolskjutsar, skolhem m. m.

Ungdomen och samhället.

Till detta avsnitt hör olika åtgärder för beredande av stöd och hjälp åt ungdomen i olika avseenden (yrkesval och yrkesutbildning, fritidsverksamhet, fysisk fostran osv.).

Medborgaren och försvaret.

Här torde den allmänna värnplikten i korthet böra belysas mot bakgrunden av försvarets organisation och frivilliga försvarsorganisationer. I samband härmed behandlas den militära socialvården i dess olika former.

Familjebildning.

Inom detta avsnitt faller bl. a. befolkningsstatistiska uppgifter, sexualupplysning och de familjesociala åtgärderna.

Hemmet.

Med utgångspunkt från hemmet lämpar det sig att belysa bostads- och bebyggelseförhållanden, hyreslagstiftning, bostadsociala åtgärder, hemhjälsfrågor, husmioderssemester, etc.

Arbetslivet.

Härunder faller yrkesfördelning, arbetstidslagstiftning, yrkesinspektion och arbetarskydd, fackliga organisationer, m. m.

Inkomsten.

Inkomsternas intressedominans för den enskilde medborgaren bör ge anledning till vissa översikter rörande inkomstfördelning, lönestandarden inom olika socialgrupper, skatteväsen, familjebudget etc.

Fritiden.

Mot bakgrunden av semesterlagstiftningen presenteras fritidslivet i dess olika former. Om folkbildningsåtgärderna inte presenteras särskilt, kan dessa införas här liksom litteratur, press, radio, teater, film m. m.

Hälso- och sjukvård.

Här redogöres för de delar av den allmänna hälso- och sjukvården, som inte åskådliggjorts i föregående sammanhang, sjukförsäkring m. m.

Kollision med samhället.

Rättsväsendets organisation presenteras härvid såsom bakgrund till en redogörelse för samhällets ingripande, då medborgaren råkar i kollision med samhällsordningen. Uppmärksamhet ägnas i detta samband åt rättshjälp åt mindre bemedlade, villkorlig dom etc.

Hjälp vid nöd.

Vad som ersatt den gamla »fattigvården» och ej redan infogats under någon eller några av de andra grupperna skildras här.

Ålderdomsvård.

Under detta avsnitt faller folkpension, pensionärshem och ålderdomshem — i den mån de sistnämnda ej anses böra hänföras till närmast föregående grupp — etc.

När en skiss av detta slag detaljplaneras, är det troligt, att omgrupperingar och ändringar kan anses önskvärda av dem, som närmast handhar genomförandet. Därför har ej heller på någon punkt detaljanvisningar lämnats. Utställningstekniskt måste denna bild av Social-Sverige, liksom de nyss redovisade översikterna, undergå en kontinuerlig förnyelse. Då framställningen knappast kan bygga på något egentligt föremålsmaterial, ligger det stor vikt vid att den görs livfull och intresseväckande. Kartor, diagram och upplysningstexter måste i hög grad stödjas av bilder och fotomontage.

Med hänsyn till publikens förmåga att tillgodogöra sig ett utställningsmaterial av detta slag, är det icke lämpligt att låta något av de här skisserade avsnitten (4 översiktliga avsnitt och 13 avsnitt om Social-Sverige) upptaga mer än i medeltal högst 5 väggmeter. Sammanlagt skulle sålunda den permanenta avdelningen böra förfoga över inemot 90 väggmeter. För att utställningen skall kunna studeras av hela grupper samtidigt fordras ett visst utrymme i golvyta, vilket i detta fall torde beräknas utgöra omkring 500 kvadratmeter. Som jämförelse kan nämnas, att denna yta motsvarar ungefär $\frac{1}{3}$ av Liljevalchs konsthall eller dubbla utrymmet i Nordiska museets nya sal för tillfälliga utställningar.

Det finns icke någon möjlighet att ange generella kostnader för en utställning av det omfång och innehåll, som

här beskrivits. De större firmor, vilka med landets främsta tekniker utför utställningar på entreprenad, beräknar f. n. ca 250 kronor per fullt färdig väggmeter. Den sammanlagda kostnaden för en permanent utställning av angivet slag torde komma att ligga mellan 25 000 och 50 000 kronor.

Tillfälliga utställningar.

En lokal av samma storlek som Liljevalchs konsthall (ca 1 500 kvm) har visat sig vara lagom stor för att ett grundligt besök inte skall kännas särskilt tröttande. De permanenta och tillfälliga sociala utställningslokalerna tillsammans bör därför ej ges proportioner, som avsevärt överstiger Liljevalchs yta.

För den permanenta avdelningen har nyss föreslagits ett utrymme av ca 500 kvm. Det övriga utrymmet (ca 1 000—1 100 kvm) bör stå till förfogande för tillfälliga utställningar. På detta område erbjuder sig en rikedom av ämnen; för så gott som alla grupper i den permanenta utställningen kan materialet utökas till en slagkraftig tillfällig utställning.

Det finns emellertid anledning framhålla, att institutionens lokaler för tillfälliga utställningar även bör kunna upplåtas till utomstående. Bristen på utställningslokaler är f. n. mycket stor i Stockholm. Museerna har i viss utsträckning upplåtit sina lokaler till utställningsändamål helt utanför de egna områdena, såsom exempelvis »Théâtre de la mode» 1945 eller »Norrlandsutställningen» 1948, båda på Nordiska museet. Liljevalchs konsthall, som ursprungligen avsetts för konst, har ofta disponerats för andra ändamål. Den utställningshall, som uppfördes för Metallindustriarbetareförbundets jubileum på Skansen 1939, har fått kvarstå och

hittills hyst ett tiotal större utställningar. Ostermans bilhallar utnyttjas många gånger årligen utan att fylla de enklaste krav på lämplig utställningslokal. En stor del av de utställningar, som ägt rum i olika lokaler i Stockholm, har haft intresse ur social synpunkt och skulle mycket väl försvara sin plats i den här föreslagna institutionens salar för tillfälliga utställningar. Kommittén föreslår därför, att lokalerna i fråga får utnyttjas även för utställare utanför institutionen. Därigenom skulle det anmälda behovet av lämpliga utställningslokaler kunna i viss mån tillgodoses, vartill kommer att »gästutställningarna» med deras mera skiftande och ofta kanske mycket attraktiva ämnen skulle bidra till att göra lokalen som sådan bekant och populär. Sist men icke minst kommer därigenom ett ekonomiskt tillskott att erhållas. De tillfälliga utställningarna torde i de flesta fall kunna beräknas med entréavgift, medan den permanenta, mera allmänt upplysande utställningen bör vara avgiftsfri.

Vandringsutställningar.

Metoden att låta en utställning ambulera från ort till ort lanserades av konstmuseerna i deras strävan att popularisera sina konstbestånd genom att göra dem tillgängliga för olika delar av landet. Organisatörer av ifrågakvarande ambulering verksamhet har varit Riksförbundet för bildande konst och Nationalmuseum, på sistone även Konstfrämjandet. Även Svenska slöjdföreningen har i stor utsträckning betjänat sig av vandringsutställningar (se vidare *Bilaga 5*).

Genom en vandringsutställning vinner arrangören en större publik åt utställningsmaterialet. Det teoretiska förarbetet och huvudparten av de musei-

tekniska arrangemangen kan utnyttjas vid de vernissager, som äger rum på de orter, dit utställningen dirigeras. Man upphäver därigenom gynlandet av vissa tätorter och sprider utställningens innehåll till alla delar av landet.

För en social serviceinstitution föreligger ett markant behov av att bedriva verksamheten medelst vandringsutställningar av olika dimensioner. Det är för tidigt att i detalj anvisa formerna härför. I viss utsträckning får man räkna med att de större tillfälliga utställningar, som må komma till stånd i den tilltänkta permanenta lokalen i Stockholm, kan ambulera runt landet. Det torde emellertid bli nödvändigt att anordna även vandringsutställningar av mindre format.

Provinsmuseerna erbjuder tekniskt de bästa utställningsmöjligheterna. Utöver residensstäderna finns det emellertid bara ett tiotal städer med museer av sådan storlek och lämplighetsgrad, att man kan tänka sig sociala upplysningsutställningar tillfälligt förlagda till deras lokaler. Dessa museer är ofta tingade mycket lång tid i förväg men i deras program kan givetvis sociala utställningar likaväl som andra få plats.

En tillfällig utställning på ett provinsmuseum torde icke kunna påräkna att få disponera utrymmena mer än högst ett par månaders tid. Besökarantalet kan därvid i bästa fall komma att uppgå till ett par tusen personer. Då direkt modern upplysning av detta slag inte varit särskilt vanlig i museerna är det möjligt, att en ganska omfattande propaganda måste göras för att upplysa en ny publik om utställningens art.

Vandringsutställningarnas viktigaste fält torde bli att nå den publik, som inte bor i museistäderna. Dessa utställ-

ningar måste därför ges en sådan utformning, att de i särskilt hög grad är oberoende av tillgängliga lokalers lämplighet för utställningsändamål. Detta gäller inte bara rörligheten i de olika enheterna utan även möjligheten till goda transportabla belysningsanordningar, som kan göra utställningarna oberoende av de växlande lokalerna, eftersom dessa utan undantag torde ha en belysning, som är otillräcklig för att göra utställningen tilltalande.

Förutom »museistäderna» bör vandringsutställningarna givetvis uppsöka alla tätorter: städer, köpingar, municipalsamhällen, stations- och industricentra etc. Lokalfrågan får lösas från fall till fall men mestadels lär det bli fråga om skolor och undervisningsanstalter, kommunalhus och sockenstugor, kyrksalar och församlingshem, Folkets hus, godtemplarlokaler, medborgarhus och föreningshus av olika karaktär.

Särskilt viktigt blir det att utsända vandringsutställningar av sådana proportioner, att de kan fungera i de minsta samhällena, på smärre bruk, i rena landsbygdskommuner etc. På sådana platser är man nämligen inte van vid utställningar, och varje attraktion av detta slag kommer sannolikt att mottagas med särskild uppmärksamhet. Dessa orter lär som oftast inte ha tillgång till socialt eller socialpolitiskt utbildad fackpersonal, som kan stå till tjänst med upplysningar, varför utställningens informerande karaktär här kan få den största betydelse. En mycket god väg är att låta de smärre vandringsutställningarna få sin »urpremiär» eller första vernissage i en mindre ort under utvecklande av en viss publicitet för att öka intresset för densamma.

Utställningen måste under sitt öppethållande vara aktiv och servicebetonad. Om möjligt bör den hela tiden följas

av sakkunnig personal, som kan organisera och leda visningar och föredrag i samband med utställningen. På dagarna kan ortens skolor klassvis beredas handledning och på kvällar och söndagar bör organisationer eller enskilda ges möjlighet att få besöket av utställningen kompletterat med de-

monstration, föredrag etc. I sådana smärre orter, där filmföreställningar bara ges ett par kvällar i veckan, bör lämpliga socialfilmer visas i direkt anslutning till utställningen. Självfallet bör också broschyrer och annan lämplig litteratur stå till förfogande i samband med dessa utställningar.

Sammanfattning.

De huvudsakliga uppgifterna för en social utställningsverksamhet inom ramen för den sociala upplysningsinstitution (institutet för social upplysning), som kommittén föreslår, skulle i enlighet med de i detta kapitel uppräpnade riktlinjerna vara att planera och anordna

dels en permanent utställning av översiktlig karaktär med uppgift att belysa den aktuella sociala verksamheten i Sverige och dess förutsättningar i olika avseenden,

dels tillfälliga utställningar av aktuellt social karaktär, begränsade till särskilda delar av det sociala området,

dels ock ambulerande utställningar av liknande uppläggning som de tillfälliga (vandringstställningar).

Den permanenta utställningen avses förlagd till Stockholm i anslutning till de lokaler, som må komma att upplåtas åt institutet för social upplysning. Till lokalfrågan återkommer kommittén i sjunde kapitlet.

Tillfälliga utställningar tänkes anordnade såväl i institutionsbyggnaden som i lämpliga lokaler på större orter utanför Stockholm.

Vandringstställningarna avses slutligen planerade för en i princip allmän visning ute i landet.

Organiserandet av denna verksamhet föreslås — på sätt kommittén tidigare antytt — ankomma på en särskild *utställningsavdelning* inom den berörda institutionen. För utställningarnas tekniska utförande avses härför utrustade enskilda företag kunna anlitas.

Femte kapitlet

ALLMÄN SOCIAL UPPLYSNINGSVERKSAMHET

I kommitténs direktiv har uttalats, att det vore angeläget att pröva, huruvida icke en för allmänheten liksom för mera speciellt intresserade avpassad informationstjänst i sociala frågor borde kunna anordnas i direkt anslutning till ett »socialmuseum». Det har alltså legat inom ramen för utredningsuppdraget att behandla även andra former för social upplysning än film- och utställningsverksamhet, och kommittén har ansett sig böra göra detta i syfte att skapa förutsättningar i framtiden för en ändamålsenligt och effektivt bedriven social information.

Denna »informationstjänst» bör enligt kommitténs mening inte underordnas utställningsverksamheten. Det har i stället synt naturligt, att det föreslagna institutet bedriver information

i skrift och tal samt insamlar behövt sakmaterial genom en särskild detalj, sidoställd med de förut behandlade film- och utställningsavdelningarna, i fortsättningen benämnd *publicitetsavdelningen*.

Den följande diskussionen syftar inte till att ge riktlinjer för de här ifrågakommande upplysningsmedlens formgivning; denna bör med förtroende överlämnas åt den i det individuella fallet anlitate expertisen. Uppgiften blir att ge vederhäftiga upplysningar en populär och slagkraftig framställning i ord och bild. En stor fond av samlad erfarenhet finns här att utnyttja. Kommittén har inriktat sig på att behandla frågan, hur de informationsmöjligheter som redan finns skall kunna samordnas och utnyttjas på bästa sätt.

Förhållandet till statens upplysningsbyrå.

Den information, som enligt kommitténs mening bör bedrivas vid publicitetsavdelningen, sammanfaller till vissa delar med den nuvarande verksamheten vid statens upplysningsbyrå. Denna är ett krisorgan, som är avsett att avvecklas, så snart förhållandena medger detta. Starka skäl talar för att en dylik avveckling sker i samband med inrättandet av ett institut för social upplysning. Ett sådant förfaringsätt skulle finna visst stöd i det förhållandet, att

1948 års riksdag i skrivelse (nr 332) till Kungl. Maj:t anhållit om en översyn av formerna för upplysningsverksamheten i folkhushållningsfrågor m. m. Riksdagens revisorer hade i sin berättelse för budgetåret 1946/47 förordat en sådan översyn, vilket tillstyrktes av statsutskottet. Hösten 1948 har också en utredningsman tillkallats för att göra den av riksdagen begärda granskningen. Utredningsmannen (chefredaktören Frans Severin) har i avgivet yttrande

den 20 november 1948 förordat, att ställningstagande till statens upplysningsbyrås verksamhet lämpligen syns böra anstå i avvaktan på kommitténs för social upplysning betänkande och förslag.

Det bör vidare nämnas, att statens upplysningsbyrå i en promemoria den 15 januari 1948 i anledning av statsrevisorernas berörda yttrande har ifrågasatt, huruvida inte en översyn av den nuvarande formen för upplysningsverksamheten i folkhushållningsfrågor borde företas i samband med en prövning av den statliga informationsverksamheten i stort. Byrån hänvisade därvid till kommitténs för social upplysning utredningsarbete och erinrade vidare om de framställningar, som gjorts dels av riksdagen i vissa sammanhang med krav på statlig medverkan i upplysningsarbete, dels av skolöverstyrelsen samt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen om anslag för att var för sig anställa särskild person för handläggning av publicitetsfrågor. Med hänsyn till vad som anförts har kommittén ansett sig oförhindrad att inbegripa verksamheten vid statens upplysningsbyrå i sina förslag. Det har därför ansetts lämpligt att här infoga en kortfattad redogörelse för byråns verksamhet.

När statens informationsstyrelse upphörde, förordnade Kungl. Maj:t genom beslut den 27 september 1945, att den verksamhet, som upprätthållits av styrelsens upplysningsavdelning, skulle fortsätta tills vidare under ledning av statens upplysningsbyrå. Denna placerades som en fristående byrå i statens priskontrollnämnd, sorterande direkt under ordföranden.

Upplysningsbyrån upprätthåller en rätt omfattande *artikeltjänst*. Under 1948 utsändes till tidningarna sammanlagt ca 200 artiklar. Dessa behandlade vitt skilda ämnen och ingick som ett led i statlig eller statsunderstödd upplysnings- och propagandaverksamhet. Erfarenheten har visat, att det ur flera synpunkter är praktiskt att artikeltjänsten icke är splittrad utan samlad på ett ställe.

För pressens orientering har vidare anordnats *presskonferenser*, huvudsakligen för stockholmspressen.

Upplysningsbyrån har en omfattande *klipp-tjänst*. Samtliga landets tidningar genomgås varje dag. Därvid klipps ledare, artiklar, intervjuer, reportage etc., som är av intresse för olika grenar av statsförvaltningen. Pressklippen, som regelbundet tillhandahålls ett stort antal institutioner inom den centrala statsförvaltningen, utsänds dagligen, varför de äger aktualitet för mottagaren. Utrikesdepartementets pressbyrå erhåller ledande artiklar i utrikespolitiska ämnen, vilka användes för en stencilerad pressöversikt, sammanställd på pressbyrå.

Antalet distribuerade klipp under 1948 utgjorde ca 78 400.

Upplysningsbyrån utger tidskriften *»Från departement och nämnder»*, som utkommer med 24 nummer om året. Den har nu en upplaga på ca 9 700 ex., varav ca 3 000 går till betalande prenumeranter inom näringsliv, fackorganisationer, den kommunala verksamheten osv. För prenumeration och lösnummer har under budgetåret 1946/47 influtit ca 18 000 kr. och 1947/48 ca 21 500 kr. Friexemplaren går till departementen, centrala ämbetsverk, riksdagen, centrala och lokala krisorgan etc. Tidskriften innehåller redogörelser för statliga åtgärder av olika slag, främst på de ekonomiska och sociala områdena. Vidare lämnas orienterande uppgifter om förvaltningens organisation och arbetssätt. Sammanfattningar ges av statens offentliga utredningar. För de utförligare bidragen svarar namngivna författare inom statsförvaltningen. I samarbete med utrikesdepartementet publiceras handelsavtal med tillhörande varulistor.

Upplysningsbyrån handlägger ärenden rörande den s. k. *krisannonseringen*. Till grund för denna ligger en särskild tidsningslista. Denna har blivit normgivande även för annan statlig annonsering. Krisannonseringen uppgick under 1948 till netto 860 000 kr. Den av tidningarna beviljade rabatten utgjorde 337 000 kr.

Ett 30-tal tidningar erhåller till självkostnadspris en med gällande kuponger illustrerad *ransoneringskalender* i matris. De övriga tidningarna erhåller utan kostnad ransoneringskalendern i tabellform.

Betydelsefulla arbetsuppgifter har pålagts byrån genom olika *statliga kampanjer*. Sålunda medverkade byrån i finansdepartementets båda propagandakampanjer för bättre deklarationsmoral, för vilka riksdagen beviljade anslag på 140 000 resp. 100 000 kr. Upplysningsbyrån har liksom biträdd finansdepartementet vid upplysningsverksamheten rörande källskatten.

Bl. a. trycktes och distribuerades två broschyrer, varjämte byrån förmedlade kontakten med press och radio. För denna upplysningsverksamhet hade riksdagen beviljat ett anslag på 160 000 kr.

På framställning från bränslekommissionen uppdrog upplysningsbyråns riktlinjerna till en propaganda för ökad sparsamhet med trä. Denna leddes av byrån och kommissionen gemensamt. Sedermera organiserades en kampanj för att skaffa ytterligare arbetskraft till vedhuggningen i skogen. Upplysningsbyråns har i samråd med bränslekommissionen lett en landsomfattande propaganda för sparsamhet med papper och insamling av pappersavfall. För denna propaganda ställde Kungl. Maj:t till förfogande dels ett anslag på 100 000 kr. 1946, dels ett anslag på 30 000 kr. 1947. Propagandan bedrevs i samarbete med ett flertal organisationer. För ändamålet infördes annonser i pressen och anslag för affärerna trycktes, varjämte papperssparråd utsändes till handelsarbetarna. Även radion lämnade sin medverkan. Livsmedelskommissionen och upplysningsbyråns har gemensamt planlagt och genomfört en kampanj för ökad lojalitet mot ransoneringarna under motto »Vi dela lika». I denna kampanj, för vilken lämnats ett anslag på 100 000 kr., använde man sig av annonser, trycksaker, presspublicitet, film och radio.

Byråns har även biträtt ungdomsberedskapen i dess propaganda bland Sveriges ungdom för insamlingar av olika slag. Slutligen har upplysningsbyråns konsulterats i andra frågor, som påkallat upplysningsverksamhet bland allmänheten.

Både från personer inom landet och i utlandet kommer till upplysningsbyråns skriftliga *förfrågningar* rörande olika sidor av svenskt samhällsliv. Dessa frågor besvaras antingen av byråns direkt eller överlämnas för besvarande till vederbörande myndighet.

Upplysningsbyråns är representerad i *samarbetskommittén för ekonomisk upplysning*, till vilken nuvarande statsrådet

Karin Kock på sin tid tog initiativet. Övriga medlemmar i kommittén är postsparbanken, sparfrämjandet, bankföreningen, försäkringsföreningen och kooperativa förbundet. Kommittén har anordnat kurser och utställningar samt verkställt utredningar, bl. a. en om ungdomens ekonomiska fostran, vilken på sin tid tillställdes 1940 års skolutredning. Samarbete har upprätthållits med folkrörelsernas sparkampanj.

Det kan i detta sammanhang vara anledning att påpeka, att verksamheten vid byråns bygger på en nära tioårig erfarenhet av statlig upplysning. En mängd kontakter har knutits med såväl offentliga som enskilda institutioner. Resultatet har blivit en i sitt slag betydande informationsverksamhet, som inte bör läggas ned utan prövning av vad som är lämpligt att behålla för framtiden. Att söka utnyttja byråns erfarenheter och kontakter också i fortsättningen synes ändamålsenligt.

Enligt kommitténs mening bör vissa i det följande närmare angivna delar av statens upplysningsbyråns verksamhet i princip uppehållas. Verkställandet av ifrågavarande uppgifter bör vid en framtida avveckling av byråns övergå till andra organ. Härvid bör en publicitetsavdelning vid det av kommittén föreslagna institutet för social upplysning främst komma i fråga. En del av byråns uppgifter torde emellertid, i enlighet med statsrevisorernas påpekanden, kunna ombesörjas av kris-kommissionernas press- och upplysningsorgan, så länge dessa består.

Samverkan med pressen.

För de socialupplysande institutionerna är det givetvis av största betydelse att upprätthålla tillfredsställande kontakt med pressen. Institutet bör sålunda dels stå pressen till tjänst, när denna önskar sociala informationer av något slag, dels med pressens hjälp förmedla upplysningar till allmänheten.

Informationstjänst åt dagspressen.

Enligt senast tillgängliga upplysningar finns i vårt land 239 dagstidningar med 254 editioner och en sammanlagd nettoppplaga på ca 3¼ milj. ex. Av den totala nettoppplagan kommer 1 512 000 ex. per utgivningsdag på tidningar utgivna i Stockholm, Göteborg och Malmö (storstadspressen) och 1 723 000 på övriga dagstidningar. Nyhetsförmedlingen till tidningarna

handhas främst av *Tidningarnas Telegrambyrå*, som helt ägs av den svenska pressen. TT betjänar 165 tidningsföretag, som utger 219 tidningar. TT handhar även nyhetsförmedlingen via radio, för vilken uppgift en särskild byrå finns inom TT.

Vid sidan av TT arbetar några *enskilda nyhetsbyråer*, av vilka följande förtjänar att nämnas. Ett antal större landsortstidningar äger Pressens reportagebyrå (»Press»), som för sina kunders räkning gör verkreportage i Stockholm samt nyhetsreportage. Den socialdemokratiska pressen har en kompletterande nyhetstjänst genom A-pressens stockholmsredaktion. Även högerpressen har en egen nyhetsbyrå för sina tidningar (Högerpressens nyhetsbyrå). Vidare kan nämnas LO:s presstjänst, som distribuerar nyhetsmaterial från landsorganisationen och till denna anslutna förbund och därjämte utsänder artiklar i fackliga och sociala frågor.

Vid bedömandet av frågan, i vilken utsträckning institutets publicitetsavdelning kan väntas få förfrågningar från pressen, bör först några allmänna reservationer göras. Vad *stockholmspressen* beträffar är huvudvikten vid redigeringen lagd på nyhets- och aktualitetstjänst. Först om ett socialt upplysningsmaterial har nyhetsvärde, kan det väntas få nämnvärt utrymme i denna press. Då samtliga stockholmstidningar är väl rustade med kvalificerade medarbetare och besitter goda möjligheter att vända sig direkt till de i Stockholm befintliga sociala institutionerna, finns det knappast anledning anta, att stockholmspressen i någon större utsträckning kommer att vända sig till institutet för att erhålla dylikt material. Det bör för övrigt betonas, att institutet ingalunda skall ha till uppgift att ersätta de sociala institutionerna som informationskälla för pressen; denna har självfallet full frihet att ta direkta kontakter med berörda organ.

Vad *landsortspresen* angår har den som regel mindre redaktionella resurser att falla tillbaka på. Å andra sidan har landsortstidningarna goda möjlig-

heter att hos erfarna och kunniga kommunalmän inhämta lokala upplysningar i sociala frågor, och det lokala materialet är det bärande för ortstidningarna. Många landsortstidningar har dessutom antingen egen redaktion eller korrespondent i Stockholm, som gör specialreportage, när så erfordras. De nyhetsbyråer, som arbetar vid sidan om TT, står även till förfogande för specialreportage. Med hänsyn till dessa omständigheter får man kanske räkna med att landsortspresen endast i begränsad omfattning kommer att vända sig till institutet för att erhålla upplysningar i sociala frågor.

Dessa allmänna erinringar angående institutets ställning som informationskälla för pressen får dock inte skymma blicken för att institutet kan vara tidningarna till gagn i vissa sammanhang. Tidningarna behöver »bakgrundskunskap» för större reportageartiklar. Då exempelvis en journalist hänvänder sig direkt till personer på ansvariga poster, måste det förutsättas, att han först skaffat sig de upplysningar, som står att få ur tillgängliga källor, och här kan institutet bli av värde. Det kan i framtiden visa sig, att såväl huvudstadstidningarna som landsortspresens korrespondenter i Stockholm med fördel kan utnyttja visst arkivmaterial. Vidare vågar man förmoda, att hela pressen skulle ha motsvarande nytta av ett socialt kortsystem som av t. ex. utrikespolitiska institutets kalenderium (se sid. 138—139).

Aktiv presstjänst.

Huvudvikten i avdelningens kontakt med pressen måste läggas på att beirra en aktiv presstjänst, d. v. s. förmedla sådant material i sociala frågor till tidningar och tidskrifter, vilket kan vara av värde ur publicistisk synpunkt.

Vad först nyhetstjänsten beträffar, får dock förutskickas, att densamma i allt väsentligt liksom hittills kommer att omhänderhas av Tidningarnas Telegrambyrå. TT har för insamling av nyhetsmaterial ett nät av korrespondenter över hela landet i förening med daglig bevakning av ärendena i departementen och de statliga förvaltningsorganen. För snabbheten i distributionen av TT:s nyheter är väl sörjt. 128 teleprinteranläggningar finns installerade ute på tidningarna. Tidningar, som icke har teleprinter, har regelbunden telefonmottagning från TT.

För institutet är TT:s verkreportage och riksdagsreferat av särskilt intresse, då de ger möjlighet att ständigt följa de sociala ärendenas behandling i olika instanser. Avdelningen bör därför träffa överenskommelse med TT om att få tillgång till detta nyhetsmaterial. Då TT:s verkreportage av journalistiska skäl måste göras mycket kortfattat, finns anledning för publicitetsavdelningen att bedriva en kompletterande artikeltjänst med tonvikt på det sociala aktualitetsreportaget.

Dagspressen.

Av hittillsvarande artikeltjänst har den erfarenheten gjorts, att tidningarna inte bara intresserar sig för »lätare» saker. Aktuella artiklar inom det sociala området har mycket stort publicitetsvärde; undersökningar, som på sin tid företogs av informationsstyrelsen, visade, att upp till 75 procent av tidningarna använde det av styrelsen förmedlade materialet. Socialt material ger dessutom icke sällan uppslag till artiklar och reportage av tidningarnas egna medarbetare.

Kommittén anser önskvärt, att myndigheterna i fortsättningen mer än hittills intresserar sig för publicitetstjänsten. Området är emellertid så stort, att

det behövs insatser såväl av ett centralt socialupplysningsinstitut som av de olika förvaltningsorganen. Då man ej kan räkna med att myndigheterna i regel skall ha tjänstemän med journalistisk erfarenhet eller inriktning, kan det vara lämpligt, att artiklar vid behov utredigeras centralt av publicitetsavdelningen på grundval av verkens manuskript eller promemorior. Avdelningen måste ha kontaktmän på olika håll, som kan införskaffa material och hålla den å jour med vad som händer och sker på det sociala området.

Intervjuer i aktuella sociala frågor har goda utsikter att få vidsträckt publicitet i pressen. Intervjuerna kan kompletteras med sociala reportage, varvid förutsätts, att sådana kan göras även utanför Stockholm.

Tidskrifter för sociala frågor innehåller ibland uppsatser och sammanställningar, som efter sammandrag och bearbetning mycket väl kan sändas ut som korta artiklar. Nyutkomna broschyrer och skrifter rörande socialvården bör tillställas tidningarna, helst tillsammans med en kort och gärna illustrerad anmälan.

Vid utredigeringen av artikelmateriale till dagspressen måste tillses, att detta sker i en för tidningarna lämpad form beträffande urval, längd och rubriksättning. Aktualitetskravet måste framför allt tillgodoses. Då olika tidningar ofta har behov av olikartat material, får artikeltjänsten ej alltid tänkas innebära massutsändning av enhetliga artiklar utan bör göras mera nyanterad. Vid bildmaterialet måste fästas stor vikt, även om en bildtjänst till pressen är förenad med rätt stora kostnader.

Vad angår *distributionen* av artiklar till pressen, förtjänar följande framhållas. Enligt statsrevisorernas tidigare berörda uttalande skulle krisorganens

artikeldistribution, i den mån den icke ombesörjes genom Tidningarnas Telegrambyrå, kunna omhänderhas av de olika kommissionerna själva och icke av statens upplysningsbyrå. TT distribuerar emellertid inte artiklar av här åsyftat slag till pressen. Besparingskäl synes å andra sidan tala för att myndigheternas artiklar till pressen distribueras centralt. Det rör sig här om över 200 tidningar. Det är därför lämpligt att för distributionen till dem använda adresseringsmaskin, och det skulle då vara föga rationellt om varje myndighet själv sände ut sina artiklar. Genom en planmässig centraliserad distribution kan man också på mest tillfredsställande sätt tillgodose tidningarnas behov.

Med hänsyn till vad som anförts föreslår kommittén, att den vid statens upplysningsbyrå bedrivna artikeltjänsten flyttas till institutet för social upplysning och utvidgas i mån av vunnen erfarenhet.

Veckopress och tidskrifter.

I det föregående har talats om dagspressen. Något bör sägas även om veckotidningar och tidskrifter såsom förmedlare av social upplysning. Antalet till svenska tidningsutgivareföreningens veckotidningssektion (»Vectu») anslutna *veckotidningar* utgör 32 med en sammanlagd upplaga av 3 825 000 ex. Därutöver utges bl. a. Vi, Jordbrukarnas föreningsblad och Ica-Kuriren med betydande upplagor. Några veckotidningar har uteslutande karaktären av förströelseläsning. Att man där skall få något större utrymme för behandling av sociala problem annat än i undantagsfall kan knappast förväntas. Andra veckotidningar ägnar redan nu regelbundet uppmärksamhet åt sociala problem men endast i form av originalartiklar. Samarbetet med dem får där-

för främst bestå i att stå till tjänst med det grundmaterial till sociala reportage eller artiklar, vilket avdelningen kan disponera eller införskaffa.

Ett flertal *tidskrifter*, som lägger stor vikt vid de sociala frågorna, skulle utan tvivel vara intresserade av samarbete med publicitetsavdelningen. Särskilt bör framhållas vikten av samverkan med två grupper av tidskrifter, nämligen *fackförbundspressen* och *personaltidningarna*. De till landsorganisationen anslutna fackförbunden utger ca 40 tidskrifter med en sammanlagd upplaga av 1,3 milj. ex. De tre största har en upplaga på respektive 200 000, 115 000 och 90 000 ex. Då de sociala frågorna ägnas stort utrymme i dessa tidskrifter, bör ett samarbete mellan dem och institutet bli av värde för bägge parter. Detta gäller även de personaltidningar, som numera finns vid praktiskt taget alla större företag.

Pressresor m. m.

I den aktiva presstjänsten ingår sådana arrangemang, varigenom tidningarna själva animeras till reportage. Ett värdefullt medel är därvid pressresor, som enligt vad erfarenheten visat är mycket uppskattade och ger god publicitet. Pressresor bör arrangeras för att ge tidningarnas medarbetare tillfälle att studera dels olika sociala förhållanden i en trakt eller en ort, dels skilda sociala institutioner.

Vid enstaka tillfällen kan även *presskonferenser* tänkas förekomma. När de sociala ämbetsverken själva anordnar sådana, bör publicitetsavdelningen kunna lämna erforderligt biträde med arrangemangen härför.

Utlandspressen.

Även om avdelningens verksamhet närmast tar sikte på svensk press, torde det vara anledning att ägna uppmärk-

samhet också åt den utländska. När så befinns lämpligt, bör kontakt sökas med utrikesdepartementets pressbyrå, så att utländska korrespondenter inbjuds att följa med på pressresor och därigenom kan vinna närmare kännedom om olika sidor av svenskt socialt liv. Mycket kan uppnås genom kontinuerlig kontakt med Svensk-amerikanska nyhetsbyrån och Svensk-internationala pressbyrån. Dessa kan efter bearbetning använda det pressmaterial, som avdelningen sänder till de svenska tidningarna, men många gånger torde också originalartiklar kunna publiceras i utländska facktidsskrifter. Berörda pressbyråer beställer också specialartiklar för utländska tidningar. Då intresset i utlandet för svenska sociala förhållanden är stort, torde en vidsträckt publicitet kunna vinnas, om ifrågasvarande artikeltjänst bedrivs effektivt och byråerna undan för undan tillförs material.

1946 års sakkunniga för upplysningsverksamheten i utlandet har rekommenderat, att utarbetandet av artiklar för utlandspressen eller i varje fall ansvaret härför i möjligaste mån centraliseras till svenska institutet. Det material, som det sociala upplysningsorganets publicitetsavdelning insamlat och redigerat för svenska tidningar och tidskrifter, torde emellertid böra bearbetas för utländsk press av de ovan nämnda pressbyråerna. Då det gäller att förse dem med material på bästa sätt, är det av vikt att publicitetsavdelningen tar kontakt med svenska institutet.

Pressklipp-tjänst.

Det är av stort värde för de offentliga organen att snabbt få kännedom om pressens kommentarer till olika sociala åtgärder och förhållanden. I

önskvärd utsträckning är detta möjligt, endast om aktuella pressklipp tillhandahålls. Behovet av en pressklipp-tjänst måste anses dokumenterat.

Statens upplysningsbyrå bedriver en ganska omfattande service på området; alla sociala myndigheter erhåller emellertid inte klipp från byrån. Statsrevisorerna har i sitt tidigare berörda yttrande ifrågasatt, huruvida inte denna pressklipp-tjänst skulle kunna inskränkas till att avse endast huvudstadspressen och de större landsortstidningarna. Häremot har upplysningsbyrån i sin promemoria angående statsrevisorernas yttrande anfört följande.

Prenumeration på ett ex. av varje svensk dagstidning eller tidning av dagstidningskaraktär drar en kostnad av cirka 4 000 kr. Då det emellertid för tidningsgranskningen är nödvändigt med dubletter på ett antal tidningar kommer prenumerationssiffran att stiga till närmare 5 000 kr. För byråns del har denna fråga lösts så, att byrån enligt justitiedepartementets beslut erhåller tryckfrihetsombudens granskningsexemplar utan kostnad. Byråns prenumerationskonto kan därför begränsas till omkring 800 kr. Skulle varje krisorgan eller annan myndighet, som erhåller byråns klipp, själv prenumerera bleve kostnaderna helt andra. Därtill kommer att särskild personal skulle behöva avdelas för granskningen av de över 200 tidningar, som det rör sig om.

Revisorerna ifrågasätta, om icke klipp-tjänsten skulle kunna inskränkas. Detta låter sig icke göra för såvitt den skall fylla sin uppgift att ge vederbörande krisorgan eller myndighet en snabb och fullständig bild av opinionen sådan den återspeglas i *hela* svenska pressen. En begränsning har dock redan vidtagits därigenom, att byrån icke ansett sig kunna helt tillmötesgå alla framställningar från statliga myndigheter eller utredningskommittéer om att erhålla tidningsklipp. Det är tydligt att det inom statsförvaltningen föreligger ett betydligt större behov av kvalificerad genomgång av pressen än som svarar mot byråns resurser.

Enligt kommitténs åsikt bör publicitetsavdelningen vid en eventuell avveckling av statens upplysningsbyrå bedriva pressklipp-tjänst inte bara för de sociala förvaltningsorganens räk-

ning; myndigheternas behov av aktuella klipp är stort överlag. Det bör beaktas, att klippverksamheten skulle vara institutet självt till gagn inte endast med hänsyn till de pressuttalanden, som berör dess eget arbete. Pressklippen skulle också ge upplysning om värdet och omfattningen av den sociala informationen i pressen som helhet, om vilka ämnesområden, som blivit mer eller mindre väl täckta av tidningar av olika karaktär och politisk färg under en viss tidsperiod etc. Institutet bör vidare upprätta ett arkiv av tidningsklipp.

Kommittén förordar sålunda, att om statens upplysningsbyrå i framtiden avvecklas, klippverksamheten med utnyttjande av tryckfrihetsombudens tidningsexemplar icke läggs ned utan överflyttas till socialupplysningsinstitutets publicitetsavdelning och undan för undan utvidgas, så att myndigheter-

nas behov av aktuella pressklipp kan tillfredsställas. Det bör därvid åligga avdelningen att uppehålla kontakt med andra statliga organ, som eventuellt bedriver klippverksamhet, så att dubbelarbete undviks. I den mån alla önskingar att erhålla pressklipp inte kan tillfredsställas, bör institutet tillgodose de sociala myndigheternas behov i första hand.

Annonsering.

Annonsering i sociala frågor anser kommittén böra ifrågakomma huvudsakligen som inslag i upplysningskampanjer eller då man vill koncentrera informationen till en kort period, eventuellt i samband med att nya socialreformer genomförs eller viktigare nya lagar stiftas. Det sociala upplysningsorganet skall dessutom kunna annonsera om sin egen verksamhet och sitt upplysningsmaterial.

Socialupplysning i radio.

För Radiotjänsts hittillsvarande, mycket betydelsefulla sociala upplysningsverksamhet har redogjorts i *Bilaga 1*. Därvid citerades ett uttalande av Radiotjänst om nödvändigheten att utforma sociala program på sådant sätt, att lyssnarintresset uppehålls och att programarrangören i detta syfte får en viss rörelsefrihet i förhållande till den instruktiva och informativa faktorn. Detta har sin tillämpning på samarbetet mellan Radiotjänst och alla de institutioner och organ, som är intresserade av social upplysningsverksamhet.

Radiotjänst har i detta sammanhang även framhållit, att detta samarbete hittills i alltför hög grad har bestått exempelvis i att statliga myndigheter enträget vädjat om uppläsning av paroller och maningar, kungörelser och meddelanden, vilka Radiotjänst ofta funnit direkt ägnade att undergräva det »intresse för rundradion» som Radiotjänst enligt koncessionen med Kungl.

Maj:t har som en av sina främsta uppgifter att vidmakthålla. I alltför liten utsträckning har statliga och kommunala organ inriktat sig på att till Radiotjänst förmedla detaljrika och stimulerande uppslag till program på det sociala området. Det har också alltför ofta hänt, att de ansträngningar, som Radiotjänst själv gjort för att efter egna uppslag utforma sociala program, försvärats genom att prestige- och rangordningsskäl uppbådats från de berörda institutionernas sida. Givet är att ett visst ansvar för bristerna i samarbetet också återfaller på Radiotjänst, men det är synnerligen önskvärt, att den förskjutning i riktning mot ett friare och mera journalistiskt betraktelsesätt från myndigheternas sida gentemot radion, som under senare år kunnat konstateras, fullföljs genom konkreta åtgärder.

Med avseende på den fortsatta sociala programverksamheten har Radiotjänst vidare meddelat kommittén att de löpande, direkt instruktiva programmen kommer att bibehållas och att man givetvis är beredd att ta upp och

behandla andra aktuella sociala problemställningar, när detta kan ske i en radiomässig form. På en av kommittén till Radiotjänst ställd förfrågan, om det finns utsikter att bereda utrymme i radioprogrammet för en »social kvart», förslagsvis regelbundet återkommande på söndagsmorgnarna, har Radiotjänst svarat, att det för närvarande inte är möjligt att ställa en sådan tid till förfogande. Förutsättningen för nya program av social karaktär vore vidare, att dessa utformades på sådant sätt, att de väckte lyssnarnas intresse och att uppslag och material ställdes till förfogande från sociala myndigheters sida för bearbetning. I sådana programpunkter borde det finnas möjlighet att ur olika synpunkter belysa skilda områden av vårt sociala liv och ge upplysning om åtgärder och målsättningar. Däremot kunde det inte bli fråga om specialprogram enbart för dem, som arbetade inom socialvården.

Kommittén delar Radiotjänsts principiella syn på uppläggningsen av sociala program i radio. Radions främsta uppgift inom den sociala upplysningsverksamheten synes med nuvarande programresurser vara att *väcka intresse för olika frågor*. För den som blivit intresserad och vill veta mer i ett ämne måste lämpliga och mera utförliga tryckalster finnas lätt tillgängliga. Ifrågavarande radioprogram bör därför ej belastas med onödiga detaljer, som lekmannen ändå ej kommer ihåg, utan göras så underhållande och intresseväckande som möjligt; de skall uppläggas med tanke på hela den radiolyssnande allmänheten.

Enligt kommitténs mening är det ett trängande önskemål, att större utrymme i radion bereds åt sociala frågor. Ehuru kommittén är medveten om att radions första uppgift är att skänka lyssnarna god underhållning och att

det vid sidan av de socialt orienterande ämnena finns många andra motiv, som konkurrerar om utrymmet i radions upplysningsverksamhet, kan den dock inte frigöra sig från intrycket att sociala frågor som helhet sett fortfarande ägnas ett i förhållande till sin vikt alltför litet utrymme i radioprogrammen.

Då det gäller att åstadkomma en ändring härvidlag, bör emellertid huvudvikten ej läggas vid att utöka tiden för vare sig direkt information i sociala frågor eller andra sociala specialprogram. Bättre är om social upplysning i större utsträckning än hittills bereds utrymme i program av reportage- eller krönikekaraktär och liknande. Detta vore även värdefullt med tanke på att de sociala problemen hittills i alltför stor utsträckning har behandlats isolerade; en klar förbättring har dock kunnat iaktas på senare tid i detta avseende.

Publicitetsavdelningens uppgift i fråga om socialupplysningen i radio blir att hålla kontakt med Radiotjänst, då det gäller uppläggningsen av program med socialt innehåll och att vid behov medverka vid deras utformning. Avdelningen kan tänkas ta initiativ till föredrag, intervjuer, diskussioner, reportage, krönikor m. m. i sociala ämnen i radio. Den bör härvid ge hänvisningar till lämpliga personer och institutioner, den kan tillhandahålla Radiotjänst visst material och kan själv tänkas tjänstgöra som informationskälla i vissa fall.

Om och när *dubbelprogram* kommer till stånd, åligger det publicitetsavdelningen att i samverkan med Radiotjänst söka ordna så, att behovet av upplysning på det viktiga sociala området blir tillgodosett och de utomordentliga möjligheterna att nå kontakt med allmänheten genom radio utnyttjas till fullo.

Framställning och distribution av trycksaker

Användningen av olika slag av trycksaker inom den nuvarande sociala upplysningsverksamheten har översiktligt redovisats i *Bilaga 1* under de olika där behandlade institutionerna. I fortsättningen kommer endast en del exemplifieringar att göras. Erfarenheten visar, att alla typer av trycksaker behövs i en omfattande och långsiktig upplysningsverksamhet. De olika typerna kompletterar varandra, ty de har i stor utsträckning olika funktioner att fylla. Affischen är sålunda ett renodlat medel att väcka folks intresse, att rikta uppmärksamheten på något, medan broschyrer, tidskrifter och naturligtvis främst böcker har till uppgift att tillfredsställa detta intresse och mer eller mindre ingående redogöra för ett ämne. Vilken typ, som passar bäst i det enskilda fallet, kan naturligtvis inte avgöras generellt. Det beror på ämnet och det uppställda målet, vilken samhällsgrupp man vill nå kontakt med, hur man skall kunna fånga dess intresse och nå den distributionsmässigt och vidare på möjligheten av samverkan med andra uttrycksmedel o. s. v. Sådana spörsmål måste alltid bli föremål för avvägning, innan de praktiska besluten fattas. Av största vikt blir här ett intimt samråd mellan publicitetsavdelningen och vederbörande myndighet samt andra intresserade institutioner. Härigenom kan också en önskvärd samordning av publikationsverksamheten åstadkommas.

Tidskriften »Från departement och nämnder».

Institutet bör vid en avveckling av statens upplysningsbyrå överta utgivandet av tidskriften »Från departement och nämnder», som även gett utrymme

åt sociala frågor. Tidskriften har visat sig värdefull både för statsförvaltningen och det enskilda näringslivet, vilket förklarar, att tidskriften kunnat få så pass många betalande prenumeranter som fallet är. Däri införda artiklar återges ofta av dagspressen. Betydelsen av tidskriftens spridning i vida kretsar torde mer än väl uppväga den jämförelsevis ringa nettokostnad, som dess utgivande åsamkar statsverket. Det bör också framhållas, att tidskriftens publicitetsvärde är alldeles oberoende av om delar av dess innehåll återfinns även i andra statligt utgivna publikationer av mera speciell och mindre populär uppläggning än »Från departement och nämnder» och med betydligt mindre upplagor än denna. Samtliga frågor om tidskriftens redaktionella utformning måste hänskjutas till institutets bedömande.

Böcker.

Publicitetsavdelningen bör beredas tillfälle att utge böcker i sociala ämnen då så anses lämpligt. Framgångsrika försök i denna riktning har tidigare gjorts av myndigheter, t. ex. socialstyrelsens översikt »Sociallagstiftning och socialt arbete i Sverige». I enlighet med de allmänna riktlinjerna för institutets verksamhet bör främst sådana böcker ifrågakomma, som avser att ge populär social upplysning och är lämpliga att användas inom folkbildningsarbetet. I den mån det kan anses önskvärt att ge ut publikationer med speciell tanke på t. ex. kommunalmän eller andra mera kvalificerade skrifter, som berör förvaltningen, bör avdelningens kontakt med nämnden för utgivande av förvaltningsrättsliga publikationer. Förlagsverksamheten bör alltid äga

rum i samarbete med olika intresserade institutioner, och böckerna bör försäljas till lågt pris. När så är lämpligt, kan avdelningen stå enskilda förlag till tjänst och samverka med dem, då det gäller att utge skrifter i sociala ämnen.

Ströskrifter.

Det råder allmän enighet om att det föreligger stort behov av populära och prisbilliga broschyrer på det sociala området. En effektiv publikationsverksamhet skulle kunna göra avsevärda insatser för att sprida social kunskap. Detta förutsätter emellertid dels att man åstadkommer bra broschyrer, som är utformade med hänsyn till de moderna läsvanorna och därför kan väcka allmänhetens intresse, dels att man får en verkligt omfattande spridning av dem.

Ämnen, typer och utförande.

Ströskrifter har, i stort sett med framgång, utgetts av de flesta institutioner, som sysslar med socialupplysning, även om de inte alltid varit idealiskt utformade och fått önskvärd spridning eller varit särskilt billiga. Erfarenheten säger, att broschyrer, avpassade efter den stora allmänhetens förutsättningar, behövs över hela det sociala fältet. De kan utarbetas i anslutning till viktigare reformer, men det finns också behov av kortfattade allmänna översikter av olika samhällsfrågor. Kommittén förutsätter, att publicitetsavdelningen inte kommer att utge böcker i stor skala, men den bör i desto större utsträckning göra eller låta göra populära sammanfattningar i broschyrens form av viktigare socialvetenskaplig litteratur, såsom härför lämpade offentliga utredningar, akademiska avhandlingar eller andra kvalificerade skrifter. Institutets publicitetsavdel-

ning, som bl. a. bör ha till uppgift att i samverkan med olika intressenter utge broschyrer, får här ett rikt verksamhetsfält.

I pressdebatten har föreslagits, att varje hushåll årligen borde tillställas en populär »socialbroshyr», som skulle påvisa hjälpmöjligheter och olika slags gemensamhetsanordningar inom vederbörande kommuner eller församlingar. Därest en sådan publikation befinns önskvärd, kan publicitetsavdelningen utarbeta en allmängiltig broshyr eller tillhandahålla olika kommuner material, som dessa kompletterar med för vederbörande kommun speciella uppgifter och på lämpligt sätt sprider bland sina invånare.

Då det gäller frågan om vilka typer av ströskrifter, som bör komma till användning i olika fall, skall här bara några allmänna påpekanden göras.

Det kan i detta sammanhang vara av värde att ta del av riksgäldskontorets utredning angående utgivande av en upplysningsskrift för allmänheten om riksdagen (återgiven i bankoutskottets utlåtande nr 43 vid 1948 års riksdag). En publikation på 100 sidor skulle enligt kontoret inte kunna säljas mycket billigare än 2 kr. även om upplagan blev större än 2 000 ex. En så dyr skrift kunde ej delas ut gratis, och skulle den säljas, finge den icke önskad spridning. Ett häfte om 48 sidor i en upplaga av 100 000 ex. skulle kunna säljas för 35 öre enligt kontoret. Om publikationen såldes bl. a. med de olika folkrörelsernas hjälp, skulle den otvivelaktigt kunna få stor avsättning, och försäljningsintäkten skulle då täcka kostnaderna. Ett tredje alternativ vore att genom postverket till hushållen gratisdistribuera ett häfte om 20 sidor i en upplaga av 1,4 milj. ex. Detta skulle kräva ett anslag på omkring 115 000 kr. Slutligen kunde man tänka sig, att en artikel på 10 sidor om riksdagen skrevs i almanackan, varvid den enda kostnaden skulle bli författarhonoraret. Riksgäldskontoret förordade det andra alternativet samt avrådde från gratisdistribution dels av sparsamhetsskäl, dels med den motiveringen att en gratis utdelad ströskrift, såvida den icke berör något mycket aktuellt ämne, löper risken att ej bli läst av ett stort antal av dem som fått

skriften. En artikel i almanackan skulle bli billig och få en mycket stor spridning, men innehållet bleve måhända väl knappt. Det kan anmärkas, att riksgäldskontorets kostnadsberäkningar hunnit bli föråldrade i flera avseenden.

En upplysningsskrift måste lika väl som den affärsmässiga »direktreklamen» träffa rätt person eller grupp för att effekten skall bli den avsedda. Man anser vid t. ex. postsparbanken, att broschyren inte alltid är något effektivt upplysningsmedel, när man vänder sig till hela svenska folket. Däremot har olika organisationer och företag med framgång använt sig av broschyrer för att informera sina medlemmar respektive sin personal. »Läsprocenten» blir i sistnämnda fall högre, på grund av att det rör sig om begränsade och med avseende på det framförda budskapet enhetliga grupper. För att vinna framgång måste broschyren kunna vädja till ett påtagligt gemensamt intresse, och dess budskap kan vid distributionen förstärkas av en personlig kontakt. En broschyr kan också göras utförligare, om den i första hand riktar sig till en bestämd kategori.

För att man skall kunna nå den rätta kontakten med allmänheten är det nödvändigt, att ströskrifterna kännetecknas av ett intresseväckande framställningssätt och en tilltalande typografisk utstyrsel. För den skull måste ett direkt samarbete upprättas mellan reklamteknisk och journalistisk expertis å ena sidan och social sakkunskap å den andra. Synnerligen viktigt är att arbetena förses med lämpliga illustrationer, då man vänder sig till den breda allmänheten. I stället för tabeller och sedvanlig grafisk framställning bör bildstatistik komma till användning. I tryckeritekniska spörsmål bör publicitetsavdelningen samarbeta med statskontorets tryckeriexpedition.

Vissa broschyrer bör kunna utges i en särskild social och ekonomisk serie, som man kan prenumerera på. Det är angeläget att ströskrifterna omarbetas allt eftersom förändringar inträder, så att de ständigt är aktuella. Publikationerna bör därför ges ut i flera upplagor, vilkas storlek beräknas med ledning av efterfrågan.

Distributionsspörsmål.

Frågan om publicitetsavdelningen skall ta betalt för sina broschyrer eller ej är inte någon principalsak. De erfarenheter, som på olika håll gjorts av gratisdistribution av trycksaker till en vidare allmänhet, är emellertid ej alltid goda. Konkurrensen om den läsande publikens intresse är mycket skarp, och detta torde särskilt ha gått ut över gratisströskrifterna; i den mån de offentliga biblioteken inte kan tillgodose allmänhetens önskemål har man numera i betydande utsträckning råd att köpa den litteratur man vill läsa. Om en broschyr säljs till lågt pris, behöver detta knappast avhålla de intresserade från köp, men det innebär större sparsamhet med materialet och ger större säkerhet för att det kommer att läsas. Mycket talar för att man kan göra stora upplysningsinsatser även genom att sälja ströskrifterna, och då bör man knappast skänka bort dem. Institutets publikationsverksamhet bör på längre sikt kunna göras i viss mån självfinansierande. Å andra sidan måste emellertid en del av institutets upplysningsmaterial vara av sådan art, att det lämpligen bör tillhandahållas den för respektive frågor intresserade allmänheten utan kostnad.

Vid gratispridning av en publikation till hushållen blir distributionskostnaderna betydande. Effektivast är utsändning genom postverkets försorg såsom *grupporsband*, vilket numera

kostar 5 öre per exemplar (om högst 100 gram) vid en upplaga över 20 000. Enbart distributionen av en miljonupplaga går således på 50 000 kronor, vilket torde överstiga framställningskostnaden, när det rör sig om smärre trycksaker. En annan metod att massdistribuera en trycksak är att sända den som *tidningsbilaga*. Detta drar vanligen en kostnad av 2 öre per utsänt exemplar (under förutsättning, att bilagan ej väger mer än 25 gram). En del tidningar åtar sig emellertid ej sådan distribution, och den kan inte bli lika jämn som genom posten. Tidningsutgivareföreningen har vidare på förfrågan meddelat kommittén, att den rekommenderat tidningarna att inskränka utsändningen av bilagor eller att höja priset härpå, då denna verksamhet nu ofta är förlustbringande.

De betydande kostnader dessa metoder för massspridning medför framhåver klart vikten av att man i samarbete med olika härför lämpade institutioner söker förbilliga distributionen i de fall, då trycksaker anses böra tillhandahållas gratis. Endast någon enstaka gång och som led i större propagandakampanjer bör en broschyr, ett vikblad eller dylikt skickas ut till hushållen. Detta gäller framför allt sådana fall, då man vill ge speciella anvisningar i en allmängiltig fråga. Med hänsyn till framställningskostnaden måste en sådan ströskrift göras mycket kortfattad. Dess innehåll kan därför i princip inte skilja sig så mycket från ett pressmeddelande, vilket i och för sig motiverar återhållsamhet med gratisbroschyrer. Gratisutsändning av trycksaker till hushållen har förekommit särskilt i folkhushållningsfrågor, t. ex. angående bränsle- och elransoneringarna. Arbetsmarknadskommisionen har på denna väg distribuerat en folder i samband med en kampanj för deltidstjänst i hus-

ligt arbete och pensionsstyrelsen en broschyr om sin frivilliga försäkring.

Möjligheten att få gratispublikationer tillhandahållna på samtliga postkontor har utnyttjats av pensionsstyrelsen för att sprida upplysning om styrelsens frivilliga försäkring. Detta förfaringsätt lär inte medföra särskilda kostnader men synes huvudsakligen kunna ifrågakomma på sådana områden, där posten är direkt engagerad, t. ex. genom utbetalningar av folkpensioner och barnbidrag. Metoden torde emellertid inte vara särskilt effektiv, då trycksakerna ofta blir liggande outnyttjade.

En effektivare metod att distribuera vissa gratispublikationer synes vara att tillhandahålla dem tillsammans med förekommande blanketter, formulär o. dyl. I den mån ströskriften behandlar samma fråga, som blanketten avser, lär man kunna räkna med att den blir läst i stor utsträckning. En kort redogörelse för hur stat och kommun använder sina inkomster bör t. ex. kunna distribueras tillsammans med skattsedeln.

En redan flitigt anlita spridningsväg för trycksaker är att lokala verkställighetsorgan distribuerar publikationer, som berör vederbörande organs arbetsfält. Här bör främst försäljning komma i fråga. Centraler och stationer för mödra- och barnavård t. ex. bör även i fortsättningen tillhandahålla upplysningsskrifter rörande deras verksamhetsområde.

I syfte att ge ungdomar, som slutar skolan, vägledning beträffande utbildning och yrkesval, sexualfrågor osv., kan broschyrer distribueras genom skolorna. Ströskrifterna bör över huvud finnas tillgängliga vid undervisningsanstalter av olika slag. Broschyrer för nygifta kan tillhandahållas på pastorsexpeditionerna i samband med uttagning av lysning. De kan gälla dels

frågor om bosättning och hembildning, dels också äktenskapslagstiftningen, varom särskilda upplysningsåtgärder förordats av utredningen för hem- och familjefrågor i dess betänkande angående familjeliv och hemarbete (SOU 1947: 46).

Vid distributionen av trycksakerna är det som redan framhållits utomordentligt viktigt att få till stånd ett effektivt samarbete med olika organisationer och andra enskilda institutioner, t. ex. de större företag, som har särskilda personalavdelningar. Organisationerna får därvid i främsta rummet tänkas medverka var och en på sitt speciella ämnesområde. Det vore fördelaktigt, om de vid planeringen av en publikation utfäste sig att distribuera ett visst antal exemplar bland sina medlemmar. Publicitetsavdelningens broschyrer kan spridas vid organisationernas sammankomster och möten, de kan hållas tillgängliga på sjukkasornas och fackföreningarnas expeditioner etc.

Även om en broschyr i första hand riktar sig till en särskild kategori, är det naturligtvis önskvärt, att den blir spridd och läst i de vidaste kretsar. Det är därför inte tillräckligt, att en skrift distribueras genom förmedling enbart av myndigheter och speciella institutioner på vederbörande område. Det vore tacknämligt om folkrörelserna med sina stora medlemsskaror kunde intresseras för att medverka till spridningen även av sådana trycksaker, som inte i främsta rummet berör deras verksamhetsfält men som ändå kan anses ligga inom ramen för deras vidsträckta upplysningsintressen.

Institutet bör vid offentliga filmvisningar och utställningar tillhandahålla lämpliga publikationer, egna och andras. Det måste anses särskilt viktigt, att det vid dessa tillfällen blir ett sam-

spel mellan olika upplysningsmedel, eftersom filmer och utställningar ofta väcker intresse för studium av tillgängliga publikationer i ämnet.

Vissa av publikationerna bör också finnas tillgängliga i *bokhandeln*. Här måste det dock alltid bli fråga om försäljning. En förutsättning för bokhandels medverkan torde också vara, att ifrågavarande skrifter inte lätt kan erhållas gratis på annat håll. Önskvärt är också, att ströskrifterna tillhandahålls i pressbyråns kiosker samt av tidningsförsäljarna.

Folkbildningsutredningen har i sitt första betänkande (SOU 1946:68) framhållit möjligheten av att folkbildningsorganisationerna i samarbete med förlagen ordnar en försäljningsorganisation, som gör böcker tillgängliga för varje medborgare på varje plats. En sådan organisation borde, därest den kommer till stånd, kunna utnyttjas också av publicitetsavdelningen, även om det för dess vidkommande inte alltid blir fråga om försäljning. Även den år 1948 tillsatta bokutredningen kommer enligt uppgift att ägna uppmärksamhet åt hithörande problem.

Sammanfattningsvis kan sägas, att ett oavslutligt intresse måste ägnas åt distributionen av ströskrifterna. Det gäller för publicitetsavdelningen att finna de lämpligaste vägarna i varje särskilt fall. Helst bör dessa trycksaker finnas lätt tillgängliga i offentliga lokaler över huvud, i väntrum etc. Avdelningen bör göra reklam för sina publikationer och upplysa allmänheten om var de finns att tillgå. Såsom ovan framhållits bör nya publikationer sändas till tidningarna för omnämnanle.

Sammanfattningar i broschyrform av kommittébetänkanden.

En av den sociala upplysningsverksamhetens uppgifter måste vara att

bringa vidtagna reformåtgärder till allmänhetens kännedom. I ett demokratiskt samhälle är det emellertid önskvärt, att också *reformplanerna* blir kända och diskuterade utanför expertkretsarna, vilket framhållits redan i den allmänna diskussionen om socialupplysningen i tidigare kapitel. Det behövs alltså upplysning redan på utredningsstadiet. Vid sidan av pressens insatser synes det främsta medlet härvidlag vara att genom utgivande av lättillgängliga och billiga broschyrer sammanfatta och popularisera viktigare kommittébetänkanden. Goda erfarenheter har gjorts av hittillsvarande försök med sådana publikationer, vare sig dessa utgetts av vederbörande departement eller på enskilt förlag. Enligt uppgift från statskontorets tryckeriexpedition kan också i flera fall liknande småskrifter väntas bli utgivna.

Den av finansministern enligt bemyndigande den 17 januari 1947 tillkallade *trycksakskommittén*, som har till uppgift att verkställa utredning rörande modernisering, större spridning och eventuellt förbilligande av det statliga utredningsstrycket, torde enligt vad kommittén för social upplysning inhämtat komma att föreslå, att inom Kungl. Maj:ts kansli inrättas en byrå, som skall övervaka och leda kommittéarbetet. Uppgiften att genom utgivande av broschyrer popularisera viktigare offentliga utredningar bör dock enligt trycksakskommitténs mening inte anförtros nämnda byrå. Då det enligt samma kommitté troligen inte kommer att visa sig lämpligt att utge mer än högst ett tiotal sådana publikationer om året, skulle ett för detta ändamål särskilt inrättat organ sakna tillräckliga arbetsuppgifter. De båda kommittéerna har vid gemensamma överläggningar funnit övervägande skäl tala för att utgivandet och distributionen av

ifrågavarande publikationer görs till en uppgift för det institut för social upplysning, som av kommittén i detta betänkande föreslås. Med hänsyn till det vidsträckta verksamhetsfält, som avses för ett sådant institut (jämför sid. 13 ff.) torde en stor del av de till kommittébetänkandena knutna broschyrerna komma att falla inom institutets intressesfär. Det bör ej heller möta något hinder för detta att utge de troligen ganska fåtaliga broschyrerna av icke »socialt» innehåll. I fråga om framställningen och distributionen av ifrågavarande publikationer kan i allt väsentligt hänvisas till vad som anförts i det föregående.

Enligt nu rådande praxis överlämnas det första slutgiltigt korrigerade exemplaret av ett betänkande till vederbörande statsråd, och i detta sammanhang publiceras det av TT utredigade referatet i pressen. Härvid uppstår ofta en debatt, särskilt i frågor av politiskt intresse, vilken eggat allmänhetens köplust. För att man skall kunna utnyttja denna publicitet, bör broschyren föreligga tryckt redan vid det officiella överlämnandet av betänkandet, oavsett om tryckningen av detta blir fördröjd. Broschyren skulle i så fall även kunna utnyttjas av pressen som ett komplement till TT:s kortfattade referat.

Institutet skall avgöra, vilka betänkanden som skall populariseras i form av broschyrer. Det har att välja författare, illustratörer och tryckerier samt att ansvara för reklam och distribution. Ett nära samarbete måste förutsättas mellan det av trycksakskommittén föreslagna utredningsorganet och institutet.

Publikationer för utlandet.

Framställning av publikationer, avsedda speciellt för den sociala utlands-

upplysningen, synes i första hand vara en uppgift för svenska institutet, som för detta ändamål har inrättat en särskild publikationsnämnd. Om institutet för social upplysning blir företrätt i denna nämnd, synes man kunna få till stånd önskvärd samordning mellan de båda berörda institutionerna i fråga om framställning av publikationer för den sociala utlandsupplysningen. De av det sociala upplysningsorganet utgivna broschyrerna bör i viss utsträckning kunna översättas till främmande språk efter någon omarbetning.

Affischering och liknande åtgärder.

Sist men inte minst vill kommittén i förevarande sammanhang rikta uppmärksamheten på det utomordentliga informations- och propagandamedel som reklamtekniskt och konstnärligt väl utarbetade affischer utgör. I alla större reklam- och propagandakampanjer ingår affischer som ett mycket påtagligt och — efter många erfarenheter att döma — mycket effektivt element. I den sociala upplysningsverksamheten

— såväl i samband med större kampanjer som i den mera kontinuerligt bedrivna informationstjänsten — torde man även med fördel kunna använda sig av upplysningsplanscher, förslagsvis av den typ som nu praktiseras av bankföreningens statistiska byrå i affärsbankernas populärt upplagda bildserie om svenskt liv och arbete.

För affischernas spridning och uppsättning står den kommersiella affischdistributionens service till förfogande. I största utsträckning lär man emellertid få lita till motsvarande frivilliga insatser, som under andra världskriget beredvilligt lämnades vid genomförandet av olika av krig och kris betingade kampanjer. Det finns sålunda anledning hoppas, att man i samarbete med framförallt folkrörelserna, kommunerna och de stora intresse- och fackorganisationerna på flera av samhällslivets områden skall kunna påräkna stöd och medverkan i olika former, exempelvis genom att fria utrymmen eller lokaler ställes till förfogande för exponerandet av ifrågakommande affischer och planscher.

Direkt social informationstjänst.

Även om institutet lyckas uppnå en betydande spridning av sitt informationsmaterial, kan man emellertid inte vänta sig, att allmänheten skall hålla detaljuppgifter i minnet eller snabbt finna upplysning om, vart den vid behov skall vända sig för att komma i åtnjutande av samhällets hjälp. Det räcker inte med att i olika former sända ut meddelanden om vad de olika sociala åtgärderna innebär och hur de administreras, ty medborgarna kan inte alltid tillämpa dylika allmänna upplys-

ningar på sina egna speciella fall. Man kan knappast komma ifrån att det behövs en *personligt* betonad social upplysning i större utsträckning än vad som hittills förekommit. Den som är stadd i trångmål skall kunna få snabba och korrekta svar på sina frågor. Det finns emellertid också många andra kategorier av informationssökande. Om ett socialt informationsinstitut inrättas, bör det kunna göra betydande insatser inom den direkta informations- eller frågetjänst, som här åsyftas.

Central informationstjänst.

Allmänhetens betjänande.

De sociala ämbetsverken lämnar i växlande utsträckning direkta informationer till allmänheten i form av svar på till dem riktade förfrågningar. Denna informationsservice är som regel begränsad till vederbörande verks eget ämnesområde. En mera generell central upplysningstjänst bedrivs i radio («sociala brevlådan»), av kommunförbunden samt av socialstyrelsens lagbyrå. För detta slag av direkt information har i korthet redogjorts i *Bilaga 1*. Sociala brevlådan torde vara betydelsefullast för den stora allmänheten, medan de övriga institutionernas upplysningstjänst är av ganska speciell och kvalificerad karaktär; frågeklientelet torde i mycket stor utsträckning bestå av tjänstemän av olika slag inom socialförvaltningen, kommunala förtroendevalda, folkbildare, journalister och utlänningar.

Radiotjänst har med ledning av sina erfarenheter ifrågasatt, om inte dess skriftliga besvarande av en mängd till sociala brevlådan riktade frågor borde övertas av myndigheterna på respektive ämnesområden. Detta är redan fallet beträffande den speciella brevlådan för yrkesvalsfrågor (programpunkten »Frågor och svar om yrkesval»), där arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå brevledes besvarar ett stort antal förfrågningar.

Socialstyrelsen uttalade i sitt yttrande över framställningen om utredning rörande inrättande av ett socialmuseum, att det förelåg ett behov av en speciell informationsbyrå, till vilken allmänheten kunde få vända sig för att erhålla upplysningar i för den enskilde viktiga sociala frågor, eventuellt hänvisning till den speciella myndighet, som kunde lämna besked. En sådan

byrå skulle också kunna handhava uppgiften att stå utlänningar till tjänst med upplysningar och vägledning i sociala spörsmål. Styrelsen fortsatte härefter:

Mot en sådan anordning kan invändas, att tjänstemännen icke kunna bli så sakkunniga på hela det allt mer mångförgrenade sociala området, att de i allmänhet kunna lämna önskade upplysningar. Byrån skulle då reduceras till ett organ för hänvisning till respektive specialinstanser. På grundval av styrelsens egna erfarenheter förefaller det emellertid styrelsen som om sådana farhågor skulle vara överdrivna beträffande det stora flertalet förfrågningar från allmänheten. Dessa gälla nämligen i mycket stor utsträckning skäligen enkla saker. Av väsentlig betydelse är självfallet att tjänstemännen å informationsbyrån ha tillräckligt omdöme för att kunna avgöra, vad de själva kunna svara på och vad de behöva lämna hänvisning om åt annat håll. Vad beträffar utländska besökande torde saken ligga anorlunda till. Man torde här i stor utsträckning kunna räkna med besökande, vilka besitta sakkunskap på motsvarande områden i sitt eget hemland och därför vilja göra tämligen ingående studier av de svenska förhållandena. Här torde det i mycket stor omfattning bli informationsbyråns uppgift att förmedla kontakten mellan utlänningen och lämplig svensk tjänsteman. En sådan kontakt är för övrigt ur svensk synpunkt direkt önskvärd, då den kan verka impulsgivande i olika avseenden. Emellertid skulle informationsbyrån lämpligen kunna påtaga sig att ordna besök på olika institutioner m. m. dylikt, vilket skulle avsevärt minska det störande inflytande på det fortlöpande arbetet i de svenska institutionerna, som besök av denna art emellanåt utöva.

Kommittén anser — i likhet med socialstyrelsen — att det föreligger ett klart dokumenterat behov av en speciell informationscentral i sociala frågor. Institutet bör därför även få till uppgift att bedriva den åsyftade centrala informationstjänsten dels för den hjälpsökande allmänheten, dels för kunskapssökande av olika kategorier. Den av socialstyrelsen antydda arbetsfördelningen mellan informationscentralen och myndigheterna är enligt kommittén riktig och bör genomföras.

Den centrala informationstjänsten synes av institutet böra ordnas så, att förfrågningar besvaras vid en *upplysningsdisk* i direkt sammanhang med den i föregående kapitel förordade permanenta utställningen. För att inte denna centrala informationservice skall svälla ut allt för mycket, måste man emellertid söka åstadkomma en viss decentralisering. På samma gång som ett utförligt socialt kartotek skulle öka institutets möjlighet att tjänstgöra som informationscentral, skulle ett sådant kortsystem — om det fanns allmänt tillgängligt — även minska antalet individuella förfrågningar hos institutet. Särskilt viktigt är att kunna hänvisa till lämpliga skriftliga redogörelser. På sådana sociala områden, där det redan finns speciella organ för personlig information, t. ex. arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå, bör hänvisningar lämnas till dem.

Den centrala informationstjänsten bör samordnas, och institutet måste därför uppehålla en nära kontakt såväl med olika förvaltningsorgan som med institutioner, vilka även i fortsättningen ägnar sig åt en mera allmängiltig personlig upplysning och rådgivning i sociala frågor, särskilt Radiotjänst. För att uppnå den önskvärda decentraliseringen på detta område gäller det framför allt att med olika medel effektivisera den för allmänheten avsedda lokala informationstjänsten. Härtill återkommer kommittén i det följande. Dessförinnan skall kommittén anlägga några synpunkter på institutets funktion i fråga om informationen av dels statstjänstemän dels utländska besökare.

Information av statstjänstemän.

Åtgärder för information av kommunala förtroende- och tjänstemän har beslutats av 1948 års riksdag, som be-

viljat anslag till kommunal upplysningsverksamhet. Vissa av dessa åtgärder, t. ex. för att främja tillkomsten av lämpliga handböcker, bör även kunna bli av värde för statstjänstemännen. Behovet av information och vidareutbildning även för dessa har många gånger omvitnats. För ändamålet bör institutets publikationer på lämpligt sätt spridas inom de statsorgan, som administrerar socialpolitiken. Fråga är, om icke institutet borde låta vandringsbibliotek med nyutgiven social litteratur cirkulera bland tjänstemännen, en upplysningsmetod som tagits i bruk inom vissa verk. Vidare bör statstjänstemän liksom flera andra kategorier kunna ha nytta av ett socialt kortsystem. Självklart har tidskriften »Från departement och nämnder» en betydande uppgift att fylla i detta sammanhang. Institutet synes även böra undersöka intresset för och lämpligheten av att ordna sociala informationskonferenser — av mera allmän eller speciell karaktär — för särskilda kategorier statstjänstemän.

Information av utländska besökare.

Sverige besöks numera årligen av ett mycket stort antal utlänningar, som är angelägna att lära känna våra sociala och ekonomiska förhållanden. Vikten av att dessa besökare får allsidiga och vederhäftiga upplysningar lär icke kunna bestridas. Den direkta informationen av de utländska besökarna torde i främsta rummet ankomma på i huvudstaden befintliga organ. Trots önskvärdheten av en decentralisering även på detta område lär man få räkna med att det främst blir upplysningar om lokala förhållanden, som kommer att inhämtas i andra större städer eller där det eljest finns tillgång till språkkunniga sociala befattningshavare.

Såsom centralt organ för utlandsupp-

lysningen tar svenska institutet i regel hand om socialturisterna och kontakter dem med de sociala organen. För dessa åter har informationen av utländska besökare så småningom kommit att medföra en betydande arbetsbörda, som de i regel inte är rustade för. Utlänningar, som enbart eller åtminstone i första hand bara vill ha en översikt över svensk sociallagstiftning och sociala förhållanden, skulle svenska institutet därför med fördel kunna hänvisa till det sociala upplysningsorganet. Detta blir genom sina filmer och utställningar samt den avsedda informationstjänsten speciellt lämpat att ge sådana allsidiga översikter. Det i längden effektivaste sättet att informera denna kategori torde dock vara att utge eller till främmande språk översätta lämpliga trycksaker, som kan tillhandahållas de utländska besökarna. Publicitetsavdelningen bör när så önskas och är möjligt även ordna studiebesök; detta synes dock i första hand vara en uppgift för svenska institutet och de olika specialorganen. De utlänningar, som vill tränga djupare in i ett ämne, kan hänvisas till de s. k. kontaktmännen inom den centrala socialförvaltningen, hos folkrörelserna och t. ex. Stockholms stad (se *Bilaga 1*, sid. 46*). Dessa har bl. a. till uppgift att förmedla kontakt mellan utlänningarna och vederbörande institutioner samt ordna studiebesök. Specialister och vetenskapsmän kan hänvisas direkt till vederbörande förvaltningsorgan etc. av svenska institutet, som även bör expediera socialt upplysningsmaterial på främmande språk till utlandet. När svenska institutet får sådana förfrågningar om speciella sociala förhållanden, som kräver att särskilda redogörelser utarbetas, bör det i första hand samarbeta med institutet för social upplysning.

Lokal informationstjänst.

Den kommunala upplysningstjänsten.

Strävandena att effektivisera den lokala informationstjänsten i sociala spörsmål måste i första hand ta sikte på de kommunala instansernas hithörande verksamhet. En effektiv informationstjänst förutsätter vanligen, att det finns tjänstemän, som har erforderlig sakkunskap och tid till sitt förfogande för att besvara allmänhetens frågor. De mindre landskommunerna saknar emellertid tjänstemän, och allmänheten har där att vända sig till kommunens styrelser och nämnder, varvid ordföranden i främsta rummet får åtaga sig upplysningsskyldigheten. Informationsmöjligheterna är betydligt större i de landskommuner (omkring 300 av 2 340) som har kommunalkontor eller socialvårdsbyråer med tjänstemän, vilka kan lämna allmänheten råd och anvisningar.

Landskommunernas förutsättningar för att bedriva social upplysningsverksamhet torde komma att bli väsentligt större genom den beslutade kommunindelningsreformen, som avses vara genomförd per den 1 januari 1952. Antalet landskommuner beräknas genom sammanslagning komma att nedgå från 2 340 till ca 900 och av dessa kommer troligen minst $\frac{2}{3}$ att ha tillgång till kommunalkontor. Kommunalkontoret blir ett naturligt centrum för upplysning i socialpolitiska frågor. Om kommunens olika sociala nämnder senare skulle komma att sammanslås, bör socialnämnden komma att spela en stor roll i den lokala upplysningstjänsten.

I sådana mindre städer, där socialvårdsärendenas praktiska handläggning fortfarande till stor del åligger förtroendevalda, är förhållandena inom informationstjänsten ungefär desamma som i de mindre landskommunerna.

Vanligen har dock städernas sociala nämnder och styrelser tjänstemän och därmed också större möjlighet att självständigt bedriva upplysningsverksamhet. Behovet av en enhetlig och effektiv social rådgivning och informationstjänst ute i kommunerna har emellertid på grund av sociallagstiftningens expansion gjort sig alltmera gällande. Utvecklingen går otvivelaktigt i riktning mot en centralisering av den kommunala administrationen. Det för allmänheten påfrestande springet hos olika nämnder etc. kan inskränkas betydligt genom inrättande av en socialbyrå eller speciell upplysningsbyrå. Det kan i detta sammanhang vara av värde att redogöra för den kommunala verksamheten av detta slag i Stockholm.

Sociala upplysningsbyrån i Stockholm.

I augusti 1941 öppnades i Stockholm — av arbetslöshets- och familjebidragsnämnderna i samverkan — en provisorisk social upplysnings- och rådgivningsbyrå. Byråns uppgift skulle i huvudsak vara att kostnadsfritt lämna allmänheten råd och upplysningar i sociala frågor. Därutöver skulle bistånd lämnas vid upprättande av ansökningar om socialvårdshjälp av olika slag.

Samtidigt med att verksamheten igångsattes, utsändes till samtliga verk, institutioner, sjukhus, inrättningar och större industrier och företag tryckta anslag om byråns verksamhet, adress och mottagningstider att anslås å lämplig plats. Vidare lämnades genom rundskrivelse till alla sociala hjälporganisationer samt övriga stadens och statens organ en redogörelse för upplysningsbyråns verksamhet med begäran, att byrån skulle hållas å jour beträffande eventuella förändringar m. m. Genom TT tillställdes dagspressen ett meddelande om byråns verksamhet, vilket inflöt i de större huvudstadstidningarna.

Intill den 31 december 1948 har vid upplysningsbyrån handlagts 47 516 ärenden, varav 18 039 telefonförfrågningar, 26 637 personliga besök på dagen (3 timmar dagligen) och 2 840 under kvällsmottagningarna (en timme två kvällar i veckan). I byråns statistik grovsorteras ärendena efter sin art i nio olika grupper samt en tionde — »övriga ärenden». Frekvensen

för de olika kategorierna har varit 1 070 arbetslöshetsärenden, 3 463 familjebidragsärenden, 3 141 fattigvårdsärenden, 10 224 barnavårdsärenden, 5 256 juridiska frågor, 986 arbetsförmedlingsärenden, 672 yrkesutbildningsärenden, 2 281 låneärenden (bostättnings-, studie-, byggnads- och värnplikts- m. fl. lån), 8 605 ålderdoms-, pensionärs- och vårdhemsärenden samt 11 818 ärenden, som inte kunnat hänföras under någon av föregående rubriker. Antalet besökande har i medeltal per dag varit 20—25. Då hjälpsökande hänvisats till arbetslöshetsnämndens mottagning, har detta inte räknats som ärende, vilket förklarar den låga siffran för denna rubrik.

De farhågor, som vid planerandet av byrån uttalats för att den kunde komma att uppfattas som en »klagomur», dit hjälpsökande skulle vända sig för att söka vinna ändring i en myndighets beslut, har inte besannats. Endast ett försvinnande fåtal klienter, som kan betecknas som kverulanter, har uppsökt byrån. Däremot har i några fall felaktiga beslut kunnat rättas till. I allmänhet har de rådfrågande utgjorts dels av hjälpbehövande personer, som inte känt till, vilka hjälpmöjligheter samhället hade att erbjuda dem eller som inte vetat, vart de i sina speciella fall kunde vända sig för att erhålla hjälp, dels av sådana som behövt råd och upplysningar i olika angelägenheter. Byrån har även anlitats som upplysningskälla av tjänstemän inom verk och nämnder samt av personalkonsulenter och kuratorer vid verk, företag, institutioner, sjukhus m. fl.

Ett mycket intimt samarbete har hela tiden ägt rum mellan sociala upplysningsbyrån och övriga stadens organ såsom socialbyråer, nykterhetsnämnd, hälsovårdsnämnd, dispensärbyrå, yrkesskolor, arbetsförmedling, hjälpbyrå för psykiskt sjuka m. fl., vidare med statliga myndigheter, försvarsväsendets sociala organ, institutioner och sammanslutningar, exempelvis föreningen för välgörenhetens ordnande, stadsmissionen, frälsningsarmén, slummen, hemvännerna m. fl.

Sedan organisationsarbetena avslutats, har upplysningsbyrån från och med 1942 skötts av en ensam assistent, sorterande under arbetslöshetsnämnden.

Kostnaderna för sociala upplysningsbyrån bestrids av arbetslöshetsnämndens anslag. Genomsnittskostnaden per år har 1942—48 uppgått till ca 10 000 kronor.

Institutet för social upplysning och de kommunala upplysningsbyråerna.

Kommittén finner det synnerligen önskvärt, att den kommunala informationstjänsten samordnas, så att allmän-

heten lättare skall få veta vart den skall vända sig för att få upplysningar och råd i sociala frågor. Det är för den skull lämpligt, att socialbyråer och kommunalkontor i städer respektive landskommuner utvecklas till centraler för kommunernas sociala informationstjänst.

Det säger sig självt, att även med tillgång till erforderlig personlig sakkunskap vid upplysningsbyråerna verksamheten skulle underlättas väsentligt, om för allmänheten lämpade ströskrifter i olika sociala frågor fanns tillgängliga. Med tanke på att den stockholmska upplysningsbyrån med dess relativt omfattande verksamhet kunnat skötas av en ensam tjänsteman, torde på de flesta håll ingen särskild personal behöva tillsättas för detta ändamål, förutsatt att lämpliga hjälpmedel i form av skriftliga översikter och ett utförligt kortsystem ställdes till förfogande. I mindre kommuner skulle bristen på sakkunniga tjänstemän och förtroendevalda motverkas genom tillgång till lämpliga trycksaker. Såsom inledningsvis framhölls i detta avsnitt, är det visserligen främst *personlig* vägledning, som behövs i informationstjänsten, men i den mån den härför erforderliga sakkunskapen är otillräcklig, måste naturligtvis det skrivna ordet tas till hjälp. Som komplettering till givna muntliga uppgifter är detta för övrigt alltid önskvärt.

Hittills torde endast ett fåtal kommuner ha utgett ströskrifter angående förefintliga hjälpmöjligheter. Enligt kommitténs mening bör utarbetandet av sådana publikationer i viss mån kunna centraliseras, åtminstone för flertalet kommuners vidkommande (jämför t. ex. socialvårdsförbundets skriftserie). En sådan samfällid publikationsverksamhet blir av allt större värde ju mer trycksaker som kommer

att användas i den kommunala informationstjänsten. Det är då naturligt, att institutets broschyrer m. m. tas i anspråk för denna verksamhet. Dessa bör utarbetas i samråd med representanter för kommunal sakkunskap.

Den kommunala informationstjänsten bör alltså delvis kunna bedrivas på grundval av institutets publikationer. Inte bara egentliga upplysningsbyråer utan också de kommunala nämnderna och välfärdsinrättningarna, kuratorer, hemkonsulenter och över huvud alla som i sin verksamhet kommer i kontakt med allmänheten, bör i informations-syfte kunna ha nytta av institutets material. I de fall då en kommunal instans ej kan ge önskade upplysningar, t. ex. i en tolkningsfråga, skall denna instans givetvis vända sig till vederbörande överordnade organ och således förmedla kontakt mellan allmänheten och detta. Man bör alltså ej låta frågan gå vidare till institutet, som ju inte avses besitta expertis för sådana ändamål.

Samverkan med nämnden för kommunal upplysningsverksamhet m. m.

Kommunerna har mycket stort intresse av en effektiv rådgivnings- och upplysningsverksamhet. Som tidigare framhållits, är emellertid såväl aktiviteten som tillgången till erforderlig sakkunskap, särskilt i de mindre kommunerna, på många håll dålig; detta är även omvittnat i det betänkande, som avgivits av kommittén för kommunal upplysningsverksamhet (SOU 1947: 76). I hittillsvarande informationstjänst har det visat sig, att ledamöter av kommunala nämnder och styrelser, som arbetar inom socialvården, inte alltid kan stå allmänheten till tjänst med önskade upplysningar. Det fordras säkert ett omfattande arbete för att överlag vinna kommunernas medverkan till att effektivisera informationstjänsten och vid

behov inrätta sociala upplysningsbyråer.

Av särskild vikt i detta sammanhang blir samarbetet mellan institutet och de speciella organen för kommunal utbildning och undervisning. Institutet har till huvuduppgift att bedriva sådan upplysningsverksamhet, som riktar sig direkt till allmänheten, men det bör även kunna ge de sistnämnda institutionerna viss service, om de så önskar. Förutom att förse kommunerna med lämpligt informationsmaterial gäller det också för institutet att komma i direkt kontakt med kommunalmännen, såväl tjänstemän som förtroendemän, för att öka deras intresse för informationstjänsten och för att få till stånd ett utbyte av erfarenheter i denna viktiga fråga; härvid bör bl. a. institutets upplysningsmaterial och särskilt trycksakerna bringas under diskussion. Utmärkta tillfällen till sådan kontakt ges, förutom vid av olika organisationer anordnade kurser för kommunalmän, i undervisningen vid socialinstituten samt i den centrala, muntliga kursverksamhet, som må anordnas av nämnden för kommunal upplysningsverksamhet. Denna nämnd, vars inrättande på förslag av kommittén för kommunal upplysningsverksamhet har beslutats av 1948 års riksdag (skrivelse nr 295), består av fyra ledamöter. Av dessa utses två av Kungl. Maj:t (därav en representerande socialinstituten), en av svenska landskommunernas förbund och en av svenska socialvårdsförbundet.

En intim samverkan måste komma till stånd mellan institutet för social upplysning å ena sidan samt den berörda nämnden, kommunförbunden och socialinstituten å den andra. Publicitetsavdelningen bör söka intressera dessa och andra organ att medverka till en effektivisering av den lokala informationen. Även genom samarbete

med t. ex. landskommunernas förbunds och socialvårdsförbundets länssammanslutningar samt med fattigvårds- och barnavårdskonsulenterna bör publicitetsavdelningen kunna vinna erforderlig kontakt med det kommunala arbetet.

Enskild informationstjänst.

På kommunalt håll hävdas ofta den meningen, att den lokala informationstjänsten väsentligen bör vara en angelägenhet för kommunernas socialvårdande organ. Det kan knappast bestriktas, att denna ståndpunkt står i god överensstämmelse med dessa organs ställning och uppgifter i den sociala administrationen. Den kommunala verksamheten på området får dock inte undanskymma värdet av kompletterande enskilda insatser ute i orterna. Utan tvivel får det betraktas som en stor och viktig uppgift för socialt intresserade medborgare att medverka till en förkortning av vägen mellan den hjälpbehövande och hjälpkällan i form av hänvisningar till de rätta organen, introducering av den hjälpsökande hos dessa, hjälp med riktigt ifyllande av blanketter osv. Ur allmänna synpunkter är det emellertid ett oavvisligt krav, att enskilt organiserade sociala rådgivningsbyråer ligger i händerna på kunnigt folk och skötes på ett sätt, som inte lämnar rum för tvivel på saktligheten och vederhäftigheten i lämnade upplysningar. Det kravet bör också ställas, att intimt samarbete kommer till stånd mellan dessa enskilda organ och vederbörande socialvårdande myndigheter på orten. Av värde är vidare, att kontakt upprätthålles med det av kommittén föreslagna institutet, som därigenom kan sättas i tillfälle att understödja verksamheten genom att förse vederbörande med fortlöpande informationer om vad som händer och sker på det socialpolitiska området

Studieverksamheten i sociala ämnen.

Såsom kommittén tidigare framhållit, måste institutet syfta till att väcka och fördjupa allmänhetens intresse för sociala studier. Institutets upplysningsverksamhet skall ingå som ett led i en demokratisk folkuppfostran. Det måste därför söka samarbete med den pedagogiska verksamhet i sociala frågor, som bedrivs av universitet, skolor och andra läroanstalter och framför allt inom det frivilliga studiearbetet. Alla former av självstudier bör uppmuntras och underlättas.

Kommittén anser sig inte böra gå in på någon detaljdiskussion om studieverksamhetens organisationsproblem, då folkbildningsarbetet i dess helhet nyligen varit föremål för en ingående utredning. På några punkter vill emellertid kommittén i anslutning till folkbildningsutredningens första betänkande (SOU 1946: 68) avge några rekommendationer.

Insamling och förmedling av studiematerial.

Det sociala folkbildningsarbetet behöver inte bara utvidgas och moderniseras, det bör också rationaliseras ur organisatorisk synpunkt. Här har publicitetsavdelningen en viktig uppgift. Den skall skaffa sig en god överblick över den sociala studieverksamheten och bör i ständig kontakt med källinstitutionerna samla in sådant grundmaterial som föredrag, promemorior och smärre utredningar, icke publicerad statistik o. s. v. Detta grundmaterial bör sedan ställas till upplysningsförmedlarnas och studieorganens förfogande, så att det kan utnyttjas i deras publikationer lika väl som i institutets, av föredragshållare etc. Folk-

bildningsutredningen har varit inne på liknande tankegångar. Det heter bl. a. i dess första betänkande (sid. 120):

Då man diskuterar folkbildningsarbetets metoder, bör man även uppmärksamma möjligheten att med olika tekniska hjälpmedel underlätta föreläsares och ledares arbete. De studieplaner och studiehandlingar, som ingå som oundgängliga hjälpmedel inom studiecirkelverksamheten, skulle i vissa fall kunna få en motsvarighet inom föreläsningverksamheten. Det borde sålunda t. ex. vara möjligt att centralt sammanställa visst statistiskt material till hjälp för sådana föreläsare, som visserligen behärska det ämnesområde, det är fråga om, men som inte själva ha tillgång till de nyaste sifferuppgifterna. Motsvarande sammanställningar av annat material skulle likaså kunna göras centralt.

En förmedlingsverksamhet av här antytt slag förutsätter, att avdelningen har pålitliga kontaktmän både inom de statliga förvaltningsorganen och inom kommunala och enskilda institutioner. Det torde kräva icke obetydligt av tid och arbete att bygga upp en sådan organisation så att den fungerar effektivt, men resultatet vore i så fall säkerligen värt mödan. Avdelningen bör vidare genom ett kortsystem löpande registrera sociala fakta, så att man snabbt kan få fram önskade uppgifter. Genom arkiveringsverksamhet torde också mycket material av intresse framkomma, som kan ställas till forskningens och undervisningens förfogande.

Sociala ämneskonsulenter.

Det förtjänar att kraftigt understrykas, hur betydelsefullt det skulle vara för den sociala upplysningsverksamheten, om det mera allmänt fanns socialt sakkunniga konsulenter och instruktörer inom folkbildningens organisationer. 1947 års riksdag beviljade anslag för att möjliggöra konsulentverksamhet

i vissa län i anslutning till folkbildningskurserna (riksdagens skrivelse nr 200). Dessa kurser sysslar till största delen med sociala studier, och det är därför naturligt och önskvärt, att intresserade länskonsulenter även får tas i anspråk för institutets verksamhet, särskilt för distributionen av materialet och för att över huvud söka effektivisera bildningsverksamheten i sociala frågor. Ur samma synpunkt bör den genom höjda anslag möjliggjorda ökningen av personalen vid central- och landsbiblioteken även kunna bli socialupplysningen till nytta.

Värdefulla insatser skulle kunna göras av konsulenter, anställda vid de s. k. studieförbunden eller det av dem grundade Samverkande bildningsförbunden, för befrämjande av studieverksamheten i sociala och ekonomiska ämnen, inte minst såsom kontaktmän mellan verksamheten på fältet och institutet för social upplysning.

1947 års riksdag avsåg att genom statsbidrag göra det möjligt för studieförbunden att anställa ämneskonsulenter. Till studieförbunden utgår nämligen numera för organisations- och administrationskostnader bidrag med högst hälften av deras utgifter för studieverksamheten, däri inräknade utgifter för av förbunden anordnade studieledar- och instruktionskurser samt för av förbunden anställda instruktörer och konsulenter. Det har emellertid visat sig, att ifrågavarande statsbidrag inte varit tillräckliga för att studieförbunden skulle kunna anställa ämneskonsulenter. *Kommittén föreslår därför*, att ett särskilt anslag snarast möjligt anvisas för disposition av de till samverkande bildningsförbunden anslutna studieförbunden i syfte att bereda åtminstone de större av dessa möjlighet att anställa särskilda konsulenter för studieverksamheten i sociala

ämnen. Studieförbund, som anställer sådan konsulent, bör erhålla understöd till lön och andra omkostnader för denne efter högre bidragsprocent än som nu utgår för förbundens berörda organisations- och administrationskostnader.

Föredrags- och kursverksamhet.

I fråga om den *muntliga* informationen har några synpunkter på radiions viktiga anpart däri redovisats i det föregående. Av utomordentlig vikt är naturligtvis även kunskapsmeddelande man och man emellan: upplysningar inhämtas på olika vägar och går vidare inom vederbörandes umgängeskrets. Detta slag av muntlig information ligger i och för sig utanför en offentlig upplysningsverksamhet, även om det gäller att med lämpliga kollektiva upplysningsmedel sprida kunskaper, som sedan kan vidarebefordras i det personliga umgänget. Vad som återstår att behandla är den aktiva muntliga upplysning, som bedrivs i form av föredrags- och kursverksamhet.

De lokala föreläsningssanstalterna, vilka för att åstadkomma önskvärd samverkan har sammanslutit sig till föreläsningförbund inom vissa större områden, anordnar regelmässigt föreläsningar även i sociala frågor. Föreläsare förmedlas härvid av föreläsningförbunden och även av olika specialorganisationer på det sociala området, såsom centralförbundet för nykterhetsundervisning, riksförbundet för sexuell upplysning osv. Dessa sociala organisationer ordnar även föredrag i egen regi samt kurser. Konferenser och kurser arrangeras i viss utsträckning även av ämbetsverk och andra myndigheter, t. ex. arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen. Studieförbunden anordnar i regel genom sina lokalav-

delningar föreläsningsserier i samband med studiecirkelarbete i vederbörande ämne. De nyss förordade sociala ämneskonsulenterna skulle också kunna förmedla föredrag.

Enbart *föredragsförmedling* kan knappast bli någon förstahandsuppgift för institutet. I den mån man hänvänder sig till detta angående förmedling av föreläsare, bör publicitetsavdelningen hänvisa vederbörande till lämplig specialinstitution, som bedriver sådan förmedlingsverksamhet och, om så skulle behövas, först i andra hand söka anskaffa lämplig föredragshållare.

Publicitetsavdelningen bör i stället ägna så mycket större uppmärksamhet åt att söka intressera olika institutioner för att uppta sociala ämnen på sitt föredragsprogram. I samband med sociala vandringsutställningar och icke kommersiella filmvisningar kan sådan föredragsverksamhet bli verkligt slagkraftig. Även skioptikonbilder och över huvud allt lämpligt upplysningsmaterial bör utnyttjas i densamma. I första hand bör aktiviteten inriktas på de lokala föreläsninganstalterna och även sammanslutningar av sådana, vidare fackföreningar, nykterhets- och konsumtionsföreningar etc. Avdelningen kan komma med förslag om lämpliga ämnen och i samråd med eventuellt förmedlingsorgan ge anvisningar på goda föredragshållare. Stor uppmärksamhet bör ägnas åt att till tjänst för studieledare utarbeta lämpligt material i form av promemorior etc. Enskilda organisationer kan stimuleras att anordna och bekosta kurser, som organiseras i samråd med avdelningen.

Denna bör däremot knappast ordna kurser helt i egen regi.

Publicitetsavdelningen bör ha uppmärksamheten fäst på möjligheten att tillsammans med andra institutioner anordna *journalistkurser*. Dyliga kurser med högt kvalificerade föreläsare samt med tillfälle till diskussioner och studiebesök kan ge gott utbyte för deltagarna och göra dem bättre skickade att utföra sociala reportage.

Korrespondensundervisning har på senare tid fått allt större betydelse särskilt vid mindre kvalificerade studier och i trakter, som är dåligt rustade i utbildningshänseende. Flerfaldiga exempel visar, att man kan få stor anslutning bland allmänheten till populärt upplagda kurser i ämnen, där intresset väckts genom föregående propaganda. Också i fråga om korrespondensundervisning bör publicitetsavdelningen samverka med redan förefintliga institutioner. Lämpliga brevkurser kan utges av institutet i samråd med korrespondensskolorna, varvid dessa kan ställa sina tekniska resurser till förfogande. Avdelningen kan också komma med initiativ till kurser och föreslå lämpliga författare.

Publicitetsavdelningens insatser beträffande muntlig kursverksamhet och korrespondensundervisning måste göras i intim samverkan med nämnden för kommunal upplysningsverksamhet respektive socialinstitutet i Stockholm; till sistnämnda organ har den av 1948 års riksdag beslutade korrespondensundervisningen för kommunalmän förlagts. Därvid bör undersökas, om mera översiktligt hållna korrespondenskurser möjligen kan utges gemensamt.

Bildarkiv, bibliotek och kortsystem.

Bildarkiv.

Museernas bildarkiv är nu de största i landet, till omfång vida överträffande även pressens. Vitterhetsakademien har omkring 145 000 fotografiska negativ, Göteborgs museum 150 000, Stockholms stadsmuseum omkring 200 000 och Nordiska museet omkring 300 000. De välordnade bildarkiven vid museerna fyller en nödvändig uppgift inte bara för museernas egen verksamhet utan även för många andra intressen i samhället. Vid sidan härav finns det ett antal kommersiella bildbyråer.

Det är emellertid trots allt svårt att uppbära bilder med motiv från det sociala området. Då såväl publicitets- som utställningsverksamheten kräver snabb och bekväm tillgång till ett väl-försett bildarkiv, bör institutet förses med ett sådant. Detta kan lämpligen starta i liten skala och uppbyggas efter hand, varvid man kan vinna klarhet om på vilka områden en komplettering av det tillgängliga bildmaterialet är mest nödvändig.

Bibliotek.

Institutet bör beredas tillgång till ett bibliotek. Det är av naturliga skäl önskvärt, att institutet härvidlag sam-verkar med andra sociala institutioner, så att ett gemensamt stort bibliotek kan komma till stånd. Institutet bör ta initiativ till ett samgående på detta område, så snart det finns förutsättningar härför, bl. a. i form av angränsande eller närliggande lokaler för ifrågava-rande institutioner.

Till dess att sådana förutsättningar föreligger, måste institutet ha ett eget, mindre bibliotek. Upprättandet av och ansvaret för detta bör läggas på publi-

citetsavdelningen. Detta bibliotek synes endast böra omfatta den mest aktuella sociala litteraturen samt viktigare skrifter rörande upplysnings- och propa-gandaverksamhet.

Kortsystem.

Socialpolitiken har numera genom sin rika differentiering blivit mycket svåröverskådlig. De översikter som tid efter annan utarbetas blir snabbt för-åldrade, särskilt med avseende på sif-fermaterialet. Detsamma gäller publi-kationer angående de sociala förhål-landena i allmänhet. Såväl för institu-tets egen del som för att främja den sociala upplysningsverksamheten som helhet skulle ett sammanförande av fakta från olika sociala områden till ett utförligt, ständigt aktuellt kort-system vara av stort värde. Det bör uppdras åt publicitetsavdelningen att ombesörja detta med beaktande av de erfarenheter, som i liknande uppgifter gjorts vid andra institutioner, främst arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägled-ningsbyrå, utrikespolitiska institutet och geografiska institutionen vid han-delshögskolan i Stockholm.

Arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägled-ningsbyrå utger det s. k. Yrkeskartoteket, som framför allt är avsett att tjänstgöra som uppslagsverk för yrkesvägledare-ung-domsförmedlare och övriga arbetsförmed-lingstjänstemän. Kartoteket består av en serie lösa blad, dels *specialblad* (gult papper) som under vissa ständigt återkom-mande rubriker behandlar var sitt yrke eller var sin grupp av närstående yrken, dels *översiktsblad* (grönt papper) vilka ofta på flera sidor behandlar för ett större yrkes-område — t. ex. en industrigren — gemen-samma förhållanden. De viktigare rubri-kerna på specialbladen är 1) arbetets art, anställningsförhållanden; 2) yrkesstatistik; 3) arbetsgivare- och arbetstagareorganisa-tioner; 4) yrkeskrav och värdefulla egen-skaper respektive hindrande och olämpliga

egenskaper; 5) skolunderbyggnad, yrkesutbildning, utbildningens ekonomi, befordringsmöjligheter; 6) ekonomiska förhållanden; 7) framtidsutsikter; 8) litteratur, tidsskrifter. Vissa uppgifter (framför allt under punkterna 1 och 4) är att betrakta som preliminära och kommer efter hand att säkerställas genom fördjupade undersökningsmetoder.

Kartoteket utarbetas huvudsakligen på grundval av studiebesök vid olika arbetsplatser och dylikt samt intervjuer med representanter för fackorganisationer, utbildningsanstalter etc. I mars 1949 var inemot 350 blad färdiga, och första upplagan beräknades då föreligga komplett med omkring 600 blad om ca två år. Efter hand som de utgivna bladen blir föråldrade, kommer reviderade upplagor att utarbetas. Smärre kompletteringar och ändringar meddelas i en särskild serie »Aktuellt för yrkesvägledningen».

Kartoteksbladen distribueras f. n. i en stencilupplaga på ca 1 300 ex. varav inemot 1 100 inom arbetsförmedlingen och resten till folkskolor, ämbetsverk, organisationer etc. För att möjliggöra distribution i en större upplaga kommer eventuellt kartoteket att tryckas i framtiden.

Utrikespolitiska institutet har ansett det angeläget att söka åstadkomma en sådan sammanställning av de utrikespolitiska händelserna, som fyller höga anspråk på saklighet och objektivitet och kan tjäna som ett värdefullt hjälpmedel åt framför allt tidningsredaktioner men över huvud taget åt alla, som sysslar med utrikespolitiskt författarskap eller av andra orsaker behöver orientera sig beträffande det utrikespolitiska skeendet. Denna sammanställning har erhållit namnet »Utrikespolitiska institutets kalendarium». Alla händelser av vikt medtas, och efter varje notis meddelas den källa, ur vilken den är hämtad. Man söker ge kalendariet, som grundar sig på ett tjugotal svenska och utländska tidningar, ett så stort dokumentariskt värde som möjligt. Tidigare uppfördes händelserna på stencilerade kort, som försågs med nummer och uppställdes i kronologisk ordning. Fr. o. m. år 1947 har kalendariet tryckts på lösa blad, som sedan kan sättas in i en specialjord pärm. Till korten resp. lösbladen hör ett kumulativt register, som gör det möjligt att på ett ögonblick få tag på den händelse man önskar. Abonnenterna erhåller kalendariet jämte register en gång i månaden. Kartoteket omfattade vid 1946 års slut cirka 10 700 kort och registret omkring 300 sidor. 1948 års kalendarium omfattade inklusive register 540 sidor. Abonnemangsavgiften är fr. o. m. 1949 125 kronor per år.

Geografiska institutionen vid Handels-högskolan i Stockholm har lagt upp en ekonomisk-geografisk underrättelsetjänst, genom vilken det vid institutionen i vetenskapligt syfte insamlade materialet rörande Sverige görs tillgängligt för utomstående. Ett kortsystem, omfattande alla Sveriges kommuner och dess olika orter, har upprättats med uppgifter, samlade för varje plats och för varje kommun, rörande folkmängdsutveckling, befolkningsstruktur och näringsliv. Underrättelsetjänsten införskaffar kontinuerligt nytt material från enskilda och institutioner och söker påverka dessa att själva samla och ställa sådant till dess förfogande.

Uppgifterna om tätorterna har sammanförts till ett tätortsregister, som är till salu i duplicerad form. Särskilt viktiga är i detta register kartor över de olika orternas handelsområden. De har upprättats på grundval av en utförlig enkät med på landsbygden bosatta omdömesgilla personer.

Publicitetsavdelningen bör överväga, huruvida det sociala kortsystemet kan bygga på avdelningens arkiv av tidningsklipp och hur det eljest skall samordnas med detta. Kortsystemet måste under alla omständigheter ge hänvisningar till utförligare framställningar i böcker eller facktidsskrifter liksom till svensk författningssamling och lagkommentarer och sålunda kunna fungera som realkatalog över förefintlig litteratur på skilda sociala områden. Kartoteket tänkes kunna komplettera de förteckningar över nyutgivna social litteratur, som nu återfinns i publikationerna »Svensk bokförteckning» (månatlig), »Årskatalog för svenska bokhandeln» och »Social årsbok», samt de översikter över tidskriftsartiklar, som upprättas av bl. a. socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen och stadsförbundet. Avdelningen bör undersöka, huruvida ytterligare bibliografier, eventuellt i samband med recensioner, skulle kunna ge något av värde samt i vad mån de olika tidskriftsöversiktarna kan samordnas.

Redaktören för kortsystemet skall samla in material från olika sociala in-

stitutioner och söka förmå dessa att självant ställa sådant till avdelningens förfogande. Vid verksamhetens start bör en skrivelse utsändas till vederbörande institutioner med hemställan om bistånd i allas intresse för att få kartoteket så fullständigt som möjligt. Statliga och kommunala förvalt-

ningsorgan, socialpolitiska organisationer, tidningar samt andra institutioner och även privatpersoner med intresse för social upplysningsverksamhet skall kunna prenumerera på kortregistret, och avdelningen bör även göra reklam därför.

Sammanfattning.

På den i detta kapitel omnämnda publicitetsavdelningen vid ett institut för social upplysning skulle sammanfattningsvis ankomma i huvudsak följande:

att biträda pressen med information och material i sociala ämnen samt att ombesörja den presstjänst och pressklippverksamhet, som nu utövas av statens upplysningsbyrå;

att i samarbete med Radiotjänst verka för en medelst radion bedriven social upplysningsverksamhet;

att framställa och distribuera trycksaker av värde för den sociala upplysningen (böcker, broschyrer, affischer

m. m.) samt att fullgöra den statens upplysningsbyrå nu åliggande uppgiften att utge tidskriften »Från departement och nämnder»;

att verka för befrämjandet av den personliga informationen och rådgivningen i sociala spörsmål;

att stödja den av olika organ och i olika former bedrivna studieverksamheten i sociala ämnen;

att upprätta ett pressklipparkiv, ett bildarkiv, ett bibliotek och ett kortsystem (kartotek) i sociala ämnen; samt

att vidtaga eljest lämpliga åtgärder för befordrandet av syftet med avdelningens verksamhet.

SOCIALUPPLYSNINGENS ORGANISATION

Sedan kommittén nu behandlat de olika grenarna i en framtida social upplysningsverksamhet, skall spörsmålen om socialupplysningens organisation dryftas inom ramen för detta kapitel. I detta syfte lämnas inledningsvis *dels* en kort sammanfattning av det för denna verksamhet nödvändiga upplysningsorganets — »serviceorganets» —

väsentligaste uppgifter sådana de presenterats på skilda ställen i den föregående framställningen, *dels ock* ett försök till klarläggande av dess ställning i förhållande till de olika institutioner av statlig, halvstatlig, kommunal eller enskild karaktär, som i någon form ägnar uppmärksamhet åt social upplysning.

Sammanfattning av upplysningsorganets uppgifter.

En huvuduppgift för organet i fråga blir att skaffa sig sådan överblick över den av olika huvudmän och i olika uttrycksformer bedrivna socialupplysningen, att det kan verka för en samordning av planer och resurser på området. I konsekvens med denna samordnande uppgift bör det i ärenden rörande statsanslag till social upplysning tjänstgöra som remissorgan för Kungl. Maj:t. I sin ställning som social upplysningsproducent skall det vara utrustat med egen sakkunnig personal och därjämte i mån av behov kunna anlita expertassistens för speciella uppgifter. Dess egen produktion torde företrädesvis komma att ligga på idéarbetets plan — planering, disposition, utkast, redigering och layout — i samverkan med de tryckerier, bokförlag, annonsbyråer, filmproducenter osv., som tänkes anlita för verkställigheten av de planerade åtgärderna. Likaså förutsättes planeringen av upplysningsmaterialets distribution böra ankomma på organet; vid spridningen av materialet påräk-

nas medverkan av de på socialområdet arbetande institutionerna, såsom kommunalnämnder, folkbildningsorganisationer, utbildningsanstalter m. fl. En annan huvuduppgift är att i mån av resurser företa eller befrämja undersökningar rörande olika metoder för social information och propaganda samt att insamla fakta härom.

Följande upplysningsuppgifter står i förgrunden:

att ge en totalbild av de aktuella sociala förhållandena i vårt land och den historiska bakgrunden därtill;

att sprida upplysning om vidtagna sociala lagstiftningsåtgärder och i lätt-tillgänglig form presentera viktigare sociala utredningsresultat;

att verka som social informationscentral och söka effektivisera den lokala informationen om de socialpolitiska hjälpmöjligheterna; samt

att söka väcka allmänhetens aktiva intresse för sådana sociala frågor, vilkas lösning främst är att söka på upplysningens väg.

Det sociala upplysningsarbetets fördelning.

Upplysningsorganets förhållande till de sociala statsmyndigheterna.

Den del av den statliga upplysningsverksamheten i sociala frågor, som syftar till »funktionärsupplysning», bör i framtiden liksom hittills ombesörjas av verken själva. Att ett socialt upplysningsorgan härvidlag kan lämna biträde i viss utsträckning framgår av framställningen i femte kapitlet (sid. 130).

Samordningskravet gäller framför allt den mot *allmänheten* riktade upplysningen. I princip bör de tekniskt och ekonomiskt mera krävande åtgärderna (exempelvis film och utställningar), för vilka de statliga organen oftast saknar resurser, anförtros det föreslagna expertorganet. I andra avseenden skall dettas funktion vara biträdande, kompletterande och stödjande — med ett ord service. De sociala verkens allmänna nyhetstjänst via press och radio bör förbehållas deras egna initiativ och åtgärder; upplysningsorganets funktion i denna del blir mer av rådgivande natur. Den av tjänstemännen i verken bedrivna informationen gentemot den besökande allmänheten bör självfallet lämnas orubbad. En viss avlastning av tid och arbete bör härvidlag efterhand kunna åstadkommas genom organets insatser (kortregister, trycksaker etc.). Redigeringen av de publikationer, som kontinuerligt utges av vissa förvaltningsorgan och som i mångt och mycket kan rangeras under beteckningen »funktionärsupplysning», finns det ingen anledning att flytta från deras nuvarande huvudmän, om de finner detta arbete naturligt ingå i sin verksamhet. Önskvärt är dock, att moderna publikationsmetoder kommer till större användning; kravet på service, vägledning och uppslag från upp-

lysningsorganets sida anmäler sig här med viss styrka.

I detta sammanhang må anmälas, att medicinalstyrelsen i en skrivelse till kommittén den 17 juni 1947 angående sin upplysningsverksamhet ifrågasatt, om inte ett allmänt anslag för upplysningsändamål borde ställas till sådana verksledningars förfogande, vilkas upplysningsverksamhet är av mera allmänt intresse. Genom ett dylikt anslag skulle vederbörande ämbetsverk vid aktuellt behov utan tidsutdräkt kunna tillgodose ett upplysningsbehov utan att härför behöva göra särskild anslagsframställning till Kungl. Maj:t. Då det här rörde sig om belopp av mindre storleksordning, kunde det till vederbörande verkslednings förfogande ställas anslaget för upplysningsändamål sättas till förslagsvis 3 000 kronor.

Detta uppslag står i full överensstämmelse med kommitténs intentioner. *Kommittén föreslår därför, att ett årligt anslag ställs till envar av de större sociala verksledningarnas förfogande för att fritt användas för effektiviserad publicitet om respektive institutioners verksamhet.* Härigenom skulle t. ex. ett verks presstjänst väsentligt underlättas samt klichéer o. d. kunna anskaffas i större utsträckning, oberoende av om verken för dylika åtgärder söker upplysningsorganets medverkan eller ej.

Upplysningsorganets förhållande till halvstatliga, kommunala och enskilda organ.

Liksom i fråga om de statliga organen avses den av halvstatliga, kommunala och enskilda organ eller fördrag i olika former bedrivna »funktionärsupplysningen» komma att ligga utarför

upplysningsorganets direkta intressefär.

Inom den icke-statliga sektorn av socialupplysningen råder otvivelaktigt en viss splittring av informationsinsatser med samma eller besläktade syften, något som knappast kan förklaras på annat sätt än att vederbörande informationsförmedlare handlar utan att tillräckligt undersöka vad som av andra organ gjorts eller planeras på området i fråga. Sannolikt skulle besparingar av pengar och arbetskraft kunna vinnas eller resurserna förslå till tillgodoseende av flera informationsändamål, om en central »clearing» av impulser och insatser kunde åvägbringas. För en sådan samordnande funktion kan ett centralt upplysningsorgan indirekt verka genom sin tilltänkta överblick över hela upplysningsfältet och genom det nät av kontakter, som efterhand knyts till detsamma, och detta utan att på något sätt ingripa i eller beskära de ifrågavarande organens förtjänstfulla verksamhet.

Upplysningsorganets samarbete med nyssnämnda organ eller intressegrupper förutsättes ske i en anda av ömsesidigt givande och tagande. Dess egna produktionsresultat bör sålunda i lämpliga former och på fördelaktiga villkor kunna ställas till vederbörandes

förfogande, om de har intresse för saken. Dessa i sin tur kan tänkas komma att uppdraga åt det centrala upplysningsorganet att mot ersättning för dess kostnader framställa visst informationsmaterial eller arrangera t. ex. en utställning. Det bör vidare stå dem öppet att ta initiativ till och delta i upplysningskampanjer i upplysningsorganets regi, aktivt eller passivt. Ekonomiska bidrag för förverkligandet av särskilda upplysningsändamål torde kunna påräknas från intressenterna i förevarande grupp, företrädesvis från folkrörelserna och näringslivets större organisationer samt från kommunala organ eller intressesammanslutningar.

Åtskilliga institutioner och organisationer bör vidare kunna tillhandagå med primärmaterial och sålunda verka som »källor» eller leverantörer till upplysningsorganet. Även som förmedlare av centralt framställda broschyrer, folders, affischer o. d. är deras medverkan av betydande vikt. Klart är också, att flera av dessa enskilda organ, främst de i egentlig mening fältarbetande, kan tillhandagå med värdefulla erfarenhetsrön om behovet av upplysning inom olika områden och konsumentgrupper samt meddela andra för verksamhetens planering och genomförande grundläggande uppgifter.

Enskild, halvstatlig eller statlig institution?

Beträffande socialupplysningens organisation sägs i kommitténs direktiv endast, att utredningen bör utmytna i så preciserade förslag som möjligt i fråga om organisationen av en utställningsverksamhet och en i anslutning till denna anordnad informationstjänst. I fråga om filmverksamheten sägs, att förslag bör avges om i vilken form denna lämpligast bör bedrivas med hänsyn till kravet på erforderligt in-

flytande över densamma från det allmännas sida och största möjliga smidighet i fråga om dess organisatoriska utformning.

Social upplysning har hittills främst bedrivits av en rad enskilda institutioner, föreningar och pressorgan. En första fråga blir därför, om inte även den institution, som skall ha till uppgift att i samverkan med den sociala upplysningens samtliga intressenter

framställa och till dem förmedla upplysningsmaterial, bör inrättas som ett enskilt eller halvstatligt företag. Här emot kan å andra sidan anföras, att det bör vara statens uppgift att sörja för att de av statsmakerna beslutade reformerna kommer till allmänhetens kännedom. Ett led i strävandet att lösa denna uppgift skulle då vara att förlägga serviceverksamheten till ett statligt organ, antingen ett redan bestående eller ett nyskapat.

Kommittén har inte ansett, att denna fråga bör lösas på principiella grunder. Rent praktiska skäl måste få bli avgörande. Till vägledning vid organisationsfrågans lösning har kommittén dels anordnat konferenser med företrädare för institutioner av olika karaktär, dels inhämtat efterföljande uppgifter om verksamhetsformerna vid två statsunderstödda upplysningsorgan med en i fråga om statsberoende ganska olikartad ställning, nämligen utrikespolitiska institutet och svenska institutet.

Utrikespolitiska institutet har till uppgift att verka för en höjning av den utrikespolitiska bildningen i Sverige samt att uppmuntra vetenskapligt författarskap rörande samtidens internationella politik. Det leder sitt ursprung från den av ett antal vetenskapsmän bestående kommitté för utrikespolitisk upplysning, som konstituerades våren 1938. I januari 1940 beslöt kommittén att ändra sitt namn till utrikespolitiska institutet och kommitténs medlemmar inträdde i institutets styrelse. Styrelsen, som består av 14 personer, har i fortsättningen kompletterat sig själv, varvid olika bidragsgivande institutioner blivit representerade.

Institutets löpande verksamhet ledes av föreståndaren, som samtidigt är medlem av styrelsen och tjänstgör som dess sekreterare. Utöver föreståndaren består den fast anställda personalen av fyra amanuenser, en kassörskas och två skrivbiträden.

Av institutets inkomster under år 1948, ca 150 000 kronor, härrörde ca 55 000 kronor från publikations- och föreläsningverksamhet; återstoden eller ca 95 000 kronor bestod av anslag och donationer. Därav utgjordes 30 000 kronor av bidrag från Roc-

kefeller Foundation, 22 000 kronor av statsanslag och 20 000 kronor av anslag från Arbetstygareföreningen, Landsorganisationen, Kooperativa förbundet och Sveriges industriförbund på vardera 5 000 kronor. Statsanslaget för hela budgetåret 1948/49 uppgick till 29 500 kronor, varav 15 000 kronor utgjorde viss ersättning för det under budgetårets senare hälft icke längre utgående bidraget från Rockefeller Foundation. För budgetåret 1949/50 föreslås i 1949 års statsverksproposition av sistnämnda anledning en ytterligare höjning av statsanslaget med 15 000 kronor.

Svenska institutet är en halvstatlig institution med uppgift att till gagn för Sveriges kulturella, sociala och ekonomiska förbindelser med utlandet bedriva upplysningsverksamhet om Sverige. Verksamheten inleddes i februari 1945.

Den högsta myndigheten inom institutet utgöres av en rådgivande församling med 100 ledamöter, varav hälften utses av Kungl. Maj:t. De återstående 50 ledamöterna utses av institutets betalande medlemmar, väsentligen företag inom näringslivet. Rådet, som sammanträder två gånger om året, beviljar styrelsen ansvarsfrihet samt fastställer budget och balansräkning.

Institutets styrelse består av 11 personer, varav rådet utser 7 och Kungl. Maj:t 3; institutets direktör är självskriven ledamot. Vid den ekonomiska förvaltningen biträdes styrelsen av ett ekonomiskt skott. Styrelsen, som inom sig utser ordförande och vice ordförande, sammanträder 10 gånger per verksamhetsår. Den avger yttranden och framställningar från institutet, tillsätter direktör och behövlig personal samt erfordrliga nämnder, utfärdar instruktion för direktören samt uppgör förslag till budget och förvaltar institutets medel. Inom styrelsen har tillsatts ett arbetsutskott, bestående av ordföranden, direktören, chefen för utrikesdepartementets pressbyrå och två av styrelsens ledamöter i tur och ordning.

Vid huvudavdelningen i Stockholm omfattade personalen vid årsskiftet 1948/49 ett 20-tal anställda. Provtjänstgöring är regel, innan fast anställning kan vinnas.

Det för institutets egentliga verksamhet anvisade statsanslaget uppgick under budgetåret 1947/48 till 580 000 kronor. Dessutom tilldelades institutet anslag för särskilda ändamål. De egentliga medlemsavgifterna, som varierar mellan 100—20 000 kronor, uppgick under samma budgetår till i runt tal 300 000 kronor. Tidigare gällde den bestämmelsen för statsanslaget, att ett lika stort belopp skulle ha influtit från privat håll; detta förbehåll ströks emellertid av 1947 års riksdag. — För budgetåret 1948/49 erhöll institutet statsanslag på sammanlagt 400 000 kronor. Ett motsva-

rande anslagsbelopp har i 1949 års statsverksproposition föreslagits för budgetåret 1949/50.

Med hänsyn till de ständigt ökade arbetsuppgifter, som institutet ställts inför, bl. a. därför att det ansetts böra ombesörja ärenden, som tidigare handlagts av olika myndigheter eller institutioner, har dess ekonomiska ram visat sig för trång för verksamhetens fullföljande i erforderlig utsträckning.

Institutet inger på vanligt sätt varje höst sina petita i form av en i möjligaste mån specificerad uppställning över den tänkta medelsdispositionen under det kommande budgetåret. På grundval av det beviljade statsanslaget uppgör styrelsen i samråd med ekonomiutskottet ett definitivt budgetförslag, som föreläggs rådet, varefter detta fastställer den slutliga budgeten. Bortsett från variationer i bidragen från enskilt håll är sålunda ramen för institutets verksamhet given, men institutet har frihet att under budgetårets gång vid behov ändra de olika posternas fördelning, detta med hänsyn bl. a. till svårigheten att i förväg veta med vilka medel upplysningsverksamheten på ett nytt område bäst skall bedrivas.

För att härefter övergå till diskussionen om det föreslagna socialupplysningsorganets ställning synes någon direkt jämförelse med utrikespolitiska institutet knappast kunna göras, eftersom dess enskilda status sammanhänger med arten av dess upplysningsuppgifter. För ett socialt serviceorgan däremot talar praktiska skäl i hög grad för en nära anknytning till den officiella verksamheten. Ämbetsverken skall ju i stor utsträckning leverera det sakliga underlaget för upplysningsverksamheten, eftersom det främst är officiella sakuppgifter, som skall populariseras och på lämpligt sätt spridas. Inflytandet från dessa verk kan därför anses innebära en garanti för att informationen hålles inom ramen för den gällande sociallagstiftningen och sålunda blir »objektiv». En sak för sig är att ämbetsverken inte ensamma bör leda denna verksamhet utan att även förmedlarna av upplysningsmaterialet, folkrörelserna osv., måste beredas inflytande över densamma.

Det skäl, som varit avgörande för att svenska institutet vid dess bildande gavs enskild status — nämligen möjligheten att förvärva betalande medlemmar — tilldrar sig däremot större intresse i detta sammanhang. Det sammanlagda bidragsbeloppet från enskilt håll har dock inte varit av den storleksordning, som vid institutets start förväntades. I sin framställning om statsanslag för budgetåret 1949/50 har institutet också hemställt, att kostnaderna för dess centrala organisation (löner och kontorskostnader), i runt tal 375 000 kronor, helt och hållet skall bestridas av staten; önskvärt vore nämligen att man beträffande denna grupp av kostnader nådde fram till en finansiering, som vore oberoende av de enskilda bidragen, vilkas omfattning inte alltid med säkerhet kunde bedömas.

Enligt kommitténs mening finns det inget som talar för att ett socialt upplysningsorgans möjligheter att erhålla privata bidrag skulle vara större än svenska institutets. Framförallt lär man inte böra förvänta, att näringslivets företag och organisationer utan vunnit erfarenhet om ifrågavarande organs arbetseffektivitet skall vara villiga att ekonomiskt stödja dess verksamhet i en utsträckning, som motsvarar den ur utrikeshandels synpunkt så viktiga kulturella utlandsinformationen. Föga sannolikt ter det sig också, att de till organet inflytande enskilda bidragen skulle komma att representera så stora belopp, att organet skulle kunna göra anspråk på att betraktas som en i ordets egentliga mening enskild institution; förutsättningen härför är enligt en inom finansdepartementet uttalad uppfattning, att minst en tredjedel av inkomsterna skall härröra från enskilt håll.

Mot de förut anförda skälen för en nära anknytning av det tänkta organet

till den officiella verksamheten lär sålunda några grundläggande ekonomiska hänsyn inte kunna åberopas till förmån för den enskilda linjen. Kommittén vill också anmärka, att representanter för ett flertal enskilda institutioner vid samråd med kommittén givit uttryck åt uppfattningen, att ett statligt organ vore att föredraga.

Kommittén har från dessa utgångspunkter stannat för att föreslå en statlig regi. Härigenom skulle serviceorganet tillförsäkras en säker ekonomisk grundval, möjliggörande en effektivare planering av arbetet och med större garantier för kontinuitet i

verksamheten än vad en enskild institution torde kunna erbjuda i sitt beroende av under verksamhetsåret inflytande enskilda bidrag och/eller medlemsavgifter. Uppenbart är emellertid, att detta statliga organ för att kunna bemästra sina uppgifter måste beredas möjlighet att arbeta utan den bundenhet vid instruktionsvis fastställda normer och former, som i mer eller mindre hög grad kännetecknar de rent administrativa statsorganen. Denna synpunkt har också varit vägledande för kommitténs förslag i den efterföljande framställningen.

Anknytning till någon befintlig statlig institution?

Vissa skäl kan anföras för den centrala socialupplysningens förläggning till något redan bestående offentligt organ. Därigenom skulle det vara möjligt att för den nya verksamheten ta i anspråk åtminstone en del av ifrågasvarande organs personella resurser med den utökning därav, som må betingas av den nystartade verksamhetens omfattning. Mot den utgiftsminskning, som detta arrangemang skulle medföra, måste dock ställas den rationellare arbetsorganisation, som det planmässiga upprättandet av ett särskilt organ kan tänkas möjliggöra. De alternativa förslag, som framförts inom kommittén och som i det följande granskas, gäller en anslutning till socialstyrelsen, till socialdepartementet eller till statens upplysningsbyrå.

Beträffande frågan om en eventuell anslutning till socialstyrelsen må inledningsvis erinras om ett vid 1943 års riksdag motionsvis (I: 20) framfört yrkande om utredning rörande inrättandet av ett centralt statligt informationsinstitut i sociala frågor,

förslagsvis förlagt till socialstyrelsen. Motionen avstyrktes av statsutskottet — som förklarade sig förutsätta, att socialvårdskommittén under sitt arbete skulle beakta behovet av social upplysning — och avslogs av riksdagen. Socialvårdskommittén har emellertid ej tagit upp denna fråga till behandling och avser inte heller att göra det, efter vad som kommittén under hand har erfarit.

I sitt yttrande över den här i olika sammanhang omnämnda framställningen om utredning rörande inrättande av ett socialmuseum framhöll socialstyrelsen, att den genom sin lagbyrå fått fungera som ett slags allmän upplysningscentral på det sociala området. Den knappa tillgången på arbetskraft hade dock inte gjort det möjligt för styrelsen att utveckla denna verksamhet till vad den borde vara. Med hänsyn till mångfalden av styrelsens arbetsuppgifter och den goda utblick styrelsen på grund därav hade över det sociala arbetsområdet över huvud taget låge det emellertid nära till hand att

till styrelsen anknäta en informationscentral eller informationsbyrå av sådant slag, som antytts i utredningsframställningen. Om ett socialmuseum komme till stånd, kunde det onekligen också anföras skäl för att centralen eller byrån knöts till museet.

Sedermera har socialstyrelsen i samband med ett av kommittén begärt yttrande ifrågasatt, om inte en intensifierad upplysningsverksamhet borde organiseras inom styrelsen genom en särskild för uppgiften lämplig tjänsteman. Vid fortsatt kontakt med styrelsen har framgått, att den avsåg en till frågor under femte huvudtiteln begränsad upplysningsverksamhet, ledd av en upplysningssakkunnig under överinseende av styrelsens lagbyråchef. För att tillförsäkra byrån behöfvlig erfarenhet och sakkunskap kunde ett råd organiseras; man erinrade bl. a. om att en rådgivande nämnd för den sociala hemhjälpen redan vore knuten till styrelsen.

Om med den av socialstyrelsen föreslagna tjänstemannen avses en pressombudsman och inte en chef för en större eller mindre upplysningsbyrå, måste från kommitténs sida invändas, att den här avsedda verksamheten — även om denna inledningsvis ges en relativt blygsam omfattning — nödvändigtvis måste få en storlek, som kräver betydligt större personella resurser.

Viktigare är emellertid, att det av flera skäl synes olämpligt att förlägga ett organ för social upplysning med omfattande uppgifter av såväl produktiv som distributionsmässig art till socialstyrelsen. Socialupplysningen kan för det första ej begränsas till frågor under femte huvudtiteln. Socialstyrelsen har vidare till följd av socialpolitikens successiva landvinningar på en mängd olika fält i viss mån förlorat

den karaktär av centralt verk för socialpolitiken, som den hade, då de sociala frågornas handläggning överfördes dit från kommerskollegium 1913. Sedan dess har ett flertal sociala ämbetsverk tillkommit vid sidan av socialstyrelsen, delvis genom utbrytning av byråer ur denna. Hälso- och sjukvård, näringsfrågor, olycksfallsförsäkring och folkpensionering, arbetarskydds- och arbetsmarknadsärenden samt bostadspolitik m. m. ligger utanför socialstyrelsens kompetensområde. Styrelsen förfogar alltså inte över sakkunskap på hela det socialpolitiska området. Det kan också befaras, att den centrala socialupplysningen, om den förlägges till ett av de sociala verken, kommer att möta vissa svårigheter i avseende å samarbetet med sidosiddade myndigheter.

Härtill kommer, att socialstyrelsen i sin egenskap av administrativt organ arbetar i former, som hur ändamålsenliga de än må vara för lösandet av styrelsens nuvarande uppgifter dock synes mindre lämpade i fråga om den informationsverksamhet som här avses.

Ett förläggande av verksamheten till socialstyrelsen vill kommittén sålunda icke förorda.

Liknande invändningar kan anföras mot förslaget om verksamhetens bedrivande inom socialdepartementet. Departementen är för övrigt överlag hårt ansträngda och en strävan till decentralisering av deras arbetsuppgifter är skönjbar. Ej heller synes rimligt att belasta socialdepartementet med alla de detaljfrågor, som socialupplysningens handhavande innefattar. Att intresset av ett lekmannainflytande inom ledningen för en central social upplysningsverksamhet svårligen kan tillgodoses inom ett departement är en annan faktor, som talar mot detta alternativ.

Förslaget om att förlägga den centrala socialupplysningen till statens upplysningsbyrå kan kommittén inte heller biträda. Byrån är ett krisorgan och såsom sådant av icke permanent karaktär. Byråns nuvarande arbetsuppgifter och personaluppsättning är för övrigt av så begränsad omfattning, att en utvidgning av dess funktioner till att omspanna socialupplysningen som helhet i realiteten skulle betyda inrättandet av ett nytt organ. På sätt kommittén utvecklat i femte kapitlet bör i stället vissa delar av verksamheten vid byrån i samband

med dennas avveckling överflyttas till den här förordade institutionen för social upplysning.

Enligt kommitténs mening kan sålunda en centralt bedriven upplysningsverksamhet i sociala frågor inte lämpligen förläggas till något redan bestående statligt organ. Vill man skapa en populär och tillräckligt omfattande socialupplysning, är det naturligt att inrätta en fristående institution, som på grundval av en för ändamålet lämpad organisation kan utbilda fria och effektiva verksamhetsformer.

Vissa speciella samordningsproblem.

I den offentliga debatten har framförts argument till stöd för inrättandet av ett enhetligt statligt filmorgan, för en statens annonsbyrå, för ett statligt bokförlag och för ett statligt korrespondensinstitut. Fråga har uppstått, om kravet på en samordning av socialupplysningens olika funktioner kommer i konflikt med de centraliseringssträvanden på olika informationsområden, som kommit till uttryck i de angivna uppslagen. Kommitténs synpunkter i detta avseende skall här redovisas.

Förslag om inrättandet av statliga filmorgan med mer eller mindre speciella funktioner har framförts i olika utredningssammanhang. Man kan erinra om förslagen rörande en statens filmnämnd, en försvarets filmanstalt och en statens skolfilmnämnd. Vissa yttringar av statlig filmaktivitet (SJ, postsparbanken, försvarsfilmen) har redovisats i tredje kapitlet. Det är sannolikt, att en starkt differentierad statlig filmverksamhet förr eller senare kommer att aktualisera kravet på de

spridda filminsatsernas utförande genom ett gemensamt statligt filmorgan.

Liknande skäl som i det föregående anförts till stöd för en samordning av socialupplysningens skilda grenar och organ kan här återopas för en centralisering eller samordning av de skilda yttringarna på det statliga filmområdet. En dylik filminstans, som utrustades med möjligheter att verka för framställning och spridning av socialfilm, skolfilm, annan kulturfilm och kanske även militär propaganda- och undervisningsfilm, borde kunna åstadkomma en bättre planering och »clearing» av dessa insatser, bl. a. för undvikande av dubbelframställning av samma slags eller med varandra mycket likartade filmer. Det är också troligt, att alla de olika faktorer, som är förenade med filmproduktion, skulle med större säkerhet för ett riktigt avgörande kunna bedömas av ett centralt filmorgan, där de för de olika filmgrenarna ansvariga medarbetarna bildade ett slags expertkollegium. Därest den statliga filmverksamheten samlades på en hand,

skulle väl staten också kunna komma i ett fördelaktigare förhandlingsläge vid ett eventuellt fortsatt samarbete med filmindustrien; exempelvis skulle statens önskemål beträffande spridningen av de för allmän biografvisning avsedda filmerna kunna göras gällande med större styrka än vid ett mera decentraliserat förhandlingsförfarande, där olika statliga filminstanser handlade oberoende av varandra. Otvivelaktigt skulle också ett centralt distributionsarkiv för all statlig film — de affärsdrivande verkens möjligen undantagen — vara till fördel för allmänheten-filmbeställaren och väl även i förhållande till utlandet, främst med tanke på en framtida utväxling av dokumentärfilm mellan Sverige och främmande länder. Onekligen låter det sig också tänkas, att man i en framtid inrättade en statlig central distributionsanstalt, som berörde produkterna av *all* statlig upplysningsverksamhet (film, broschyrer, affischer osv.).

Vad den statliga annonseringen angår, beordrar de statliga affärsverken — som annonserar i jämförelsevis stor skala — och även andra myndigheter i allmänhet sina annonser genom annonsbyråer. De av Svenska tidningsutgivareföreningen auktoriserade annonsbyråerna åtnjuter förmedlingsprovision, som betalas av tidningarna, varför byråerna utan särskild kostnad för sina kunder kan förmedla annonser, kontrollera att de införs osv. Byråerna bedriver därjämte en omfattande serviceverksamhet i fråga om annonsernas utformning, varvid kostnaderna för av kunderna godkända arbeten (teckningar, foton etc.) debiteras dem. Annonssören får på detta sätt möjlighet att variera annonsernas utformning på ett helt annat sätt än som vore möjligt

blott med tillgång till egen anställd personal.

Den i första kapitlet omnämnda annonsutredningen behandlade också frågan om att inrätta en statlig annonsbyrå. Utredningen fastslog, att en förutsättning för att en statlig annonsbyrå skall kunna bära sig vore, att den blev auktoriserad och sålunda kunde tillgodogöra sig den förmedlingsprovision, som då utgår. Eftersom från tidningsutgivareföreningen meddelats, att auktorisation inte komme att lämnas en statlig annonsbyrå, och då vidare statens annonsering ännu inte vore av tillräcklig storleksordning för att ett dylikt organ skulle kunna bära sig ekonomiskt, framlades inget förslag om inrättandet härav. I mån av statlig annonsering i ökad omfattning torde emellertid frågan få förnyad aktualitet.

Frågan om inrättande av ett statligt bokförlag är föremål för övervägande inom den enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 26 juni 1948 tillsatta s. k. bokutredningen. Denna fråga ingår även i utredningsuppdraget för 1945 års lärobokskommitté. Här kan slutligen även erinras om det vid några tillfällen framförda projektet om inrättande av ett statligt korrespondensinstitut.

Om det i framtiden skulle befinnas lämpligt att inrätta särskilda specialorgan för den statliga informationen genom film, genom annonsering och litteratur m. m., kvarstår som en huvudfråga, hur den del av innehållet, som avser social upplysning, skall nå dessa organ. Ty kravet på en samordning av upplysningsverksamheten i *sociala* frågor skulle alltfört göra sig gällande. Även då skulle behövas ett centralt organ med uppgift att utreda det inbördes behovet av upplysning på olika sociala områden samt att planera

och fördela verksamheten på olika uttrycksmedel för verkställighet genom de särskilda upplysningsorganen. Fördelarna av att samordna upplysningsverksamheten på det sociala området synes därför förenliga med de här an-

tydda specialiseringssträvandena. Detta är emellertid inte några aktuella problem, eftersom inget av de i förevarande avsnitt avhandlade specialinstitutionerna ännu kommit förbi diskussionsstadiet.

INSTITUTET FÖR SOCIAL UPPLYSNING

Det av kommittén föreslagna sociala upplysningsorganet bör erhålla namnet »Institutet för social upplysning». Institutet torde tills vidare böra lyda under socialdepartementet.

Kommittén föreslår, att institutet ställes under ledning av en *styrelse*. Det löpande arbetet skall förestås av en *chef* för institutet, närmast i ställning av verkställande direktör. Som tidigare sagts tänkes institutet arbeta på tre *avdelningar* (filmavdelningen, utställningsavdelningen och publicitetsavdelningen), var och en under sin chef. Härjämte bör institutet ha tillgång till ett *kansli*.

Styrelsens uppgifter och sammansättning.

Styrelsen skall tillse, att det allmänna samhälleliga syftet med institutet förverkligas. Dess viktigaste uppgift därvidlag blir att beakta kravet på samordning, rationalisering och utvidgning av den sociala upplysningen. Styrelsen bör fastställa ett ur pedagogisk och propagandateknisk synpunkt genomarbetat arbetsprogram för institutet. Den har därvid att själv ta initiativ till åtgärder och att besluta över avdelningarnas framställningar i frågor av principiell art eller eljest av större betydelse. I övrigt åligger styrelsen bland annat:

att avge förslag och äskanden rörande stat och anslagsbehov,

att handha medelsförvaltningen,

att själv förordna eller hos Kungl. Maj:t föreslå utnämning av befattningshavare,

att bevilja ledighet åt institutets befattningshavare samt meddela vikariatsförordnanden,

att verkställa utredningar och avge utlåtanden, som begäres av Kungl. Maj:t eller statliga myndigheter, samt

att avge årsberättelse till Kungl. Maj:t.

Styrelsen skall vara målsman för socialupplysningens samtliga intressenter, statliga och enskilda, producerande, förmedlande och konsumerande. Här för synes dock ej nödvändigt, att styrelsen sammansättes av personer, som var för sig representerar antingen individuella institutioner och sammanslutningar eller kategorivis uppdelade intressentgrupper (såsom ämbetsverk, folkliga organisationer, press, film, radio, reklam osv.). Det viktigaste är att institutet genom olika anordningar för praktisk samverkan mellan intressenterna i det enskilda upplysningsområdet vinner en auktoritativ förankring i det allmänna medvetandet. Viktigt är också, att styrelsen genom en ej alltför månghövdad sammansättning bereds möjlighet att vara en *arbetande* enhet.

Enligt kommitténs mening bör styrelsen bestå av institutets chef jämte sex av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter, utvalda bland för uppgiften särskilt kvalificerade personer med vidlyst blick för den sociala upplysningens behov inom samtliga intressentgrupper. Kungl. Maj:t bör utse en ledamot att vara ordförande. Förordnandena bör gälla för en tid av förslagsvis tre år i sänder. För att möjliggöra en kontinuerlig förnyelse av styrelsen torde dock till en början vissa ledamöter böra tillsättas för kortare tid än tre år. För envar av ifrågavarande sex ledamöter bör Kungl. Maj:t förordna en suppleant.

I styrelsen bör ärendena kunna prövas och avgöras av fem ledamöter, så ock av fyra om tre av dem är ense om beslutet. Vid lika röstetal bör ordföranden äga utslagsröst.

Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden. Sådan kallelse bör också utfärdas, då minst tre av styrelsens ledamöter gör skriftligt yrkande härom. Avdelningscheferna äger beivra styrelsens sammanträden och därvid deltaga i överläggningen men ej i besluten.

Då stora krav måste ställas på styrelseledamöternas arbetsinsatser, bör samtliga ledamöter (utom institutchefen) erhålla fasta årsarvoden med förslagsvis 1 800 kronor till ordföranden och 900 kronor till de övriga samt därutöver ett dagarvode med 25 kronor för varje sammanträde, vari de deltaga. Till suppleant bör utgå dagarvode med förslagsvis 40 kronor för varje sammanträde, vid vilket uppdrag fullgöres som ledamot. Vidare förutsättes, att rese- och traktamentsersättning i förekommande fall skall utgå i enlighet med bestämmelserna i kommittékungörelsen.

Samspelet med socialupplysningens intressenter.

Angelägenheten av att skapa ändamålsenliga kontakter med de olika kategorierna intressenter på det sociala upplysningsområdet har förut i olika sammanhang påpekats. Uppmärksamheten skall i det följande fästas på vissa anordningar för sådan kontakt och samverkan, som kommittén finner böra prövas. Kommitténs uttalanden får uppfattas som rekommendationer; enligt dess mening bör direktiv i denna del undvikas och full frihet lämnas åt institutet att självt välja sina samarbetsformer.

Nyttan av att till institutet knyta ett rådgivande organ, sammansatt av representanter för de viktigaste organen, organisationerna och grupperna inom institutets verksamhetsområde, vill kommittén dra i tvivelsmål. Erfarenheten visar, att man inte bör fästa alltför stora förhoppningar vid arbetseffektiviteten hos dylika månghövdade församlingar; de utomordentliga kvalifikationer och det stora intresse, som ofta rymmes därinom får föga möjlighet att tas i anspråk.

Lämpligare synes vara att bilda tillfälliga arbetsgrupper eller »kommittéer» alltefter de varierande arbetsuppgifterna; arbetskontakter skulle härigenom på ett smidigt och informellt sätt vinnas med personer, som representerar intresse och kunnighet inom det arbetsområde, som i det aktuella fallet bearbetas. Några väsentliga kostnader torde sådana arbetsgrupper inte medföra, då det bör ligga i vederbörande intressentgruppers intresse att låta sig företrädas inom dem utan särskilda arvodesanspråk från representanternas sida. Om någon av arbetsgruppens medlemmar anförtros utförandet av något speciellt uppdrag, är

dock självklart, att arbetet därmed skall honoreras efter skälighet.

Anordnandet av speciella och allmänna konferenser med olika intresserade parter är en annan rekommendabel metod, exempelvis för samordning av olika åtgärder och insatser i en upplysningskampanj. Särskilt förefaller det kommittén som om en stort upplagd diskussionskonferens, förslagsvis minst en gång om året, skulle vara av värde i detta avseende och för det allmänna utformandet av programlinjerna för verksamheten. Programmet skulle kunna omfatta ett antal i förväg bekantgjorda överläggningsämnen men borde också regelmässigt inrymma tillfälle till en allmän »remissdebatt» rörande socialupplysningen och dess bedrivande, varvid inte minst nya initiativ och speciella önskemål kunde framföras och ventileras. Institutioner och sammanslutningar med intressen inom institutets verksamhetsområde skulle inbjudas att låta sig representeras vid konferensen; deltagarna skulle äga framföra förslag till åtgärder samt anföra kritik. Några särskilda befogenheter av beslutande eller verkställande natur bör emellertid inte tilläggas ifrågavarande konferenser. Att de skulle få god publicitet via press och radio är sannolikt. Sär-

skild ersättning till konferensdeltagarna torde man inte behöva räkna med, då det får förutsättas ligga i de deltagande organens och organisationernas intresse att själva betala sina representanters utgifter. Omkostnaderna i övrigt skulle givetvis bestridas av institutets medel.

Av stor vikt är vidare, att upplysningsverksamheten erhåller en lokal förankring i städer och samhällen. Varje ort har sina lokala upplysningsproblem, vilkas lösning kräver insatser av lokala krafter. Det skulle vara värdefullt, om med institutet samarbetande lokalkommittéer kom till stånd på varje mera betydande ort i landet. I sådana lokalkommittéer, större eller mindre alltefter förhållandena på orten, borde finnas representanter för de kommunala myndigheterna och bildningssammanslutningar av olika slag. På mindre platser kunde det vara tillräckligt med ett ombud. Lämpliga arbetsuppgifter för ifrågavarande kommittéer och ombud skulle exempelvis vara att verka för spridningen av institutets upplysningsmaterial, att anordna diskussionsaftnar med föredrag och filmvisning och att söka intressera institutioner och sammanslutningar på orten att ta upp social upplysningsverksamhet på sina program.

Institutets personalorganisation.

Inledande synpunkter.

Uppenbart är, att vad som i de föregående kapitlen anförts om institutets arbetsuppgifter i mångt och mycket måste betraktas som ett idé- och framtidsprogram, vilket av flera skäl endast etappvis kan genomföras. Den fortsatta utvecklingen på samhällslivets många olika områden kan dess-

utom föranleda revideringar av såväl institutets verksamhetsområde och arbetsuppgifter som dess organisatoriska uppbyggnad i avseende å både den administrativa strukturen och personalramen.

När kommittén ställts inför den av dessa anledningar vanskliga uppgiften att föreslå en personalorganisation för

institutet, har den sökt beakta å ena sidan kravet på största möjliga återhållsamhet i fråga om den personella utrustningen och å andra sidan angelägenheten av att institutet blir ett verkligt arbetsdugligt organ för den sociala upplysningen. Att ett antal ledande befattningar måste inrättas för att sätta institutet i gång och att därjämte en stomme av fast anställd personal måste finnas för det löpande arbetet är emellertid ofrånkomligt. Vad kommittén närmast haft att överväga är därför *huru stort* detta bestånd av mer eller mindre fast anknutna krafter *minst* bör vara för att institutet efter den första tidens till stor del på planering och konsolidering inriktade arbete skall kunna i en någorlunda fullt utbyggd verksamhet tillfredsställande fullgöra de väsentligaste av sina arbetsuppgifter. Resultatet av kommitténs överväganden i denna del redovisas i den efterföljande framställningen. Till de *inskränkningar* i den däri angivna personalkadern, vilka kommittén funnit motiverade *under institutets första verksamhetsår*, återkommer kommittén i samband med sina i åttonde kapitlet framlagda beräkningar av de med institutets inrättande förenade kostnaderna.

Institutschefen.

Höga krav måste ställas på innehavaren av befattningen som institutets chef och verkställande direktör. I sin kontakt med allmänheten och med representanter för press, radio, film och andra publicitetsområden samt med myndigheter och enskilda institutioner är det nödvändigt, att institutschefen äger en sådan fond av erfarenhet och en sådan överblick över hela arbetsfältet, att han utåt framstår som en auktoritet. Önskvärda kvalifikationer är förhandlingsvana och initiativkraft i

förening med organisatorisk och representativ förmåga. Institutschefen bör vidare vara väl orienterad på det sociala området samtidigt som han måste behärska den populära framställningens konst. Några formella kompetenskrav — exempelvis akademisk examen — bör dock icke ifrågasättas.

Tjänsten bör tillsättas med förordnande för viss tid, förslagsvis 6 år. Med hänsyn till de fordringar som enligt det sagda ställes på institutschefens kvalifikationer bör avlöningen beräknas förhållandevis högt. För att öka utsikterna att förvärva en för uppgiften lämplig person föreslår kommittén, att tjänsten placeras i lönegraden Cp 14 (årslön f. n. 21 528 kronor).

Avdelningscheferna.

Om cheferna för envar av institutets tre fackavdelningar gäller, att de skall leda och fördela arbetet på sin avdelning och svara för verkställigheten av fattade beslut. I sistnämnda avseende förutsättes de utrustade med tämligen vittgående befogenheter. De önskemål som uppställts i fråga om institutschefens kvalifikationer gäller även för avdelningscheferna. Vad som bör fordras av dem i fråga om speciella förutsättningar skall redovisas i samband med vart och ett av de tre efterföljande avsnitten. Ej heller för avdelningscheferbefattningarna bör några formella kompetenskrav uppställas; ådagalagd lämplighet bör vara helt utslagsgivande.

Även avdelningscheferna bör förordnas för viss tid, förslagsvis 3 år. Med motsvarande motivering som anförts beträffande institutschefens löneställning bör avdelningschefernas löneförhöjningar sättas tämligen högt. Kommittén föreslår därför, att vardera tjänsten placeras i lönegraden Cp 10 (årslön f. n. 19 128 kronor).

Filmavdelningen.

I fråga om avdelningschefen gäller, att filmverksamhetens utformning och resultat kan förmodas komma att i hög grad bli beroende av dennes omdömesgillhet och förmåga att sammanjämka sociala och statliga upplysningssynpunkter med de speciellt filmiska kraven. Önskvärt är därför att avdelningschefen, som i första hand bör ha meriterade insikter i framförallt dokumentär filmverksamhet, dessutom äger förtrogenhet med och intresse för den svenska socialpolitiken.

Såsom assistent åt avdelningschefen vid handläggningen av filmärenden av ekonomisk och organisatorisk karaktär — företrädesvis i samband med filmdistributionen — bör till avdelningen knytas en tjänsteman med härför lämpliga kvalifikationer, helst förvärvade genom praktiskt sysslande med liknande uppgifter inom filmindustrin. I dessa uppgifter inbegripes bl. a. ordnandet av kontakter med olika in- och utländska företag i filmförsörjningens syften, inventering av lämpliga filmer och upprättande av filmförteckning m. m. Innehavaren av tjänsten, som bör vara skickad att förestå en vid filmavdelningen inrättad distributionsdetalj, bör placeras i lönegraden Ce 24 (begynnelselön f. n. 11 460 kronor).

Som kommittén i ett tidigare sammanhang framhållit, är det tänkbart, att filmavdelningen efter kort tids verksamhet kan komma att uppvisa ett filmbestånd stort nog att motivera inrättandet av en sådan distributionsdetalj, som nyss omnämndes. Möjlighet bör därför beredas institutet att redan under det första verksamhetsåret anställa erforderlig extra personal för därmed sammanhängande uppgifter, såsom filmavsyning och filmexpediering, korrespondens med beställarna, upp-

läggande av kortsystem över tillgängliga filmkopior och deras uthyrning osv.

Utställningsavdelningen.

Tjänsten som chef för utställningsavdelningen kräver av sin innehavare god social allmänorientering men framförallt välmeriterad kunskap om och erfarenhet av modernt musei- och utställningsväsende.

Omfattningen av avdelningens här föreslagna arbetsuppgifter i en utbyggd institutsverksamhet motiverar inrättandet av en befattning såsom assistent åt avdelningschefen. Kompetens företrädesvis som utställningstekniker bör fordras av befattningens innehavare. Tjänsten bör i likhet med assistentbefattningen på filmavdelningen placeras i lönegraden Ce 24 (begynnelselön f. n. 11 460 kronor).

Verksamheten vid de för institutet tillämnade permanenta utställningslokalerna kräver vidare tillgång till ett antal vaktmästare (expeditionsvakter) med tillräckliga förutsättningar att vid behov även kunna utföra hantverksmässiga arbeten i samband med montering och annat manuellt anordnande av utställningsmaterial. För en utställningshall av den förut angivna ytvidden om ca 1 500 kvm bör finnas minst två expeditionsvakter, därav en i förmansställning. Denna personal, vilken företrädesvis avses få sin tjänstgöring förlagd till utställningsavdelningen, bör givetvis även kunna tagas i anspråk på övriga avdelningar. Till frågan om lönegradsplaceringen återkommer kommittén på sid. 157.

Uteslutet är inte, att verksamheten vid avdelningen i framtiden blir av en så stor och jämn omfattning, att det ur ekonomiska synpunkter kan befinnas lämpligt att utrusta avdelningen med

egen ateljé för tillverkningen av erforderligt utställningsmaterial. Detta framtidsperspektiv inverkar givetvis även på behovet av ytterligare fast anställd personal. Intill dess utvecklingen av utställningsverksamheten och därunder vunna erfarenheter givit hållpunkter för bedömandet av frågan om egna produktionsanordningar, måste man emellertid räkna med att åtminstone huvudparten av ifrågavarande uppgifter ombesörjes av enskilda företag efter avtal från fall till fall. Kostnaderna härför liksom för avdelningens anlåtande av tillfälliga arbetskrafter i samband med planeringsarbetet bör icke belasta lönekontot utan bestridas av det anslag för socialt upplysningsarbete, som kommittén räknar med skall ställas till institutets förfogande.

Publicitetsavdelningen.

Innehavaren av befattningen som avdelningschef bör liksom de båda andra avdelningscheferna äga insikter på det sociala området. I främsta rummet bör han dock besitta journalistisk färdighet och kvalificerade, helst på praktiska erfarenheter grundade insikter i förhållanden, som sammanhänger med upplysnings-, propaganda- och reklamverksamhet.

Till avdelningen bör knytas en tjänst som redaktör för tidskriften »Från departement och nämnder», vars utgivande enligt kommitténs förut redovisade förslag skall överflyttas från statens upplysningsbyrå till institutet för social upplysning i samband med byråns avveckling. Med redaktörskapet för denna tidskrift är för närvarande förenat ett årsarvode av 13 800 kronor. Kommittén föreslår för uppgiften en löne-reglerad befattning, placerad i löne-graden Ce 27 (begynnelselön f. n. 13 428 kronor).

Handhavandet av press- och artikeltjänsten samt det med radioupplysningen förenade arbetet torde i huvudsak böra åvila avdelningschefen. Hans insatser i den vid sidan av den nyssnämnda tidskriften bedrivna publikations- och trycksaksverksamheten lär väl främst bli av produktionsledande natur, innefattande allmän planering, diskuterandet av uppslag och önskemål med olika intressenter samt fördelandet av beslutade uppdrag på härför lämpliga personer eller företag utanför institutet. Motsvarande gäller om annonsering. Utgående ersättningar för fullgjorda uppdrag bör såsom produktionskostnader belasta institutets anslag för socialt upplysningsarbete.

Till publicitetsavdelningen skall, såsom tidigare föreslagits, överflyttas den pressklipp-tjänst, som nu bedrivs vid statens upplysningsbyrå. För ändamålet sysselsätter byrån nu en tjänsteman med ett årsarvode av 9 900 kronor, 2 biträden med arvoden på 5 100 kronor och 2 med arvoden på 4 800 kronor. Kommittén föreslår, att den förstnämnda arvodesbefattningen ombildas till en tjänst i lönegraden Ce 21 (begynnelselön f. n. 9 660 kronor) och att för de övriga avses tjänster såsom biträden för skriv- och kontorsgöromål med avlöning enligt fastställd befordringsgång (sistnämnda avlöningars summa ca 21 000 kronor).

De förut föreslagna uppgifterna att insamla socialt källmaterial och förmedla det till socialupplysande institutioner, att införskaffa nödvändig litteratur till det föreslagna biblioteket och vårda detta samt att uppgöra och kontinuerligt komplettera ett kortsystem påkallar anställandet av en arbetskraft, som är grundligt insatt i socialpolitiska frågor och som jämte intresse för social upplysning och infor-

mation äger förtrogenhet med stats- och kommunalförvaltningen samt organisationsväsendet. Innehavaren av denna befattning synes böra placeras som assistent i lönegraden Ce 24 (begynnelselön f. n. 11 460 kronor).

Behovet av medarbetare i den mot den svenska allmänheten riktade personliga informationstjänsten bör inledningsvis, i avbidan på erfarenheter rörande omfattningen av denna verksamhetsgren, tillgodoses genom anlåtande av tillfälligt anställda. Viktigt är dock att institutet bereds möjlighet att efterhand varaktigt anknyta personer, som ådagalagt duglighet och lämplighet för ifrågavarande uppgift. Ur rekryteringssynpunkt synes ett uppslag om samarbete med socialinstitutet i Stockholm rörande förmedling av för sådan tjänstgöring lämpliga elever, honorerade därför efter viss överenskommen arvodestaxa, vara förtjänt av närmare övervägande.

Vad angår den i det föregående skisserade informationen av utländska besökare med intressen på det sociala området (»socialturister») saknas likaledes fasta hållpunkter för bedömning av det för sådana uppgifter erforderliga personalbehovet. Organiserandet av denna utlänningservice i samarbete med härav berörda myndigheter och institutioner torde emellertid förr eller senare kräva en särskild tjänsteman, av vilken förutom omfattande språkkunskaper bör fordras så pass väl meriterade insikter på det socialpolitiska området, att vederbörande vid behov kan biträda i de uppgifter, som avses ankomma på den nyssnämnda assistenten i Ce 24. Den här avsedda befattningen bör likaledes placeras i lönegraden Ce 24 (begynnelselön f. n. 11 460 kronor) och benämnas assistent.

I övrigt vill kommittén framhålla, att publicitetsavdelningen föreslagits få ett

så stort och expansivt arbetsfält, att ett stort behov av arbetskraftsförstärkningar för olika uppgifters handhavande kan förväntas göra sig gällande i takt med verksamhetens successiva utbyggnad.

Kanslipersonal och expeditionsvakter.

Styrelsen och institutchefen bör ha tillgång till ett gemensamt kansli för beredningen av administrativa ärenden av olika slag samt för utförandet av förekommande skrivarbeten. Följande befattningar synes här böra ifrågakomma.

För handläggningen av de administrativa ärendena bör inrättas en befattning som sekreterare åt styrelsen och institutet. Huruvida göromåls omfattning kommer att fordra, att befattningen uppföres som heltidstjänst, torde erfarenheten få utvisa; kommittén anser sig för närvarande kunna utgå från att sekreteraren skall kunna inneha även annan anställning. Med hänsyn till angelägenheten av att till denna post förvärvas en väl kvalificerad kraft, vill kommittén dock förorda, att sekreterarens arvode inte bestämmes till lägre belopp än 4 200 kronor om året.

Arten av de uppgifter, som avses åvila institutet, torde vidare nödvändiggöra anställandet av en särskild kassör och redogörare med uppgift att även tjänstgöra som registrator. Beattningen bör i avbidan på närmare erfarenhet rörande omfattningen av ifrågavarande göromål placeras såsom lönörör i lönegraden Ce 13 (begynnelselön f. n. 6 816 kronor).

Vidare bör inrättas tre biträdesbeattningar, varav en med hänsyn till krav på stenografikunnighet bör placeras såsom kanslibitråde i lönegraden C: 11

(begynnelselön f. n. 6 228 kronor) och de två övriga utgöras av biträden för skriv- och kontorsgöromål med avlöning enligt fastställd befordringsgång.

Kommittén har tidigare (sid. 154) föreslagit anställande av två expeditionsvakter, varav en i förmansställning, med tjänstgöring företrädesvis på utställningsavdelningen. Härutöver bör för institutets behov i övrigt inrättas två expeditionsvaktjänster. Kommittén, som finner nu utgående löneförhöjningar till den statliga vaktmästarpersonalen väl låga, har likväl inte ansett sig böra framlägga förslag, som skulle innebära avvikelser från av statsmakterna i denna del godtagna principer. Kommittén får därför föreslå, att två av vaktmästarna såsom förste expedi-

tionsvakter placeras i lönegraden Ce 11 (begynnelselön f. n. 6 228 kronor) samt att de två övriga såsom expeditionsvakter hänföres till lönegraden Ce 9 (begynnelselön f. n. 5 592 kronor). Härvid förutsättes emellertid, att särskild ersättning får utgå, om expeditionsvakterna anlitas för göromål, som normalt ligger utanför de för sådana befattningar gängse arbetsuppgifterna. Tillika bör framhållas, att det med hänsyn till arbetsuppgifternas beskaffenhet kan visa sig nödvändigt att framtiden ompröva löneställningen.

Slutligen bör medel till ett belopp av 5 000 kronor beräknas för avlöning av ett vaktmästarbiträde, som vid behov kan fungera som avlösare av utställningsvakterna samt vikariera vid semestrar och sjukvakanser.

Sjunde kapitlet

LOKAL- OCH BYGGNADSFRÅGOR

Institutets förläggningsort.

Inom kommittén råder enighet om att det planerade institutet bör förläggas till huvudstaden. Det må härvidlag vara tillfyllest med att framhålla, att socialförvaltningen ledes från ett antal där belägna departement och ämbetsverk samt att huvudparten av de institutioner, organisationer, sammanslutningar eller företag, med vilka institutet eljest kan tänkas knyta förbindelser, är att finna i Stockholm. I fråga om tillgången till vetenskapliga och andra kulturella institutioner eller organ kan ingen annan svensk stad mäta sig med Stockholm. Till dess förmån talar också den centrala belägenheten i riket.

Ett utbyggt institut behöver stora lokalutrymmen.

För ett institut med de arbetsuppgifter och den organisation, som kommittén förordat för den utbyggda verksamheten, krävs uppenbarligen betydande lokalutrymmen. Kommitténs uppfattning om minimianspråken härvidlag redovisas i det följande.

Till en början har storleken av de för institutet *gemensamma* lokalerna uppskattats sålunda:

1 rum för institutchefen	ca 25 kvm
1 » » sekreteraren	» 15 »
1 » » kassören	» 15 »
2 » » skrivbiträden	» 30 »
1 » » expeditionsvakter	» 15 »
Bibliotek	» 20 »
Arkivutrymmen	» 20 »
Reservrum	» 15 »

För *filmavdelningen* har beräknats:

1 rum för avdelningschefen	ca 25 kvm
1 » » assistenten	» 15 »
1 rum för filmavsynning, tillika filmarkiv (för brandsäker film)	» 20 »
1 filmkassett (för brandfarligt filmmaterial)	» 10 »
1 filmvisningsrum (med projektorium)	» 60 »
1 reservrum	» 15 »

För *utställningsavdelningen* skulle krävas:

1 rum för avdelningschefen	ca 25 kvm
1 » » assistenten	» 15 »
Utställningslokaler med »upplysningar» för allmänheten	ca 1 500 »
1 rum för expeditionsvakter	ca 15 »
Verkstäder	» 75 »
Förrådsutrymmen	» 150 »
1 reservrum	» 15 »

Publicitetsavdelningen bör inrymma:

1 rum för avdelningschefen	ca 25 kvm
1 » » redaktören för »Från departement och nämnder»	» 15 »
3 arbets- och arkivrum för pressklippjästen	» 45 »
2 arbets- och arkivrum för kartotekstjästen	» 30 »
1 rum för informationspersonal	» 15 »
1 reservrum	» 15 »

Enligt de sålunda gjorda beräkningarna — vilka givetvis får betraktas som mycket *preliminära* och som inte innefattar sådana utrymmen som kapprum, väntrum, toaletter, korridorer, trappuppgångar m. m. — skulle erfordras en yta av i runt tal 2 300 kvm.

Hur skall lokalbehovet tillgodoses?

I betraktande av lokalbehovets storleksordning och med tanke på de särskilda krav, som måste uppställas beträffande anordnandet av flera av utrymmena, får det i nuvarande hyresmarknadsläge anses uteslutet att kunna i den öppna marknaden för hyra för ändamålet lämpliga lokaler. Möjligheterna härtill skulle eventuellt bli något större, om man valde att utsprida institutets arbetsdetaljer på olika fastigheter, en utväg som kommittén emellertid finner oförenlig med den tilltänkta samordningen av institutets skilda verksamhetsgrenar. Samma svårigheter föreligger att erhålla de behöfliga lokalerna inom någon befintlig statlig byggnad. Kommittén är slutligen medveten om att den statliga investeringspolitiken för närvarande lägger hinder i vägen för ett tillgodoseende av lokalbehovet genom uppförandet av en ny byggnad, avsedd *uteslutande* för det tilltänkta institutet.

Kommitténs förslag i lokalfrågan innebär följande.

Inom byggnadsstyrelsen projekteras för närvarande en större nybyggnad, vilken avses inrymma ett antal centrala ämbetsverk med arbetsuppgifter inom det sociala området. Nybyggnaden tänkes uppförd å en Kronan tillhörig tomt invid Karlaplan i Stockholm. Enligt vad kommittén vid samråd med representanter för byggnadsstyrelsen har erfårit, ger den förberedande utredning, som inom styrelsen ägnats sagda byggnadsfråga, vid handen, att institutets lokalbehov skulle kunna tillgodoses i anslutning till ifrågavarande byggnads-komplex.

Beträffande institutlokalernas tilltänkta anordning i samband med ett genomförande av detta byggnadsföretag

kan kommittén för närvarande endast hänvisa till efterföljande summariska redogörelse. Till denna vill kommittén emellertid framhålla, att planerna i fråga om företagets uppläggning och detaljutformning för närvarande endast befinner sig på ett preliminärt stadium.

Institutets lokaler enligt den gjorda utredningen skulle kunna tänkas anordnade så, att i en del av den planerade nybyggnadens bottenvåning inrymmes institutets entré och utställningslokaler. I våningen i trappa skulle, med trappförbindelse från entrén, förläggas institutets administrations- och övriga lokaler. I souterrängvåningen skulle beredas tillgång till förrådsutrymmen m. m. För den händelse en betydande utvidgning av lokalerna bleve aktuell, skulle man kunna tänka sig möjligheten att i viss utsträckning utbygga bottenvåningen i anslutning till utställningslokalerna. Man har vidare räknat med att i ett fullt utbyggt skede av anläggningen kunna infoga en för samtliga där befintliga institutioner gemensam samlings-sal, avsedd att rymma ca 200—300 personer och planerad för filmvisning. Härigenom skulle den för institutets filmavdelning tillämnade filmvisningslokalen kunna utgå ur lokalprogrammet.

Vad som sålunda skisserats förefaller kommittén innebära en, såvitt för närvarande kan överblickas, god lösning av institutets lokalfråga. Möjligheter till erforderliga utvidgningar synes också föreligga. Av värde för institutets arbete är, att det enligt förslaget skulle erhålla en lokal anknytning till vissa sociala administrationsorgan med därav underlättade kontakter mellan dessa och institutet. — Beträffande institutets andel i kostnaderna för byggnadsföretagets genomförande hänvisas till den framställning, som lämnas i åttonde kapitlet.

Vad som nu sagts utesluter givetvis inte, att en stark expansion av institutets verksamhet kan föranleda till en omprövning av dess lokalfråga från andra utgångspunkter än dem som här

anlagts och att det då kan befinnas erforderligt och även möjligt att bereda institutet lokaler i en för dettas behov särskilt anordnad byggnad.

Möjligheten av en sådan utveckling har endast flyktigt berörts vid kommitténs behandling av lokalfrågan. Därvid har emellertid uttalats, att en framtida förläggning av institutet till Skeppsholmen vore en tilltalande tanke. Frågan om Skeppsholmens utnyttjande för andra ändamål än de nuvarande torde förr eller senare aktualiseras; kommittén vill erinra om att en eventuell flyttning från Skeppsholmen av den där förlagda örlogsstationen nu är föremål för utredning genom särskilda sakkunniga. Enligt kommitténs mening erbjuder Skeppsholmen naturliga förutsättningar för skapandet av ett kulturellt centrum av stor omfattning, i vilket ett institut för social upplysning med fördel skulle låta sig inpassas. Man synes, om förutsättningar för en förändrad disposition av Skeppsholmen framdeles yppas, böra uppmärksamma i vad mån där befintliga byggnader (av vilka en del utgör byggnadsminnesmärken) kan apteras för institutet, självfallet under samtidigt beaktande av institutsfrågans läge i den då aktuella situationen.

Provisoriska lokaler för institutets start.

Frågan om tidpunkten för genomförandet av det s. k. Karlaplanprojektet, till vilket kommittén knutit en åtminstone preliminär lösning av institutets lokalfråga, är beroende av statsmaktens ställningstagande. Enligt kommitténs mening synes man emellertid inte böra ställa frågan om institutets inrättande i direkt beroende av att för detsamma tjänliga lokaler för en *utbyggd* verksamhet *omedelbart* kan ställas till förfogande. Verksamheten bör

— såsom tidigare framhållits — utbyggas i etapper. Under en första sådan etapp — från starten och eventuellt några år framåt — då verksamheten skall planeras och konsolideras, måste helt naturligt kraven på dess omfattning ställas lägre. Med en därav betingad begränsning av personalorganisationen synes man i ett sådant inledningskede kunna åtnöjas med lokaler av mer provisorisk karaktär och begränsad omfattning.

Kommitténs förslag i denna del innebär, att man i inledningskedet avstår från de utrymmeskrävande och därför svåråtkomliga utställningslokaler och koncentrerar utställningsuppgifterna på anordnandet av vandringsutställningar och eventuellt tillfälliga utställningar i befintliga utställningslokaler i Stockholm. På sätt i nästföljande kapitel närmare utvecklas förordas en sådan beskäring av den för den utbyggda verksamheten föreslagna personalorganisationen, att lokalbehovet under den första etappen skulle kunna begränsas till ett tjugotal rum av normalstorlek, varav fem rum beräknats som reserv och för mötande av oförutsedda behov. Detta motsvarar en sammanlagd yta av ungefär 500 kvm. Kommittén hyser förhoppningen, att det skall visa sig möjligt att genom förhyrning eller på annat sätt bereda tillgång till lokaler av denna relativt begränsade storleksordning. I detta sammanhang vill kommittén erinra om att ett bifall till institutets föreslagna övertagande av huvudparten av statens upplysningsbyrås nuvarande arbetsuppgifter skulle lediggöra de utrymmen, som nu disponeras av byrån i fastigheten Storkyrkobrinken 11.

Till frågan om de med provisoriet förenade kostnaderna för lokalansaffningen återkommer kommittén i åtonde kapitlet.

Åttonde kapitlet

KOSTNADSBERÄKNINGAR

I detta kapitelns första avdelning gör kommittén en beräkning av vad ett någorlunda fullständigt genomförande av kommitténs förslag skulle betyda i kostnadshänseende. Uppskattningen i denna del redovisas under rubriken Utbygg-

nadsepoken. I den därpå följande avdelningen framlägger kommittén resultaten av sina överväganden rörande de anslag, som erfordras för institutets verksamhetens mera provisoriska bedrivande under ett första år.

A. UTBYGGNADSEPOKEN

I. Engångskostnader.

Byggnadskostnader.

För att nå fram till en åtminstone approximativ uppgift på storleken av de medel, som erfordras för anordnandet av institutets lokaler i en framdeles uppförd statlig ämbetsbyggnad vid Karlaplan (jämför sid. 159), har en beräkning gjorts av volymen av dessa utrymmen. Med utgångspunkt från det i föregående kapitel angivna lokalprogrammet och efter en preliminär utredning rörande sättet för där angivna lokalers förläggning inom nämnda byggnad har man kommit fram till en total golvyta av ca 3 000 kvm och en byggnadsvolym av ca 10 000 kbm. Beräknas byggnadskostnaden i dagens prisläge till ca 100 kronor per kbm skulle institutets andel i de sammanlagda kostnaderna för den ifrågavarande byggnadens uppförande grovt räknat uppgå till ca 1 miljon kronor. Detta medelsbehov bör täckas av ett särskilt engångsanslag att anvisas samtidigt med medel

för uppförande av byggnaden i övrigt eller del därav.

Kostnader för inredning och utrustning.

Beträffande anslagsbehovet för lokalernas inredning och utrustning har detaljerade beräkningar inte kunnat verkställas. Det rör sig här om en mångfald olika ting, såsom möbler, kontorsutensilier, armatur, textilier, del i telefonväxel, utställningsmontrer, arkivinredning, installation av bredfilmprojektor jämte annan erforderlig teknisk utrustning för verksamhetens uppehållande på film- och utställningsavdelningarna. Därtill kommer utgifterna för bibliotekets uppsättning. För att täcka ifrågavarande kostnader torde enligt en av kommittén gjord överslagsberäkning behöva anvisas en summa av 140 000 kronor, vilken jämväl bör bestridas från ett särskilt engångsanslag.

II. Årliga kostnader.

Löner och liknande kostnader.

Personalbehovet har behandlats i sjätte kapitlet. I anslutning till vad som där föreslagits skulle vid institutet såsom fast anställda komma att finnas de befattningshavare, som uppräknas i följande

Personalförteckning.

Tjänstemän å ordinarie stat.

Befattning	Lönegrad
1 Institutschef	Cp 14
3 Avdelningschefer	Cp 10

Extra ordinarie tjänstemän i högre lönegrad än Ce 24.

Befattning	Lönegrad
1 Redaktör	Ce 27

Övrig personal skulle erhålla icke ordinarie eller tillfällig anställning.

Med utgångspunkt härifrån beräknar kommittén institutets *avlöningsstat* enligt följande:

1. Lönerna för den ordinarie personalen uppgår till sammanlagt 72 000 kronor för år. Härtill kommer kostnaderna för vikariatsersättningar med ett beräknat belopp av tillhoppa 300 kronor. För avlöningar till ordinarie tjänstemän skulle alltså erfordras ett belopp av 72 300 kronor.

2. I avlöningsstaten bör ingå en delpost rubricerad som Arvoden bestämda av Kungl. Maj:t. Denna post, som bör upptas förslagsvis, har beräknats på följande sätt:

Årsarvode till styrelsens ordförande	kr. 1 800
Årsarvoden till styrelsens ordinarie ledamöter i övrigt (5 × 900)	» 4 500
Dagarvoden till styrelsens ordförande, ledamöter och suppleanter	» 1 700
Arvode till sekreterare	» 4 200

Ifrågavarande anslagspost skulle alltså bära upptagas med förslagsvis 12 200 kronor.

3. För bestridande av arvoden åt tillkallade experter och sakkunniga biträden bör under en särskild delpost upptagas ett belopp av förslagsvis 50 000 kronor. Här avses sådan personal, som ehuru icke tillfälligt anställd för viss uppgift likväl ej anses bära beredas fast anställning.

4. För den övriga icke-ordinarie personalen uppgår lönerna enligt lägsta löneklass till sammanlagt 122 600 kronor. I delposten till avlöningar åt denna personal bör inräknas ett belopp å förslagsvis 7 000 kronor för vikariats- och övertidsersättningar (3 000 kronor) samt till avlöande av tillfällig biträdespersonal (4 000 kronor). Härtill kommer kostnaden för vaktmästarbiträdet, 5 000 kronor. Icke-ordinarieposten skulle alltså uppgå till avrundat 134 600 kronor. Den bör tills vidare upptas förslagsvis men förbunden med föreskrift att icke få överskridas utan Kungl. Maj:ts medgivande.

5. Kostnaderna för rörligt tillägg uppskattas till i runt tal 23 100 kronor.

Med tillämpning av vad som nu anförts skulle institutets avlöningsstat erhålla följande utseende:

Avlöningsstat.

1. Avlöningar till ordinarie tjänstemän, <i>förslagsvis</i> ..	kr. 72 300
2. Arvoden bestämda av Kungl. Maj:t, <i>förslagsvis</i>	» 12 200
3. Arvoden åt tillkallade experter och sakkunniga biträden, <i>förslagsvis</i> ...	» 50 000

4. Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal, förslagsvis	kr. 134 600
5. Rörligt tillägg, förslagsvis	» 23 100
<hr/>	
Summa kronor	292 200

Omkostnader.

En uppskattning av de årliga omkostnaderna i en utbyggd institutsverksamhet måste uppenbarligen bli i hög grad approximativ. Det synes knappast tillräddligt att beräkna de hit hänförliga utgifterna till mindre än 76 000 kronor enligt följande fördelning:

Omkostnadsstat.

1. Sjukvård, förslagsvis	kr. 1 000
2. Reseersättningar, förslagsvis	» 20 000
3. Expenser, förslagsvis ..	» 52 000
4. Övriga utgifter: representationskostnader, förslagsvis	» 3 000
<hr/>	
Summa kronor	76 000

Beträffande de i denna omkostnadsstat ingående delposterna 2—4 må följande anföras.

Posten 2. Här har inräknats rese- och traktamentsersättningar dels till ledamöterna i styrelsen med förslagsvis 1 500 kronor, dels till institutets befattningshavare och medarbetare i övrigt med förslagsvis 18 500 kronor.

Posten 3. I denna ingår kostnader för bränsle, lyse och vatten (17 000 kronor), städning (5 000 kronor), telefon (5 000 kronor) samt expenser i övrigt (utgifter för skrivmateriel, möbler och maskiner, bokinköp och bindning) till ett belopp av 25 000 kronor. Däremot ingår inte i kalkylen utgifter för prenumeration av tidningar och tidskrifter. Kommittén räknar med att sådana i viss

utsträckning skall komma att tillhandahållas institutet utan särskilda kostnader.

Posten 4. I en verksamhet av så »modernt» och utåtriktat slag som den här föreslagna kan ett representationsanlag inte undvaras. Kommittén har därför funnit sig böra i omkostnadsstaten inrycka en särskild delpost för ändamålet å förslagsvis 3 000 kronor.

Kostnaderna för upplysningsarbetet och därmed sammanhängande anslagsfrågor.

Att förebringa några ens ungefärliga beräkningar av rubricerade kostnader i en verksamhet, som utbyggs till en omfattning av den i detta betänkande skisserade storleksordningen, är för närvarande ogörligt. Kommittén vill för sin del nämna siffran 700 000 kronor såsom ett riktvärde. Detta belopp kan förefalla högt. Uppenbart är dock, att själva upplysningsverksamheten måste kräva store belopp för att denna skall nå en verkan, som fullt motiverar det däri nedlagda kapitalet. Att lämna för knappt tilltagna anslag i denna del måste försvåra eller äventyra institutets möjligheter att göra en effektiv insats. All erfarenhet ger också vid handen, att snäva investeringar i upplysning som regel löper risken att bli mer eller mindre bortkastade pengar. I sakens natur ligger emellertid, att utgifterna från ett verksamhetsår till ett annat kan komma att uppvisa mer eller mindre avsevärda differenser.

För ifrågavarande ändamål bör ett särskilt årligt *anslag till socialt upplysningsarbete* ställas till institutets förfogande, baserat på den utredning som institutet förutsättes prestera i petita-väg. Anslaget bör om möjligt erhålla karaktären av förslagsanslag, förbundet med villkor att Kungl. Maj:ts medgivan-

de kräves för dess överskridande. En fördel härmed är, att sådana upplysningsbehov, som ej kunnat förutses vid upprättandet av petita och vilka ej kan täckas av tillgängliga medel, skulle kunna tillgodoses utan att institutet behöfve i särskild ordning hemställa om anslag därför. Särskilda delposter för film-, utställnings- och allmän social upplysningsverksamhet bör inte fastställas, utan institutet bör erhålla fria händer att fördela anslaget mellan avdelningarna. Anslaget förutsättes även bereda tillgång till arvoden åt experter, som anförtros tillfälliga produktionsuppdrag, exempelvis utarbetandet av filmmanuskript, skisser till utställningar, broschyrförfattande osv. Från anslaget bör vidare medel kunna frigöras för bedrivande eller stödjande av undersökningar rörande olika uttrycksmedels effektivitet.

Inkomster.

Såsom i olika föregående sammanhang har nämnts, räknar kommittén med vissa inkomster av institutets verksamhet, exempelvis genom uthyrning av film, genom entréavgifter till tillfälliga utställningar, genom upplåtelse av utställningslokal till enskilda utställningsarrangörer, genom prenumera- tions- och lösnummerintäkter i samband med utgivandet av tidskriften »Från departement och nämnder» samt genom försäljning av vissa broschyrer osv. Givet är också att, i den mån institutets resurser bereder det möjlighet att för enskilda korporationers eller institutioners räkning utföra särskilda uppdrag av mera kvalificerad natur, ersättning bör utgå till institutet för dess

självcostnader i anledning av sådana uppdrags fullgörande, däri inberäknade utgifter för erforderlig personal. Möjligen kan även allmänna eller speciella ekonomiska bidrag till verksamheten komma att inflyta från enskilt håll. Ifrågavarande inkomster bör tas till uppörd på det under föregående punkt omnämnda anslaget till socialt upplysningsarbete. Någon tillförlitlig uppskattning av de i sådan ordning inflytande medlen kan kommittén icke prestera.

Sammanfattning av kostnaderna under A.

Kommittén har i det föregående beräknat kostnaderna av engångsnatur till sammanlagt 1 140 000 kronor, varav 1 000 000 kronor utgör byggnadskostnader samt 140 000 kronor utgifter för inredning och utrustning.

De årliga kostnaderna har beräknats enligt följande:

Anslag till avlöningar .. kr.	292 200
Anslag till omkostnader .. »	76 000
Anslag till socialt upplysningsarbete .. »	700 000
Summa kronor	1 068 200

För att få fram de verkliga merkostnaderna bör emellertid från detta belopp dragas nuvarande utgifter för statens upplysningsbyrås verksamhet eller ca 72 000 kronor (63 000 kronor i avlöningar och 9 000 kronor i omkostnader) samt de svårberäknade inkomster, som kan inflyta genom filmuthyrning, entréavgifter och lokalhyror i samband med utställningsverksamheten m. m.

B. ERFORDERLIGA ANSLAG FÖR ETT FÖRSTA VERKSAMHETSÅR

Såsom redan framhållits bör institutets verksamhet utbyggas etappvis. Skälen härför är, att en mera definitiv lösning av institutets lokalfråga tillhör framtiden samt att planerandet av verksamheten kommer att ta sin tid. Härtill kommer de nuvarande statsfinansiella förhållandena.

Angeläget är emellertid, att verksamheten i begränsad utsträckning igångsättes utan uppskov. Frågorna om i vilken omfattning institutet bör *börja* och om storleken av de anslag, som erfordras för verksamhetens bedrivande under ett första verksamhetsår behandlas i det följande.

Personalbehov och avlöningar.

Styrelse för institutet bör omedelbart tillsättas och institutschef förordnas redan från starten.

För arvoden till styrelsens ordförande, övriga ledamöter och suppleanter (vid tjänstgöring som ledamot) upptagas det i det föregående angivna beloppet av sammanlagt 8 000 kronor.

Institutschefens lön utgör i enlighet med vad som förut föreslagits 21 528 kronor.

Institutschefen bör tills vidare åläggas att även handhava ledningen av publicitetsavdelningens verksamhet. Däremot bör cheferna för film- och utställningsavdelningarna tillsättas redan vid startårets ingång. I övrigt ställer sig personalbehovet något olika för de skilda avdelningarna.

Vad först *filmavdelningen* angår, bör medel beräknas för anställande av en assistent åt avdelningschefen i den löneställning, som tidigare angivits. Då det inte är osannolikt, att lämplig tidpunkt för inrättandet av en särskild distribu-

tionsdetalj kan inträffa kort tid efter starten, bör medel även finnas tillgängliga för anställande av viss extra personal. Kostnaderna för denna beräknas till 5 000 kronor. Det för avdelningen erforderliga beloppet skulle sålunda, inklusive avdelningschefens helårslön, uppgå till (19 128 + 11 460 + 5 000) 35 588 kronor eller i runt tal 35 600 kronor.

På *utställningsavdelningen* måste arbetet under startepoken begränsas till i huvudsak anordnandet av vandringsutställningar. Med denna av lokalsvårigheter föranledda reduktion av de för avdelningen tillämnade uppgifterna har kommittén ansett, att inga andra befattningar än avdelningschefen bör ifrågakomma under institutets inledningstid. Möjlighet bör dock finnas för avdelningschefen att anlita viss tillfällig expertassistens. För detta ändamål bör ett belopp av 5 000 kronor beräknas. Personalkostnaden för denna avdelning skulle i enlighet härmed uppgå till (19 128 + 5 000) 24 128 kronor eller i runt tal 24 100 kronor.

Beträffande *publicitetsavdelningens* igångsättande har kommittén, såsom inledningsvis antytts, inte ansett erforderligt att påfordra ett omedelbart tillsättande av en särskild chef för avdelningen utan föreslår att ledningen av dess verksamhet tills vidare anförtros institutschefen. Anställandet av fast personal för fullgörandet av direkt informationstjänst bör inte ifrågakomma i inledningsskedet utan man får tills vidare åtnöjas med tillfälligt engagerade medarbetare i mån av behov. För arvoden till dessa bör beräknas ett belopp av förslagsvis 5 000 kronor. I övrigt bör räknas med all den fasta personal, som

för avdelningens del upptagits i förslagen för den utbyggda personalorganisationen. Vid sådant förhållande skulle avlöningskostnaderna för denna avdelning uppskattas till (5 000 + 13 428 + 9 660 + 21 000 + 11 460) 60 548 kronor eller i avrundat tal 60 500 kronor.

Slutligen lärer även en del av institutets *gemensamma personal* bli erforderlig under första verksamhetsåret. Kommittén har ansett tillfyllest, att medel beräknas för avlöning åt en sekreterare, en kassör och redogörare, två biträden enligt fastställd befordringsgång och en expeditionsvakt. För ändamålet torde böra beräknas ett belopp av 27 200 kronor.

Sammanlagda arvodes- och lönekostnaden för institutet under ett första verksamhetsår skulle alltså bli i runt tal 176 900 kronor.

Förhyrningen av provisoriska lokaler och därmed förenade kostnader.

Det provisoriska lokalutrymme, som skulle erfordras för en organisation av den här angivna omfattningen, har uppskattats till omkring 500 kvm bruttoyta, motsvarande omkring 20 tjänsterum. Något förslag till disponerandet i detalj av detta utrymme har kommittén inte ansett sig böra eller kunna uppgöra, eftersom denna fråga är helt beroende av möjligheterna till förhyrning av lämpliga lokaler. Det bör emellertid framhållas, att utrymme för brandsäker kasse matt (för förvaring av filmkopior) samt för filmvisning inom den fastighet, där institutet skall provisoriskt inrymmas, är en på något längre sikt nödvändig förutsättning. Däremot bör institutet, när det gäller förvaring av filmnegativ, kunna hyra in sig i någon filmkassett på annat håll.

Hyreskostnaden har beräknats efter ca 30 kronor per kvm. För den angivna

ytan av 500 kvm skulle sålunda årshyran utgöra inemot 15 000 kronor. Härjämte skulle man ha att räkna med hyra för negativkassett, ca 1 500 kronor. Ifrågavarande hyresbelopp å sammanlagt ca 16 500 kronor förutsättes skola gäldas av byggnadsstyrelsen med anlitande av anslaget till hyresutgifter m. m. å statens allmänna fastighetsfond för att slutligt belasta femte huvudtitelns ersättningsanslag till nämnda fond.

Kostnader för inredning och utrustning.

Kostnaderna för utrustning och eventuellt erforderlig inredning av de provisoriska lokalerna samt för inventarier och böcker bör bestridas från engångsanslaget till institutets utrustning. Ett belopp av förslagsvis 70 000 kronor bör stå till förfogande för ändamålet under ett första verksamhetsår, att avräknas från engångsanslaget. Självfallet bör vid utrustningen av de provisoriska lokalerna tillses, att vad som därvid inköpes i möjligaste mån kan komma till användning även i de tilltänkta mera definitiva lokalerna.

Omkostnader.

För täckande av omkostnaderna under ett första verksamhetsår torde böra beräknas ett belopp av förslagsvis 24 000 kronor, varav 500 kronor för sjukvård, 2 000 kronor till reseersättningar, 20 000 kronor till expense och 1 500 kronor för representation.

De direkta upplysningskostnaderna.

Kommittén har uppskattat ifrågavarande kostnader efter var och en av de tre fackavdelningarnas behov.

Filmavdelningen.

De kostnader man här har att räkna med hänför sig *dels* till filminspelningar, *dels* till inköp av filmer från

svenska och utländska företag, dels ock till framställningen av erforderliga distributionskopior och till vissa med deras distribution sammanhängande fraktkostnader.

Vad först filminspelningskostnaderna beträffar, är dessa främst beroende av antalet filmer, som framställs under året samt deras längd och utförande. Kommittén har från sina egna filmerfarenheter ansett sig kunna förorda, att produktionen under det första verksamhetsåret inriktas på en framställning av 5—6 kortfilmer av varierande längd, förslagsvis enligt följande fördelning:

1 film av blandad spel- och reportagekaraktär om ca 20—30 minuter, avsedd i första hand för utlandsvisning;

1 socialhistorisk arkivfilm om ca 30—40 minuter, stumfilmupptagning med eftersynkroniserat tal;

2 biografkortfilmer om vardera ca 12 minuter; samt

2 kortare filmer av journalkaraktär om vardera ca 2 minuter.

Kostnaden för genomförandet av denna produktionsplan har av kommittén uppskattats till i runt tal 140 000 kronor.

Med den här skisserade produktionsplanen som förutsättning är det en tämligen lätt uppgift att beräkna antalet erforderliga distributionskopior i bred- eller smalfilm och att på grundval av den framräknade siffran fixera kostnaden för kopieframställningen. I vilken utsträckning denna kostnad bör belasta institutets anslag är dock beroende av avdelningens utsikter att redan under loppet av sitt första verksamhetsår själv ombesörja distributionen liksom av innehållet i de överenskommelser, som må träffas med olika filmuthyrningsföretag rörande deras medverkan i distributionen av tillgängliga filmer. Försiktigheten torde kräva, att ett belopp icke understigande 5 000 kronor beräknas för kopie- och fraktkostnader.

För inköp av svenska och utländska filmer bör beräknas ett belopp av 5 000 kronor.

Filmavdelningens hithörande kostnader skulle sålunda böra beräknas till (140 000 + 5 000 + 5 000) 150 000 kronor.

Utställningsavdelningen.

Då institutet i starten inte avsetts komma att förfoga över egna expositionslokaler, lär utställningsavdelningens verksamhet, som redan nämnts, företrädesvis inriktas på framställningen av vandringsutställningar. Kommittén räknar med att två dylika kan framställas och utsändas under det första verksamhetsåret. För täckande av härmed förenade kostnader, frakter, monterings- och eventuella hyresutgifter på olika orter inräknat, torde ett belopp av 50 000 kronor böra anvisas.

Publicitetsavdelningen.

Avdelningens ^{*}presstjänst kan inte — utöver löner och expenser — beräknas dra särskilda kostnader. I enlighet med den praxis, som utbildats i statens upplysningsbyrås motsvarande verksamhet, torde utgifterna för klichéer i samband med förmedlade artiklar, betalas av den institution eller det verk, för vars räkning en artikel utsändes. Om vid något enstaka tillfälle institutet måste ikläda sig kostnader för klichéering, torde dessa kunna belasta omkostnadsanslagets expenspost.

Kostnaderna för klippverksamheten torde upptagas till 2 500 kronor.

Avdelningens befattning med socialupplysningen i radio beräknas inte medföra några särskilda kostnader.

I fråga om kostnaderna för utgivandet av tidskriften »Från departement och nämnder» har kom-

mittén inhämtat, att tidskriften i statens upplysningsbyrås nuvarande regi drar en årlig kostnad av ca 23 000 kronor för tryckning och 4 000 kronor för arvodering av artikelförfattare, sammanlagt alltså 27 000 kronor, med vilket belopp man torde behöva räkna även i detta sammanhang. Inkomsterna av tidskriften redovisas i det följande.

Beträffande publikationsverksamheten i övrigt torde denna under det första verksamhetsåret få en tämligen begränsad omfattning. Ett belopp av 20 000 kronor bör beräknas för att bereda avdelningen möjlighet att utgiva ett antal smärre broschyrer eller liknande trycksaker.

För andra ej här specificerade grenar av publicitetsavdelningens upplysningsverksamhet bör ett belopp av 10 000 kronor stå till förfogande.

Publicitetsavdelningens ifrågavarande utgifter skulle i enlighet med det sagda uppgå till sammanlagt (2 500 + 27 000 + 20 000 + 10 000) 59 500 kronor.

Inkomster.

Inkomsterna av institutets verksamhet under det första verksamhetsåret synes kunna beräknas till ett belopp av högst 22 000 kronor. I detta har upptagits summan av de prenumerations- och

lösnummerintäkter, som under budgetåret 1947/48 inflöt på utgivandet av tidskriften »Från departement och nämnder» eller 21 500 kronor.

Sammanfattning av kostnaderna under B.

Härmed torde institutets kostnader under ett första verksamhetsår vara genomgångna med den fullständighet, som på nuvarande stadium är möjlig. Inalles representerar de en summa av 546 900 kronor enligt denna fördelning på huvudposter:

Avlöningar	kr. 176 900
Hyreskostnader	» 16 500
Kostnader för inredning och utrustning	» 70 000
Omkostnader	» 24 000
Direkta upplysningskostnader	» 259 500

Summa kronor 546 900

Avgår inkomster kronor 22 000

För att få fram de verkliga merkostnaderna bör från den framkomna slutsumman av 524 900 kronor dragas nuvarande utgifter för statens upplysningsbyrås verksamhet eller ca 72 000 kronor (jämför härom vad som sagts rörande kostnaderna under A.).

Nionde kapitlet

SAMMANFATTNING AV BETÄNKANDET

Ett stort utredningskomplex.

I den skrivelse till socialministern, varmed kommittén för social upplysning överlämnar förevarande betänkande, återges direktiven för kommitténs arbete. Såsom föremål för detta anges följande:

1. Kommittén hade att utreda frågan om inrättande av ett »socialmuseum» med uppgift att i utställningens form sprida kunskap om vårt lands sociala förhållanden och socialpolitiska verksamhet. I samband därmed borde även prövas, huruvida icke en för allmänheten liksom för mera speciellt intresserade avpassad informationstjänst i sociala frågor kunde anordnas i direkt anslutning till utställningen.

2. Samtidigt skulle kommittén verkställa en av 1946 års riksdag (skrivelse nr 284) begärd utredning i avseende å spörsmålen om och på vad sätt och i vilken utsträckning statsmakterna kan och bör främja tillkomsten av kortare upplysningsfilmer i syfte att popularisera och sprida kunskap om i främsta rummet samhällets egen sociala hjälpverksamhet.

I direktiven har uttalats, att det under utredningsarbetet sannolikt komme att visa sig fördelaktigt att ta filmen i anspråk för vissa av de ämnen, som det ifrågasatta socialmuseet avsåges åskådliggöra. Sambandet mellan de båda leden i utredningsuppdraget är därmed angivet.

Av skäl som i den omnämnda skrivelsen utvecklas har kommittén emellertid ansett sig böra upptaga samtliga de frågor, som sammanhänger med den sociala upplysningens förhållanden och behov, till övervägande i ett sammanhang. Som resultat härav framlägger

kommittén förslag till en för en samlad social upplysningsverksamhet tänkt organisation med sikte såväl på framtida mera fullständigt utbyggda anordningar som ett inledningsskede av provisorisk karaktär och med begränsade åtgärder.

Bakgrunden.

Två ting — framhåller kommittén — skärper framför andra kraven på en upprustning av den sociala informationen, nämligen

1. sociallagstiftningens väldiga utbyggnad;
2. upplysningsteknikens framsteg.

Takten i den socialpolitiska expansionen har varit så snabb, att möjligheterna för gemene man att vinna överblick av reformverket och insyn i dess detaljer har satts ur spel. De hjälpbehövande medborgarnas vilshenhet inför hjälpmöjligheterna och de socialvårdande organen är påtaglig. Vittnesbörden är många; man behöver bara nämna dags- och veckopressens frågespalter eller mängden av förfrågningar, som dagligen inkommer till statliga och kommunala myndigheter, för att förstå det väldiga behov av social rådgivning och information, som väntar på att bli rationellt tillgodosett.

Det moderna samhället kräver en modern socialupplysning. Våra dagars

högt utvecklade reklamväsen har vant nutidsmänniskan att bli bjuden på åskådlig och fantasieggande information i rikt varierad uppläggningsform: annonser, film, skyltning, utställningar, broschyrer, affischer m. m.

En social upplysning, som vill finna vägen till de stora massorna, måste därför betjäna sig av de medel och metoder, som den moderna upplysningstekniken erbjuder. Den stora allmänheten kommer att ha föga intresse till övers för sådana yttringar av social information, som presenteras i mindre tilltalande eller lättillgängliga former än den kommersiella reklamens alster.

Socialupplysningen i dag.

För den sociala upplysningsverksamhet, som för närvarande bedrivs i vårt land, lämnas en översiktlig redogörelse i *Bilaga 1*. Däri redovisas för ändamålet direkt och systematiskt organiserade insatser av ett antal myndigheter, institutioner och sammanslutningar, vilka i sammanhanget ansetts särskilt representativa.

Av redogörelsen framgår, att verksamheten nått stor omfattning och i viss utsträckning även betjänar sig av moderna metoder. Kommittén har emellertid funnit, att en stor del av insatserna på området ej alls eller endast bristfälligt täcker de krav, som man ur olika synpunkter skulle vilja uppställa. Arten av dessa krav preciseras och utvecklas under fem punkter:

Det behövs

1. mer upplysning direkt till allmänheten;
2. ökad modernisering av uttrycksformerna;
3. mer fortlöpande och bättre samordnade insatser;
4. mer officiell upplysning; samt
5. en effektivare utlandsupplysning.

Föremål och uppgifter för en vidgad socialupplysning. Intressenterna.

Kommittén har sökt kartlägga basen för socialupplysningen med dess olika ämnesområden, källor och källinstitutioner. Då begreppet »socialt» är relativt och tid efter annan underkastat förändringar, kan någon definitionsmässig fixering av gränserna för verksamhetsfältets omfattning och innehåll inte göras. Kommittén presenterar därför socialupplysningens ämnesområden i formen av en tabellrisk redovisning, som ehuru tämligen detaljerad dock inte gör anspråk på fullständighet. Dess exemplifierande karaktär understrykes. Ämnesområdena samt de källor och källinstitutioner, från vilka i det enskilda fallet sakuppgifter anses kunna hämtas, upptages under tre huvudgrupper. Två av dessa är av primärt socialpolitisk karaktär, medan till en tredje och sista grupp hänföres en del företeelser av beskaffenhet att kunna ge perspektiv åt och komplettera bilden av de i egentlig mening socialpolitiska ämneskategorierna, som därför utan skulle kunna komma att te sig alltför tekniskt isolerade.

Tabellen är intagen på sid. 14—19.

I omedelbar anslutning härtill redovisar kommittén sina synpunkter på uppgifterna för en vidgad socialupplysning.

Fyra huvuduppgifter beskrives:

1. rådgivning om existerande stödåtgärder;
2. effektivare introduktion av socialreformerna;
3. upplysning om medborgarnas individuella ansvar i det sociala framstegsarbetet; samt
4. höjning av den sociala allmänbildningen.

Till socialupplysningens intressenter räknar kommittén till en början den månghövdade gruppen avnämare eller *konsumenter* — från allmänheten i stort till speciella kategorier (t. ex. studerande, utlänningar). En annan intressentgrupp är de verk, institutioner eller organisationer etc., som är socialupplysningens *källor*. En tredje part är den långa raden av *förmedlare* av källstoffet — skolor och utbildningsanstalter, bibliotek, museer, press, radio, filmföretag osv. — vilka bearbetar och utformar upplysningsmaterialet från sina särskilda förutsättningar.

Behovet av central ledning och samordning.

Steg för steg leder kommitténs argumentation fram till, att det för effektivisering och rationalisering av den mångförgrenade sociala upplysningsverksamheten behövs ett ledande och initiativtagande expertorgan, som i nära samarbete med källor och förmedlare kan föra ut den sociala kunskapen i en för olika uppgifter och olika konsumentgrupper riktig form.

I konsekvens härmed föreslår kommittén inrättandet av ett dylikt centralorgan.

En huvuduppgift för detta organ blir att skaffa sig sådan överblick över den av olika huvudmän och i olika uttrycksformer bedrivna socialupplysningen, att det kan verka för en samordning av planer och resurser på området. I sin ställning som social upplysningsproducent skall det vara utrustat med egen sakkunnigpersonal och därjämte i mån av behov kunna anlita expertassistens för speciella uppgifter. Dess egen produktion torde företrädesvis komma att ligga på idéarbetets plan — planering, disposition, utkast,

redigering och layout — i samverkan med de tryckerier, bokförlag, annonsbyråer, filmföretag osv., som tänkes anlitate för verkställigheten av beslutade åtgärder. Likaså förutsättes planeringen av upplysningsmaterialets distribution böra ankomma på organet. En annan huvuduppgift för detta är att i mån av resurser företa eller befrämja undersökningar rörande olika metoder för social information och propaganda samt att insamla fakta härom.

Meningen är inte, att den sociala upplysningsverksamheten skall förbehållas det tilltänkta nya organet; dess *service*-funktion understrykes i skilda sammanhang. Detta kommer även till synes i den redogörelse för det sociala upplysningsarbetets fördelning, som lämnas å sid. 142—143.

Ett statligt institut för social upplysning.

Kommittén har vid sin behandling av frågan om organets drift i statlig, halvstatlig eller enskild regi förordat den statliga linjen. Härigenom anses det kunna tillförsäkras en stabil ekonomisk grundval med allt vad detta innebär av möjligheter till planering på längre sikt och av större garantier för kontinuitet i verksamheten än vad en enskild eller halvstatlig institution skulle kunna erbjuda i sitt beroende av under verksamhetsåret inflytande enskilda bidrag och/eller medlemsavgifter. Kommittén understryker emellertid, att en sådan statsinstitution för att kunna bemästra sina uppgifter måste beredas möjlighet att arbeta utan den bundenhet vid instruktionsvis fastställda normer och former, som i mer eller mindre hög grad kännetecknar de rent administrativa statsorganen.

En anknytning till något redan befintligt statligt organ — alternativt so-

cialstyrelsen, socialdepartementet eller statens upplysningsbyrå — har kommittén inte ansett lämplig. Kommittén föreslår sålunda inrättandet av ett fristående statsorgan för ledningen av den sociala upplysningen. Detta skall benämnas *institutet för social upplysning* och avses tills vidare lyda under socialdepartementet.

Såsom institutets huvudsakliga verksamhetsgrenar anges tre, nämligen

1. upplysning medelst film;
2. upplysning medelst utställningar; och
3. upplysning medelst press, radio, trycksaker, bildtjänst, föredrags- och studieverksamhet samt information vid direkta förfrågningar (allmän social upplysningsverksamhet).

Härom handlar Kap. 3 (Filmen i socialupplysningens tjänst), Kap. 4 (Social utställningsverksamhet) och Kap. 5 (Allmän social upplysningsverksamhet). Ombesörjandet av uppgifterna inom dessa tre huvudområden skall ankomma på tre avdelningar inom institutet: filmavdelningen, utställningsavdelningen och publicitetsavdelningen.

Innebörden av dessa uppgifter presenteras sammanfattningsvis i slutet av vart och ett av de nämnda kapitlen (sid. 98, 112 och 140). Här må endast omtalas, att publicitetsavdelningen tänkes övertaga den av statens upplysningsbyrå nu bedrivna press- och pressklippjtjänsten samt byråns utgivande av tidskriften »Från departement och nämnder». Samtidigt härmed skulle byråns av publicitetsavdelningen ej övertagna uppgifter av kriskaraktär anförtros åt kriskommissionernas press- och upplysningsorgan, så länge dessa äger bestånd.

Institutets ledning.

Ledningen av institutet skall tillkomma en särskild styrelse. Det löpande arbetet skall förestås av en institutschef med ställning närmast som verkställande direktör. Institutschefen biträdes av cheferna för de tre nämnda upplysningsavdelningarna.

Styrelsen föreslås bestå av institutets chef jämte sex av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter, utvalda bland för uppgiften särskilt kvalificerade personer med vidsynt blick för den sociala upplysningens behov inom samtliga intressentgrupper. Ordföranden skall utses av Kungl. Maj:t.

Samspelet med intressenterna.

Vissa rekommendationer lämnas i fråga om institutets anordningar för kontakt och samverkan med intressenterna. Att vid styrelsens sida ställa ett rådgivande organ, sammansatt av representanter för de viktigaste organen, organisationerna och grupperna inom institutets verksamhetsområde, anser kommittén inte vara någon effektiv form. Lämpligare anses vara att bilda arbetsgrupper eller kommittéer alltefter de varierande arbetsuppgifterna; arbetskontakter skulle härigenom på ett smidigt och informellt sätt vinnas med personer, som representerar intresse och kunnighet inom det arbetsområde, som i det särskilda fallet bearbetas. En annan metod som rekommenderas är anordnandet av allmänna och speciella konferenser med olika intresserade parter. Särskilt skulle en stort upplagd diskussionskonferens, anordnad förslagsvis minst en gång om året, vara av värde för samordning av olika åtgärder och insatser i en planerad upplysningskampanj samt för det allmänna utformandet av programlinjer för verksamheten. Slutligen

antades några vägar för att bereda det sociala upplysningsarbetet en lokal förankring ute i landets olika delar. Institutets förläggningssort skulle nämligen vara Stockholm.

Personalorganisation.

Kommitténs förslag i fråga om institutets arbetsuppgifter måste i mångt och mycket betraktas som ett idé- och framtidsprogram, vilket av flera skäl endast kan genomföras etappvis. Den fortsatta utvecklingen på samhällslivets många olika områden kan dessutom föranleda revideringar av såväl institutets verksamhetsområde och arbetsuppgifter som dess organisatoriska uppbyggnad i avseende å både den administrativa strukturen och personalramen.

När kommittén ställts inför den av dessa anledningar vanskliga uppgiften att föreslå en personalorganisation för institutet, har den sökt beakta å ena sidan kravet på största möjliga återhållsamhet i fråga om den personella utrustningen och å andra sidan angelägenheten av att institutet blir ett verkligt arbetsdugligt organ för den sociala upplysningen. Att ett antal ledande befattningar måste inrättas för att sätta institutet i gång och att därjämte en stomme av fast anställd personal måste finnas för det löpande arbetet är emellertid ofrånkomligt. Kommittén har närmast haft att överväga, hur stort detta bestånd av mer eller mindre fast anknutna krafter minst bör vara för att institutet efter den första tidens till stor del på planering och konsolidering inriktade arbete skall kunna i en någorlunda fullt utbyggd verksamhet tillfredsställande fullgöra de väsentligaste av sina arbetsuppgifter. Resultatet av kommitténs överväganden i denna del sammanfattas i efterföljande uppställning.

Personaluppsättning för den utbyggda verksamheten.

Ordinarie tjänstemän.

Befattning	Lönegrad ¹
1 institutschef	Cp 14
3 avdelningschefer	Cp 10

Lönegradsplacerad icke-ordinarie personal.

Befattning	Lönegrad
1 Redaktör för »Från departement och nämnder»	Ce 27
4 Assistenten	Ce 24
1 Redaktör för pressklipp-tjänsten	Ce 21
1 Kassör (kontorist)	Ce 13
1 Kanslibiträde	Ce 11
2 Förste expeditionsvakter	Ce 11
2 Expeditionsvakter	Ce 9
6 Biträden enligt befordringsgång	Cf 4—Ce 8
Summa 22 befattningshavare.	

Härtill har för handläggningen av de administrativa ärendena upptagits en deltidstjänst för en sekreterare med ett arvode av 4 200 kronor om året. Vidare räknas med ett vaktmästarbiträde med ett arvode av 5 000 kronor om året samt i mån av behov extra eller tillfällig personal, delvis med expertuppdrag.

Det nu angivna personalbehovet avser alltså utbyggnadsepoken. Till jämförelse redovisas nedan den personal, som anses böra fast anställas i samband med institutets igångsättande.

Personaluppsättning i starten.

Ordinarie tjänstemän.

Befattning	Lönegrad
1 institutschef, tillika chef för publicitetsavdelningen	Cp 14
2 avdelningschefer	Cp 10

¹ De angivna lönegraderna motsvarar, enligt tillägg medräknat, följande årslöner: Cp 14 21 528:-, Cp 10 19 128:-, Ce 27 13 428:-, Ce 24 11 460:-, Ce 21 9 660:-, Ce 13 6 816:-, Ce 11 6 228:-, Ce 9 5 592:-, Ce 8 5 292:- samt Cf 4 4 260:-.

Lönegradsplacerad icke-
ordinarie personal.

Befattning	Lönegrad
1 Redaktör för »Från departe- ment och nämnder»	Ce 27
2 Assisterer	Ce 24
1 Redaktör för pressklipp- tjänsten	Ce 21
1 Kassör (kontorist)	Ce 13
1 Expeditionsvakt	Ce 9
6 Biträden enligt befordrings- gång	Cf 4—Ce 8
Summa 15 befattningshavare.	

Härtill kommer sekreteraren (arvo-destjänst) samt viss extra eller tillfälligt anställd personal, delvis med expertuppdrag.

Lokal- och byggnadsfrågor.

Kommittén hyser förhoppningar om att institutets lokalbehov skall kunna tillgodoses i samband med genomförandet av en inom byggnadsstyrelsen projekterad större nybyggnad, som tänkes uppförd å en Kronan tillhörig tomt invid Karlaplan i Stockholm. En av fördelarna med en sådan lösning av lokalfrågan är, att institutet skulle erhålla en lokal anknytning till vissa sociala administrationsorgan, som avses inrymda i den planerade nybyggnaden, med därigenom underlättade kontakter mellan institutet och nämnda organ.

Frågan om tidpunkten för genomförandet av ifrågavarande byggnadsföretag är beroende av statsmakternas ställningstagande. Kommittén anser emellertid, att man inte bör ställa frågan om institutets inrättande i direkt beroende av att för detsamma tjänliga lokaler för en *utbyggd* verksamhet *omedelbart* kan ställas till förfogande. Under en första etapp av verksamheten får man åtnöjas med provisoriska lokaler. Genom en beskäring av de på längre sikt uppgjorda lokal- och per-

sonalprogrammen (jämför nyss redovisade personaluppsättning) skulle lokalprovisoriet kunna begränsas till ett tjugotal rum av normalstorlek, motsvarande en sammanlagd yta av ca 500 kvm. Anordnandet av de för utställningsverksamheten tilltänkta expositionslokalerna skulle då uppskjutas i avbidan på byggnadsfrågans lösning.

Tillgång till lokaler av denna relativt begränsade storleksordning anses kunna beredas genom förhyrning eller på annat sätt.

Kostnaderna.

Dessa har av kommittén beräknats med sikte på dels en framtida utbyggd verksamhet, dels en provisorielösning.

För *utbyggnadsepoken* har kostnaderna av *engångsnatur* beräknats till sammanlagt 1 140 000 kronor. Därav utgör 1 miljon kronor institutets andel i byggnadskostnaden för Karlaplansprojektet samt 140 000 kronor utgifter för institutets inredning och utrustning.

De *årliga* kostnaderna har beräknats enligt följande:

	Kronor
Anslag till avlöningar	292 200
Anslag till omkostnader	76 000
Anslag till socialt upp- lysningsarbete	700 000
Summa årliga kostnader	1 068 200

För att få fram de verkliga merkostnaderna för statsverket bör emellertid avdrag göras för utgifterna i statens upplysningsbyrås nuvarande verksamhet eller ca 72 000 kronor (63 000 kronor i avlöningar och 9 000 kronor i omkostnader) samt de svårberäknade inkomster, som kan inflyta genom filmuthyrning, entréavgifter i samband med utställningsverksamheten, m. m.

Provisoriets kostnader under det första verksamhetsåret har uppskattats till sammanlagt 546 900 kronor enligt nedanstående fördelning på huvudposter:

	Kronor
Avlöningar	176 900
Omkostnader	24 000
Hyreskostnader	16 500
Inredning och utrustning	70 000
Socialt upplysningsarbete	259 500
Summa kronor	546 900

Härifrån avgår statens upplysningsbyrås nyssnämnda utgifter i dess nuvarande verksamhet (ca 72 000 kronor) samt under året inflytande inkomster. De sistnämnda har upptagits till 22 000 kronor.

Förslag om särskilda stödåtgärder.

1. Kommittén föreslår i samband med sina rekommendationer om det sociala upplysningsarbetets fördelning (Kap. 6, sid. 142), att ett årligt anslag ställs till envar av de större sociala verksledningarnas förfogande för att fritt användas för *effektiviserad publicitet* om respektive institutioners verksamhet. Härigenom skulle t. ex. ett verks press-tjänst väsentligt underlättas samt kli-

chéer o. d. kunna anskaffas i större utsträckning, oberoende av om verken för dylika åtgärder söker upplysningsorganets medverkan eller inte.

2. Vidare föreslås i samband med behandlingen av studieverksamheten i sociala ämnen (Kap. 5, sid. 136), att ett särskilt anslag snarast möjligt anvisas för disposition av de till samverkande bildningsförbunden anslutna studieförbunden i syfte att bereda åtminstone de större av dessa möjlighet att anställa särskilda *konsulenter för studieverksamheten i sociala ämnen*. Studieförbund, som anställer sådan konsulent, bör erhålla understöd till lön och andra omkostnader för denne efter högre bidragsprocent än som nu utgår för förbundens organisations- och administrationskostnader.

3. Här må även uppmärksammas kommitténs uttalande (under Kap. 3, sid. 88) om önskvärdheten av att det under riksstatens åttonde huvudtitel uppförda reservationsanslaget till Bidrag till inköp av film- och radioapparater för föreläsning- och studielokaler väsentligt höjes för att medge ökade förvärv av *ljudsmalfilmapparater* och därav förbättrade möjligheter att befrämja den framtida spridningen av social upplysningsfilm.

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the position of the various groups. It is a very interesting and well-written account of the country and its people. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the country and its people. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the country and its people.

2. The second part of the report deals with the political situation. It is a very interesting and well-written account of the political situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the political situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the political situation.

3. The third part of the report deals with the economic situation. It is a very interesting and well-written account of the economic situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the economic situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the economic situation.

4. The fourth part of the report deals with the social situation. It is a very interesting and well-written account of the social situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the social situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the social situation.

5. The fifth part of the report deals with the cultural situation. It is a very interesting and well-written account of the cultural situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the cultural situation. The author has done a great deal of research and has written a very interesting and well-written account of the cultural situation.

1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

BILAGOR

BILAGOR

INNEHÅLL

Bilaga 1.

<i>Översiktlig redogörelse för nuvarande social upplysningsverksamhet</i>	7*
I. Den sociala upplysningsverksamheten inom landet	8*
A. Officiella institutioner	8*
Socialstyrelsen s. 8*. Riksförsäkringsanstalten s. 9*. Arbetarskyddsstyrelsen s. 9*. Pensionsstyrelsen s. 11*. Arbetsmarknadsstyrelsen s. 11*. Bostadsstyrelsen s. 13*. Medicinalstyrelsen s. 14*. Statens institut för folkhälsan s. 15*. Fångvårdsstyrelsen s. 16*. Skolöverstyrelsen s. 16*. Överstyrelsen för yrkesutbildning s. 17*. — Försvarets socialbyrå s. 17*. Försvarsstabens socialdetalj s. 18*.	
B. Enskilda institutioner	19*
Centralförbundet för socialt arbete s. 19*. Svenska socialvårdsförbundet s. 20*. Svenska stadsförbundet s. 22*. Svenska landskommunernas förbund s. 23*. Svenska landstingsförbundet s. 24*. Svenska slöjdföreningen s. 24*. Svenska Röda korset s. 25*. Svenska nationalföreningen mot tuberkulos s. 26*. Svenska sjukkasseförbundet s. 26*. Riksförbundet för sexuell upplysning s. 27*. Föreningen för arbetarskydd s. 28*. Arbetarskyddsnämnden s. 28*. Svenska befolkningsförbundet s. 29*. — Folkrörelserna: Samverkande bildningsförbunden s. 30*. Arbetarnas bildningsförbund s. 30*. Landsorganisationen s. 31*. Industriens upplysningstjänst s. 32*. Sveriges lantbruksförbund s. 32*. Riksförbundet Landsbygdens folk s. 34*. Kooperativa förbundet s. 34*. Hyresgästernas riksförbund s. 35*. Centralförbundet för nykterhetsundervisning s. 36*. Fredrika-Bremer-förbundet s. 37*. Sveriges husmodersföreningars riksförbund s. 38*. Kooperativa kvinnogillesförbundet s. 39*. Yrkeskvinnors samarbetsförbund s. 39*. De politiska partiernas hithörande insatser s. 39*.	
C. Företagens sociala informationstjänst	40*
D. Städernas, landskommunernas och landstingens sociala upplysningsverksamhet	41*
Städerna s. 41*. Landskommunerna s. 41*. Landstingen s. 41*.	
E. Radiotjänsts sociala upplysningsverksamhet	42*
Direkt social information s. 42*. Program med socialt innehåll s. 43*. Sociala program i skoloradion s. 45*. Program om Social-Sverige i utländsk radio s. 45*.	

II. Social utlandsupplysning om Sverige	46*
A. »Kontaktmän» för besökande utlänningar inom den centrala socialförvaltningen	46*
B. Svenska institutet som social upplysningsförmedlare	47*
C. Övriga organ och insatser på utlandsupplysningens områden	50*
Svenska turisttrafikförbundet s. 50*. Svensk-amerikanska nyhetsbyrån s. 50*. Svensk-internationella pressbyrån s. 50*. Utrikesdepartementets pressbyrå s. 51*. Sveriges officiella representation i utlandet s. 51*. Andra insatser s. 51*.	
Av 1946 års sakkunniga för upplysningsverksamheten i utlandet föreslagna riktlinjer för samverkan mellan utlandsupplysningens organ	52*

Bilaga 2.

<i>P. M. angående viss i utlandet officiellt bedriven informationsverksamhet medelst film</i>	54*
I. Statlig eller statsunderstödd filminformation i vissa främmande länder	54*
England	54*
Organisation s. 55*. Produktion s. 55*. Distribution s. 55*.	
Canada	56*
Organisation s. 57*. Produktion s. 57*. Distribution s. 58*. Några siffror s. 58*.	
Danmark	59*
Biografverksamhetens reglering s. 59*. Filmfonden och filmrådet s. 59*.	
Filmen och nöjesskatten s. 60*. Dansk Kulturfilm och Ministeriernes Filmudvalg s. 60*. Statens Filmcentral s. 61*.	
Norge	62*
Finland	63*
II. Internationell filmverksamhet inom Förenta Nationernas ram	63*
FN:s filmavdelning	64*
Administration s. 64*. Filmproduktion s. 64*. Distribution s. 64*.	
UNESCO:s filmverksamhet	65*
FN:s Film Board	65*

Bilaga 3.

<i>P. M. angående vissa myndigheters och sammanslutningars önskemål om ämnen för upplysningsfilmer i sociala ämnen</i>	66*
Sammanställning av uttalanden	66*
Förteckning över framkomna önskemål om ämnen för socialfilm	72*

Bilaga 4.

<i>P. M. angående statens inkomster från film- och biografväsendet m. m.</i>	76*
I. Statens biografbyrås överskottsmedel	76*
II. Tullinkomster	77*
III. Nöjesskatteintäkter	78*
Frågan om lotterimedelsfondens omvandling till en statens kulturfond s.	79*

Bilaga 5.

<i>P. M. angående svenska museer och vissa yttringar av socialt orienterad utställningsverksamhet i Sverige och utlandet</i>	81*
I. Det svenska museiväsendet	81*
Centralmuseer s. 81*. Specialmuseer s. 81*. Friluftsmuseer s. 83*. De kulturhistoriska museernas socialt inriktade fältforskningar s. 83*. Museernas tillfälliga utställningar s. 84*. Museernas upplysnings- och folkbildningsverksamhet s. 85*. Vandringsutställningar s. 86.	
II. Sociala utställningar i Sverige	86*
Permanent socialutställningar s. 86*. Tillfälliga socialutställningar s. 87*.	
III. Utländsk musei- eller utställningsverksamhet av social karaktär	88*
England s. 88*. Finland s. 88*. Frankrike s. 88*. Nederländerna s. 88*. Norge s. 88*. Österrike s. 89*.	

Enligt 17 kap. 10 § lagen om offentlig förvaltning ska denna bilaga innehålla en förteckning över de uppgifter som ska utföras av myndigheterna.

- I. Statens biologiska övervakningsmyndighet
- II. Jordbruksverket
- III. Forskningsrådet för miljö, hälsa och industriell, teknisk och regional utveckling

Enligt 17 kap. 10 § lagen om offentlig förvaltning ska denna bilaga innehålla en förteckning över de uppgifter som ska utföras av myndigheterna.

- I. Det svenska språkverket
- II. Sociala tjänstemannaförbundet
- III. Företagsverket

Översiktlig redogörelse för nuvarande social upplysningsverksamhet.

Av kommitténs sekreterare *Erik Skoglund.*

Efterföljande redogörelse vill söka lämna en överblick över den sociala upplysningsverksamhet, som för närvarande bedrivs i vårt land av vissa statliga och enskilda organ, institutioner och sammanslutningar. Någon redovisning av samtliga organiserade insatser på detta fält är sålunda icke åsyftad. Den sociala upplysning, som mer eller mindre indirekt kommer allmänheten till del genom tidningar, böcker och undervisning samt genom föredrag och diskussioner, som icke direkt organiserats för ändamålet, undandrar sig av naturliga skäl en kartläggning. Huvudsyftet har varit att ge en bild av de olika former för social upplysning, som kommit till användning i de här behandlade organens verksamhet, utan mätning av de redovisade åtgärdernas resultat i fråga om spridning och effektivitet.

Ett försök har gjorts att särskilja den upplysning, som syftar till utbildning och vidareutbildning av den sociala verksamhetens funktionärer — i det följande benämnd funktionärsupplysning — från den mot allmänheten orienterade: den utåtriktade eller allmänna upplysningen. Svårigheten att dra en klar gräns mellan vad som i det särskilda fallet skall betecknas som det

ena eller andra slaget av upplysning har emellertid på några punkter nödvändiggjort avsteg från denna metodik. Enskilda institutioner som uteslutande eller till övervägande del bedriver funktionärsupplysning har helt lämnats åsido. Sakuppgifterna, som tillhandahållits av respektive institutioner och sammanslutningar eller hämtats ur aktuella officiella källor, har efter det de sammanställts granskats av vederbörande parter.

Redogörelsen är uppdelad på två huvudavdelningar, varav den ena behandlar verksamheten inom landet och den andra den sociala utlandsinformationen rörande Sverige.

Den första avdelningen upptar officiella institutioner av särskild betydelse för ämnet samt ett antal enskilda organisationer eller sammanslutningar, vilka på olika sätt fyller en allmän funktion inom det sociala arbetet. De politiska partiernas sociala informationsinsatser uppmärksammas i detta sammanhang. Särskilda avsnitt ägnas vidare åt företagens sociala informationstjänst samt åt städernas, landskommunernas och landstingens verksamhet på området. Som avslutning på avdelningen redogöres för Radiotjänsts sociala upplysningsverksamhet.

I. Den sociala upplysningsverksamheten inom landet.

A. Officiella institutioner.

Socialstyrelsen handlägger alla ärenden av social natur, som icke är särskilt hänvisade till annat ämbetsverk.

Styrelsen är organiserad på sju byråer, nämligen

1. barnavårdsbyrån för ärenden rörande barnavård och ungdomsskydd i allmänhet, allmänna barnbidrag, mödrahjälp, avgiftsfria resor för barn och husmödrar m. fl. samt husmoderssemester;
2. socialvårdsbyrån för ärenden angående fattigvård och social hemhjälp;
3. lagbyrån för lagstiftningsärenden och ärenden angående ämbetsverkets organisation, personal, ekonomi m. m.;
4. statistiska byrån för utarbetande av officiell socialstatistik;
5. utredningsbyrån för utarbetande av officiell socialstatistik;
6. nykterhetsvårdsbyrån, som utövar tillsyn över nykterhetsnämnderna och uppsikt över alkoholistanstalterna; samt
7. skolbyrån, som har överinseendet över skolor, tillhörande barn- och ungdomsvården, samt eftervården för elever, som vistats på sådana hem.

Därjämte finns en förlikningsman expedition för ärenden rörande medling och skiljedom i arbetstvister samt angående förenings- och förhandlingsrätt.

Styrelsen har enligt sin instruktion att bedriva social upplysningsverksamhet och att utge publikationer i sociala ämnen.

Till den allmänna upplysningsverksamheten kan hänföras det *besvarande av förfrågningar*, som regelmässigt ingår i varje specialbyrås arbete. Sådana förfrågningar, som ej direkt berör övriga byråers verksamhetsområden, exempelvis rörande tolkning av semesterlagen, anställnings- och arbetsförhållanden, olika bränsleklausuler etc., besvaras i stor utsträckning genom lagbyråns försorg. Det kan nämnas, att två av dess tjänstemän årligen besvarar omkring 5 000 telefonförfrågningar. Antalet skriftliga förfrågningar uppgick år 1947 till omkring 150.

Överenskommelse har träffats med Radiotjänst om regelbundet samarbete för utsändande i *radio* av program, som

behandlar ämnen inom styrelsens verksamhetsområde (föredrag, reportage, aktuella intervjuer etc.). Inom varje byrå har utsetts en tjänsteman, som skall avge förslag rörande lämpliga programpunkter. Flera sådana program har framförts.

Styrelsen utger genom statistiska byrån tidskriften »*Sociala meddelanden*», som utkommer med ett häfte varje månad i en upplaga av omkring 4 700 exemplar. I tidskriften publiceras resultaten av den officiella socialstatistiken, artiklar, referat och rapporter rörande sociala ämnen i in- och utlandet samt en systematisk översikt av tidskriftsartiklar i sociala frågor.

Av styrelsen utges vidare i enlighet med regeringens uppdrag publikationen »*Sociallagstiftning och socialt arbete i Sverige*», utkommen första gången år 1928 samt sedermera i reviderade och översedda upplagor 1932 och 1937 (jämväl i fransk och engelsk språkdräkt). Den sista svenska upplagan utgick i 15 000 exemplar, den franska översättningen av samma upplaga i 2 500 exemplar och den engelska i 7 500 exemplar. En ny upplaga är under arbete.

Den övervägande delen av styrelsens upplysnings- och informationsverksamhet tillhör emellertid kategorien *funktionärsupplysning*. Formerna härför skiftar allt efter de olika byråernas uppgifter.

Av stor betydelse härvidlag är den upplysnings- och kontrollverksamhet, som utövas vid *inspektioner*, exempelvis av de olika under barnavårds-, socialvårds-, nykterhetsvårds- och skolbyråerna sorterande styrelserna, nämnderna, anstalterna och inrättningarna. Ofta kan i samband med detta sägas äga rum även en viss upplysning till ortsallmänheten.

Betydelsefullt är vidare det tryck, som utgår till de lokala funktionärerna i form av *meddelanden, cirkulär, redogörelser, råd och anvisningar* etc. Dessa samlas i den av styrelsen ut-

givna publikationen »Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor» som distribueras till fattigvårdsstyrelser, barnavårdsnämnder, mödrahjälpnämnder, länsstyrelser m. fl. Däri återges och kommenteras olika författningar på socialvårdens område samt meddelas tillämpningsföreskrifter i anslutning till respektive författning. För att ta ett exempel från de senaste åren kan nämnas, att ett i september 1947 utgivet 60-sidigt häfte, nr 45, av Råd och anvisningar helt ägnats den av 1947 års riksdag antagna lagen om allmänna barnbidrag.

På publikationsområdet märkes vissa *handböcker*, bl. a. en till vägledning för nykterhetsnämnderna. En år 1942 utgiven handbok för mödrahjälpverksamheten, som kostnadsfritt tillställdes bland andra barnavårdsnämnderna, har tid efter annan kompletterats i Råd och anvisningar. Slutligen må nämnas, att skolbyrån utger en för styrelser och befattningshavare vid ungdomsvårdsskolorna avsedd stencilerad kvartalstidskrift »Forum» (20—30 sidor per nummer), där anstaltspedagogiska frågor ventileras.

Löpande informationskontakt mellan styrelsens befattningshavare på de olika byråerna och lokalförvaltningens funktionärer upprätthålles genom den av byråerna meddelade skriftliga eller muntliga *rådgivningen* samt vid av styrelsen anordnade *konferenser* och *kurser*. Som exempel må anföras den årligen återkommande konferensen för statens fattigvårds- och barnavårdskonsulenter samt vissa kurser för personalen vid barna- och ungdomsvårdsskolor.

Slutligen kan erinras om, att styrelsens tjänstemän på de olika specialområden de företräder i stor utsträckning bedriver *föredragsverksamhet* inom olika sammanslutningar eller i samband med kurser och konferenser.

Riksförsäkringsanstalten, som är organiserad på sju byråer, handhar den sociala olycksfallsförsäkringen och lämnar i försäkringsverksamheten er-

forderlig information i samband med behandlingen av inkommande ärenden eller eljest. Anstalten har inemot 1 000 ortsombud samt omkring 300 särskilda s. k. fiskarförsäkringsombud, som står allmänheten till tjänst med upplysningar i försäkringsfrågor. Dessutom bedriver anstalten viss föreläsningssamhet för läkare m. fl. i frågor rörande innebörden av och tillämpningen av lagstiftningen om försäkring för olycksfall i arbete och yrkessjukdomar.

Intill utgången av 1948 har anstalten omhänderhaft ledningen av tillsynen över arbetarskyddslagstiftningens tillämpning och i detta avseende fungerat som yrkesinspektionens chefsmyndighet. Denna uppgift åvilas nu arbetarskyddsstyrelsen.

Arbetarskyddsstyrelsen är ett från och med den 1 januari 1949 inrättat ämbetsverk för arbetarskyddsfrågor, tillika chefsmyndighet för yrkesinspektionen. Organisationen av styrelsen grundar sig väsentligen på ett av 1938 års arbetarskyddskommitté i december 1946 avlämnat förslag till organisation av tillsynen å arbetarskyddslagstiftningen m. m. (SOU 1946: 88).

I betänkandet föreslogs inrättandet av ett särskilt ämbetsverk för arbetarskyddsärenden, i vilket bl. a. riksförsäkringsanstaltens arbetarskyddsbyrå och arbetsrådet skulle ingå. För att behovet av upplysning och utbildning på arbetarskyddets område bättre än nu skulle kunna tillgodoses vore enligt kommitténs mening erforderligt att inom det nya ämbetsverket inrätta en särskild upplysnings- och utbildningsbyrå för handhavandet av en fortlöpande upplysnings- och propagandaverksamhet (bl. a. genom press, radio, film, trycksaker, föredrag och kursverksamhet).

Betänkandet lades till grund för en vid 1948 års riksdag framlagd proposition (nr 184), vari föreslogs inrättande av ett ämbetsverk för arbetarskyddet, bildat i huvudsak genom sammanslagning av det nuvarande arbetsrådet och riksförsäkringsanstaltens arbetarskyddsbyrå samt organiserat på en arbetstidsbyrå, en teknisk byrå, en kanslibyrå, en skogsavdelning, en trafikavdelning och en social avdelning. Där emot blev inrättandet av den i betänkandet föreslagna upplysnings- och utbildningsbyrån icke tillstyrkt i propositionen. Så-

som motivering anfördes att, innan erfarenheter vunnits av möjligheterna att ytterligare utveckla den av utomstatliga organisationer och sammanslutningar bedrivna upplysningsverksamheten på området, en viss återhållsamhet borde iaktas i fråga om utbyggandet av statens verksamhet härutinnan. För upplysningsuppgifternas handhavande föreslogs i stället inrättandet av en till kanslibyrån knuten ordinarie byråingenjörsbefattning i lönegraden Ca 24.

Kungl. Maj:ts förslag bifölls av riksdagen med viss ändring beträffande byråindelningen. I enlighet härmed består arbetarskyddsstyrelsen av två byråer och fyra avdelningar.

Den upplysningsverksamhet i arbetarskydds-, arbetstids- och vissa andra närstående frågor, som tidigare bedrivits av riksförsäkringsanstalten i dess dåvarande egenskap av chefsmyndighet för yrkesinspektionen samt av arbetsrådet (som även uppgått i arbetarskyddsstyrelsen) får numera anses ankomma på styrelsen. Denna verksamhet torde till en början i huvudsak komma att bedrivas efter de riktlinjer man tidigare följt.

Enligt instruktionen för arbetarskyddsstyrelsen har styrelsen bl. a. att meddela erforderliga föreskrifter, råd och anvisningar rörande arbetarskydds- och arbetstidslagstiftningens tillämpning samt att tillhandagå med råd och upplysningar i arbetarskyddsangelägenheter ävensom bedriva erforderlig upplysnings- och undervisningsverksamhet på arbetarskyddets område. Vidare äger styrelsen att från trycket utge anvisningar, verksamhetsberättelser och andra publikationer rörande lagstiftningens tillämpning m. m.

I enlighet härmed utfärdar styrelsen — liksom tidigare riksförsäkringsanstaltens arbetarskyddsbyrå — råd och anvisningar om vad som i fråga om maskiner, redskap, lokaler, arbetsförfaranden eller eljest påfordras i skyddshänseende för att arbetarskyddslagens fordringar skall kunna anses uppfyllda.

Dessa råd och anvisningar vänder sig såväl till yrkesinspektionens be-

fattningshavare som allmänheten (arbetsgivare m. fl.). Inom styrelsen utarbetas därjämte styrelsens och yrkesinspektionens verksamhetsberättelser, den senare med beskrivningar och illustrationer beträffande vidtagna åtgärder i skyddstekniskt, yrkeshygieniskt och socialt hänseende. Berättelsen tillhandahålles ett stort antal företag, myndigheter och institutioner. — En annan uppgift som åvilar styrelsen är att sammanställa och bearbeta de rapporter, som yrkesinspektörerna och specialinspektörerna avger angående mera beaktansvärda olycksfall eller olyckstillbud. Dessa rapporter publiceras i den av Föreningen för arbetarskydd utgivna tidskriften »Arbetarskyddet» (jfr s. 28*) samt tillhandahålles separat i form av särtryck.

Yrkesinspektionen har att verka för främjande av säkerhet och sundhet på arbetsställena. I detta syfte tillhandagår yrkesinspektionens befattningshavare med upplysningar, råd och anvisningar i frågor, som rör arbetarskyddet. Detta sker dels vid inspektioner, dels vid handläggning av förekommande ärenden, dels ock genom föredrag.

Den propaganda, som ingår i yrkesinspektionens verksamhet på arbetsplatserna och som utövas i samband med inspektioner, utgör en del av befattningshavarnas ordinarie tjänsteåligganden och utföres utan särskild ersättning. Särskilda föredrag, som icke kan anses ingå i tjänsteåliggandena, bekostas däremot i regel av vederbörande uppdragsgivare. Därest denne är en arbetsgivare, vars företag står under tillsyn av tjänstemannen-föredragshållaren, förekommer emellertid endast undantagsvis, att tjänstemannen erhåller särskild ersättning. Härför erfordras chefsmyndighetens medgivande.

Styrelsens och yrkesinspektionens befattningshavare samarbetar med bl. a. Statens institut för folkhälsan, Föreningen för arbetarskydd, Sveriges industriförbunds arbetsledarinstitut, tekniska läroanstalter, Arbetarnas bildningsförbund, Arbetarskyddsnämnden,

Samarbetskommittén för industriens säkerhetstjänst och Arbetarnas samarbitförbund genom att medverka vid utarbetande av kurser i arbetarskydd och ställa sig till förfogande för hållande av sådana kurser, för visning av ambulerande arbetarskyddsutställningar eller för enstaka föreläsningar i något hithörande ämne, genom författande av aktuella artiklar i arbetarskyddsfrågor, m. m. I tidskriften »Arbetarskyddet» inflyter å andra sidan ofta artiklar av olika företags skyddsingenjörer om respektive företags åtgärder för att förhindra olycksfall och ohälsa i arbete.

Pensionsstyrelsen är centralmyndighet för ärenden rörande ålderdoms- och invaliditetsförsäkringen. Ämbetsverket är vidare tillsynsmyndighet över erkända sjukkassor samt andra understödsföreningar (med undantag av de erkända arbetslöshetskassorna). Det arbetar på sex byråer.

Den av pensionsstyrelsen bedrivna upplysningsverksamheten bedrivs i huvudsakligen följande former.

Allmän upplysning.

Radioföredrag har förekommit, då större förändringar inträffat inom styrelsens verksamhetsområde, exempelvis i samband med ikraftträdandet av den nya folkpensioneringen och införandet av dyrtidstillägg för år 1948 å folkpensionerna.

Dags- och tidskriftspressen har tillhandahållits artiklar av pensionsstyrelsen eller har på dess initiativ behandlat vissa delar av styrelsens verksamhet.

Om styrelsens frivilliga försäkring har utgetts två *broschyrer*, dels en som utan kostnad kan erhållas på varje postanstalt, dels en som distribuerats till praktiskt taget varje hushåll i landet. Sistnämnda broschyr har även utsänts såsom tidningsbilaga samt har för utdelning översänts till studiecirklar, fackförbund, folkhögskolor, socialkuratorer m. fl. I vissa tidningar har illustrerade *annonser* varit införda.

En landsomfattande *affischering* har vidare förekommit rörande den frivilliga försäkringen (affischupplagan ca 5 000 exemplar).

Funktionärsupplysning.

Här bör först nämnas den av Föreningen för främjande av pensionsstyrelsens verksamhet utgivna *tidskriften »Folkpensioneringen»* (tio häften per år, upplaga ca 13 000 exemplar), vari meddelanden, artiklar och instruktioner rörande folkpensioneringen och sjukförsäkringen publiceras. Tidskriften utgår i ca 5 500 exemplar kostnadsfritt till pensionsstyrelsens ombud, pensionsnämndsordförandena, erkända sjukkasor, diverse institutioner och ett antal tidningar.

Informationer lämnas pensionsstyrelsens ombud samt lokala funktionärer på folkpensioneringens och sjukförsäkringens områden vid *överläggningar* och *konferenser* inför styrelsen. I den mån styrelsens reseanslag medgivit har tjänstemän från styrelsen beretts tillfälle att delta i sammankomster av skilda slag ute i landet, bl. a. vid sammanträden med pensionsnämnder och sjukkassor, samt därvid genom *föredrag* eller på annat sätt lämnat råd och upplysningar i frågor inom styrelsens verksamhetsområde.

En i 11 525 exemplar tryckt *handledning* om den nya folkpensioneringen m. m. (med kortfattad översikt och lagtexter) har i oktober 1947 utsänts till pensionsnämnderna och ombuden ute i landet; 3 000 exemplar därav har sålts till nämndsledamöter, sociala byråer m. fl. En liknande handledning för sjuk-kassetjänstemän har tidigare varit införd som artikelserie i tidskriften »Folkpensioneringen».

Arbetsmarknadsstyrelsen, som i enlighet med beslut av 1947 års riksdag trätt i verksamhet från och med den 1 januari 1948, är det centrala ämbetsverket för handläggning av arbetsmarknads- och arbetslöshetsfrågor. Det nya ämbetsverket har övertagit de uppgifter på ar-

betsmarknadsområdet, som tidigare åvillat statens arbetsmarknadskommission och socialstyrelsens arbetsmarknadsbyrå.

Styrelsens upplysningsverksamhet bedrivs efter i huvudsak de riktlinjer, som tidigare uppdragits av arbetsmarknadskommissionen och som — till stor del genom att en viss rörelsefrihet lämnats kommissionen beträffande anslagsdispositionerna — tagit sig uttryck i ett smidigt och omfattande utnyttjande av de moderna informationsmedlen. Kostnaderna för upplysningsverksamheten bestrides från styrelsens och den offentliga arbetsförmedlingens omkostnadsanslag.

Allmän upplysning.

Pressens medverkan har tagits i anspråk för spridande av cirkulärartiklar i aktuella arbetsmarknadsfrågor.

Trycksaker avses utnyttjade i propagandan på vissa av styrelsens specialområden på motsvarande sätt som skett under arbetsmarknadskommissionens tid. Som exempel härå anföres på yrkesvägledningens område *broschyerna* »Att välja yrke» (föret utgiven i 160 000 exemplar; omtryckt 1948 i 20 000 exemplar) och »Gymnasisternas ämnesval» (tidigare utgiven i 38 000 exemplar, nytryckt 1948 i 9 500 exemplar). I propagandan för frivilligt deltagande i jordbruksarbete utges årligen en broschyr »Sommararbete i jordbruket» (1947 12 000 exemplar, 1948 10 000) samt därutöver en *folder* (år 1948 betitlad »Planera sommaren» i 50 000 exemplar), som sprids bland ungdomen i skolorna. En *folder*, betitlad »Hemhjälp-Timtjänst» utsändes 1945 som grupporsband (900 000 exemplar) till samtliga hushåll i samband med en kampanj för att väcka intresse för deltidstjänst i husligt arbete.

Affischer och *flygblad* har kommit till användning i samband med vissa av ämbetsverkets kampanjer. Riksaffischering ingick bl. a. som ett led i den brett upplagda propagandan för frivilligt deltagande i skördarbete och skogsuggning. Flygblad har spritts i sam-

band med appellerna för skolungdomens deltagande i jordbruksarbete.

Radion. Det av arbetsförmedlingen år 1935 inledda samarbetet med Radiotjänst fullföljes enligt följande.

a) Varannan lördagseftermiddag sändes ett program, utformat såsom en brevlåda för yrkesvägledning, kallad »Frågor och svar om yrkesval».

b) Varje torsdagsmorgon och eftermiddag sändes sammanställningar över en del till arbetsförmedlingarna landet runt ledigannämda platser.

Kommissionen respektive arbetsmarknadsstyrelsen har vidare beretts tillfälle att under programpunkten »Dagens eko» eller på annan lämplig programtid lämna orienterande meddelanden i aktuella arbetsmarknadsfrågor.

En mera särpräglad form av upplysning är de *artistuppvisningar*, som arrangerats i samarbete mellan arbetsförmedlingens avdelningar för artister och musiker och vissa tidningsföretag och som syftar till att bringa kontakt mellan artisterna och festarrangörerna. I detta sammanhang kan också nämnas en s. k. *artistkatalog*, som tidigare utgivits av arbetsnämnden i Stockholms stad men nu övertagits av arbetsmarknadsstyrelsen. I katalogen, som utgår i en upplaga av 5 000 exemplar, får engagemangssökande musiker och artister annonsera till självkostnadspris. Den distribueras gratis till ett stort antal arrangörer.

Arbetsmarknadskommissionen deltog på sin tid i vissa *utställningar* med montrar, vilka i ord och bild belyste arbetsförmedlingens utveckling och omfattning. Sommaren 1947 hade kommissionen montrar på utställningarna i Kalmar, Norrtälje och Örebro.

Kortfilmer inspelades av kommissionen i samarbete med olika filmbolag, bl. a. i propagandan för rekryteringen till hantverksyrkena. Av arbetsmarknadsstyrelsen planeras en film om arbetsförmedlingens mål och medel.

Slutligen deltagar arbetsmarknadsstyrelsens och de underlydande organens tjänstemän aktivt med *föredrag* i olika arbetsmarknadsfrågor vid konferenser,

anordnade av myndigheter, bransch-sammanslutningar, tjänstemannaorganisationer, fackförbund, enskilda företag, militära förband etc.

I funktionärsupplysningen har man betjänat sig av tryckta meddelanden, kurser och konferenser.

Trycksaker.

Under titeln »Arbetsmarknaden» utges varje månad ett särtryck ur »Sociala Meddelanden» (upplaga 600 exemplar), innehållande dels en kortfattad beskrivning av läget på arbetsmarknaden, dels översikter över såväl styrelsens som arbetsförmedlingarnas verksamhet under månaden. Publikationen distribueras till ett antal institutioner, företag och enskilda personer. Varje länsarbetsnämnd utger månatligen en kortfattad tryckt redogörelse över arbetsmarknadsläget och förmedlingsverksamheten inom sitt län. Dessa översikter sprides inom respektive nämnds arbetsområde.

Varje vecka sammanställs på grundval av från arbetsförmedlingarna insända uppgifter den s. k. riksvakanslistan (upplaga 3 700 exemplar), som upptar ett stort antal lediga platser, ordnade efter näringsområden och yrkesgrupper. Denna lista tryckes och distribueras förutom till samtliga arbetsförmedlingar även till ett flertal offentliga institutioner, organisationer etc. Man överväger att utveckla riksvakanslistan till en mer tidningsliknande publikation (»Arbetsnytt»), i vilket även orienterande artiklar i aktuella arbetsmarknadsfrågor skall kunna införas.

I avsikt att ge tjänstemännen, speciellt vid ungdomsförmedlingarna, möjlighet att skaffa sig kännedom om förhållandena inom skilda arbetsområden utges en fortlöpande serie *yrkesbeskrivningar*, kallad »Yrkeskartoteket» (upplaga ca 1 300 exemplar).

Fortlöpande upprättas *tidskriftsöversikter*, som innehåller uppgifter om artiklar av intresse ur arbetsmarknads-synpunkt. Planer föreligger att i *litteraturöversikter* ge korta anmälningar eller

recensioner av för verksamheten nyttiga böcker.

Instruktions- och utbildningsverksamhet.

Personalutbildningen inom arbetsförmedlingen har under senare år ägnats stor uppmärksamhet. Sedan år 1938 har årligen anordnats en å två veckolånga *instruktionskurser*, i regel förlagda till någon folkhögskola, först i personalorganisationens regi men senare övertagen av arbetsmarknadskommissionen och arbetsmarknadsstyrelsen. Antalet deltagare i varje kurs har uppgått till omkring 75. Vid de kurser, som anordnats 1946 och 1947, har också arbetsförmedlingstjänstemän från Danmark, Norge och Finland deltagit. För den personal, som sysslar med ungdomsförmedling och yrkesvägledning eller arbetsberedning åt partiellt arbetsföra, har centrala fortbildningskurser kommit till stånd. Länsvis anordnas i stor utsträckning över veckohelgerna *informationskonferenser* för förmedlingspersonalen, varvid ofta även de lokala redogörarna inom arbetslöshetskassorna deltagar. Nya utbildningsvägar är dessutom under utarbetande inom arbetsmarknadsstyrelsen. Sålunda föreligger ett förslag om en *korrespondenskurs* i arbetsförmedlingsfrågor, avsedd att genomgå av flertalet befattningshavare med egentligt förmedlingsarbete. För den nyanställda personalen (aspiranterna) förberedes en tre månaders utbildningskurs, som obligatoriskt skall ingå som ett led i aspiranttjänstgöringen. Slutligen planeras ytterligare kurser för vissa specialgrupper av personalen, bl. a. i praktisk psykologi.

Bostadsstyrelsen — det statliga centralorganet för den allmänna bostadspolitikerna — trädde enligt beslut vid 1948 års riksdag i verksamhet den 1 juli samma år. Ämbetsverket, som har tillkommit genom en omorganisation av den förutvarande statens byggnadslånebyrå, är organiserat på fyra byråer jämte en fristående social sektion.

Bostadsstyrelsen har verkat alltför

kort tid för att kunna redovisa egna informationsinsatser av betydelse. Den upplysningsverksamhet, som bedrevs på byggnadslånebyråns tid var av huvudsakligen funktionärsinformerande natur. Byrån utgav en serie av tryckta »Meddelanden från Statens byggnadslånebyrå», flertalet av typen tekniska anvisningar. De i serien ingående publikationerna vann främst spridning bland byråns kommunala förmedlingsorgan. Därjämte utgav byrån ett antal tryckta *circulär* med råd och anvisningar i materialfrågor. Dessa *circulär* distribuerades genom byråns försorg — förutom till förmedlingsorganen — till omkring 7 000 arkitekter och byggmästare i olika delar av landet. Till samtliga förmedlingsorgan utsände byrån fortlöpande *stencilade meddelanden*, vari redogjordes för olika uppkommande spörsmål rörande låneärendenas behandling. Förmedlingsorganen tillhandahölls även den *berättelse* över byråns verksamhet, som byrån efter varje budgetårs slut avgav till Kungl. Maj:t. Slutligen medverkade vissa av byråns ledamöter och tjänstemän med *föredrag* rörande byråns verksamhet, bl. a. i samband med de av byrån hållna egnahemskonferenserna, till vilka representanter för kommunerna inbjöds.

Medicinalstyrelsen utövar högsta in-seendet över den allmänna hälso- och sjukvården jämte apoteksväsendet i riket samt handlägger i övrigt ärenden rörande rikets medicinalväsende.

Vid fullgörandet av detta uppdrag måste styrelsen även bedriva viss upplysningsverksamhet. Så är bland annat fallet inom den förebyggande mödra- och barnavården samt på folktandvårdens område, beträffande abortförebyggande åtgärder och de veneriska sjukdomarna, vid hotande eller yppade epidemier samt i kampen mot råttor och möss.

Upplysningsverksamheten rörande den förebyggande mödra- och barnavården handhas av social-medicinska

sektionen inom Svenska socialvårdsförbundet men ledes av medicinalstyrelsens föredragande i barnavårdsärenden. Ett statsanslag å 50 000 kronor står till förfogande för denna verksamhetsgren. I densamma betjänar man sig företrädesvis av broschyrer, råd och anvisningar och demonstrationskurser i barnavård. En broschyr om folktandvården — »Folktandvård och folkhälsa» — utges av medicinalstyrelsen men tryckes och distribueras genom Svenska landstingsförbundets försorg (upplagan är sommaren 1948 uppe i 255 000 exemplar). Som ett led i den abortförebyggande verksamheten har av styrelsen i enlighet med statsmakternas beslut utarbetats en folkskrift i abortfrågan; skriften, som tryckts i en upplaga av 45 000 exemplar, utdelas genom abortkuratorer och läkare. Upplysningsverksamheten i fråga om de veneriska sjukdomarna — för vilken verksamhet ett statsanslag å 10 000 kronor för närvarande utgår — ledes av medicinalstyrelsens föredragande rörande könssjukvård; medlen därvid är bl. a. trycksaker, film och föreläsningar. I epidemi-frågor användes notiser i dagspressen eller radioföredrag.

För råttbekämpandet har till styrelsen knutits en särskild konsulent med uppgift bl. a. att biträda kommuner och enskilda med råd och anvisningar om lämpliga vägar att bekämpa råttor och möss. Detta sker genom besök och konsultationer samt föredrag, vid vilka även filmen tages till hjälp. Vidare har utgivits en populärt hållen broschyr (tryckt i 11 000 exemplar), vilken tillställts bl. a. samtliga hälsovårdsnämnder i riket. Den säljes även direkt till allmänheten.

På grund av läget på arbetsmarknaden har styrelsen även måst lämna sin medverkan vid propagandan för rekrytering av elever till apoteken, barnmorskeläroanstalterna och sjuksköterskeskolorna. Annonser, notiser i dagspressen, hänvändelser till folkhögskolor och affischering i apoteken har därvid företrädesvis kommit till användning.

Styrelsen utger i tryck »Författningar och cirkulär m. m. angående medicinalväsendet», som utsändes till olika myndigheter, apotek, tjänsteläkare m. fl.; upplagan är 2 600 exemplar. Serien är genom Nordiska bokhandeln tillgänglig för abonnemang till ett pris av 5 kronor för år. I en annan serie »Meddelanden från Kungl. medicinalstyrelsen» lämnas råd och anvisningar i skilda frågor inom styrelsens verksamhetsområde.

Generaldirektören, medicinalråden och de olika specialföredragandena medverkar ofta som föreläsare vid kurser, som anordnas i hälsovårdsfrågor för lekmän och fackmän.

Slutligen må erinras om att inom styrelsen inrättats en arvdestjänst för en *pressombudsman*. Denne har till uppgift att genom press, radio och film och i samverkan med olika organisationer på sjuk- och hälsovårdens område bedriva hälsovårdsupplysning. På grundval av material som hämtats inom styrelsen har artiklar i frågor av betydelse för hälsovården utredigerats och tillställts de dagliga tidningarna. Många av dessa artiklar har därjämte publicerats i tidskrifter, särskilt fackorgan. Pressombudsmannen besvarar förfrågningar, särskilt från tidningar och tidskrifter, biträder vid utarbetande av kommunikéer samt tillrättalägger i förekommande fall från andra håll publicerade uppgifter. Pressombudsmannen följer dagligen pressen och dess behandling av frågor, som har direkt intresse för medicinalstyrelsen. Ett flertal propagandärenden har förelegat till behandling och vid samtliga dessa har han medverkat. Slutligen har han handlagt vissa ärenden rörande trycksaker och annonser.

Statens institut för folkhälsan har till allmän uppgift att förbereda och främja förebyggande åtgärder, som är ägnade att bevara eller förbättra folkhälsan. Institutet utövar praktisk undersöknings- och forskningsverksamhet inom socialhygienens område samt sörjer för ut-

bildningen av olika funktionärer inom den allmänna hälsovården. Vidare bedrivs en på den stora allmänheten inriktad upplysningsverksamhet.

Den ordinarie utbildningsverksamheten omfattar fyra årliga kurser för blivande distriktssköterskor samt en repetitionskurs. Därtill kommer kurser för utbildande av hälsovårdstillsyningsmän. Vartannat år ges kurser för tjänsteläkare och vartannat år för läkare, som önskar behörighet till förste provinsialläkaretjänster. En kurs för första distriktssköterskor samt fortbildningskurser för olika grupper av hushållspedagoger har anordnats liksom tillfälliga kurser i olika hygieniska ämnen. En kurs för utbildning av industri-läkare — den första i vårt land — kom till stånd 1948.

Vad den allmänna upplysningsverksamheten beträffar, deltar institutets yrkeshygieniska avdelning i den *vandringsutställning* »Industrins säkerhetstjänst», som anordnas gemensamt av Svenska brandskyddsföreningen, Arbetarnas samaritförbund och Föreningen för arbetarskydd. Denna utställning vänder sig till allmänheten men främst till skyddsombuden inom industrin samt skolbarnen. Utställningen har på alla platser den visats omfattats med stort intresse. Institutets läkare och tekniker är vidare flitigt anlitade som *föreläsare* vid kurser, upplysningsmöten och i radio.

Vid institutets födoämneshygieniska avdelning finns en kostassistent, som även tillhandagar allmänheten med *råd och anvisningar* rörande kosten, dess sammansättning, tillagning, konservering etc. samt beträffande planering av måltider för olika kategorier, utspisningar m. m.

Till institutet är knuten en deltidsanställd *pressombudsman* (gemensamt för institutet och medicinalstyrelsen), som besvarar från pressen och allmänheten inkomna förfrågningar, följer dagspressen, skriver artiklar och biträder institutets olika avdelningar vid handläggningen av publicitetsärenden.

Fångvårdsstyrelsen såsom sådan bedriver icke social upplysningsverksamhet i annan mån än att styrelsens chef brukar medverka med föreläsningar rörande fångvårdens arbetsuppgifter, särskilt i vad de sammanhänger med tillämpningen av villkorlig dom och villkorlig frigivning.

En viss informations- och upplysningsverksamhet åligger instruktionsenligt statens skyddskonsulenter och skyddassistenter i deras befattning med övervakning och tillsyn av villkorligt dömda och villkorligt frigivna. De har sålunda att söka samarbete med myndigheter och föreningar, som kan hjälpa och stödja villkorligt dömda och frigivna, exempelvis genom att bereda dem arbetsanställning. Vidare har de att söka främja åtgärder för omhändertagande av villkorligt dömda och frigivna ävensom lämna råd och upplysningar samt bistånd i övrigt åt föreningar och enskilda, vilka inom konsulentdistriktet utövar sådant hjälparbete. En annan uppgift för dessa funktionärer är att söka intressera lämpliga personer att såsom övervakare, tillsynsmän eller anordnades ta sig an villkorligt dömda och frigivna.

Skolöverstyrelsen handlägger i sin verksamhet ärenden berörande undervisnings- och samhällsproblem, vilka har intresse ej blott för olika lärarkategorier utan även för en vidare allmänhet. I stort sett har emellertid den av överstyrelsen bedrivna upplysnings- och informationsverksamheten på dess ämbetsområde adress till de lokala skolorganen och skolfunktionärerna. Den ger sig tillkänna exempelvis i samband med ledamöternas i skolöverstyrelsen och folkskolinspektörernas konsulterande och inspekterande verksamhet eller i form av kontinuerligt utgående cirkulär och tjänstemeddelanden av olika slag. Motsvarande gäller den verksamhet, som utövas av överstyrelsens konsulenter, t. ex. gymnastikkonsulenterna och konsulenten för husligt arbete; den senare har bl. a. befattning med skol-

måltidsverksamheten. Vidare kan erinras om den kursverksamhet, som anordnas av överstyrelsen eller enligt av denna fastställda planer.

Enligt Kungl. Maj:ts medgivande den 30 juni 1948 utger överstyrelsen en *publikationsserie* för tjänstemeddelanden m. m. från olika delar av dess verksamhetsområde. Publikationen — benämnd »Aktuellt från Skolöverstyrelsen» — riktar sig ej endast till skolledare och lärare vid överstyrelsen underställda läroanstalter utan också till den för uppfostringsfrågor intresserade allmänheten (upplaga ca 8 500 exemplar).

Kontakter med allmänheten förekommer i övrigt främst genom muntlig *kon-sultation* vid besök och telefonförfrågningar. Överstyrelsen strävar emellertid efter att beredas möjlighet att vidga sin allmänna upplysningsverksamhet. Här må erinras om att överstyrelsen i sina petita för budgetåret 1947/48 hemställde om medel för *anställande av en pressombudsman* vid överstyrelsen. I motiveringen härför anfördes bl. a., att allmänheten genom anordningen med en pressombudsman skulle få sakliga informationer utan tidsutdräkt och på ett intresseväckande sätt erhålla kännedom om innebörden av beslut och projekt av större räckvidd inom de pedagogiskt-administrativa, pedagogiskt-sociala och pedagogiskt-medicinska områdena. Pressombudsmannen skulle för att kunna fylla sin uppgift ha, förutom journalistisk färdighet, insikter i radions och filmens propagandateknik för anlitanande vid behov av dessa hjälpmedel. Detta av departementschefen i propositionen nr 205 till 1947 års riksdag tillstyrkta förslag biträdades emellertid icke av riksdagen (skrivelsen nr 308), bl. a. under uttalande, att ytterligare någon tids erfarenheter rörande utfallet av den hos medicinalstyrelsen och statens institut för folkhälsan anställda pressombudsmannens verksamhet borde avvaktas, innan ståndpunkt togs till frågan om inrättandet av en motsvarande tjänst inom skolöverstyrelsen. I petita för budget-

året 1949/50 har överstyrelsen förnyat sin framställning.

Överstyrelsen för yrkesutbildning utövar överinseende över yrkesundervisningen i riket samt den yrkesutbildning, som med bidrag av statsmedel bedrivs inom näringslivet.

Enligt sin instruktion har överstyrelsen bl. a. att genom initiativ, råd och vägledning verka för främjande av yrkesutbildning. Till fullgörandet av denna uppgift står tjänstemännen i sitt dagliga arbete till tjänst med muntliga och skriftliga upplysningar samt medverkar i upplysningsarbetet genom föredrag och artiklar i facktidsskrifter. Vidare betjänar man sig av meddelanden, cirkulär, råd och anvisningar samt annat tryckt eller stencilerat material, vilket utsändes dels på överstyrelsens eget föranstaltande — exempelvis till kommuner i syfte att stimulera till inrättande av nya kommunala anstalter för yrkesundervisning — dels i anledning av inkommande förfrågningar från olika håll, bl. a. från privatpersoner.

Inom försvarsväsendet bedrivs social upplysningsverksamhet i vidsträckt bemärkelse av ett flertal olika organ, bland andra försvarets civilförvaltning, försvarets sjukvårdsförvaltning, försvarets socialbyrå och riksför-säkringsanstalten, envar inom sitt kompetensområde. För spridande av kunskap på det sociala området verkar också den inom försvarsstaben inrättade personalvårdsavdelningen, närmast genom dess socialdetalj. Kommittén har funnit sig böra infordra uppgifter allenast från *försvarets socialbyrå* och *försvarsstabens socialdetalj*. I det följande behandlas av de båda nämnda institutionerna bedriven upplysningsverksamhet var för sig.

Försvarets socialbyrå organiserades den 1 juli 1946. Därvid överflyttades på byrån de arbetsuppgifter, som tidigare ävilat dels den inom dåvarande statens arbetsmarknadskommission inrättade

värnplikthjälpsbyrån, dels ock dåvarande försvarets anställningsbyrå. Enligt instruktionen för försvarets socialbyrå skall byrån främja manskapsrekryteringen till försvaret, verka för beredande av civilianställning åt avgånget militärmanskap, vara tillsynsmyndighet enligt gällande familjebidragsförordning samt vara lånemyndighet enligt gällande bestämmelser angående lån från värnpliktslånefonden.

Under den relativt korta tid försvarets socialbyrå varit i funktion har dess upplysningsverksamhet i stort sett utgjort en fortsättning på den som tidigare bedrevs av byråns föregångare.

Såsom tillsynsmyndighet enligt gällande familjebidragsförordning har byrån i ett antal tryckta anvisningar lämnat de kommunala familjebidragsnämnderna närmare informationer för verksamheten. Vidare erhåller de värnpliktiga samtidigt med order om inkallelse till militärtjänstgöring en promemoria rörande familjebidragsförmånerna och sättet att erhålla sådana. Bestämmelser har utfärdats om skyldighet för truppregistreringsmyndigheterna att översända denna promemoria.

Upplysningsverksamheten om möjligheterna att erhålla värnpliktslån har i huvudsak bedrivits på samma sätt som den rörande familjebidrag.

Byrån har emellertid också sökt åstadkomma en mera allmän orienterad upplysningsverksamhet.

I rekryteringsverksamheten, som ju har en delvis arbetsförmedlande karaktär, har byrån i samarbete med länsarbetsnämnderna anordnat särskilda sammankomster, till vilka såväl manlig ungdom som äldre personer särskilt inbjudits och vid vilka förekommit orienterande *föredrag* och *filmföreläsning*. Bl. a. har byrån låtit inspela en kortfilm med en speltid av 18 minuter om ungdomens yrkesval — »Kanske en chans». Filmen, som finns i normal- och smalfilm, har företrädesvis visats vid sammankomster och möten men även spelats på vissa kortfilmbiografer samt

på de under år 1947 anordnade utställningarna i Karlstad och Örebro.

Vidare har vid flera tillfällen orienteringar i *radion* lämnats såväl om föreliggande anställningsmöjligheter och därmed förenade förmåner som om familjebidrags- och värnpliktslåneverksamheten.

Pressens betydelse som upplysningsförmedlare har icke förbisetts. Sålunda har byrån sökt intressera pressen för att i intervjuform eller på annat sätt lämna allmänheten upplysning om byråns verksamhet. Pressen har vidare kontinuerligt tillhandahållits upplysningar om manskapsrekryteringsfortgång och om värnpliktslåneverksamhetens omfattning.

Försvarsstabens socialdetalj har varit i verksamhet sedan den 1 juli 1941 såsom ett för de tre försvarsgrenarna gemensamt centralt rådgivnings- och upplysningsorgan på den militära socialvårdens område.

I socialdetaljens uppgift ingår att tillhandahålla truppförbanden alla på området behövliga författningar och tryckta anvisningar m. m. Förbanden kan vända sig till detaljen med begäran om uppgifter och upplysningar. Därest man på förbanden ej är i stånd att lösa en socialvårdsfråga, överlämnas ärendet till detaljen för vidare handläggning. Dess verksamhet avser ej blott de värnpliktiga på förbanden utan även fast anställd personal samt hempermitterade och hemförlövade värnpliktiga.

Vid truppförbanden ombesörjes den direkta sociala upplysningsverksamheten av truppbefälet, personalvårdsofficerare och personalvårdsassistenter. Dessa befattningshavares utbildning för dessa uppgifter sker genom socialdetaljens försorg.

Funktionärsinformationen fullföljes av socialdetaljen på följande sätt:

1. *Sammanställning av författningar* rörande avlöning, sjukvård, familjebidrag m. m. (FKSF).

2. Stencilerade orienterande *meddelanden* från socialdetaljen, vilka fr. o. m. 1948 utsändes minst en gång i månaden till varje förband m. fl. Dessa meddelanden är uppdelade i tre serier:

en med bestämmelser, prejudikat m. m. för den *militära socialvården* (avsedda att efterhand ersätta FKSF, vars sista upplaga, som innehåller författningar m. m. fram till 15/11 1944, numera är i huvudsak föråldrad);

en med sammandrag av bestämmelser, prejudikat, anvisningar m. m. för de delar av den *allmänna icke militära socialvården*, vilka kan tänkas vara av betydelse för och berör militär och civil fast anställd eller värnpliktig personal; samt

en med aktuella uppgifter, notiser och redogörelser för vissa ärendens handläggning m. m. av värde för den *sociala verksamheten vid förbanden*.

3. Utsändande av *sammanställningar, cirkulär, tidskrifter* osv. av värde för den sociala tjänstens bedrivande.

4. *Föreläsningar* vid militära skolor, t. ex. vid befälsutbildning av alla olika slag (från underofficersutbildning till krigshögskolor), orienteringar i samband med inspektioner och konferenser etc.

5. *Artiklar* i fackpressen, exempelvis översikter av samhällets socialvårdande verksamhet i den av försvarsstaben utgivna tidskriften »Kontakt med krigsmakten» (10 nummer om året, upplaga ca 30 000 exemplar).

Den allmänorienterade informationen var mycket omfattande under kriget. Genom *pressen, radion* och särskilt utsända *broschyror* upplystes allmänheten, varav en betydande del då och då förvandlades till män i uniform, om de förmåner, rättigheter och skyldigheter, som tillkom eller ålades de värnpliktiga. Bland dessa broschyror kan nämnas »Nu igen — är det rättvist det?» (om fördelningen av inkallelserna), »Vad får jag istället?» (om de värnpliktigas sociala förmåner av olika slag, t. ex. familjebidrag osv.), »Inkallad — och varför», »Hur röstar Du som är inkallad?» (vid valen 1944), »ABC inför inskrivningen», »Varför står jag här?» (en orientering om samhället och för-

svaret), »Jämlikt § 28 värnpliktslagen...» (om beredskapstjänstgöringen), »Några ord i sexualfrågan» o. s. v. Samtliga broschyrer gick ut i mycket stora upplagor, varierande efter inkallelsernas omfattning. Ingen broschyr torde ha underskridit en upplaga av 50 000 exemplar.

Numera inskränker sig denna information till artiklar i den militära och sociala fackpressen. Man planerar emellertid bl. a. att utarbeta en *korrespondenskurs* i personalvård, en *handledning* för de värnpliktiga inför påbörjande av första tjänstgöringen och en ny *personalvårdshandbok*, allt i samarbete med andra myndigheter.

B. Enskilda institutioner.

Centralförbundet för socialt arbete (CSA), som bildades 1903, är en ideell förening med uppgift att genom upplysning och initiativ främja sociala framsteg och socialt arbete. Enligt de nu gällande, av Kungl. Maj:t den 17 maj 1923 fastställda stadgarna för förbundet utgör detsamma en sammanslutning av Centralförbundet för nykterhetsundervisning, Folkbildningsförbundet, Fredrika-Bremer-förbundet, Kooperativa förbundet, Svenska socialvårdsförbundet, Svenska landskommunernas förbund, Svenska landstingsförbundet, Svenska nationalföreningen mot tuberkulos, Svenska stadsförbundet och Svenska sjukkassee förbundet. Envar av dessa sammanslutningar utser årligen tre personer, vilka äger deltaga i förbundets förhandlingar och beslut samt tillsätta dess styrelse.

Sin upplysningsuppgift har förbundet sökt fylla på olika sätt: genom anordnandet av sociala utställningar, publikationer, utredningar och undersökningar, upprättandet av en social upplysningsbyrå, föreläsningar och kurser, utbildning för socialt arbete samt konferensverksamhet. Allmänt kan sägas, att förbundet gjorde en verklig pionjärinsats under sina första årtionden; dess frivilliga karaktär har icke möj-

liggjort den utveckling till det centrala serviceorgan på det sociala området, som förbundet från början synes ha räknat med att bli.

Förbundets *sociala utställning* öppnades år 1906 och hölls sedan öppen för allmänheten till och med år 1920, då den nedlades på grund av lokalbrist. En kortare redogörelse därför lämnas i *Bilaga 5*, sid. 86*.

Av de *publikationer* av olika slag, som utgavs av förbundet, må först nämnas den småskriftserie, som påbörjades år 1907 och inom vilken sedermera under årens lopp ett stort antal broschyrer i aktuella sociala spörsmål utkommit. Dessutom har publicerats en bibliografi över den svenska sociala litteratur, som utkommit under åren 1882—1907, förhandlingarna vid de av förbundet anordnade stora kongresserna samt redogörelser för av förbundet verkställda undersökningar. År 1904 överenskomms med ett stort antal landsortstidningar om införande av artiklar i sociala ämnen och sådana tillsändes månatligen under flera år framåt ett trettiotal tidningar. Den sedan år 1901 av G. H. von Koch utgivna »*Social Tidskrift*» blev organ för förbundet och åtnjöt anslag från detsamma. Denna tidskrift, som under sin tillvaro gjort betydelsefulla insatser på det sociala området, måste emellertid år 1917 nedläggas av ekonomiska skäl. Vidare har förbundet understött eller eljest medverkat vid utgivandet av en del andra sociala verk, bl. a. den år 1925 publicerade »*Social handbok*», vilken innehåller en översikt av offentligt och enskilt samhällsarbete i Sverige. En av förbundets betydelsefullaste åtgärder under det sista årtiondet har varit utgivandet (i samarbete med Kooperativa förbundets bokförlag) av »*Social årsbok*», vars första årgång utkom 1939. I varje årgång av denna årsbok har förbundet velat samla intresset kring någon stor social fråga, som aktualiserats av utvecklingen eller ansetts böra aktualiseras för opinionen. I hittills utkomna årgångar har följande ämnen behandlats:

- 1939: De partiellt arbetsföras sysselsättningsproblem.
 1940: Krisen och konsumtionen.
 1941: Ungdomsbrottsligheten. En undersökning.
 1942: Utbildningsmöjligheternas demokratisering.
 1943/44: Jordbrukets rationalisering ur sociala och ekonomiska synpunkter.
 1945: Den psykiska hälsovården.
 1946: Kommunerna och socialpolitiken.
 1947: Samhällsplanering.
 1948: Samhällets vårdproblem.

Förutom huvudämnet behandlas i varje årgång ett antal andra frågor av aktuell intresse. Varje årgång innehåller dessutom en social krönika, som behandlar social lagstiftning och viktigare händelser av social natur under året. Väsentlig litteratur på området recenserar, varjämte en utförlig förteckning över nytgivnen social litteratur publiceras.

Utredningar och undersökningar har av förbundet utförts på flera sociala områden. Såsom exempel härpå under senare år må nämnas en om det sociala hjälpklientelet (1933), en om kuratorsverksamheten (1935), en om stipendier vid olika skolor (1936) samt en om ungdomsbrottsligheten (1941).

Den sociala *upplysningsbyrån*, som kostnadsfritt står till allmänhetens tjänst, meddelar muntliga och skriftliga upplysningar rörande sociala förhållanden och socialt arbete på olika områden. Vid organiserandet av sociala företag har byrån därjämte varit i tillfälle att meddela råd och upplysningar. Den samarbetar härvid med de centralorganisationer för social verksamhet, som är anslutna till förbundet samt med socialstyrelsen och enskilda experter. Av personer från utlandet, som kommit hit i studiesyfte, har byrån blivit anlitad vid planläggning av sociala studier. Vidare har byrån tack vare sina förbindelser med utländska sociala företag kunnat tillhandagå de svenskar, som önskat göra sociala studier i utlandet, med rekommendationer och upplysningar. I de sistnämnda avseendena har dock verksamheten minskat i omfattning efter Svenska institutets tillkomst.

Föreläsningsverksamheten har omfattat dels enstaka föredrag och diskussioner i aktuella sociala frågor, dels serieföreläsningar rörande en viss ämnesgrupp inom socialpolitikens, national-ekonomiens eller kommunalförvaltningens områden. Dessutom har studiecirklar anordnats, där de olika frågorna fått en mera ingående behandling. Bland insatserna under senare år på detta område må nämnas den fortbildningskurs i sociala och socialpolitiska frågor, som förbundet under medverkan av Svenska folkhögskolans lärarförening anordnade för folkhögskollärare på Jakobsbergs folkhögskola 4—16 september 1945. Programmet upptog föreläsningar av experter inom olika områden av det sociala fältet samt diskussioner på grundval av dessa föreläsningar. Liknande kurser avses anordnade med jämna mellanrum.

Den av förbundet tidigare under åren 1909—1920 bedrivna *utbildningsverksamheten för praktiskt socialt arbete* har nedlagts efter tillkomsten av det av förbundet startade och understödda institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning (Socialinstitutet) i Stockholm.

Bland de *konferenser*, som under årens lopp vid skilda tidpunkter anordnats av förbundet, må nämnas sex konferenser under 1930-talet, nämligen 1930 om arbetarbostadsfrågan på landsbygden, 1934 om pensionsförsäkringsfrågan, 1935 och 1936 om skyddshemsverksamheten, 1937 om småbarnsfostran samt 1938 om yrkesvägledning.

Svenska socialvårdsförbundet tillkom 1906 under namnet Svenska fattigvårdsförbundet. Tillkomsten av förbundet får ses mot bakgrunden av den kraftiga reaktion, som kring sekelskiftet uppstod mot beskaffenheten av den dåvarande hjälpverksamheten. Man ville åstadkomma ett organ, som kunde främja en rationell fattigvård och därför fick förbundet enligt de ursprungliga stadgarna till uppgift »att sammansluta dem, som arbeta inom fattigvård och välgörenhet

till gemensamt arbete för en tidsenlig utveckling av understödsarbetet». Genom ständig upplysning, i tal och i skrift, skulle intresset för reformer och förbättringar hållas vid liv. Sex år efter starten upptogs barnavårds- och uppfostringsfrågor på förbundets program. Sedan lagen om samhällets barnavård antagits år 1924, omorganiserades förbundet och fick namnet Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet.

En ny omorganisation skedde i januari 1948. Då ändrades namnet till *Svenska socialvårdsförbundet* och uppgiften blev »att till gemensamt arbete sammansluta kommunala styrelser och nämnder, som arbeta inom socialvården, länsförbund och andra lokala sammanlutningar av dylika styrelser och nämnder samt enskilda institutioner och personer, som verka inom eller eljest önska främja socialvården liksom den enskilda hjälpverksamheten».

Beträffande förbundets nuvarande upplysningsarbete må följande nämnas.

Utbildningsverksamhet.

Kurser för utbildning av föreståndarinnor för ålderdomshem och barnhem har anordnats sedan 1908 med ett avbrott under åren 1933—1945 i vad avser utbildningen av barnhemsföreståndarinnor. Även kortare fortbildningskurser för föreståndarinnor anordnas. Vidare har förbundet under senare år samlat socialvårdspersonal, som står i ledningen för sommarkolonier, till kortare kurser.

Förbundet har under flera år försökt sig på *korrespondensundervisning*. Sålunda har förbundet i samarbete med Brevskolan anordnat en brevkurs för barnavårdsmän.

Med bidrag av statsmedel har förbundet genom sin socialmedicinska barnavårdssektion under mycket lång tid bedrivit *undervisning i barnavård* dels genom ambulerande kurser i olika delar av riket dels vid mödravårdscentralerna i vissa större städer. Även vid ett stort antal folkhögskolor har barnavårdskurser anordnats.

Publikationsverksamhet.

Sedan 1926 utger förbundet två *tidskrifter*, nämligen »Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet» och »Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd» (upplaga vardera 6 100 exemplar). I tidskrifterna behandlas aktuella frågor inom socialvårdens område. Däri lämnas exempelvis referat av utkomna betänkanden och återges förbundets yttranden över sådana betänkanden. Stort utrymme beredes för artiklar om erfarenheter och önskemål i det sociala arbetet i såväl Sverige som våra nordiska grannländer.

Från och med 1948 bär tidskrifterna namnen »Svenska socialvårdsförbundets tidskrift» och »Barnavård och ungdomsskydd». Vardera tidskriften utkommer årligen med sex häften.

Beträffande annan litteratur, som av förbundet utgives, märkes dess vart femte år utkommande kalender (upplaga 1944 4 100 exemplar) ävensom samlingar av författningar och prejudikat på socialvårdens område.

Med bidrag av statsmedel har förbundet genom sin socialmedicinska barnavårdsdelegation sedan länge utgivit *ströskrifter* på barnavårdens område för gratisutdelning (under 1946 i 407 400 exemplar). De utdelas bl. a. i samband med kursverksamhet i barnavård samt finns tillgängliga på centraler och stationer för mödravård och barnavård.

Inom den socialmedicinska barnavårdsdelegationen har det emellertid mer och mer börjat ifrågasättas, om man når målet att åstadkomma upplysning inom detta område genom att gratis tillhandahålla ströskrifter av denna art. Det för olika reklamändamål ymnigt förekommande gratisutdelandet av broschyrer m. m. anses ha minskat intresset för denna publicitetsform. Förbundet framhåller, att erfarenheten synes visa, att gratisströskrifterna icke längre värdesätts på samma sätt som förr och att de i alltför stor utsträckning hamnar i papperskorgen.

Med hänsyn härtill har sektionen un-

der senare år i allt större utsträckning börjat utge ströskrifter, som åsatts ett mycket lågt pris, vilket i huvudsak täcker kostnaderna för skriften. Dessa ströskrifter är för närvarande:

»Barnträdgården». Av fröken Maria Moberg och dr Erik Böttiger. Utkom år 1936. 3:e uppl. 1946, 2 000 ex. Pris 50 öre.

»Spädbarns- och småbarnskläder». Gratis i 50 000 ex. Av förbundets socialmedicinska barnavårdsdelegation. 2:a uppl. prisbelagd 1948, 25 000 ex. (75:e tusendet). Pris 1 kr.

»Mödravårdskort». Utarbetad av Svenska gynekologförbundet. Utkom år 1943. 3:e uppl. 1947, 50 000 ex. (200:e tusendet). Pris 3 öre.

»Kokbok för barnmat». Utarbetad av socialmedicinska barnavårdsdelegationen i samråd med fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala. Utkom år 1944. 3:e uppl. 1946, 20 000 ex. (70:e tusendet). Pris 1 kr.

»Råd till blivande mödrar». Utarbetad av Svenska gynekologförbundet. Utkom år 1945. 3:e uppl. 1947, 50 000 ex. (150:e tusendet). Pris 15 öre. Finnes även på finska.

»Spädbarnsvård». Av prof:a A. Lichtenstein och A. Wallgren. Utkom år 1945. 5:e uppl. 1948. 35 000 ex. (170:e tusendet). Pris 35 öre. Finnes även på finska.

»Friska barn i åldern 1—10 år». Av Medicinalstyrelsen. Utkom år 1945. 4:e uppl. 1948, 50 000 ex. (228:e tusendet). Pris 75 öre.

»Elak eller ?». Av dr Torsten Ramer. Utkom år 1948 (25 000 ex.). Pris 75 öre.

Konsulterande verksamhet.

Enligt förbundets stadgar äger medlem av förbundet jämte hos medlem anställd personal att kostnadsfritt använda förbundsbyrån för upplysningar och utredningar. Varje år inkommer till byrån ett mycket stort antal förfrågningar från kommunernas sociala nämnder och styrelser. Även enskilda personer, som icke är medlemmar, vänder sig ibland till byrån och erhåller då kostnadsfritt upplysningar på det sociala området.

Kongresser och möten.

Vart tredje år anordnar förbundet i Stockholm en kongress, som brukar ha karaktären av ett stort informationsmöte i aktuella socialpolitiska frågor. Antalet deltagare vid de senaste kongresserna har hållit sig vid omkring 1 600. — Utöver dessa kongresser har förbundet vid särskilda tillfällen an-

ordnat centrala två- eller tredagars konferenser kring viktigare aktuella frågor. Sålunda hölls år 1941 en konferens för deltagare från rikets städer rörande ungdoms- och mödrafrågor. En liknande konferens — med deltagare från både städer och landsbygd — hölls år 1944, varvid man behandlade socialvårdskommitténs förslag till ändrad lagstiftning rörande barnhem och fosterbarnskontroll m. m. samt ungdomsvårdskommitténs förslag om särskilda åtgärder för psykisk barna- och ungdomsvård.

Länsförbundens verksamhet.

Till förbundet är anslutna länsförbund för fattigvård och/eller barnavård i samtliga län. Samtliga dessa förbund bedriver upplysningsverksamhet på det sociala området dels genom föredrag och diskussioner vid årsmöten dels genom särskilt anordnade kurser.

Svenska stadsförbundet, som konstituerades 1908, har till ändamål att tillvarata städernas, köpingarnas och municipalsambällenas gemensamma intressen, främja samverkan dem emellan och sprida kunskap i kommunalpolitiska ämnen.

Förbundets verksamhet bedrivs efter två huvudlinjer. Å ena sidan vill förbundet framföra och motivera stadssynpunkter i lagstiftningen. Å andra sidan har verksamheten inåt koncentrerat sig på att tillhandagå förbundsmedlemmarna med upplysning och rådgivning i kommunala ärenden samt direkt biträda vid fullgörandet av speciella administrativa uppgifter, såsom vid löneförhandlingar, förvaltningsorganisatoriska nyordningar m. m.

Publikationsverksamhet.

Härvid har förbundet främst att tillgå sitt organ, »Svenska stadsförbundets tidskrift», som utkommer med 10 häften om året (normalt nära 600 textsidor per år; upplaga omkring 6 300 exemplar). Tidskriften ger artiklar i stads-kommunala ärenden, översikter över innehåll i framlagda betänkanden och

förslag samt över riksdagsarbetet i vad det berör stadskommunala frågor, redogörelser för administrativ praxis (regeringsrättsutslag, i statsrådet avgjorda social- och inrikesärenden), för utkomna författningar samt för inom förbundets byrå verkställda utredningar av mera allmänt intresse ävensom anmälningar av kommunal litteratur m. m. I tidskriftens avdelning »Från städer och samhällen» lämnas aktuella upplysningar om det fortlöpande kommunala arbetet i de anslutna samhällena.

Större arbeten och utredningar i stadskommunala frågor publiceras tid efter annan i en särskild *skriftserie*.

Konsultation.

Utöver denna mera allmänna upplysningsverksamhet lämnas daglig fortlöpande konsultation av förbundsbyrån. Byrån kan utan avgift anlitas av förbundsmedlemmarnas förtroende- och tjänstemän. Konsultationen omspannar vidsträckt område: inkorporerings- och stadsbildningsfrågor, allmänna organisationsfrågor, låne-, skatte-, budget- och bokföringsfrågor, stadsplane-, byggnads- och bostadsfrågor, löne- och pensionsfrågor, frågor om tolkning av kommunala författningar och om rättspraxis m. m.

Svenska landskommunernas förbund, som bildades år 1919, har till ändamål att tillvarata landskommunernas gemensamma intressen, främja samverkan dem emellan samt sprida kunskap i kommunalrättsliga och kommunalpolitiska ämnen. Berättigade till inträde i förbundet är alla svenska landskommuner.

Förbundet har i Stockholm en centralbyrå. Denna sköter förbundets löpande ärenden, följer förhållandena inom landskommunernas verksamhetsområde och företar utredningar, som kan vara till gagn för förbundet och för kommunerna. Den står vidare kommunerna till tjänst med upplysningar och råd i kommunaljuridiska angelägenheter och leder förbundets allmänna upplysningsverksamhet.

Upplysningsverksamheten, som omspannar hela det primärkommunala arbetsområdet bedrivs bl. a. under följande former.

Publikationsverksamhet.

Denna sker genom förmedling av två tidskrifter. Den ena är förbundets officiella organ, »*Landskommunernas tidskrift*», som utkommer med ett häfte i månaden (upplaga 49 000 exemplar) och innehåller uppsatser i kommunala frågor av såväl teoretisk som praktisk innebörd, referat av myndigheters beslut etc. Den andra tidskriften är den av förbundet i samarbete med Föreningen för allmän hälsovård utgivna »*Hygienisk revy*». Denna publikation, som avser att sprida upplysning om hälsovårdsnämndernas arbete och personlig hälsovård, utkommer med tio häften om året i en upplaga på omkring 4 800 exemplar.

Konsultationsverksamhet.

Den fortlöpande konsultationen riktar sig till de kommunala förtroende- och tjänstemännen. Konsultationen utövas vid personliga besök på centralbyrån, genom omfattande korrespondens och genom ambulerande konsulentverksamhet av ett tiotal av förbundets tjänstemän.

Kurs- och konferensverksamhet.

Denna hade tidigare formen av länsvis anordnade s. k. kommunalkurser. Antalet deltagare i dessa kurser var ofta mycket stort, i vissa fall ända upp till 500 personer och därutöver. Bland annat som följd av att den starka tillströmningen förminskat kursernas studievärde, har förbundet sedan några år tillbaka upphört att anordna kurser av detta slag. I stället har — jämte förbundets allmänt hållna kongresser — anordnats kurser och konferenser av mera speciell karaktär. Sedan enligt förbundskongressens beslut 1947 länsavdelningar bildats inom förbundet, skall den lokala kursverksamheten handhas av länsavdelningarna med biträde av centralbyrån.

Specialkurser för hela landet anordnas av centralbyrån.

Svenska landstingsförbundet konstituerades 1920. Det har till ändamål att såsom ett organ för samarbetet mellan de svenska landstingen tillvarata dessas gemensamma intressen samt att för underlättande av landstingens förvaltning sprida kunskap i länskommunala frågor. Såsom förbundets verkställande organ fungerar en förbundsbyrå. Samtliga landsting är medlemmar av förbundet.

Förbundets upplysningsverksamhet fullgöres genom publikationer, genom förbundsbyråns arbete samt genom kurs- och konferensverksamhet. Den omständigheten att landstingens arbetsuppgifter framförallt hänför sig till det sociala området ger förbundets arbete en markerad social inriktning.

Publikationsverksamhet.

Redan före förbundets tillkomst fanns »Sveriges landstings tidskrift». Denna övertogs av förbundet från och med år 1922. Numera utkommer tidskriften med sex häften om året i en upplaga om ca 2 100 exemplar. Tidskriften redigeras så, att den skall vara till nytta i det praktiska landstingsarbetet. I detta syfte innehåller den originalartiklar i olika landstingsfrågor, främst sådana som rör sjukvården. Bland författarna återfinnes landstingsmän och landstingstjänstemän, läkare, syssломän m. fl. I tidskriften refereras även utkomna kommittébetänkanden, som berör landstingens verksamhet, samt redogöres för rättspraxis i frågor, som faller inom detta område. Avdelningen »I olika ämnen» utgör ett försök till en fortlöpande revy över aktuella landstingsfrågor. Av styrelsens avgivna yttranden av särskild vikt återges i tidskriften.

En systematisk redogörelse för landstingens viktigare beslut intas i en årligen utkommande publikation, »Årsbok för Sveriges landsting» (upplaga 1 800 exemplar). Av förbundet utges vidare »Meddelanden från Svenska landstings-

förbundets byrå» i en upplaga varierande mellan 400—1 800 exemplar. Dessa meddelanden, som är avsedda blott för förbundsmedlemmarna, innehåller bl. a. av byrån företagna utredningar av mera allmänt intresse. Vid skilda tillfällen har dessutom utgivits *särtryck* av lagar och författningar, som berör landstingsverksamheten, samt av vissa taxor och överenskommelser m. m. Utgivandet av samtliga nämnda publikationer ombesörjes av förbundsbyrån.

Konsultation.

Förbundsbyråns arbete är i huvudsak inriktat på upplysningsverksamhet. Byrån har till uppgift att följa landstingens verksamhet och verkställa utredningar samt att besvara förfrågningar från förbundets medlemmar eller statsmyndigheter. De flesta frågorna inkommer från landstingen och deras organ, men även statliga myndigheter och utredningskommittéer har i betydande omfattning anlitat byråns tjänster.

Kurs- och konferensverksamhet.

Vid olika tillfällen, senast i september 1947, har förbundet anordnat fortbildningskurser för sjukhusens syssломän och kamerala personal. De vid dessa kurser hållna föreläsningarna har som regel utgivits i bokform och därigenom kommit en större krets till nytta. Vidare har förbundet hållit ett antal konferenser i olika frågor med ombud från landstingen.

Svenska slöjdföreningen, som bildades 1845, har som huvuduppgift att främja tillkomsten av goda bruksvaror och sprida kännedom om dem hos allmänheten. Föreningen har ca 14 000 medlemmar och utger den med 10 nummer om året utkommande tidningen »Form» (upplaga ca 17 000 exemplar).

Föreningen arbetar på så sätt att konstnärer och producenter genom tävlingar, utställningar, diskussioner, konsultationer etc. stimuleras att förbättra sina produkter. Till allmänhe-

ten riktas en upplysningsverksamhet om vad som finns på marknaden av goda varor, om bakgrunden till produktionen, om användningssätt för olika bruksföremål etc. Huvudsakligen är alltså föreningens upplysningsarbete att hänföra till den rena konsumentupplysningen.

I många sammanhang tangeras emellertid vad som kan sägas vara social upplysning. Föreningen har medverkat i undersökningar om bostadsvanor och bosättningsförhållanden. Resultaten härav ligger till grund för en allmän upplysningsverksamhet med syfte att åstadkomma bättre boendevanor och en bosättning på sund ekonomisk bas. Föreningen har vidare tillgodogjort sig resultaten från nyare samhälls- och familjesociologisk forskning och införlivat dem med sin upplysningsverksamhet för åstadkommande av en harmonisk hemmiljö.

Ett stort antal ungdoms-, bildnings- och husmodersorganisationer, lärarsammanslutningar etc. är anslutna till föreningen såsom kollektiva medlemmar. Dessa organisationer erhåller från föreningen planer och arbetsmaterial för föreläsningsserier, diskussioner, studiecirkelverksamhet etc. Årligen hålles 2—3 kurser på 10—14 dagar för studieleddare. Ett 10-tal populära bostads- och heminredningsutställningar ordnas årligen på större och mindre orter landet runt. Föreningen utger också publikationer av olika slag och har ett omfattande arkiv av fotografier och skioptikonbilder för uthyrning. Artiklar och nyhetsmaterial tillställs dagspressen och regelmässig samverkan uppehålls med Radiotjänst.

Svenska Röda Korset har till sina huvudsakliga uppgifter dels att i krig understödja sjukvården vid det militära försvaret och civilförsvaret samt i fred förbereda denna verksamhet, dels ock att i olika avseenden medverka till vinnande av en förbättrad hälso- och sjukvård inom landet. Ledningen omhänders av en överstyrelse med tre central-

råd (ett för röda korsets social-hygieniska arbete, kvinnorrådet, ett för ungdomens röda kors, URK, samt ett för den frivilliga sjukvårdspersonalen). Härunder sorterar 24 distrikt, ett för varje län, med närmare 1 700 kretsar. Inom distrikten utövas vissa särskilda verksamhetsgrenar av 145 rödakorskårer och omkring 500 URK-föreningar.

Föreningens medverkan i fråga om hälso- och sjukvården inom landet avser att utbilda och tillhandahålla sjuksköterskor och annan sjukvårdspersonal för den allmänna och enskilda sjukvården samt för annan humanitär verksamhet ävensom att sprida upplysning och vidtaga andra åtgärder till främjande av landets hälso- och sjukvård. Dessutom åvilar ett stort antal sociala och humanitära arbetsuppgifter röda korset, som genom sina lokalorganisationer uppför och driver t. ex. sjukhärbergen i ödebygderna, förlossninghem, väntehem för blivande mödrar, barnhem och olika former av kolonier för barn, bastubad, konvalescenthem m. m. Distrikt och kretsar har vidare utlåningsförråd, där allmänheten gratis eller mot låg avgift kan hyra alla för sjukvård i hemmet behövliga utensilier.

Beträffande den social-hygieniska upplysningsverksamheten må följande nämnas.

Röda korset anordnar kurser för allmänheten rörande de elementära grunderna för olycksfalls- och hemsjukvård, vilka ledes av för detta ändamål särskilt anställda sjuksköterskor med pedagogisk utbildning. Kurserna, som är öppna för såväl kvinnliga som manliga deltagare, anordnas av styrelse för röda korsdistrikt, -krets eller -kår. Särskilda kurser har i samråd med URK lagts upp för skolorna; de är framför allt tänkta som en utbyggnad på de obligatoriska civilt försvarskurserna för skolorna. Differentierade kurser i socialvård (allmän och speciell) har vidare upplagts för olika grupper av röda korspersonal. Två kurskonsulenter har anställts för att i samarbete med hälsovårdsmyndigheten, provinsialläkaren,

överdistriktssköterskan och distriktsstyrelsen i de röda korsdistrikt, där de skall placeras, befrämja hälsovårdsarbetet genom kurser, föredrag och annan upplysningsverksamhet.

Sin social-hygieniska upplysningsuppgift söker Röda korset vidare fylla genom anordnande av *utställningar*, utlåning av lämpligt *film- och bildmaterial* samt genom utgivande av populärt avfattade och rikt illustrerade hälso- eller sjukvårdsbroschyrer, som åsatts ett mycket lågt pris. Som exempel å hälsobroschyrer kan anföras: »Råd rörande val av föda, som kan hålla skolbarn friska året runt» (sista upplagan 1945, 100 000 exemplar); »Vår föda och folkhälsan» (sista upplagan 1946, 180 000 exemplar) och »Kännetecken på några vanliga kirurgiska sjukdomar, som sakkunnigt och i tid behandlade oftast gå till hälsa» (sista upplagan 1948, 50 000 exemplar).

Svenska nationalföreningen mot tuberkulos, stiftad 1904, har till ändamål »att med alla till buds stående medel verka för bekämpandet av tuberkulosen som folksjukdom i vårt land». En brett lagd upplysningsverksamhet bedrivs i detta syfte efter i huvudsak följande linjer.

Föreningens *upplysningskrifter* är dels »Svenska nationalföreningens mot tuberkulos kvartalsskrift», som utgår till föreningens medlemmar i en upplaga av ca 15 000 exemplar, dels föreningens »Meddelanden» (upplaga varierande mellan 5 000 och 100 000 exemplar). Hitills har 39 dylika meddelanden utgivits; ett urval av dem har tillställts platssökande, skärmbildsundersökta och värnpliktiga, i det senare fallet genom militära myndigheters försorg.

Föreläsningverksamhet har pågått alltsedan föreningens start. Härvid har den i viss utsträckning samarbetat med Folkbildningsförbundet och De lungsjukas riksförbund.

Föreningen har vidare låtit utarbeta två *upplysningsfilmer*, en om Calmettevaccination och en om skärmbildsun-

dersökning. Dessa filmer har visats offentligt i olika delar av landet som förspel till de ordinarie biografprogrammen. Föreningen har tidigare utarbetat en längre upplysningsfilm om tuberkulosen. Denna film är dock numera omodern och föreningen planerar en moderniserad och förkortad upplaga.

För befrämjande av upplysningsverksamheten i *dagspressen* bedriver föreningen samarbete med bl. a. medicinalstyrelsens pressombudsman.

Föreningen har vidare vid olika tillfällen, huvudsakligen i samband med föreningens julmärkesförsäljning, lämnat allmänt orienterande upplysningar i *radio* om tuberkulosen och dess bekämpande.

Svenska sjukkasseförbundet, som konstituerades 1934 (tidigare Sveriges allmänna sjukkasseförbund, konstituerat 1907) är en sammanslutning av erkända centralsjukkassor med uppgift att tillvarata dessas intressen i gemensamma inre angelägenheter och i förhållandet till statsmakterna och övriga myndigheter ävensom att genom upplysningsverksamhet sprida kunskap i sjukkasfrågor. Sistnämnda uppgift fullföljes bland annat genom en i huvudsak mot medlemskassorna och deras tjänstemän orienterad *konsultationstjänst*. Liknande inriktning har förbundets tämligen omfattande *publikationsverksamhet*. Förbundet utger »*Svensk sjukkassetidning*», som utkommer med 12 nummer om året i en genomsnittlig upplaga av 7 500 exemplar. Tidskriften innehåller artiklar i aktuella ämnen, lämnar redogörelser för allt som rör sjukkasserörelsen samt refererar riksdagsfrågor, kommittéutredningar och förbundsstyrelsens remissyttranden. En årligen utkommande publikation är »*Svensk sjukkalender*», som innehåller såväl artiklar som statistiska och andra uppgifter rörande de erkända sjukkassorna. Vidare utger förbundet på eget förlag sjukkassehåndböcker och annan litteratur rörande understödsföreningsverksamheten överhuvud taget. Ett utbyte av publika-

tioner äger rum med sjukkasseorganisationerna i Danmark och Norge.

Till tjänst huvudsakligen för de i sjukkassorna anställda har förbundet under senare år anordnat *kurser*, dels i form av föreläsningar och diskussioner dels enligt korrespondensmetoden. I samarbete med Brevskolan har två kurser om sjukkassearbete utgivits under de senaste åren.

Riksförbundet för sexuell upplysning, som bildades år 1933, har till ändamål att »verka för spridandet av sund och vederhäftig sexuell upplysning, fördjupa kunskaperna om de sexuella frågorna och väcka intresset för positiva åtgärder på detta område». Förbundet bedriver den mot allmänheten riktade upplysningen i form av föreläsningar, korrespondenskurser, studiecirklar, filmföreläsningar samt publikations- och rådgivningsverksamhet.

Föreläsningsverksamheten har varit mycket omfattande. Enstaka föreläsningar såväl som serieföreläsningar har arrangerats i förbundets egen regi eller i samarbete med olika organisationer, exempelvis Arbetarnas bildningsförbund, fackliga centralorganisationer, ungdoms-, kvinno- och nykterhetssammanslutningar. Under de senaste åren har dessutom olika institutioner och industrier vänt sig till förbundet och fått föreläsare anvisade. Även militären har rekviderat och erhållit föreläsare därifrån.

Brevkurser i sexualpedagogiska och barnvårdande ämnen har utarbetats av förbundet i samarbete med läkare och pedagoger. Dessa kurser har i första hand — av ekonomiska och andra skäl — varit avsedda för kollektiva studier.

Studiecirklar har igångsatts av förbundets lokalavdelningar i anslutning till förbundets brevskola eller populärvetenskaplig litteratur i sexualfrågan.

Filmer har föreslits i abort-, köns- sjukdoms- och preventivfrågorna. En i USA framställd film om befruktningens biologi användes tillsammans med ljusbilder vid populärvetenskapliga föreläs-

ningar. Förbundet har även tillhandtagit läkare och andra föreläsare med ljusbilder och film liksom med litteratur från förbundets bibliotek eller material från dess klipparkiv. Smalfilmer om förbundets verksamhet och dess mödrar har visats.

Förlagsverksamheten utgör en väsentlig del av förbundets arbetsprogram. Förutom tidskriften »Sexualfrågan», som utkommer en gång i kvartalet (upplaga ca 5 000 exemplar), har från förbundets förlag utgivits ett stort antal upplysningsskrifter av inhemska och utländska läkare och specialister i sexualkunskap. Bl. a. har läkarna Hannah och Abraham Stones bok »A Marriage Manual» översatts till svenska (»Hos läkaren») och sålts i cirka 35 000 exemplar.

Rådgivningsverksamhet. Ända från starten 1933 har förbundet haft en rådgivningsbyrå i Stockholm. Mottagningsarnas antal har visat stadigt stigande siffror med åren och uppgick 1947 till 16 961 besök.

Vid rådgivningsbyrån i Stockholm arbetar för närvarande 10 ordinarie läkare, 3 sköterskor och 1 barnmorska. Från november 1940 har förbundet även en egen rådgivningsbyrå i Göteborg. Även där har besöksfrekvensen varit i ständigt stigande; Göteborgsbyrån systerställer för närvarande tre läkare och en barnmorska. Förbundets lokalavdelning i Uppsala anordnar sedan 1947 regelbundna sexualhygieniska mottagningar på Akademiska sjukhusets kvinnoklinik; verksamheten där liksom i Göteborg erhåller kommunalt anslag. — Ambulatorisk rådgivningsverksamhet har ordnats med läkare och sköterskor från förbundet. Kontakt upprätthålles med ett hundratal läkare i landsorten, till vilka förbundet är i tillfälle att hänvisa, bl. a. i fråga om pessarinprovning.

Från 1 januari 1940 har till rådgivningsbyrån i Stockholm varit knuten en social kurator, till vilken abortsökande hänvisas av läkarna. Förbundet tog därmed initiativet till den kuratorsverksamhet i abortförebyggande syfte,

som under 1947 resulterade i statens första kurs för utbildning av abortkuratorer. Besöken hos den sociala kuratorn uppgick 1947 till 2 472.

Även omfattande skriftlig rådgivning har ägt rum under åren; antalet besvarade rådfrågningsbrev under 1947 var 2 535.

Förbundets *kursverksamhet* må vidare omnämnas. Då staten av sparsamhetsskäl inställde sexualundervisningen för lärare, trädde förbundet 1941 in med sin fjortondagars studieledarkurs, som sedan återupprepats varje sommar och tilldragit sig betydande intresse från lärarkåren. När vidare beslutet om införande av sexualundervisning i skolorna offentliggjordes sommaren 1942, blev det förbundets föreläsare, som i största utsträckning fick hålla provföreläsningar för folkskolans lärare över hela landet. Lärarorganisationerna vände sig också till förbundet för att få ledare för sina kurser i sexualpedagogik. Allt som allt har förbundet på detta sätt kommit i kontakt med cirka 14 000 folkskollärare. Även vid olika seminarier har provföreläsningar hållits.

För läkare och medicinare har förbundet anordnat fyra kurser, som besökts av sammanlagt cirka 500 deltagare. Den stora anslutningen förklaras av det ringa utrymme de sexuella frågorna hittills ägnats vid den medicinska utbildningen. Många läkare har även begagnat sig av möjligheten att inhämta specialkunskaper på förbundets rådgivningsbyråer, där även barnmorskor och sköterskor från olika delar av landet hospiterat. Under de senaste åren har barnmorskornas repetitions- och lustgaskurser förlagt studiebesök till förbundet. Under 1948 har 20 barnmorskor, som genomgått en av medicinalstyrelsen anordnad social mödravårdskurs, erhållit undervisning i födelsekontroll vid förbundets byrå i Stockholm.

Föreningen för arbetarskydd är den äldsta organisationen inom Sveriges arbetarskydd. Föreningen, som grunda-

des år 1905 och vars medlemmar utgöres av såväl enskilda personer som industriella företag, har satt som sin uppgift att i samarbete med den statliga yrkesinspektionen verka för främjande av arbetarskyddet genom att söka väcka intresset för åtgärder till förebyggande av olycksfall och ohälsa i arbetet. Sitt syfte söker föreningen vinna dels genom utställning av skyddstekniskt riktigt utförda maskiner och apparater samt modeller, ritningar och fotografier av lämpliga skyddsanordningar, dels genom anordnande av föredrag och förevisningar av skioptikonbilder eller filmer, genom spridning av skyddsbilder, varningsanslag, handböcker, broschyrer och annan skydds litteratur samt annan dylik verksamhet («Safety First»-propaganda).

Föreningen, som åtnjuter statsanslag, har sedan år 1906 en permanent utställning i Stockholm (Birger Jarlsgatan 32), vilken hålles öppen för allmänheten viss tid varje dag i veckan (med undantag av de större helgerna) och där demonstrationer av de utställda föremålen för arbetsgivare, arbetare, elever vid tekniska skolor samt andra intresserade personer på begäran verkställas av sakkunniga personer. Sedan flera år har föreningen därjämte anordnat en ambulerande utställning, som visats på ett stort antal platser över hela landet.

Föreningens organ är den med 10 nummer om året utkommande tidskriften »Arbetarskyddet» (upplaga omkring 25 000 exemplar), som redigeras i samråd med Arbetarskyddsnämnden. Som särtryck av tidskriften har under 1947 distribuerats bl. a. 21 000 exemplar av de »Rapporter från yrkesinspektörerna angående mera beaktansvärda olycksfall eller olyckstillbud», som utredigerats av riks försäkringsanstaltens dåvarande arbetarskyddsbyrå.

Arbetarskyddsnämnden är Svenska arbetarskyddsföreningens och Landsorganisationens kontaktorgan för arbetarskyddsfrågor. Den tillkom år 1942 i

samband med den mellan de båda organisationerna träffade överenskommelsen om regler för den lokala säkerhetstjänstens organisation. För närvarande består nämnden av 2 representanter jämte 2 suppleanter för vardera av de båda nämnda organisationerna samt en representant för Tjänstemännens centralorganisation jämte suppleant för denne.

År 1945 inrättades inom nämnden ett kansli, vars personal i första hand har att föra statistik över de överenskommelser om säkerhetsreglernas tillämpning, varom överenskommelse träffats mellan underorganisationerna i Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen, att fortlöpande registrera de åtgärder, som vidtagits på de av säkerhetsreglerna omfattade arbetsplatserna (exempelvis utseende av skyddsombud och säkerhetskommittéer), att genom besök å arbetsplatserna studera säkerhetstjänstens organisation och funktion, att tillhandagå arbetsgivare, centrala och lokala fackliga organisationer, säkerhetskommittéer och skyddsombud med informationer rörande säkerhetsreglernas tolkning och tillämpning samt att medelst föredrag och genom pressen bedriva upplysning och propaganda och i samarbete med fackförbunden anordna kursverksamhet rörande säkerhetstjänst och arbetarskydd i övrigt.

Nämnden har medverkat vid en arbetarskyddsutställning i Gävle 1946 samt planlagt och genomfört 1948 års arbetarskyddspropaganda.

Svenska befolkningsförbundet, som grundades våren 1941, har tagit till uppgift att befordra den svenska allmänhetens intresse för befolkningsfrågan samt att arbeta för sociala reformer syftande till att lätta ekonomiska och andra bördor i samband med familjebildning.

Förbundet, som har en byrå i Stockholm under ledning av en ombudsman, har under de gångna åren bedrivit en mångskiftande upplysningsverksamhet. Det ansågs redan från början av vikt

att erhålla personliga kontakter inom organisationer av olika slag för att få dem intresserade för förbundets syften. Medlet härför blev *kurser* och *konferenser*, av vilka förbundet i egen regi men i samarbete med Sparfrämjandet, Kooperativa förbundet, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen, Sveriges lantbruksförbund m. fl. organisationer ordnat ett 15-tal med 60—100 deltagare vid varje.

Förbundet har vidare ordnat *föreläsningar*, vilkas antal hittills uppgått till i runt tal 1 800, varav nära 300 vid militära förband. Till föreläsningarna har utarbetats *skioptikonbilder* och *tabellmaterial*. Därjämte har förbundet utgivit *broschyrer* med en sammanlagd upplaga av cirka 50 000 exemplar.

Förbundet har också sökt intressera *studiecirklar* inom olika organisationer att uppta befolkningsfrågan på sina program.

På initiativ av förbundet eller under dess medverkan har ett 20-tal mindre *utställningar* under de senaste fyra åren ordnats på olika platser i landet, oftast vid folkhögskolor.

Förbundet utger en *tidning* »Social Aspekt», som tills vidare utkommer 4 gånger årligen i en upplaga av inemot 12 000 exemplar. Den distribueras förutom till förbundets medlemmar till en efter vissa normer utvald läsekrets, varvid syftet i första hand är att nå kontakt med i olika avseenden opinionsbildande personer.

Hösten 1943 startade förbundet en *pressbyrå*, som kontinuerligt försett de dagliga tidningarna samt fack- och veckopressen med artiklar, intervjuer, notiser och sakupplysningar i befolkningsfrågan.

Några uppgifter om **socialt upplysningsarbete inom folkrörelserna** skall lämnas i det följande.

Vad därvid till en början **folkbildningsorganisationernas** sociala upplysningsverksamhet angår, är denna av mycket skiftande omfattning

och karaktär inom de olika organisationerna. Beträffande de till **Samverkande bildningsförbunden** anslutna studiesammanslutningarna kan sammanfattningsvis sägas, att deras upplysnings- och bildningsverksamhet bygger på *studiecirkelarbetet*, å ena sidan, och *föreläsningar*, å den andra. Båda dessa studietyper kompletteras i individuella fall av *biblioteksverksamhet*. — En mycket vanlig företeelse är, att studiecirklar i exempelvis kommunalkunskap eller socialpolitik kombineras med en föreläsningsserie. De sammankomster, vid vilka föreläsningarna hålles, är offentliga. I mycket stor utsträckning står även studiecirkelarna inom nyssnämnda ämnesgrupper till allmänhetens förfogande. Så är bl. a. praktiskt taget alltid fallet, då en lokalavdelning av Arbetarnas bildningsförbund (ABF) står som studiecirkelarrangör. Såvitt angår de socialpolitiska och därmed närbesläktade ämnena förekommer dock även ett mycket omfattande inre studiecirkelarbete inom de till respektive studieförbund anslutna organisationerna, exempelvis i de studiecirklar, som kvinno- eller ungdomsklubbar arrangerar för sina medlemmar.

För att ge en bild av hur det sociala upplysningsarbetet bedrivs inom studieförbunden lämnas i det följande en redogörelse för denna verksamhetsgren inom Arbetarnas bildningsförbund (ABF). I stort sett ter sig verksamheten lika inom de övriga till Samverkande bildningsförbunden anslutna organisationerna även om ABF såsom det största studieförbundet visar en betydligt större omfattning än de övriga i fråga om socialt inriktad studie- och upplysningsverksamhet.

Under verksamhetsåret 1947/48 omfattade ABF:s totala *studiecirkelverksamhet* 9 895 cirklar med 121 574 deltagare. Av dessa cirklar sysslade 1 166 med socialpolitiska eller allmänt samhällsorienterande ämnen enligt nedanstående fördelning:

Ämnen	Antal cirklar	Antal deltagare
Alkoholfrågan, alkohollagstiftning	16	148
Arbetskydd	65	1 030
Bostadsfrågan, hyreslagstiftning	39	301

Ämnen	Antal cirklar	Antal deltagare
Hemkunskap, familjefrågor	152	1 904
Nationalekonomi, näringsgeografi	206	2 210
Samhällsorientering, kvinnan och samhällslivet etc.	100	1 136
Skattelagstiftning, självdeklaration	88	919
Sociallagstiftning	129	1 538
Stats- och kommunalkunskap	371	3 855
	1 166	13 041

Härutöver har ett säkerligen betydligt större antal cirklar under någon del av sitt arbete haft anledning att komma in på någon form av social upplysning i vidsträcktaste mening. Praktiskt taget varje studiecirkel i t. ex. fackföreningskunskap torde ägna ett flertal studiesammanskomster åt frågor, som faller inom den sociala upplysningens ram. Liknande är förhållandet med åtskilliga andra cirklar, exempelvis i olika uppfostringsfrågor, hälso- och sjukvård, Kooperation, internationella frågor m. m.

Som ledare eller lärare i cirklar inom de här avsedda ämnesgrupperna finner man mycket ofta kommunala förtroendemän eller kommunaltjänstemän. Korrespondensmetoden utnyttjas också i betydande utsträckning.

Den av ABF förmedlade *föreläsningsserier* omfattar i regel serier om minst tre föreläsningar. Den vanligast förekommande typen av föreläsningsserier består av fyra föreläsningar, ofta förlagda till en lördag och söndag med två föreläsningar per dag. Dessa föreläsningsserier är alltid offentliga. Från och med verksamhetsåret 1947/1948 infördes en annan typ av föreläsningar avsedda endast för deltagarna i en viss studiecirkel. Denna typ har emellertid hittills kommit till användning i mycket begränsad utsträckning.

Allt som allt omfattade de av ABF förmedlade föreläsningsserierna under nämnda år 652 serier med 5 280 föreläsningar. Därav kommer inom ämnesområdet samhällskunskap, stats- och kommunalkunskap, socialpolitik etc. 141 serier med 1 006 föreläsningar. Dessa kurser bevistades av 13 082 personer. Därvid är dock att märka, att sociala frågor i mycket stor utsträckning blivit berörda av föreläsarna i en hel del serier med annan rubriksättning. Dessa har emellertid inte medräknats här. Omfattningen av föreläsningsserier är sålunda i verkligheten betydligt större än som framgår av ovanstående siffror.

I instruktionen för föreläsarna ingår, att de är skyldiga att i samband med varje föreläsning besvara eventuella frågor från kursdeltagarna. Särskilt inom det sociala ämnesområdet utnyttjas denna möjlighet i stor utsträckning av åhörarna. I samband med föreläsningarna är det också vanligt att man lägger in en eller annan »övnings-timme». Därvid lämnar föreläsaren råd och anvisningar för studiecirkelnas arbete.

Som föreläsare användes väl kvalificerade och av skolöverstyrelsen godkända personer. Särskilt statsbidrag utgår för denna verksamhet.

ABF:s *studieledarkurser* bör uppmärksammas i detta sammanhang. Avsikten med dessa är i första hand att utbilda studieledare för cirkeln. Av pedagogiska skäl bygger kurserna i mycket stor utsträckning på deltagarnas självverksamhet. Vissa förstudier förutsättes för deltagande i kurserna. Studieledarkurserna, som har deltagare från alla delar av landet, omfattar en tid av två veckor. Över tjugutalet sådana kurser har hållits under 1948. Antalet deltagare håller sig mellan 20 och 40 per kurs.

Under sommaren 1948 har hållits dels en kurs i kommunalkunskap och dels en i socialpolitik. Kursen i socialpolitik behandlade sociallagstiftningens utveckling i Sverige med tyngdpunkt på socialförsäkringarna, bostadspolitik, hälsovården och mödrahjälpen.

Bland övriga under år 1948 anordnade studieledarkurser må nämnas en i »alkoholfrågor och framstegsarbete» samt en i »aktuella ekonomiska frågor»; den senare avsåg att ge fördjupad insikt i vår tids ekonomiska problem. Tre kurser i »fackföreningskunskap», har även berört arbetsmarknadsfrågor. En kurs i »internationella problem» har berört sociala frågor ur internationell aspekt. Slutligen har en kurs om olycksfallsberedskap och arbetarskydd helt naturligt sysslat även med sociala frågor.

ABF:s distriktsorganisationer — i regel omfattande ett län — har i stor utsträckning sociala frågor i sina kursprogram. Det är här fråga om kortare kurser — veckoslutskurser eller semesterkurser om en vecka. Även dessa kurser avser att stimulera intresset för studier och ge viss handledning åt studiecirkelledare. Årligen hålles minst ett 10-tal sådana kurser, varav minst hälften torde inrymma längre eller kortare föreläsningsserier i kommunala och socialpolitiska frågor.

Vidare har ABF genom andra åtgärder sökt stimulera studier av sociala frågor. Särskilt har uppmärksamheten ägnats åt spridning av social litteratur. En särskild studiekommitté för samhällsfrågor har

tillsatts inom ABF under år 1948. Dess uppgift är att verka för studier i stats- och kommunalkunskap samt socialpolitiska ämnen.

Arbetsmarknadens intresseorganisationer på arbetsgare- och arbetsgivaresidorna är icke enbart sammanslutningar för bevakan- de av respektive gruppers intressen; i vårt demokratiska samhällsliv fyller de även viktiga upplysnings- och bildningsfunktioner. Här må redogöras för den jämväl åt det sociala hållet inriktade upplysning, som förmedlas av Landsorganisationen (LO) och dess fackförbund samt av ett organ på arbetsgivaresidan, Industriens upplysningstjänst.

Inom Landsorganisationen och de till densamma anslutna fackförbunden märkes först en omfattande *kursverksamhet* i fackliga och sociala frågor. Den är lokaliserad dels till LO:s skola i Brunnsvik, som inledde sin verksamhet 1929, dels till andra skolor, främst Bommersvik. Social upplysning meddelas vidare vid de inom fackförbunden talrikt förekommande *studiecirkelarna* samt genom *korrespondensundervisning* (i samarbete med Brevskolan). Härutöver förmedlar och bekostar LO årligen ca 500 *föredrag* i sociala och fackliga ämnen. Samarbete har i åtskilliga hänseenden etablerats med Arbetarnas bildningsförbund. Det kan nämnas, att LO:s och fackförbundens totala utgifter för studieverksamhet och stipendier uppgår till omkring 1 miljon kronor om året.

Även genom *LO:s skriftserie* bedrivs en omfattande social upplysningsverksamhet. I denna skriftserie har bl. a. utgivits kommentarer till semesterlagen och till de mellan arbetsmarknadsparterna träffade överenskommelserna om samarbetsorgan för den lokala säkerhetstjänsten, varjämte yrkesutbildningen, företagsnämnderna och arbetsstudierna har behandlats.

I LO:s veckotidskrift »*Fackföreningsrörelsen*» behandlas regelbundet sociala

frågor liksom i de artiklar, som LO:s pressinformation förmedlar till fackförbundstidningarna och dagstidningarna. *Fackförbundstidningarna* — 41 till antalet — når genom sin sammanlagda upplaga mer än 1 300 000 läsare. Fyra av tidningarna utkommer en gång i veckan. De flesta är månadstidningar, några utkommer kvartalsvis. De behandlar ofta sociala ämnen.

På Landsorganisationen mottages regelbundet utländska journalister och socialturister, vilka genom LO:s pressinformation eller den ekonomiska utredningsavdelningen informeras om svensk fackföreningsrörelse och ofta därjämte om sociala och ekonomiska problem i vårt land.

Industriens upplysningstjänst tillskapades den 1 maj 1942 av Svenska arbetsgivareföreningen och Sveriges industriförbund med uppgift att sprida kunskap om det industriella näringslivet och dess funktion i samhället. Dess arbetsprogram har sålunda även en socialpolitisk förankring. I motiveringen för upplysningstjänstens inrättande betonades dess ställning som »organ för en opolitisk, allmän upplysningsverksamhet». Denna har fått en mer utåtriktad karaktär än LO:s bildningsarbete.

Upplysningstjänsten arbetar icke som något fristående bildningsinstitut utan uppehåller ett intimt samarbete med andra bildningsorganisationer, såsom ABF, Tjänstemännens bildningsverksamhet (TBV), föreläsnings- och folkhögskoleföreningar m. fl. Den viktigaste formen för detta samarbete har varit föreläsningar. På skilda platser har *föreläsningskurser* anordnats under någon samlande rubrik, t. ex. »Svenska industriproblem», »Vårt företag och den moderna tiden», »Företaget och vi», »Samhälle och näringsliv», »Industriell demokrati». Föreläsningarna har som regel fördelats över en tid av 1—2 månader. Kursprogrammet har fastställts efter förberedande sammanträden med representanter för företagare, tjänste-

män och arbetare. Hittills har ett 60-tal dylika kurser hållits från Malmö i söder till Luleå i norr. Två *studieledarkurser* har anordnats, en kring »Norrländska försörjningsproblem» (tillsammans med ABF och TBV) och en för personalchefer och personalkonsulenter m. fl. om »Företagets socialarbete».

För att underlätta föreläsningsverksamheten har en sammanställning gjorts över lämpliga föreläsare i frågor, som gäller den svenska industrien, dess tekniska, ekonomiska och sociala problem. Likaså finns en förteckning upprättad över *industrifilmer*, som är tillgängliga för förhyrning från filmbyråerna.

Inom jordbrukarnas föreningsrörelse intar Sveriges lantbruksförbund organisatoriskt och som förmedlare av socialt orienterad upplysning en central plats. Detsamma kan sägas om jordbrukarnas fackliga organisation Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF).

Sveriges lantbruksförbund, som bildades 1917, utgör en samarbetsorganisation för den ekonomiska föreningsrörelsen inom jordbruket med ändamål att företräda dennas och jordbrukarnas intressen ekonomiskt och socialt.

Den upplysnings- och undervisningsverksamhet, som förbundet bedriver bland jordbrukarna, omfattar i första hand ekonomiska frågor och föreningsangelägenheter men berör också sociala problem.

Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebilag (LT) utger bl. a. tidningen »Jordbrukarnas föreningsblad» och idkar förlagsverksamhet. Tidningen är den ekonomiska föreningsrörelsens medlemsblad och utkommer en gång i veckan i en upplaga av 374 000 exemplar. Den innehåller, förutom föreningsverksamheten berörande artiklar, uppsatser om hem och hushåll, om yrkesval, om bad- och vattenfrågorna på landsbygden och liknande.

Förlagsverksamheten omfattar både fack- och skönlitteratur. Bl. a. har ut-

givits publikationer om lanthemmets inredning och skötsel — »Kajsas kokbok», 300 000 exemplar, »Hemvården», 25 000 exemplar och »Lanthushållet», 60 000 exemplar — samt om yrkesval och medborgarkunskap (»Lantungdomen väljer yrke», 5 000 exemplar, och »Medborgarkunskap», 10 000 exemplar).

Till LT hör också en med föreningen Skogs- och Lantbruksfilm (Sol-film) samordnad *filmavdelning*, som under senare år bl. a. upptagit en rad undervisningsfilmer. Dessa har fått stor användning inom lantbruksundervisningen. Under de senaste budgetåren har statsanslag utgått för denna produktion av undervisningsfilm.

Genom *Lantbruksförbundets tidskrifts-aktiebolags korrespondensskola (LTK)* beredes de jordbrukareungdomar, som av olika skäl inte kan delta i undervisningen vid jordbrukets läroanstalter, tillfälle till utbildning i elementära ämnen, i samhälleliga sådana samt i yrkesämnen. Undervisning i samhälleliga ämnen bedrivs bl. a. genom kurserna »Kommunalkunskap» och »Socialkurs». Då endast omkring 20 procent av de blivande jordbrukarna och 10 procent av de blivande lanthusmödrarna kan beredas plats vid eller har möjlighet att genomgå yrkesskolor i jordbruk resp. lantushåll, kan LTK:s yrkesundervisning på dessa områden, vilken är skolans huvudsakliga uppgift, inordnas i ett socialt sammanhang. Detsamma gäller den yrkesutbildning för lantarbetare, som tillkommit på skolans initiativ. Denna undervisning bedrivs sedan två år tillbaka som en kombination mellan central skriftlig undervisning från LTK och lokal muntlig undervisning, förmedlad av lantmänna-, lantbruks- och lantushållsskolor eller av hushållnings-sällskap. Kostnaderna för denna undervisning bestrides av statsmedel. Antalet lantarbetare i dessa kurser uppgick läsåret 1946/47 till över 1 000 och var läsåret 1947/48 omkring 2 000.

Även skolans kurser i »Hem och hemarbete» samt »Hemvård», som bl. a. även behandlar tvättproblemet på landsbyg-

den, har en social karaktär. Sedan 1943 har omkring 7 500 personer, varav ca 80 procent i studiecirklar, deltagit i dessa kurser.

Vid *Jordbrukets föreningskola* på Sånge-Säby anordnas såväl längre som kortare kurser av olika slag. Skolans ordinarie vinterkurs är avsedd dels för blivande jordbrukare och dels för unga män och kvinnor, som har för avsikt att söka anställning inom jordbrukets föreningsrörelse eller redan innehar sådan anställning. Skolan åtnjuter, för anordnandet av ordinarie vinterkursen, statsbidrag efter samma grunder som gäller för lantmannaskolor. I övrigt bekostas verksamheten helt av förbundet.

Lantbruksförbundets studieavdelning anordnar ambulerande kurser i föreningskunskap samt förmedlar genom en särskild föredragsbyrå föredrag om jordbrukets föreningsrörelse samt om lantushållet och lantungdomens utbildnings- och studiefrågor m. m. Vid några s. k. ungdomskurser har under 1947 och 1948 behandlats ämnet »Lantbrukarbostadens planering och inredning». Vid anordnandet av kurser tillhandahåller förbundet samt de till förbundet anslutna riksorganisationerna föredrags-hållare.

I detta sammanhang må vidare nämnas att *Lantbruksförbundets byggnadsförening (LBF)* bedriver en omfattande rådgivande verksamhet beträffande lantbrukarbostadens planering och inredning i samband med uppgörande av byggnadsritningar.

Den av lantbruksförbundet på olika områden och genom olika organ bedrivna upplysningsverksamheten sker i kontakt med de på landsbygden verk-samma bildningsförbunden. Under senare år har Svenska landsbygdens studieförbund (SLS) och Jordbrukarungdomens förbund (JUF) erhållit anslag av förbundet. Inom dessa båda bildningsförbund har studiet av sociala frågor och därmed sammanhängande problem under senare år visat tendens till ökning.

Om lantbruksförbundets insatser till

ökad upplysning för bättre *arbetarskydd inom jordbruket* må slutligen erinras. Då den i januari 1948 igångsatta upplysningskampanjen för bättre arbetarskydd kommit att rikta sig i huvudsak till industrien, har förbundet efter överläggningar med övriga intresserade organisationer tagit upp frågan om upplysning i arbetarskyddsfrågan även för jordbruket. Vid dessa överläggningar har enighet rått om, att en dylik sårkampanj för jordbrukets folk borde komma till stånd och bedrivs dels genom en korrespondenskurs, utarbetad av LTK, dels genom pressartiklar och notiser, meddelanden i radio och annan propaganda. Förbundet har för genomförandet av denna upplysningskampanj — som avses utvidgad till en permanent institution — ställt arbetskraft och lokaler till förfogande samt lämnat vissa kontanta bidrag.

Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF), som bildades 1929, är jordbrukarnas fackliga organisation och har enligt stadgarna till ändamål att tillvarata den jordbrukande befolkningens ekonomiska, sociala och kulturella intressen. Förbundet omfattar 27 läns- och provinsförbund, vart och ett med som regel en heltidsanställd ombudsman och sekreterare. Antalet lokalavdelningar är omkring 2 400.

Som ett led i förbundets verksamhet ingår upplysningsarbete.

Förbundets främsta informationsorgan är dess *tidning* och medlemsblad — »RLF-Tidningen» — som utgår till förbundets omkring 195 000 medlemmar. I tidningen behandlas förutom fackliga och ekonomiska frågor olika kulturella och sociala spörsmål. De sociala problemen ägnas också uppmärksamhet i förbundets *föreläsningsverksamhet* samt i samband med förekommande instruktions- och informationskurser, flertalet centralt anordnade.

Informations- och upplysningsverksamhet i olika för landsbygden aktuella frågor — icke minst de sociala — be-

drives vidare genom *ombudsmännen*, framförallt vid deras besök i lokalavdelningarna. Ofta har ombudsmännen film och annat åskådningsmaterial till hjälp. Ombudsmännen samlas regelmässigt till konferens två gånger om året för behandling av aktuella frågor. Om vad som förekommit och beslutats vid dessa konferenser lämnar sedan ombudsmännen upplysning inom sina respektive områden.

I sin upplysningsverksamhet samarbetar RLF centralt och lokalt med landsbygdens studieorganisationer samt med Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolags korrespondensskola (LTK).

Kommittén övergår härefter till en redogörelse för det sociala upplysningsarbete, som inom *den konsumentkooperativa rörelsen* utföres av Kooperativa förbundet.

Kooperativa förbundet (KF), som bildades 1899, utgör en central sammanlutning av landets konsumtionsföreningar. På förbundets program står förutom de rent ekonomiska och organisatoriska uppgifterna bedrivande av upplysnings- och propagandaverksamhet.

Denna verksamhet, som delvis är av social karaktär, utövas i ett flertal olika former under förbundets direkta eller indirekta medverkan: möten, studiecirklar, kurser av olika slag samt förlags- och tidningsverksamhet.

Möten.

Vid sidan av distrikts- och årsmöten anordnar de flesta konsumtionsföreningarna åtminstone något ytterligare möte för medlemmarna. De livaktigaste föreningarna har utvecklat ett regelbundet mötesliv, vid vilket demokratiska och allmänt sociala spörsmål ägnas uppmärksamhet. I detta mötesliv spelar *filmerna* en betydande roll. Om KF:s filminsatser lämnas en redogörelse i tredje kapitlet av föreliggande betänkande.

Den kooperativa studiecirkelverksamheten.

Av särpräglat slag är de speciella kooperativa studiecirkelarna, de s. k. »grupperna», vilkas arbetsmetod är erfarenhets- och tankeutbytet i diskussionens form. Behovet av socialpolitisk och allmänt social upplysningsverksamhet har i rikt mått tillgodosetts inom gruppverksamheten. Till grund för diskussionerna ligger s. k. handledningar, skrivna i anslutning till böcker eller broschyrer, som för lågt pris tillhandahålles gruppmedlemmarna.

Brevskolan och Vår gård.

KF:s korrespondensskola, *Brevskolan*, lägger i sin verksamhet största vikt vid de sociala ämnena. På skolans program står en mångfald kurser inom bl. a. socialpolitikens område, dels allmänna översiktskurser, dels specialkurser som ofta utarbetats i direkt samarbete med för saken intresserade institutioner eller organisationer. Under sin verksamhetstid har skolan mottagit anmälningar till kurser i sociala ämnen från mer än 10 000 studiecirkel med över 100 000 deltagare.

Kooperativa förbundets skola, *Vår gård*, har till huvuduppgift att utbilda personal och förtroendemän inom rörelsen. Huvudämnet är Kooperation och vanligen förekommer en viss allmänt social orientering på olika kurser. Skolan mottager årligen ca 1 100 elever på kurser omfattande en vecka till en månad.

Förlags- och tidningsverksamhet.

I den av KF:s bokförlag publicerade litteraturen dominerar skrifter i samhällsekonomiska, psykologiska och pedagogiska ämnen men även ett stort antal böcker med socialt innehåll har utgivits, bl. a. »Social årsbok» (jfr s. 19*).

Veckotidningen »Vi», som med sina 650 000 exemplar i veckan, har den ojämförligt största upplagan av svenska veckotidningar, har lämnat betydande

utrymme åt belysandet av olika sociala frågor. Bl. a. har en rad större specialnummer ägnats sådana spörsmål, exempelvis ungdomsbrottsligheten, folkhälsan, mor och barn, skola och uppfostran samt olika yrkesgruppers sociala problem. Vidare har »Vi» i samarbete med KF:s bokförlag anordnat en serie rundabordskonferenser främst i sociala frågor; de därvid förda diskussionerna har i sammanfattning publicerats i »Vi» och därefter utgivits i bokform.

Den kooperativa rörelsens idétidskrift, »*Kooperatören*», som utkommer med 24 häften om året, är huvudsakligen ett forum för den ekonomiska och kooperativa debatten men även sociala frågor har upptagits till behandling.

För **hyresgäströrelsens** sociala informationstjänst sådan den bedrivs av Hyresgästernas riksförbund lämnas följande redogörelse.

Hyresgästernas riksförbund är en år 1923 bildad sammanslutning av landets hyresgästföreningar med lokalavdelningar i de flesta svenska städer och större tätorter. För närvarande är till detsamma anslutna 151 lokalföreningar, fördelade på sju distrikt.

Den upplysningsverksamhet som bedrivs av förbundet och dess underavdelningar syftar till att upplysa den stora allmänheten om betydelsen av goda bostäder samt om de statliga stödåtgärderna för bostadsstandardens höjande. Propagandan har också varit inriktad på att animera kommunerna till åtgärder. Några sidor av upplysningsarbetet skall här belysas.

Vid sidan av en ganska omfattande muntlig propaganda i samband med allmänna upplysningsmöten, konferenser av olika slag (läns-, stads- och distriktskonferenser) samt kurser betjänar sig förbundet i sin upplysningsverksamhet av tidningar och tidskrifter samt broschyrer och flygblad av olika slag.

Under förbundets kontroll utkommer tre *tidningar*, nämligen »Vi Hyresgäster» i Stockholm (upplaga 50 000 exem-

plar), »Hyresgästen» i Göteborg (upplaga 40 000 exemplar) och »Bostaden» i Malmö (upplaga 30 000 exemplar). Dessutom utges i samarbete med förbundets systerorganisation, HSB, tidskriften »Vår Bostad» i Stockholm (upplaga 30 000 exemplar). — Härutöver utges tillfälliga tidningar och tidskrifter av lokalavdelningarna, exempelvis när bostadsfrågan i en ort är särskilt aktuell eller då lokalorganisationerna celeberrar något jubileum.

Utom förbundets egna delvis reklam-betonade *broschyrer*, som sprides i mycket stora upplagor (ca 100 000 exemplar av var) förmedlar förbundet av andra organ utgivna broschyrer och böcker, som rör bostadsfrågan. Bland annat har förbundet genom sina organisationer förmedlat 5 000 exemplar av ett sammandrag av Bostadssociala utredningens slutbetänkande, Del I.

Förbundets studieverksamhet bedrivs dels i form av *studiecirklar*, ofta anslutna till ABF:s lokalavdelningar, dels såsom *korrespondensstudier*. I den senare formen har olika brevkurser från Brevskolan och andra korrespondensinstitut förmedlats. Därjämte har förbundet utarbetat två egna korrespondenskurser, en i hyreslagstiftningsfrågor och en om bränslekostnadsberäkningar, båda främst avsedda för funktionärsstaben.

I förbundets upplysningsverksamhet har även *filmen* kommit till användning. Bland annat har förbundet medverkat till framställningen av ett par svenska spelfilmer, vilka i någon mån anspelat på betydelsen av goda bostäder och hemförhållanden, nämligen de av Svensk Talfilm producerade »Rännstensungar» och »Ungdom i fara». Enligt överenskommelse med producenten äger förbundet rätt att erhålla kopior, sedan filmerna slutspelats på de allmänna biograferna. I övrigt har man be-tjänat sig av kortfilm, som lånats från HSB eller förhyrts från någon filmbyrå.

Till belysande av **nykterhetsrörelsens** omfattande upplysningsverk-

samhet lämnas en redogörelse för vad Centralförbundet för nykterhetsundervisning utträttat på området.

Centralförbundet för nykterhetsundervisning (CFN) bildades 1901 av de svenska nykterhetsorganisationerna gemensamt för att främja saklig upplysning och undervisning om olika sidor av alkoholfrågan. Nu gällande stadgar antogs 1939. Till gagnet är CFN ett allmänt »nykterhetsfrämjande». Förbundet söker att nå så vida grupper av svenska folket som möjligt och anpassar arbetsmetoderna med hänsyn härtill.

Rörande dess allmänna upplysningsverksamhet må följande anföras.

Den militära nykterhetsundervisningen.

Militär nykterhetsundervisning infördes genom generalorder i december 1945. Som hjälpmedel används »Handledning för militär undervisning i alkoholfrågan» — AlkH, upplaga 45 000 exemplar — och »Vad varje krigsman bör veta om alkoholen» — AlkBr, upplaga 200 000 exemplar — båda utarbetade av särskilt utsedda sakkunniga med biträde av CFN. AlkBr utdelas till varje värnpliktig. Den är populärt hål-len och liksom AlkH illustrerad. Såväl AlkH som AlkBr har fått stor åtgång även utanför försvarsväsendet. För den militära nykterhetsundervisningen har försvarsstabens bildningsdetalj samarbetat med CFN. Bl. a. har CFN organiserat flera större turnéer av föreläsare, som kompletterat undervisningen vid förbanden.

Upplysningskurser i alkoholfrågan.

Varje år anordnar CFN ett antal allmänna upplysningskurser i alkoholfrågan. De fördelas så att alla delar av landet skall bli tillgodosedda inom en tidrymd av cirka 4 år. Kursen i Ludvika i november 1948 var CFN:s 290:e allmänna upplysningskurs. Dessa kurser är öppna för allmänheten och omfattar orienterande föreläsningar om alkoholfrågan och närliggande spörsmål. Särskilt strävar man efter att framlägga

nya forskningsresultat och nya erfarenheter på området.

Föreläsningsförmedlingen.

Denna är en av de viktigaste verksamhetsgrenarna. Av särskilt statsanslag — för budgetåret 1948/49 110 000 kronor — beviljar CFN statsbidrag till föreläsningar efter grunder, som fastställts av skolöverstyrelsen. Föreläsarna måste besitta tillfredsställande sakkunskap på alkoholfrågans område och i övrigt ha nödiga kvalifikationer för att bedriva populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet. Verksamheten omfattar såväl den egentliga alkoholfrågan som därmed sammanhängande etiska, sociala och hygieniska spörsmål. Föreläsare och föreläsningsämnen har sammanställts i en katalog. Föreläsarnas antal är något över 400. Under budgetåret 1947/48 utgick statsbidrag till 2 747 föreläsningar med sammanlagt omkring 375 000 åhörare.

Konsultation m. m.

Förbundets upplysningsbyrå tillhandagår allmänheten med informationer om allt som rör alkoholfrågan och nykterhetsarbetet, exempelvis beträffande alkoholstatistik, nykterhetslagstiftning och nykterhetsarbete i Sverige och utlandet, möjligheter att bereda vård åt alkoholister, litteraturanvisningar m. m. I pressen stundom förekommande felaktiga uppgifter om alkoholens verkningar påpekas.

Pressöversikter.

Dagligen genomgås en stor mängd svenska och utländska tidningar och tidskrifter. De värdefullaste klipp samlas varje vecka i en pressöversikt, som distribueras till förtroendemän och funktionärer i ledande ställning inom det samhällsliga och frivilliga nykterhetsarbetet, till nykterhetsorganisationernas tidningar samt vissa andra tidningar m. fl.

Radio.

Förbundet lämnar emellanåt uppslag till Radiotjänst rörande nykterhetsfrå-

gans behandling i radio och har i vissa fall biträtt vid utformningen av program i ämnet.

Film.

Från olika håll, bl. a. från försvaret, inkommer förfrågningar om film. För att i någon mån täcka bristen på lämpligt filmmaterial har förbundet erhållit statsanslag till en första undervisningsfilm.

Publikationsverksamhet.

Förbundet förmedlar litteratur och undervisningsmaterial i alkoholfrågan. Av förbundet utges vidare tidskriften »*Tirfing*», som utkommer med 6 häften per år i en upplaga av 3 000 exemplar. Den innehåller populärvetenskapliga artiklar om alkoholfrågans studium. Antalet prenumeranter är omkring 1 500. Omkring 1 000 exemplar översändes gratis till vissa skolor och institutioner, ett stort antal tidningar, m. fl.

Biblioteks- och arkivverksamhet.

Förbundets bibliotek och arkiv innehåller en av världens främsta samlingar av svensk och utländsk litteratur i alkoholfrågan. En katalogisering och omläggning av samlingarna har nyligen verkställts.

Några uppgifter må vidare lämnas om den sociala upplysningsverksamhet, som bedrivs av vissa opolitiska sammanlutningar inom den svenska **k v i n n o r ö r e l s e n**, nämligen Fredrika-Bremerförbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Kooperativa kvinnogillesförbundet och Yrkeskvinnors samsarbetsförbund.

Fredrika-Bremer-förbundet, stiftat 1884, har till ändamål att samla kvinnor till gemensamt samhällsarbete, att befordra deras duglighet och känsla av ansvar som medborgare, uppfostrare och arbetare inom olika områden samt att verka för förbättrande av kvinnans ställning i hem och samhälle. Förbundet har en byrå i Stockholm och ett

nittiofem kretsar eller lokalavdelningar över hela landet.

En av förbundets uppgifter har alltifrån starten varit att genom upplysningsverksamhet i olika former göra kvinnorna intresserade för samhällsfrågor och socialt arbete samt att, fastän förbundet är partipolitiskt obundet, stimulera dem till politiskt intresse och kunnande.

Bland sina medlemmar verkar förbundet dels centralt och dels genom kretsarna. Länscentrala studieorgan är under bildande. Den centrala ledningen har — ibland i anslutning till förbundets i olika delar av landet avhållna förbundsmöten — anordnat *studiekurser*. Bland ämnena för dessa kurser må nämnas »Staden och den uppväxande generationen» (Halmstad 1939) och »Riksdagsfrågor» (Stockholm 1940). Våren 1948 hölls tillsammans med Kursverksamheten Vår Ekonomi en studiekurs för ett åttiotal studieledare. I kretsarna anordnas studiekurser och cirklar, särskilt i sociala och pedagogiska frågor. Ofta följer man med intresse de lokala myndigheternas socialpolitik och anordnar, stundom tillsammans med andra kvinnoorganisationer, möten och diskussioner kring sådana aktuella frågor.

Kretsarna inbjuder ofta allmänheten till sina *diskussioner och föredrag*. I några fall har kretsarna haft mer skolmässigt bedriven kursverksamhet. Stockholmskretsen driver sålunda sedan 1923 den s. k. Fredrika-Bremer-skolan med aftonkurser, särskilt i språk, men även litteratur- och konsthistoria samt sociala ämnen förekommer tidvis.

Med centralt stöd hålles även länscentralt s. k. nämndkvinnomöten, som avser att samla kvinnor i kommunala styrelser och nämnder kring diskussioner om aktuella samhällsproblem, samt studiekurser med särskild tanke på landsbygdens kvinnor.

I *yrkesutbildningens* tjänst verkar förbundet genom sitt lanthushållningsseminarium i Rimforsa, sin lanthus-

hållsskola Apelryd vid Båstad samt genom sin skola för kvinnlig yrkesutbildning i Stockholm.

Sjuksköterskor, utbildade på länsläsarett, samlas i 14 FBF-sjuksköterskebyråer med en central byrå i Stockholm.

I samarbete med Brevskolan har förbundet utgivit två *brevkurser*, nämligen en om »Kvinnorna och folkstyret» samt en om »Kvinnan och samhällslivet». Vidare har förbundet en egen *skriftserie*, omfattande bl. a. »Kvinnorna i arbetslivet», »Vår riksdag», »Våra samlingslokaler», »Deltidsarbetet», »Yrkesval och arbetsinsats» samt »Arbete och lön» (upplagorna varierande mellan 2 000 och 4 000 exemplar).

Förbundets varje månad utkommande tidskrift »*Hertha*» (upplaga ca 15 000 exemplar), som är organ för kvinnorörelsen, lämnar betydande utrymme åt sociala spörsmål. Genom att till engelska och franska översätta en resumé av Herthas innehåll och utsända den till en del kvinnoorganisationer och enskilda i utlandet sprider förbundet kunskap om svenska sociala förhållanden. Förbundet har även i övrigt livliga internationella kontakter.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund bildades 1919. Det arbetar för fördjupad insikt i uppfostringsfrågor och familjevård samt söker väcka kvinnornas intresse för samhällsfrågor och hemhushållningens nationalekonomiska betydelse. Förbundet är organiserat i lokalavdelningar, som är sammanslutna i länsförbund. Riksförbundets expedition är förlagd till Stockholm.

Förbundets arbete omfattar även social upplysning. Härvid betjänar sig förbundet av broschyrer samt publicerar i sitt medlemsblad (upplaga ca 32 500 exemplar) artiklar och referat i sociala ämnen. Vartannat år anordnas s. k. landsmöten med deltagare från hela landet, varvid även aktuella sociala problem diskuteras. Kurser, studiecirklar och föredrag ingår vidare i denna upplysningsverksamhet.

Kooperativa kvinnogillesförbundet är landets andra husmodersorganisation. Förbundet började sin verksamhet år 1906 och tillkom huvudsakligast för att väcka intresse för Kooperationen bland husmödrarna. Det är organiserat i kvinnogillen, sammanslutna i distriktsorganisationer; dess expedition är förlagd till Kooperativa förbundet i Stockholm. Kvinnogillesförbundet bedriver en omfattande upplysningsverksamhet fördelst föredrag, diskussioner och studiearbete i såväl kooperativa som allmänt sociala ämnen, de senare till större delen hem- och familjefrågor.

Yrkeskvinnors samarbetsförbund, som fick sin nuvarande form år 1944, utgör en sammanslutning av över 30 kollektivt anslutna yrkesorganisationer och ungefär lika många yrkeskvinnoklubbar i de större städerna. Förbundets uppgift är att slå vakt kring kvinnliga kår- och yrkesintressen, »att stärka och bevaka kvinnornas rättigheter socialt och ekonomiskt». Förbundets sekretariat i Stockholm leder en tämligen omfattande upplysningsverksamhet i linje med förbundets syften, bl. a. i form av publikationer och diskussionsmöten. Bland utgivna arbeten må nämnas »Våra yrken» samt »Hatt och huva», det senare en exposé över hur behörighetslagen tillämpas, när det gäller anställande av kvinnor i offentlig tjänst.

De till förbundet anslutna organisationerna och yrkeskvinnoklubbarna bedriver även social upplysningsverksamhet i egen regi. På klubbarnas program står sålunda föredrag i sociala ämnen, studiecirklar i socialpolitik samt besök på sociala inrättningar.

De politiska partiernas insatser i fråga om social information bör slutligen uppmärksammas. I den orientering om olika samhällsfrågor, som utgör ett naturligt led i partiarbetets bedrivande, lämnas många värdefulla bidrag till strävandena att öka kännedomen om och förståelsen för de socialpolitiska spörsmålen och frågeställning-

arna. Den summariska redogörelse som här lämnas för de olika former, i vilka partiernas allmänna sociala upplysningsverksamhet kommer till uttryck, inbegriper även de partianslutna kvinnooch ungdomsorganisationernas arbete på området.

Betydande utrymme åt sociala frågor lämnas i samband med partiernas *trycksakspropaganda*, delvis i form av artiklar och intervjuer i partipressen men framförallt genom egna broschyrer, handböcker och tidskriftsorgan. Flertalet av sistnämnda publikationer är självfallet präglade av partipropagandistiska synpunkter men det förekommer även en del, om ock rätt fåtaliga publikationer av broschyr- eller handboks-karaktär, där intressepropagandan är starkt nedtonad eller helt utesluten. Av sistnämnda slag är exempelvis en av bondeförbundets riksorganisation år 1945 utgiven (och senare med lösblad kompletterad) broschyr med titeln »Råd och upplysningar om statliga stödåtgärder för landsbygdens folk», som senast utgått i en upplaga av 10 000 exemplar.

Social *rådgivning* till allmänhetens tjänst har ordnats av några partier. Kommunistiska partiet redovisar sålunda en till dess particentral i Stockholm förlagd social rådgivningsbyrå, vars verksamhet ledes av en heltidsanställd social kurator. Till vissa av högerpartiets länsförbund och ungdomsdistrikt har sociala kuratorer tidvis varit knutna.

Den mest ingående upplysningen i sociala frågor ges emellertid i samband med de konferenser och kurser, som tämligen regelbundet anordnas av samtliga partier. Vid praktiskt taget alla politiska konferenser av rikskaraktär eller omfattande län eller mindre områden förekommer föredrag och diskussioner i socialpolitiska ämnen. Ett antal större konferenser kring något eller några sociala ämnen i centrum för den aktuella debatten har anordnats av socialdemokratiska kvinnoförbundet. Direkt *studieverksamhet* i sociala ämnen förekommer i stor omfattning; den bedrivs antingen i form av föreläsningskurser, en-

ligt korrespondensmetoden eller i lokala studiecirklar. Socialdemokratiska partiet och de tre borgerliga partierna har tillgång till egna samlingspunkter för bl. a. kursverksamheten: socialdemokraterna disponerar partiets ungdomsförbunds skola i Bommersvik, högern har sin medborgarskola i Gimo, folkpartiets centrum är Breviksgården i Lidingö, medan bondeförbundet har sin närmaste anknytning till Jordbrukets föreningskola i Sånge-Säby. Bondeförbundets ungdomsorganisation — Svenska landsbygdens ungdomsförbund — förfogar från den 1 april 1948 över en egen skola, Mems slott i Östergötland, för sina s. k. medborgarkurser.

Av betydelse är också den service, som de olika partierna tillhandahåller för anskaffande av föreläsare och diskussionsinledare i socialpolitiska och kommunala ämnen. Några av partierna har t. o. m. inrättat särskilda avdelningar inom partiexpeditionerna för dessa uppgifter.

C. Företagens sociala informations-tjänst.

Vid praktiskt taget alla storföretag och i allt större utsträckning vid de medelstora företagen i vårt land har särskilda anordningar och åtgärder vidtagits till de anställdas bästa inom och utom arbetet. Med denna organiserade omvårdnad av personalen är en direkt eller indirekt social upplysningsverksamhet förbunden.

Personalkonsulenten är inom större företag den tjänsteman, som under personalchefen handhar eller medverkar till alla de anordningar och åtgärder på arbetsplatsen, som rör personalens trevnad och välbefinnande. Bland personalkonsulentens åligganden ingår sålunda alltid att bistå de anställda i privata angelägenheter, exempelvis genom att vara dem behjälplig med upplysningar om förefintliga sociala hjälpmöjligheter. Antalet personalkonsulenter, som är organiserade i föreningen Socialarbetare inom industri- och affärsvärld (S. A. I. A.), uppgår för närvarande till omkring 125.

Till vidgad förståelse för betydelsen av en ordnad ekonomi verkar de inom fler-

talet större företag inrättade *intressekontoren*. Genom överenskommelse med intressekontoret kan de anställda få hyror, låneamorterningar och försäkringar m. m. betalda mot det att kontoret vid varje avlöningstillfälle får tillgodogöra sig en bestämd del av avlöningen. Intressekontoret brukar även handha någon form av sparverksamhet.

Många företag håller sig med egna *personaltidningar*, som i regel utkommer 3 å 4 gånger om året. Dessa tidningar är visserligen i främsta rummet organ för intern företagsinformation men brukar även bereda utrymme åt aktuella och för företagsverksamheten intressanta sociala frågor, berörande exempelvis semester, arbetskydd, folkpension etc.

Bland företagens åtgärder till främjande av de anställdas allmänbildning och yrkeskicklighet kan nämnas av företagen själva eller tillsammans med t. ex. ABF eller TBV anordnade *kurser*, främst i tekniska och merkantila ämnen samt i språk. Det är ej ovanligt, att företagen lämnar studiebidrag, som utbetalas efter det kursen genomgått. *Yrkesutbildning* bedrivs i olika former, t. ex. verkstadsskola vid företaget, lärlingsutbildning genom arbetsledare, korrespondenskurser o. s. v. Av företagen bekostade stipendier och studieresor förekommer underdum som stimulerande inslag i yrkesutbildningsverksamheten. För yrkesutbildningsfrågor har Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen bildat ett samarbetsorgan: Arbetsmarknadens yrkesråd. — Vidare anordnas *föreläsningar* i samarbete med ABF, TBV och lokala föreläsningföreningar.

Genom *arbetsgivareföreningarnas cirkulär* till sina delägare informeras dessa om olika nyheter på bl. a. det sociala området. Dessa upplysningar förmedlas av företagen eller dessas sociala organ till de anställda.

Indirekt lämnar företagen bidrag till den sociala upplysningen genom olika sociala anordningar. Sålunda torde de hygieniska anordningar, som företagen ställer till de anställdas förfogande, främja upplysningen om betydelsen av en god hälsovård. I samma riktning verkar företagens marketentierier samt deras understödjande av personalens intresse för gymnastik och idrott. Här bör även omnämnas inrättandet på sina håll av semesterhem och semesterstipendier, vidare inom företagen bedrivna sjukvård samt propaganda för medlemskap i sjukförsäkringar etc. Företagen lämnar eko-

nomiskt stöd till bildandet av personalföreningar samt propagerar för anslutning till ideella föreningar på orten. Olika åtgärder till skapande av god kontakt mellan företagen och de anställdas familjer — företagsvisningar, familjesamkväm o. d. — är också av betydelse i detta sammanhang.

D. Städernas, landskommunernas och landstingens sociala upplysningsverksamhet.

Några iakttagelser rörande den av städerna, landskommunerna och landstingen bedrivna sociala upplysningsverksamheten, i vad densamma riktar sig mot allmänheten eller det direkta värdklientelet, skall här redovisas.

Städerna. Vid ett försök till en allmän orientering över de olika former av social upplysning, som för närvarande kan urskiljas inom den stadskommunala verksamheten, må till en början framhållas den rent personliga *muntliga information*, som socialvårdstjänstemännen lämnar allmänheten i form av råd och anvisningar vid dess hänvändelser till de sociala byråerna. Liknande upplysningsverksamhet utövas även i viss utsträckning av de olika sociala styrelsernas och nämndernas ordförande och ledamöter, i synnerhet i sådana mindre städer, som inte har någon mera utvecklad tjänsteorganisation inom socialvården utan där fortfarande en stor del av socialvårdsärendenas praktiska handläggning åvilar kommunala förtroendemän. I ett fåtal städer har en mer eller mindre markerad centralisering av den muntliga informationen genomförts, bl. a. i Stockholm. Social upplysningsverksamhet utövas även av de *kuratorer* av olika slag, som tillsatts i vissa städer, liksom även av funktionärer i olika tjänsteställningar vid sjukhus och vårdanstalter. Av intresse i detta sammanhang är vidare de *rådfrågningsbyråer* för särskilda ändamål (t. ex. i den abortförebyggande verksamheten samt för barnuppfostringsfrågor) som inrättats i

ett antal städer. Användandet av *press-publicitet*, *annonsering* och *trycksakspropaganda* i den sociala verksamheten hänför sig företrädesvis till de större städerna. Här må även uppmärksammas de *tidskrifter*, som med några nummer per år utges av stadskollegierna i Stockholm (upplaga upp till ca 275 000 exemplar) och Göteborg (upplaga omkring 115 000 exemplar) och som i populär form belyser vardera stadens förvaltning och sättet för användandet av de kommunala skattemedlen. Tidskrifterna utdelas kostnadsfritt till hushållen i respektive städer. — Filmen är ett till synes föga anlitat upplysningsmedel inom städernas socialvård.

Landskommunerna. Den socialpolitiska upplysningsverksamhet, som förekommer i våra landskommuner, är så gott som uteslutande muntlig. Endast undantagsvis har film och trycksaker tagits i anspråk för informationstjänsten. I det relativa fåtal större landskommuner, som har egna kommunalkontor eller särskilda socialvårdsbyråer, har den muntliga upplysningsverksamheten kunnat centraliseras till dessa kontor eller byråer. Förutsättningarna för en effektiv upplysningstjänst är betydligt mindre i småkommunerna, där de informationssökande i regel är hänvisade till ordförandena i olika förvaltningsnämnder för erhållande av önskade upplysningar. Enskilda personer vänder sig också i ej obetydlig omfattning direkt till landskommunernas förbunds centralbyrå för att få upplysning om på vilket sätt de kan få sina behov av socialvård tillgodosedda.

Landstingens verksamhet är till största delen socialt inriktad. Förutom hälso- och sjukvården, som är deras huvuduppgift, har landstingen, särskilt under senare år, tillagts en rad betydelsefulla uppgifter inom socialvården. På grund därav har *funktionärerna* vid landstingens anstalter och inrättningar av olika slag jämsides med vårduppgifterna även bedrivit viss rådgivningsverksamhet. Ett

särskilt omnämmande förtjänar de företrädesvis vid de större sjukvårdsinrättningarna förekommande *sociala kuratorerna*, vilka har till direkt uppgift att biträda patienter och vårdsökande i personliga angelägenheter, bl. a. med råd och upplysningar rörande förefintliga hjälpmöjligheter av olika slag.

Vissa landsting har tagit initiativ till en mera allmänt syftande upplysningsverksamhet beträffande landstingsverksamheten inom sitt område. Särskilda *upplysningsfilmer* härom, i vissa fall kompletterade med en översikt av länets natur och näringsförhållanden m. m., har inspelats eller planerats av ett femtontal landsting. Det kan även nämnas, att några landsting — exempelvis Stockholms, Kalmar läns norra, Hallands och Gävleborgs läns — har låtit utarbета instruktiva *småskrifter* om sin verksamhet, vilka utdelats inom landstingsområdet.

E. Radiotjänsts sociala upplysningsverksamhet.

Sociala program har förekommit i svensk radio sedan många år tillbaka.

Vid ett studium av de senaste årens programinsats kan urskiljas fyra grupper av intresse i detta sammanhang:

1. program av direkt social informationskaraktär;
2. program med socialt innehåll;
3. sociala program i skolradion;
4. program om Social-Sverige i utländsk radio.

Nedanstående redogörelse, som grundar sig på uppgifter och material, som av aktiebolaget Radiotjänst ställts till förfogande, följer nämnda gruppindelning.

Direkt social information.

Hit hör i första hand Radiotjänsts s. k. *sociala brevlåda* »Vart skall jag vända mig?» Denna varje vecka återkommande programpunkt tillkom hösten 1939 i syfte att tillgodose de krav på kontinuerlig upplysning om nya sociala åtgärder, som restes särskilt i sam-

band med de från och med 1937 tillkomna författningarna på det sociala området, främst i familjesocialt avseende. Brevlådan var inte avsedd att vara någon krisföreteelse, men de många nya bestämmelser (t. ex. om familjebidrag), som kriget medförde, kom i viss mån att sätta sin prägel på brevlådans verksamhet under kriget.

Redan från början mottogs brevlådan med stort intresse, och efter hand som programpunkten ingått i medvetandet har frågornas antal vissa tider ökat till ett par hundra brev i veckan. Området för brevlådans verksamhet har också vidgats under årens lopp — många frågor av juridisk karaktär ligger ju på gränsen till det sociala området (exempelvis beträffande äktenskapslagstiftningen och bestämmelserna om utomäktenskapliga barns ställning) — och det har visat sig vara svårt att alltför hårt hålla på att endast ta upp anvisningar om vart människor skall vända sig för att få direkt hjälp i ekonomiskt avseende. För Radiotjänst har det stått klart, att brevlådan har en uppgift i att propagera för nya åtgärder, som framkommit under de senaste åren, och att motivera varför de tillkommit och blivit utformade på sätt som skett.

Att lyssnarfrekvensen, när det gäller denna programpunkt, är stor, framgår bl. a. av frågebrevfrekvensen. Radiotjänst framhåller, att det visat sig att personer, som aldrig varit i behov av någon direkt hjälp, ändå hör på programmet för att hålla sig à jour med det nya, som händer. Detta gäller t. o. m. socialarbetare och ledamöter i kommunala nämnder. Genom tillmötesgående från de centrala myndigheterna i Stockholm har Radiotjänst haft vissa möjligheter att snabbt få klarhet i frågor, som varit besvärliga för de enskilda och för de kommunala nämnderna att lösa. Uteslutet är icke, att brevlådan även haft en viss betydelse genom att sätta som ett av sina mål att tala om att berörda nämnder har instruktionsvis fastställda skyldigheter mot hjälp-sökande.

Svårigheten har varit — meddelar Radiotjänst — att förena de olika krav, som måste ställas på en dylik programpunkt. Den måste ge personliga svar till var och en som frågar samtidigt som innehållet i svaren bör vara sådant, att det ger upplysning även för andra lyssnare än det direkta frågeklientelet. Kravet på en viss omväxling i brevlådans ämnesval har vidare medfört, att man inte kunnat behandla alla inkomna brev i ett och samma ämne utan fått nöja sig med de mest karakteristiska. I så stor utsträckning som möjligt har Radiotjänst sökt att brevlades lämna upplysning till personer som icke kunnat få svar i radio; praktiska svårigheter har emellertid lagt hinder i vägen för en effektiv dylik korrespondensverksamhet.

Till ifrågavarande programgrupp kan även räknas den information i fråga om förhållandena på arbetsmarknaden, som sedan många år lämnats under programrubriken »Lediga platser» (tidigare »Veckans arbetsförmedlingsrapport») och som numera förekommer varje torsdag kl. 6.25—6.30 samt kl. 17.55—18.00.

En särskild programpunkt »Frågor och svar om yrkesval», som introducerades 1945 i samråd med dåvarande statens arbetsmarknadskommission, uppträder numera som regel varannan lördag kl. 16.15. Då antalet förfrågningar till denna programpunkt efterhand blivit mycket stort, besvaras endast principiellt intressanta frågor i radio, medan arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå per post lämnar svar på övriga.

Sedan Radiotjänst efter den 5 september 1948 infört nya morgontider, har några ytterligare programpunkter tillkommit, som här är av intresse.

Varannan onsdag kl. 6.40—6.55 och varannan lördag kl. 16.15—16.30 sändes »Från departement och verk». Avsikten är att meddela löpande upplysning från departement, ämbetsverk och kommissioner samt

att till notiserna foga kommentarer, som ger den intresserade möjlighet att följa vad som händer hos de centrala myndigheterna.

Varannan onsdag kl. 6.40—6.55 sändes »För yrkesarbetaren». Denna programpunkt för lyssnare inom ett visst, varje gång angivet yrke vill ge dem råd och hjälp i syfte att underlätta arbetet och skapa trivsel med yrket.

Vidare vänder sig Radiotjänst varje onsdag kl. 6.25 till de yrkesarbetande husmödrarna med ett program: »På tröskeln. Råd till husmödrar med förvärvsarbete.» Här vill man i ytterst koncentrerad form ge tips om praktiska nyheter och rationaliseringsåtgärder samt råd för uppköp och matlagning.

I programpunkten »Hälsan framför allt», som återkommer varje fredagsmorgon kl. 6.40—6.55, dryftar läkare och lekmän olika områden av den förebyggande hälsovården, hur man skall sköta sig för att undvika sjukdomar och trötthet och bygga upp en motståndskraftig fysik etc.

Program med socialt innehåll.

Sociala programinslag förekommer regelmässigt och i ganska stor utsträckning i det ordinarie radioprogrammet, varom följande stickprov ur 1947 års programkalender må tjäna till exempel.

- 8/1 Arbetsförmedlingen inför det nya året.
- 13/1 Vår hälsa och samhället: Olycksfall och yrkessjukdomar. Föredrag av professor Sven Forssman.
- 23/1 Dagens eko: Kommentar till det då avlämnade betänkandet om kollektiv tvätt.
- 27/1 Vår hälsa och samhället: Ett samtal om fritid, rekreation och semester.
- 30/1 Brännvin och bot. Ett program om alkoholistvård.
- 10/2 Vår hälsa och samhället: Gifter som skadar folkhälsan. Föredrag av docenten Sander Izikowitz.
- 13/2 Bygga och bo på landet: Trivseln i hemmet. Några husmödrar har ordet. Med samhället som föräldrar. Ett »anstaltsbarn» berättar.
- 20/2 Att tala på känn. Reportage från en dövstumsskola.
- 21/2 Med samhället som föräldrar. Diskussion under ordförandeskap av socialminister Gustav Möller.
- 24/2 I nöd och lust. Landsbygdsungdomens egen syn på bosättningen. Vår hälsa och samhället: Mor och barn i samhällets hägn. Föredrag av generaldirektör Karl J. Höjer.
- 26/2 Dagens eko: Intervju om 1944 års

- nykterhetskommittés ungdomsutredning.
- 9/3 Att studera socialpolitik. Föredrag av sekreterare Åke Elmér.
- 11/3 Med samhället som föräldrar. Eleven och föreståndaren talar om anstaltsvård.
- 12/3 Dagens eko: Intervju om kommittébetänkandet angående de partiellt arbetsförs utbildning.
- 17/3 Att bli sjuksyster. Ett program om sköterskeutbildning.
- 27/3 En reserv på 50 000 man. Ett program om aktuella arbetskraftsproblem.
- 1/4 Helg och söcken i Sjuhäradsbygden: Det hemkära samhället.
- 8/4 Helg och söcken i Sjuhäradsbygden: Grannsämjans by. Var så god och skölj! Ett program om tandröta.
- 15/4 Varför är det så trångt på sjukhusen?
- 6/5 Helg och söcken i Sjuhäradsbygden: Det föreningskära samhället.
- 13/5 Helg och söcken i Sjuhäradsbygden: »... så slå vi tillsamman.»
- 13/5 Husmorssemester. Göta Rosén ger några anvisningar inför sommaren. Abortproblemet. Föredrag av överläkare Bengt Lindberg. (Göteborg.)
- 22/5 Norske socialpolitiska opgaver. Föredrag av Knut Getz Wold.
- 27/5 Dagens eko: Statsrådet Gunnar Sträng och byråchefen Sven Skogh om arbetskraftsbehovet till betodlingen.
- 31/5 Dagens eko: Generalsekreterare Henrik Beer: Röda Korsets års- och diskussionsmöte över uppgifterna inom den svenska socialhygien.
- 13/6 Allmän sjukförsäkring. Lagstiftningskrönika av jur. dr C. W. U. Kuylenstierna.
- 27/6 Norrland contra det övriga Sverige. En diskussion om verkliga och konstgjorda motsättningar.
- 4/7 Finlands sociala problem. Föredrag av socialminister Lennart Heljas, Helsingfors.
- 12/7 Så är det att rycka in. Hemsystrar berättar.
- 15/7 Direktören och arbetarna. Ett bordssamtal om problem på en större arbetsplats.
- 17/7 Last eller sjukdom? Alkoholforskare intervjuas i anslutning till sjutonde nordiska nykterhetsmötet.
- 6/8 Stadsdelen där man lär barnavård. Från en modern skola i Detroit.
- 4/9 Dagens eko: Intervju rörande befolkningsutredningens betänkande om familjeliv och hemarbete.
- 17/9 Hur stor blir min folkpension? En orientering om folkpensionsreformen av generaldirektör Konrad Persson.
- 1/10 Vad har hänt med Lort-Sverige? Ett program om svensk vardagshygien.
- 4/10 Från plats till plats. Hur arbetsförmedlingarna samarbetar.
- 56/11 »Här är nyckeln till 303 ...» Som t. f. nattportier i Stockholm.
- 7/12 Hur jag löser mitt arbetskraftsproblem. Samtal med en bonde.
- 9/12 Ungdomen kräver bättre bostäder. Ett inlägg »fritt ur hjärtat».
- 17/12 Det finns andra barn än våra egna. Ett litet program inför julen.

Beträffande dessa sociala program kan man under de senaste åren skönja en tendens att mera direkt gå vardagens arbetsproblem in på livet. Ett intimt samarbete med institutioner och organisationer av skilda slag har förekommit, varvid Radiotjänst dock förbehållit sig journalistisk frihet vid valet av ämnen, medverkande och programuppläggning. Direkt informationsverksamhet förekommer relativt sällan i dessa program, som företrädesvis syftar till att vara orienterande, någon gång opinionsbildande. Givet är att också däri ligger en om ock indirekt upplysningsverksamhet. Radiotjänst har i detta sammanhang funnit angeläget understrika, att i den mån den rent instruktiva faktorn i alltför många program skulle inkräkta på det berättande, beskrivande och underhållande momentet, fara föreligger för att lyssnarnas intresse avtar inte bara för dessa program utan för social programverksamhet överhuvud. Det hindrar emellertid inte — framhåller Radiotjänst — att konkreta sociala problem och arbetsuppgifter kan behandlas i programmen, om blott programarrangören får tillräckligt fria händer att skapa ett program, som enligt hans yrkeserfarenhet kan fånga lyssnarintresset. Sålunda har under år 1947 förekommit flera program, som sökt peka på nödvändigheten av att bryta anstaltsungdomens isolering. Ett mera objektivt, kartläggande syfte var förenat med de reportage, som under våren 1947 gjordes i Sjuhäradsbygden. Dessa byggde på en omfattande sociologisk undersökning, utförd av

studenter vid Göteborgs högskola, och syftade till att ge en levande bild av denna särpräglade bygds sociala funktioner, arbetsliv och hemförhållanden.

I detta sammanhang kan även pekas på ett par program om modern alkoholvård. Vidare har i en serie reportage skildrats olika miljöer ur sociala aspekter. Som ett exempel på denna art av program kan nämnas ett i november 1947 under rubriken »Här är nyckeln till 303... Som t. f. nattportier i Stockholm». Under de båda senaste åren har dessutom förekommit en serie program, som haft till uppgift att lämna informationer om olika samhällsorgans funktioner och verksamhet. Hit hör ett program om socialstyrelsen, ett annat om socialstyrelsens levnadskostnadsindex, ett par program om olika statsdepartement osv. En viss svårighet föreligger att dra en gräns mellan program av politisk och social karaktär. I många av Radiotjänsts politiska program förekommer informationer om utvecklingen på det sociala området. Man behöver endast peka på den regelbundet återkommande riksdagskrönikan samt andra reportage och referat från riksdagens arbete. Även lagstiftningskrönikan berör sociala förhållanden.

Sociala program i skolradion.

Följande exempel med därvid fogade kommentarer må tjäna till belysning av denna del av Radiotjänsts programverksamhet.

Ungdomen och föreningslivet:

I. En idé (30 jan. 1946).

II. Ett resultat (6 febr. 1946).

I dessa program skildrades hur en folkskoleklass bildade en kamratförening, som blev en övergång till det egentliga föreningslivet. Avsikten var att ge en orientering om olika föreningar samt att intressera de unga för deltagande i ett fostrande föreningsliv.

Skydd mot olyckor:

I. Folketro (2 okt. 1946).

II. Försiktighet (24 febr. 1947).

III. Försäkring (10 mars 1947).

IV. Lyssnarnas eget program (24 sept. 1947).

I det första programmet gavs exempel på hur man förr trodde att man kunde skydda sig genom vidskepliga handlingar m. m. Efter denna kulturhistoriska bakgrund gav det andra programmet allmänna råd om försiktighet och påvisade hur man därigenom kan nedbringa antalet olyckor. Det tredje programmet lämnade en orientering om olika slag av försäkringar som ekonomiskt skydd mot olycksfall.

Till varje program fick lyssnarna utföra vissa arbetsuppgifter. Arbetena insändes och prisbelönades, och i det fjärde programmet framfördes de bästa bidragen. Programmen och pristävlingen var anordnade i samarbete med Svenska försäkringsföreningen.

I Björkeby kommun:

I. Sven och Bo blir kommunalt intresserade (22 jan. 1947).

II. Hos folkskolestyrelsen och kommunalnämnden (24 jan. 1947).

III. Sven och Bo hos kommunalfullmäktige (27 jan. 1947).

I dessa tre hörspel fick lyssnarna följa ett par skolpojkar, som lyckades förmå en kommunalfullmäktigledamot att väcka en motion om anslag till en skolresa. Man fick vidare höra, hur motionen behandlades i folkskolestyrelsen och kommunalnämnden samt hur den avgjordes av kommunalfullmäktige. Lyssnarna bereddes därigenom tillfälle att sätta sig in i en kommuns arbetsuppgifter, även de sociala.

Program om Social-Sverige i utländsk radio.

Ett antal utländska radioreporters har efter andra världskriget gästade Sverige för att göra program om Sverige för utländska lyssnare. Intresset för olika sociala institutioner och åtgärder har därvid varit mycket stort och i flera fall har program om sociala välfärdsanordningar dominerat reportageserierna. Genom Radiotjänsts förmedling har gästande reporters fått besöka olika institutioner av intresse, anvisats lämpliga intervjuobjekt och kunnat kontakta ledande personer inom olika verksamhetsfält. Exempelvis har *British Broadcasting Corporation*, London, ge-

nom en hitsänd reporter inom ramen för ett entimmesprogram bl. a. presenterat Kooperativa förbundet samt välfärdsanordningar för arbetare och deras familjer vid ett par av de större bruken och fabrikerna. En representant från *Radiodiffusion Française*, Paris, uppehöll sig främst vid HSB, KF och LO. En representant för ett radioföretag i Los Angeles behandlade Stockholm och stadens sociala verksamhet i tre reportage. En representant från *Radio Lausanne* har i några program skildrat våra parker med lekledare för barnen, olika barnkrubbor och inrättningar för ensamstående blivande mödrar etc. Vidare har en representant från

American Forces Network i Tyskland i en serie på nio program bl. a. skildrat olika sidor av svenskt samhällsliv samt i ett större program, »The social Sweden», gjort ett tvärsnitt genom Sveriges sociala verksamhet (behandlande mödravård, skolgång, yrkesutbildning, giftermål, bosättning och folkpensionering).

Vid flera tillfällen har också Radiotjänst av utländska företag anmodats att i inspelning sända kortare program om någon gren av svensk socialpolitik. Sådana program har bl. a. avgått till *Canadian Broadcasting Corporation* samt till *Société Suisse de Radiodiffusion*.

II. Social utlandsupplysning om Sverige.

Från utlandets och gästande utlänningars sida har under lång tid — såväl före som under kriget — visats ett påtagligt intresse för Sveriges sociala förhållanden. Detta intresse har icke minskat i styrka efter kriget. Tvärtom kan man konstatera, att Sverige och svensk socialpolitisk verksamhet är föremål för livlig uppmärksamhet ute i efterkrigsvärlden med dess många olika återuppbyggnadsproblem.

De viktigaste dragen av den i kontinuerliga former utövade utlandsinformationen om sociala förhållanden skall här belysas. Inledningsvis lämnas en redogörelse för de åtgärder, som har vidtagits inom vissa socialdepartementet underställda verk för omhändertagande av utländska studiebesökande på det sociala området. Därefter redogöres för de former, i vilka Svenska institutets socialt orienterade utlandstjänst kommer till uttryck. I anslutning därtill redovisas vissa andra för utlandsupplysning verksamma organ av betydelse jämväl för den sociala utlandsupplysningens tillgodoseende. Som avslutning har ansetts lämpligt att lämna en sammanfattning av det förslag till riktlinjer för samverkan mellan utlandsupplysningens organ, som i

november 1947 framlades av 1946 års sakkunniga för upplysningsverksamheten i utlandet.

A. »Kontaktmän» för besökande utlänningar inom den centrala socialförvaltningen.

I samband med den begynnande ökningen av antalet utländska »socialturister» efter andra världskrigets slut utsågs på våren 1946 inom följande socialdepartementet underställda ämbetsverk, nämligen medicinalstyrelsen, pensionsstyrelsen, riksförsäkringsanstalten, socialstyrelsen, arbetsmarknadskommissionen (numera arbetsmarknadsstyrelsen) och byggnadslånebyrån (numera bostadsstyrelsen) vissa tjänstemän, vilka tillades den speciella uppgiften att vid sidan av sina sedvanliga arbetsåligganden ta sig an besökande utlänningar och tillhandagå dem med erforderliga upplysningar om verkets arbetsområde, förbereda besök vid olika ur studiesynpunkt intressanta institutioner och inrättningar osv. samt ordna önskade sammanträffanden med verkschefer och andra personer.

I stort sett har kontaktmännens funk-

tion kommit att bestå i att ge »socialturisten» personlig information i frågor, som intresserat denne. Kontaktmännen har vid behov kunnat hänvisa till varandra. Goda kontakter har för övrigt kunnat knytas med ett antal offentliga organ, som icke försett sig med särskilt avdelade tjänstemän för mottagande av utlänningar. I sammanhanget bör anmärkas, att vissa större organisationer inom folkrörelserna eller eljest — exempelvis Landsorganisationen, Sveriges lantbruksförbund, Kooperativa förbundet och HSB — beaktat värdet av god utlänningservice på sina respektive områden.

Slutligen må erinras om att vid 1947 års riksdag på Kungl. Maj:ts förslag (prop. nr 33) en tjänst såsom förste kanslisekreterare inrättats på socialdepartementets statssekreteraravdelning för handläggning av främst sådana ärenden, som sammanhänger med Sveriges medlemskap i internationella arbetsorganisationen. Innehavaren av befattningen har i praktiken kommit att få tjänstgöra som en departementets kontaktman vid besök av utlänningar, som kommit hit för att studera sociala frågor.

B. Svenska institutet som social upplysningsförmedlare.

Svenska institutet för kulturellt utbyte med utlandet — vanligen benämnt Svenska institutet — inledde sin verksamhet i februari 1945. Enligt stadgar- na har institutet till uppgift att till gagn för Sveriges kulturella, sociala och ekonomiska förbindelser med utlandet samordna och stödja pågående upplysningsverksamhet om Sverige samt vid behov upptaga nya verksamhetsgrenar i kulturutbytets tjänst. Institutet har huvudorganisation i Stockholm samt representanter i London, Paris och Prag.

En allmän bild av institutets upplysningsverksamhet med tonvikt på den socialt orienterade informationstjänsten skall här lämnas.

En icke obetydlig del av institutets arbete har utgjorts av *omhändertagande av utländska studiebesökare*, att förse dessa med upplysningar om olika förhållanden inom svenskt kulturellt, socialt och vetenskapligt liv och att bereda dem studietillfällen på deras respektive specialområden.

Genom institutets initiativ övervägdes redan 1945 åtgärder för service åt dessa »specialturister». Det ansågs nödvändigt att inom institutet uppbygga en kontaktorganisation för olika områden under medverkan av specialister, experter och sakkunniga, till vilka utlänningar kunde hänvisas för orientering och information. Såsom omnämnts i närmast föregående avsnitt utsågs också våren 1946 dylika kontaktmän inom vissa ämbetsverk inom socialförvaltningen. Institutets kontaktorganisation har nu utbyggt till att omfatta även kommunala myndigheter och organisationer. Från Stockholms stad åtnjuter institutet för närvarande ett mindre anslag för upplysningsverksamhet om stadens åtgärder i social- och kulturvårdande syfte, dess institutioner o. d.

Till viss del utgöres sålunda institutets arbete av kontaktförmedling och hänvisning till kontaktmän och sakkunniga. De olika studiebesökarna vänder sig emellertid i stor utsträckning även direkt till institutet för förberedande diskussion, allmän information, praktiska råd etc. I regel förses de då också med informationsmaterial berörande såväl olika specialområden som svenska samhällsförhållanden överhuvud taget.

Trots den nödtvungna begränsningen av institutets verksamhet till besökare, som har direkta studiesyften på sitt program, har arbetet vuxit i sådan grad, att det utländska intresset på detta område icke tillnärmelsevis kunnat tillgodoses.

I denna kontaktverksamhet har samarbete skett med folkrörelserna och de stora intresseorganisationerna. Närmast med tanke på att förbättra samarbetet mellan institutet och de olika intresse-

områdena har institutets kontaktarbete fördelats på tre sektioner, varav en för handläggande av frågor rörande sociala förhållanden.

Även institutets *representanter i utlandet* tjänstgör givetvis som upplysningsförmedlare. Detta gäller i första hand institutets ombud i London, Paris och Prag men också de svenska lektorerna och lärarna i olika länder. Båda kategorierna har försetts med bibliotek, som särskilt sammanställts för att kunna ge upplysningar om dagens Sverige och som under hand kompletteras med nyutkommen litteratur och aktuellt broschyrmaterial. Ombuden och lektorerna bedriver en relativt omfattande föredragsverksamhet i föreningar och organisationer, icke minst när det gäller sociala spörsmål. Vidare blir det ofta institutets ombud, som får ge informationer för planläggning av studieresor till Sverige.

Institutet besvarar vidare i stor utsträckning sådana *från utlandet härrörande förfrågningar*, som remitteras till detsamma företrädesvis från olika statsmyndigheter, särskilt utrikesdepartementet samt svenska legationer och konsulat, men även i viss utsträckning från svenska firmor i utlandet. Utländska parallellorganisationer till institutet, exempelvis British Council och Institut Français, översänder också ett icke obetydligt antal brev med begäran om upplysningar. Detsamma gäller de utländska legationerna i Stockholm. En mycket betydande kategori är slutligen de utländska organisationer, institutioner, bibliotek och enskilda, som insänder förfrågningar direkt till institutet. Frågorna är synnerligen skiftande och berör praktiskt taget alla fält inom Sveriges kulturella, vetenskapliga, sociala och ekonomiska liv.

För att hålla arbetet med besvarandet av alla dessa skiftande spörsmål inom rimliga gränser söker institutet i så stor utsträckning som möjligt in-

samla och sammanställa *informationsmaterial* på de områden, som är föremål för särskilt intresse i utlandet. Institutet har därför vidtagit åtgärder för insamling av korta redogörelser och årsberättelser från olika organisationer, vetenskapliga institutioner etc. och i ett flertal fall stimulerat sålunda kontaktade parter till kortare orienteringar på främmande språk om deras verksamhet. Inom institutet föres en löpande förteckning över det informationsmaterial i form av broschyrer och stenciler på främmande språk, som finns tillgängligt på olika områden. Aktuellt broschyr- och upplysningsmaterial, som publiceras av andra institutioner och är avsett för utländskt bruk, upptages även i denna förteckning. Genom institutets försorg distribueras sådant material kontinuerligt såväl till svenska beskickningar och institutioner i utlandet som till en del andra utländska organisationer. Institutets kontaktmän och de organisationer, med vilka samarbete äger rum, får därjämte del av informationsmaterialet.

Institutet utger även egna broschyrer. Sålunda har kortare översikter utkommit rörande folkbildningsarbetet (4 000 exemplar), sociala åtgärder för barn och ungdom (4 000 exemplar), bostadspolitiken (11 000 exemplar) och fängelsevård (3 000 exemplar). En fullständig översikt över svensk socialpolitik väntas föreligga på försommaren 1949. En skrift om svensk hälso- och sjukvård är under förberedelse. De flesta av dessa skrifter publiceras i första hand på engelska.

Institutet har också till utländska tidsskrifter förmedlat artiklar om svenska förhållanden på skilda områden. Fler-talet av dessa artiklar berör sociala spörsmål. Av många artiklar har gjorts särtryck.

Detta på förhand färdigställda material täcker dock icke alla förfrågningar. Vid ett flertal tillfällen har omfattande arbete nedlagts på att utarbeta redogörelser som svar på frågor framställda från vetenskapsmän eller publicister,

vilka varit sysselsatta med verk om eller berörande Sverige. Resultatet har ofta blivit utredningar, som i vissa fall kunnat tjäna som underlag till stenciler för bruk i likartade sammanhang. För utarbetandet av dessa mera omfattande redogörelser har det ofta varit nödvändigt att anlita specialister utom institutet.

Alltsedan sin start har institutet ägnat stor *uppmärksamhet åt filmen* som upplysningsinstrument. Efterfrågan på svensk kortfilm i utlandet har ständigt varit mycket stor. För att kunna tillmötesgå de önskemål om kortfilmförmedling, som framställts från beskickningar, konsulat, resebyråer, utländska klubbar och sammanslutningar etc. har institutet i många fall varit nödsakat att använda kortfilmer med svenskt tal, som då beledsagats av muntlig kommentar eller stencilerade texter. De planer på inspelningsverksamhet, som uppgjorts inom institutet, har på grund av begränsade medel för filmändamål måst inskränkas till omredigeringar av svenska kortfilmer. Ett antal filmer har sålunda försetts med intalad kommentar på utländskt språk, andra med utländsk text på bildrutan. I denna verksamhet har institutet i första hand kunnat samarbeta med SJ:s reklamavdelning, som äger ett stort antal filmer av landskapskaraktär, vilka institutet på fördelaktiga villkor beretts möjlighet att utnyttja. På grundval av detta material och en del andra filmer, av vilka institutet disponerar kopior, har början gjorts till filmarkiv såväl vid utlandsavdelningarna som vid huvudkontoret i Stockholm. Dessutom har till åtskilliga avlägset liggande beskickningar avsänts en del filmkollektioner, som sammanställts av institutet. Avsikten är att dessa kollektioner sedan skall cirkulera enligt en uppgjord plan.

I några fall har genom tillmötesgående av enskilda filmföretag kopior av filmer, som varit av intresse för utländsk publik, kunnat ställas till förfogande. På institutets initiativ har också

en del företag beslutat framställa utländska versioner av tidigare inspelade filmer. Då emellertid det föreliggande kortfilmmaterialet i Sverige till största delen är avsett för inhemskt bruk, är det blott ett fåtal filmer, som direkt lämpar sig för omredigering och visning i utlandet. Inte minst gäller detta filmer som kan utnyttjas för information om den svenska sociala verksamheten; känt är att även den inhemska konsumtionen härvidlag är mycket litet tillgodosedd. Direkt nyinspelning har framstått som den bästa och ibland enda möjligheten att få fram lämpligt filmmaterial på vissa områden. För närvarande saknar institutet större möjligheter att inom sin anslagsram självt producera film. Institutet har likväl tagit initiativet till och understött produktionen av vissa filmer, däribland en på dess och Svenska turisttrafikförbundets uppdrag samt med bidrag från Stockholms stad tillkommen kortfilm med motiv från Stockholm, »Människor i stad». Denna har helt exploaterats i utlandet av institutet, som för ändamålet låtit framställa kopior på olika språk. Likaledes har institutet bidragit till framställningen av en film om Milles med rätt att utnyttja densamma i sin verksamhet. Dessutom bör nämnas, att institutet i samarbete med andra offentliga institutioner ekonomiskt understött ett antal amerikanska filmexpeditioner, som under de senaste åren besökt Sverige. Det filmmaterial, som därvid framställts, kommer jämlikt överenskommelse med vederbörande amerikanska producenter att efter viss tid stå till institutets förfogande för utnyttjande i dess verksamhet. Inom institutet har en katalog upprättats över de filmer, som lämpar sig för visning i utlandet.

En annan gren av institutets verksamhet, som i detta sammanhang bör omnämnas, är *stipendieverksamheten*.

Genom stipendier beredes olika slags studerande från Frankrike, Italien, Polen, England, Holland, Schweiz, Ungern

etc. tillfälle till studier i Sverige. Numera har en del av dessa stipendier reserverats för sociala studier. För att bereda socialt verksamma personer tillfälle till dylika studievistelser har några av socialstipendierna avsetts för kortare studieuppehåll än den för stipendierna vanligen förekommande ett-årstiden.

En särskild kategori av stipendiat har utgjorts av de från Förenta Nationerna utsända. Som bekant har FN, bl. a. i syfte att underlätta återuppbyggnadsarbetet i krigshärjade länder, berett tillfälle för främst socialarbetare att följa utvecklingen utanför deras respektive hemland. De stipendiat, som tilldelats Sverige som studieområde, har biträtt av institutet. Studierna har i allmänhet berört följande områden: barnavården, yrkesinspektionen, sociallagstiftningen och socialvårdens organisation i allmänhet, vanförevård och protestillverkning, bostadsfrågan samt sjukhusorganisation och hälsovård. Studieprogrammen, som inrymt någon tids vistelse i Stockholm och vidsträckta resor i landsorten samt i några fall även kortare besök i Danmark och Norge, har uppgjorts av institutet i samråd med berörda organ och sakkunniga. All administration, såsom resor m. m., har handhåfts av institutet.

C. Övriga organ och insatser på utlandsupplysningens områden.

Av direkt eller indirekt betydelse för den sociala utlandsinformationen är till en början Svenska turisttrafikförbundet, Svensk-amerikanska nyhetsbyrån och Svensk-internationella pressbyrån.

Svenska turisttrafikförbundet,

som tillkom år 1902, har till uppgift att arbeta för utvecklingen av resandetraffiken inom Sverige, med arbetet huvudsakligen inriktat på trafik från utlandet, och i samband därmed att i utlandet på ändamålsenligt sätt bedriva landsgagnelig upplysningsverksamhet om Sverige. Förbundet bedriver i enlighet härmed en omfattan-

de utlandspropaganda med tillhjälp av publikationer, affischer, fotografier, skiotikonbilder, filmer, utländsk pressreklam, utställningar osv.

Förbundets huvudkontor är förlagt till Stockholm. Det representeras i New York av en egen turistinformationsbyrå, Swedish Travel Information Bureau. Även i Rom och Zürich företrädes förbundet av en egen byrå, varjämte det har representanter i Paris samt tillsammans med SJ i London och Köpenhamn.

Svensk-amerikanska nyhetsbyrån

tillkom år 1921 och ombildades till stiftelse år 1937. Dess ändamål är att i Amerika, företrädesvis Förenta staterna, sprida tillförlitliga uppgifter och meddelanden om svensk kultur, svenskt näringsliv och svenska samhällsförhållanden i övrigt samt att, i den mån förhållandena så medger, förmedla motsvarande meddelanden om Amerika i Sverige. Byråns verksamhet är anslutning härtill inriktad på att tillhandahålla amerikanska telegrambyråer, tidningar, tidskrifter, radiostationer, bibliotek etc. nyhetsmaterial i ord och bild. Även för den svenskspråkiga pressen i Förenta staterna och för den officiella svenska representationen på det västra halvklotet fullgör byrån viktiga funktioner som nyhetsförmedlare. Byrån bedriver också kulturell upplysningsverksamhet genom att exempelvis utge och tillhandahålla artiklar, handböcker och andra publikationer om Sverige och svenska förhållanden, sprida bilder, arrangera Sverigeutställningar och besvara allehanda förfrågningar om vårt land.

Arbetet bedrivs dels från en byrå i Stockholm, dels från en byrå i New York, American-Swedish News Exchange; den senare är organiserad som ett särskilt bolag.

Svensk-internationella pressbyrån

tillkom år 1927. Dess uppgift är att tillhandahålla pressen i utlandet aktuellt text- och bildmaterial rörande Sverige och svenska förhållanden. Byrån sammanställer och distribuerar regelbundet på olika språk avfattade bulletiner och artiklar och har en icke obetydlig bildtjänst. Huvudkontoret är förlagt till Stockholm; ett avdelningskontor upprätthålles i Buenos Aires. Byrån har vidare avlönade representanter i Helsingfors, Kairo, London, Mexico City, Prag, Rio de Janeiro och Sydney. Härtill kommer ett rikt förgrenat nät av oavlönade ombud i övriga delar av världen, främst svenska affärsmän samt sekreterare eller andra tjänstemän vid svenska handelskamrar eller liknande organ. På vissa håll ombesörjer den officiella svenska

diplomatiska eller konsulära representationen distributionen av byråns material.

Här må vidare erinras om den betydelsefulla ställning utrikesförvaltningen intar inom utlandstjänsten.

Utrikesdepartementets pressbyrå

handlägger press-, informations- och kulturutbytesfrågor. Byrån, som ledes av en chef i byråchefs ställning, arbetar på två sektioner. Den ena sektionen sköter allmänna upplysningsärenden och frågor rörande kulturella förbindelser med främmande länder, i den mån de ankommer på utrikesrepresentationen eller i övrigt berör offentliga svenska myndigheter. Den upprätthåller vidare utrikesförvaltningens förbindelser med Svenska institutet och andra organ och sammanslutningar på upplysningsverksamhetens och kulturutbytets områden, varjämte den ombesörjer beskickningarnas och konsulatets förseende med informationsmaterial, litteratur och tidningar etc. Den andra sektionen, som svarar för utrikesdepartementets kontakt med den svenska pressen och radion och med utländska korrespondenter i Sverige, ombesörjer läsning, klippning och arkivering av svensk och utländsk press för departementets vidkommande, redigerar regelbundna översikter av svensk och utländsk press för departementet och utlandsrepresentationen samt anordnar upptagning och utredigering av utländska radionyheter m. m. Under denna sektion sorterar även utrikesdepartementets pressrum för utländska journalister (för närvarande inrymt i Publicistklubbens lokaler i Rosenbadshuset).

Sveriges officiella representation i utlandet

omfattar för närvarande fyrtio beskickningar (ambassader och legationer) och fjorton lönade konsulat (generalkonsulat, konsulat och vicekonsulat), av vilka det stora flertalet i större eller mindre utsträckning har att ta befattning med upplysningsverksamhet i olika former. Vid nio beskickningar (London, Paris, Bern — tidigare i Berlin — Helsingfors, Moskva, Buenos Aires, Mexico, Oslo och Köpenhamn) finns särskilda pressattachéer för handläggning av hithörande ärenden. I Washington handlägges sedan år 1943 press- och upplysningsärenden av två tjänstemän (förste sekreterare och attaché). Vid flera av dessa beskickningar och konsulat torde antingen chefen eller någon av tjänstemännen ägna en avsevärd del av sin arbetstid åt informationsverk-

samheten. Detsamma torde mer och mer även gälla de beskickningar och konsulat, som icke är försedda med pressattaché eller någon liknande befattningshavare.

Vid sidan av den utlandsupplysning, som förmedlas av de i det föregående omnämnda organen, är slutligen vissa andra insatser av betydelse i förevarande sammanhang.

På den allmänna upplysningsverksamhetens område må till en början uppmärksammas *Sverige-Amerika Stiftelsen*, som varit verksam sedan år 1919. Denna institution, som finansieras och stödes av ett antal industrier, banker, affärsföretag och privatpersoner, har satt som sin uppgift att i samverkan med en amerikansk systemorganisation verka för utvecklandet av förbindelserna mellan Sverige och Föränta staterna genom att främja utbytet av vetenskapliga, kulturella och praktiska erfarenheter mellan de båda länderna. Stiftelsen har befordrat dessa syften i främsta rummet genom en omfattande stipendieverksamhet men även genom initiativ till utställningar, instiftande av Svensk-amerikanska nyhetsbyrån, omhändertagande av besökande amerikanare osv. År 1919 tillkom även *svenska föreningen Norden* — inom kort följd av motsvarande föreningar i övriga nordiska länder — vilken inom sitt verksamhetsområde varit av stor betydelse för den allmänna utlandsinformationen om vårt land. »För kännedomen i utlandet om svenskt språk och svensk odling» verkar vidare den år 1908 bildade *Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet*.

Beträffande turistpropagandan kompletteras Svenska turisttrafikförbundets verksamhet med de reselivet främjande reklamåtgärder, som kontinuerligt vidtas av Statens järnvägar och övriga större trafikföretag, resebyråer, hotell, pensionat och restauranger samt, icke minst, av Svenska turistföreningen och de lokala turisttrafikföreningarna ute i landet.

I fråga om nyhetsförmedlingen märkes *Aktiebolaget Tidningarnas Telegrambyrå*, som är landets enda, av pressen själv ägda telegrambyrå med goda förbindelser med övriga länders telegrambyråer. Andra åtgärder att uppmärksamma i detta sammanhang är Radiotjänsts nyhets- och reportagesändningar på främmande språk, vissa filmbolags och bildbyråers distribution över hela världen av nyhetsbetonat bildmaterial samt härvarande, till utländska tidningar och nyhetsbyråer anknutna korrespondenters arbete för sina uppdragsgivare.

Av 1946 års sakkunniga för upplysningsverksamheten i utlandet föreslagna riktlinjer för samverkan mellan utlandsupplysningens organ.

Nämnda sakkunniga avlämnade den 29 november 1947 ett betänkande (i stencil) med förslag till riktlinjer för samverkan mellan organen för upplysningsverksamhet i utlandet. Enligt utredningsdirektiven hade de sakkunniga till uppgift att i första hand undersöka, huruvida Svenska institutet, Svenska turisttrafikförbundet och andra statsunderstödda organisationer kunde helt eller delvis sammanslås. Därest sådan sammanslagning ej ansågs böra ifrågakomma, skulle de sakkunniga överväga möjligheten av en klarare gränsdragning mellan de berörda organisationernas verksamhetsområden och arbetsuppgifter.

De sakkunniga har avvisat tanken på en total eller partiell sammanslagning av de fyra informationsorgan, som funnits böra omfattas av undersökningen, nämligen Svenska institutet, Svenska turisttrafikförbundet, Svensk-amerikanska nyhetsbyrån och Svensk-internationella pressbyrån. I stället har de sakkunniga inriktat sig på att dra upp så klara gränser som möjligt mellan de olika organens äligganden vid upplysningsverksamhetens bedrivande. En sammanfattning av de förslag och rekommendationer, som härvid framkommit av intresse i förevarande sammanhang, lämnas i det följande.

Undersökningen har till en början behandlat riktlinjerna för Svenska institutets och Svenska turisttrafikförbundets verksamhet. Avfattningen av respektive institutioners stadgar i den del dessa rör verksamhetens målsättning, ger enligt de sakkunniga anledning till oklarhet och intressekollisioner. De sakkunniga förordar därför dels att turisttrafikförbundets uppgift genom en stadgeändring begränsas till »att främja resandetrafiken från utlandet till Sverige och i detta syfte verka för utvecklingen av turistväsendet inom landet», dels att Svenska institutets stadgar så ändras, att dess uppgift blir »att till gagn för Sveriges kulturella, sociala och ekonomiska förbindel-

ser med utlandet i samverkan med andra organ för informationsverksamhet sprida upplysning om Sverige och jämväl i övrigt verka för kulturellt utbyte med utlandet.»

De sakkunniga har vidare granskat ett antal verksamhetsområden inom upplysningstjänsten, som är gemensamma för två eller flera informationsorgan och där en reglering av arbetsuppgifterna ansetts möjlig och lämplig.

I fråga om nyhets- och artikel-tjänsten förordar de sakkunniga, att utrikesdepartementets pressbyrå fortfarande i första hand bör sköta uppgiften att i Stockholm svara för kontakten med därvarande fasta och tillfälliga publicister inom nyhetstjänsten. Ej heller ifrågasättes någon ändring i fråga om de regelbundna utsändningarna från de enskilda nyhetsbyråerna till den utländska pressen. Beträffande förmedlingen till samma press av icke nyhetsbetonat artikelmaterial (färdiga artiklar eller underlag därför) framhåller de sakkunniga, att den officiella utlandsrepresentationen eller ombuden för de båda pressbyråerna genom god försörjning med referensmaterial böra sättas i stånd att i största möjliga utsträckning redan på platsen tillmötesgå framställningar om sådant material. Utarbetandet av dylika artiklar bör verkställas i Stockholm och i möjligaste mån centraliseras till Svenska institutet.

Även den allmänna informationstjänsten — varmed avses besvarandet av framställningar om upplysningar och material från privatpersoner samt allmänna och enskilda företag och inrättningar i utlandet — föreslås i huvudsak koncentrerad till Svenska institutet. Detta föreslås böra fullfölja uppbyggnaden av ett system med kontaktpersoner, som besitter nödig expertis på skilda fackområden och som i förekommande fall kan stå institutet till tjänst med utarbetande av sakliga redogörelser eller tillhandahållande av önskat material.

Vad bildtjänsten angår finner de sakkunniga naturligt, att Svensk-internationella pressbyråns arkiv av nyhetsbetonade fotografier och Turisttrafikförbundets arkiv av omkring 12 000 bilder, illustrerande svenska förhållanden i allmänhet, även i fortsättningen hålles åtskilda. Turisttrafikförbundet bör sättas i tillfälle att i främsta rummet svara för den icke-nyhets-

betonade bildverksamheten. En motsvarande koncentration förordas på tal om förhållandena i London och andra städer i utlandet.

Vad publikationsverksamheten beträffar framhåller de sakkunniga, att en fullständig systematisering och fördelning av hithörande uppgifter näppeligen låter sig göra och att en alltför strikt gränsdragning ej heller synes önskvärd. Det erinras om att statsmakterna på de sakkunnigas förslag från och med budgetåret 1947/48 beslutat överföra utgivandet av de s. k. Sverigeböckerna från utrikesdepartementet till Svenska institutet. Enligt de sakkunnigas mening bör åt institutet anförtros att redigera och distribuera även övrig referenslitteratur av allmänt intresse, givetvis i samråd med andra ifrågakommande informationsorgan. Framställning och spridning av Sverige-skrifter i Nordamerika anses emellertid i vissa fall liksom hittills böra ankomma på Svensk-amerikanska nyhetsbyråns New York-kontor. Publikationer, vilkas innehåll och syften avser reselivet och turistpropagandan, bör enligt de sakkunniga förläggas genom Turisttrafikförbundets försorg.

Den på utlandet inriktade filminformationen föreslås av de sakkunniga i stort sett koncentrerad till Svenska institutet.

I fråga om mottagandet av utländska besökande, hitkomna för vissa speciella ändamål, skiljer de sakkunniga mellan två kategorier. Till en kategori hänföres *personer, som sysslar med publicitet i vidsträckt mening*: journalister, fotografer, film- och radiomän, föredragshållare, författare m. fl. Arten av vederbörandes uppdrag bör enligt de sakkunnigas mening avgöra, vilket informationsorgan det skall tillkomma att svara för omhändertagandet av denna grupp re-

sande. Kategorien *studiebesökande* (stipendiater, studerande, specialister, gästföreläsare, vetenskapsmän m. fl.) anses som regel böra omhändertagas av Svenska institutet. De sakkunniga förutsätter, att samtliga informationsorgan, som har att svara för mottagande av utländska besökande, i den mån så befinnes lämpligt bör kunna lita till Turisttrafikförbundets medverkan, när fråga uppkommer om olika resetekniska arrangemang, särskilt med avseende på gruppresor av skilda slag.

Av intresse i detta sammanhang är slutligen de sakkunnigas uttalanden om upplysningsverksamhetens utlandsorgan utomlands. Det erinras om att den officiella utlandsrepresentationen (dvs. beskickningar och konsulat) som en av sina givna arbetsuppgifter, vid sidan av de hävdvunna politiska, ekonomiska, administrativa och juridiska, numera måste räkna upplysningsverksamheten. Den omständigheten att genom Svenska institutets inrättande en fristående central organisation i hemlandet skapats för allmän upplysningstjänst och vården om kulturförbindelserna med främmande länder, kan enligt de sakkunnigas mening icke medföra någon väsentlig förändring härvidlag. Någon avsevärd utvidgning av institutets egen utlandsrepresentation vore inom överskådlig framtid knappast att räkna med. De sakkunniga framhåller, att det redan av ekonomiska skäl är uteslutet för vårt land att i det stora flertalet länder upprätta en särskild kulturepresentation vid sidan av den diplomatiska och konsulära. Om i ett givet fall den officiella representationen tarvade förstärkning och utvidgning för att effektivt kunna sköta informationstjänsten, vore det mest rationellt och även mest ekonomiskt att tillgodose ett sådant behov genom en utbyggnad av pressattachéorganisationen.

P. M.

angående viss i utlandet officiellt bedriven informations- verksamhet medelst film.

Av kommitténs sekreterare *Erik Skoglund*.

Efterföljande redogörelse avser att lämna en översiktlig bild av den verksamhet för utnyttjande av filmen för upplysningsändamål, som bedrivs dels i vissa främmande länder under statlig medverkan, dels inom ramen för Förenta Nationernas organisation. Till grund för redogörelsen ligger i första hand ett uppgiftsmaterial, som införskaffats från utlandet genom utrikesdepartementets försorg beträffande den statliga filminformationen i särskilda länder och i övrigt genom förmedling av Förenta Nationernas informationskontor i Köpenhamn. Vissa komplette-

rande uppgifter har hämtats ur utländsk filmlitteratur. Redogörelsen, som i föreliggande skick varit föremål för granskning och godkännande av vederbörande uppgiftslämnare, har på grund av de svårigheter som mött att från en del länder erhålla preciserade aktuella upplysningar inte kunnat göras så fullständig som önskvärt varit. Av sådan anledning och då annat autentiskt material icke stått att uppbringa har bl. a. Förenta Staternas och Sovjetunionens hithörande filminsatser inte kunnat belysas.

I. Statlig eller statsunderstödd filminformation i vissa främmande länder.

England.

Under tioårsperioden närmast före andra världskriget utvecklade engelsmännen den dokumentära filmtypen — »the documentary film» — till artistiskt och tekniskt mästerverk. Den engelska kortfilmen, som tidigare varit mest av reportagekaraktär, fick ett nytt innehåll, »avslöjande, antydande, övertalande». Dess föremål blev samhällets institutioner och verksamhetsformer. Filmer gjordes om post, telefon och radio, om stålproduktion, skeppsvarv och andra brittiska storindustrier. I andra filmer skildrades det allmännas kamp mot fattigdom, arbetslöshet och bostadsslum. Många av de bästa dokumentärfilmerna under denna period in-

spelades på bekostnad av statliga institutioner eller av privata industriföretag. Produktionen av dokumentär film hade vid krigsutbrottet 1939 nått en omfattning av omkring 300 filmer, vilka ger inblick i det brittiska samhällslivet, dess folk, arbetsliv och industrier, dess hälsovård, dess sociala verk och inrättningar. Kriget gav signalen till ett fortsättande av detta upplysningsarbete på starkt vidgad bas. Åt det i september 1939 inrättade Ministry of Information uppdrogs att inom ramen för dess upplysningsverksamhet verka för tillkomsten av allmänt värdefull upplysnings- och propagandafilm. För ändamålet tillskapades inom detta ministerium en filmavdelning — *Films Division* — med

uppdrag att svara för framställningen och distributionen av såväl dylik film som instruktionsfilmer i olika ämnen. När Ministry of Information avvecklades i början av år 1946, övertogs dess uppgifter av det nyinrättade Central Office of Information (C. O. I.), under vars ledning Films Division nu bedriver sitt arbete.

Rörande verksamheten inom Films Division må följande uppgifter lämnas.

Organisation.

I spetsen för Films Division, som är det centrala samordnande organet för framställning och distribution av statlig film, står en chef. Arbetet är organiserat på två avdelningar, nämligen en produktionsavdelning och en kansliavdelning, vardera under ledning av en avdelningschef. Kansliavdelningen är uppdelad på ett antal »detaljer» eller byråer, var och en med sin bestämda uppgift. På en kansli detalj ankommer bl. a. att handlägga personalärenden, att svara för bokföringen och att handha förvaringen av filmnegativ och annat filmmaterial, som skall arkiveras. En detalj sköter upprättandet av kontrakt med de företag, som framställer film för Films Divisions räkning. En annan detalj svarar för underhållet av filmteknisk apparatur och materiel samt bistår andra myndigheter, som äger egen filmutrustning, med råd och anvisningar rörande densamma skötsel och underhåll. En särskild informationsdetalj har att svara för kontakten med pressen samt att sköta övrig informationstjänst. En tjänsteman har till uteslutande uppgift att söka inhämta publikens värderingar av filmerna från Films Division, framförallt beträffande dem, som distribueras utanför biografnätet. Slutligen är fyra detaljer uteslutande samsatta med distributionen och vad därmed sammanhänger.

Produktion.

På produktionsavdelningen arbetar ett antal produktionsledare under avdelningschefens överinseende. Dessa är var för sig ansvariga för planerandet och utförandet av ett antal filmer och följer därför steg för steg filmens gång från filmidé till första visningskopia. Under avdelningschefen sorterar vidare en detalj, vars uppgift är att övervaka den tekniska sidan av produktionen, exempelvis kvaliteten på filmkopior, ljudsättning av filmer och dylikt.

De filmer, som produceras, kan särskiljas i två huvudgrupper, dels informations-

och propagandafilm, dels instruktions- och undervisningsfilm. Till den förstnämnda kategorien kan man hänföra de båda månadsvis utkommande journalfilmerna »*This is Britain*», som riktar sig till utlandspubliken, och »*Britain can do it*», som avses för icke-biograf-visning inom landet. I övrigt varierar filmerna till innehåll, längd och typ alltefter ämnets art och den publik man vill intressera för filmen i fråga. En löpande produktionsplan kan — för att anföra några exempel — uppta en en-minuts »trailer», d. v. s. en annons- eller kampanjfilm, som befordrar en uppmaning eller en upplysning till biografpubliken, en tio-minuters instruktionsfilm för husmödrar om rationell fruktkonservering, en trettio-minutersfilm om engelsk balett för visning i dominions och en entimmesfilm om gruvarbete för kommersiell distribution över hela världen. Så gott som alla filmer är ljudfilmer. Cirka 30 procent av samtliga filmer inspelas av det statliga inspelningsföretaget Crown Film Unit samt i övrigt av privata filmföretag på beställning av Films Division. Samtliga filmer tillkommer efter hänvändelse från de olika statsdepartementen till Films Division, som därvid i varje särskilt fall undersöker de praktiska och ekonomiska förutsättningarna för det föreslagna filmämnets realiserande. Före varje filminspelning etableras ett intimt samråd mellan produktionsledningen och vederbörande expertis på det område, som skall belysas av filmen.

Distribution.

Films Division arbetar med två former av distribution: biografdistribution och icke-biografdistribution.

I fråga om biografdistributionen har Central Office of Information lyckats åvägabringa överenskommelser med den brittiska filmindustrin om distribution och visning av ett fixerat antal av de av Films Division producerade filmerna av kortfilm- och annonsfilmtypen.

Den ena av dessa båda överenskommelser har träffats med det brittiska biografägareförbundet. Enligt denna på frivillighetens grund fotade överenskommelse av muntlig och informell karaktär (ett »gentlemens' agreement») har biografägareförbundet åtagit sig att medverka till att en kortfilm av 10-minuters längd varje månad visas på i princip samtliga biografier i Storbritannien. Någon förpliktelse för biografägaren att visa filmen, då den kommer honom till handa, föreligger dock icke. Han får visserligen en uppmaning av biografägareförbundet och av sina inflytelserikaste yrkeskollegor att visa filmen men

har full handlingsfrihet därvidlag. Det antal biografer, som regelbundet visar filmerna i fråga, uppskattas av C. O. I. till inemot 3 500. — Kostnaderna för de förvisningen erforderliga biografkopiorna samt för transport o. d. betalas av C. O. I. Någon filmhyra eller något annat slags likvider erlägges icke av biografägarna till C. O. I.

Den andra av de båda överenskommelserna — även den av typen ett oskrivet »gentlemens' agreement» — har träffats med biografägareförbundet och den brittiska journalfilmföreningen. Enligt denna överenskommelse kan statliga *annonsfilmer* av 1 minuts längd fogas till journalfilmer och distribueras genom vederbörande journalfilmföretags försorg. Förutsättningar har härigenom skapats för att förse varje journalfilmupplaga — d. v. s. två i veckan — med en annonsfilm, en möjlighet som vida överstiger Films Divisions produktionskapacitet för dylika filmer (28 under år 1947). Samtliga de med dessa annonsfilmnlägg (s. k. Government's flashes) förenade produktions- och kopiekostnaderna (ca 425 kopior per annonsfilm) gäldas av C. O. I. Eljest förekommer inga likvider från någondera partens sida, bortsett från att C. O. I. med en mindre avgift ersätter journalfilmproducenterna deras extra kostnader för sammanfogandet av annonsfilmnläggen med journalfilmerna.

All övrig av Films Division producerad film utyres enligt sedvanlig filmbyråpraxis.

De för icke-biografdistribution avsedda filmerna — vilka är av mer eller mindre speciell karaktär med motiv från social- och hälsovård, stads- och samhällsplanering, uppfostran och undervisning — när allmänheten dels genom ambulering, dels genom utlåning från det centrala filmarkivet (Central Film Library) i London eller dess båda till Skottland respektive sydvästra England förlagda lokalarkiv.

Den ambulering filmvisningen sker i anslutning till 12 avdelningskontor i olika delar av landet. Varje avdelningskontor är centrum för ett visst verksamhetsområde eller distrikt. Till varje avdelningskontor är knuten en tjänsteman, som med bistånd av assistenter och annan honom underställd personal organiserar filmvisningar inom distriktet. Antalet filmbussar (f. n. omkring 140), som för ändamålet står till varje distrikts förfogande, varierar mellan 8—20, beroende på distriktets struktur, storlek och befolkningstäthet. De är stationerade på de större orterna inom varje distrikt. Varje filmbuss har sitt bestämda verksamhetsområde och medför fullständig visningsattiralj. Regelbundna visningar

hålles inom fabriker samt i lokaler, som gratis upplåtes (i enstaka fall förhyres) i städer, byar och samhällen, oftast i samarbete med kommunala myndigheter, organisationer och sammanslutningar. Programmen består i allmänhet av fyra eller fem filmer om en sammanlagd visningstid av 80 till 90 minuter; fabriksvisningarna är dock av praktiska skäl begränsade till högst 30 minuter. Samtliga visningar är avgiftsfria.

Skolor, organisationer eller grupper, som har egna filmprojektorer eller som kan andorna egna filmvisningar, kan låna film från Films Divisions nyss omnämnda *filmarkiv*. Det beräknas, att årligen mer än 5 000 grupper begagnar sig härav. Beställning av film måste ske i god tid, vanligen två eller tre veckor före visningsdagen. Omkring 8 000 filmer expedieras per månad. All utlåning är avgiftsfri; det enda som låntagaren behöver betala är fraktkostnaden för återgående film.

Även utlandsdistributionen har nått en betydande omfattning. I denna del ankommer det på Films Division att förmedla härför lämpliga filmer till utrikesministeriet och ministerierna för dominions och kolonierna. Det blir därefter dessa ministeriers sak att genom sina informationstjänstemän ombesörja distributionen.

För sin egentliga filmverksamhet (administrationskostnaderna ersättes i särskild ordning) har Films Division ett årligt anslag, som under de sista åren uppgått till omkring 700 000 pund. Härav tas ungefär hälften i anspråk för produktionskostnader, medan den andra hälften åtgår till täckande av kostnaderna för distribution samt projektor- och filmstudiotrustning. Enbart utgifterna för kopieframställning uppgår årligen till ca 110 000 pund.

Canada.

I Canada togs filmen i statens tjänst redan 1917 i samband med att handelsministeriet upprättade den kanadensiska upplysningsbyrån. Under den därpå följande tioårsperioden gjordes så goda erfarenheter av filmen som officiellt informationsmedel, att ett särskilt organ — Canadian Government Motion Picture Bureau — skapades för den statliga filmtjänsten. Till följd

av depressionen i början av trettio-talet minskades anslagen för filmbyråns verksamhet men den lyckades trots allt hålla sig tämligen väl i takt med den tekniska utvecklingen på filmområdet. Byråns resurser visade sig emellertid i fortsättningen icke kunna tillfredsställa regeringsdepartementens stegrade anspråk på upplysningsfilm. Planeringen och produktionen av dylik film kom därför att fördelas på ett flertal händer inom och utanför den statliga förvaltningsapparaten. År 1938 ansågs tiden mogen för en omorganisation av den statliga filmverksamheten i syfte att ernå en central och samordnande ledning av densamma. Organisationsarbetet anförtroddes åt den brittiske filmmannen John Grierson, känd som föregångsman inom den brittiska dokumentärfilmrörelsen.

Den av Grierson verkställda utredningen ledde till inrättandet 1939 av en central kanadensisk filmstyrelse — *The National Film Board of Canada (NFB)* — i vilken den förutvarande filmbyrån uppgick. NFB har två målsättningar. Den ena är att inspela och inom landet distribuera upplysningsfilmer om Canada och Canadas folk i syfte att öka kännedomen om det egna landet och befrämja den nationella enheten. Den andra är att medelst lämpliga filmer sprida kunskap om Canada i den övriga världen.

Organisation.

NFB ledes av en styrelse på åtta personer, däruv två regeringsrepresentanter — den ene såsom ordförande — tre representanter för förvaltningen och tre representanter för allmänheten. De senare får icke äga något direkt eller indirekt ekonomiskt intresse i produktion, distribution eller visning av fotografier eller film liksom ej heller i tillverkning, försäljning eller uthyrning av fotografi- eller filmapparatur. Den verkställande ledningen är anförtrodd åt en direktör, utsedd för tre år i sänder. Denne framlägger en gång i månaden rapport om förloppet av verksamheten för styrelsen. Under mellantiden har han fria händer att handla. Han är inför styrelsen ansvarig för produktionen och distributionen av all film, som har anknytning till

statsverksamheten eller som äger ett allmänt nationellt intresse. Han är vidare regeringens rådgivare i filmfrågor och äger anställa tillfällig personal i den mån verksamheten kräver sådan.

Produktion.

NFB:s produktionsavdelning står under ledning av direktören. Den är uppdelad på olika detaljer, som var och en arbetar med en speciell typ av filmer. Varje detalj förestås av en person med kvalificerad erfarenhet och insikt i planering och produktion av film. Till hans förfogande står förutom erforderlig teknisk personal tre assistenter, som i tur och ordning får syssla med förberedelser, regi och redigering av de åt detaljen anförtrodda filmmännen. Filmerna grundas på förslag från NFB:s egna representanter, från provinsstyrelserna och regeringsdepartementen samt från organisations- och föreningsvärlden. I fråga om varje film etableras ett nära samarbete med rådgivande experter inom det verksamhetsområde, som filmen skall behandla.

I produktionen kan särskiljas huvudsakligen följande typer av film:

1. Varje månad en kortfilm i en serie betitlad »*Canada carries on*» (i fransk version »*En avant Canada*»), som belyser kultur och arbetsliv samt ekonomiska och sociala framsteg i Canada.

2. En journalfilm detalj ombesörjer produktion och distribution av en kanadensisk nyhetsjournal, benämnd »*Eye witness*». Samma detalj producerar annonsfilm, därvid bl. a. tecknad film kommer till användning.

3. En filmserie — den s. k. Vigie-serien — som framställes för visning i de franskspråkiga områdena; den berör industri, jordbruk och kulturell verksamhet bland Canadas befolkning av franskt ursprung.

4. Framställning av instruktions- och upplysningsfilmer på uppdrag av eller i samarbete med hälsovårds-, jordbruks- och handelsministerierna. — Hit hör exempelvis filmer i samband med olika hälso- och sjukvårdskampanjer, filmer om god barnavård och om fritidens rationella utnyttjande, filmer av särskilt intresse för jordbruksbefolkningen (om lantbrukselektrifiering, kampen mot skadeinsekter o. d.) samt filmer i inflationsförebyggande syfte.

5. Filmer för visning inom civila läroanstalter samt inom föreningar, organisationer och grupper. Ämnesområdet omfattar industri och jordbruk, penningväsende, kooperativ verksamhet, undervisning och uppfostran, social- och hälsovård, sport och idrott m. m. Många av dessa filmer är gjorda i färg.

6. En speciell förströelsesdetalj framstäl-

ler en serie tecknade kortfilmer till åskådliggörande av populära kanadensiska folksånger.

Som regel göres NFB-filmerna i två versioner, en engelsk och en fransk. Därjämte framställs versioner på spanska och portugisiska för den sydamerikanska distributionen.

Distribution.

Distributionen av de av NFB producerade filmerna är lagd på basis av visning dels på de offentliga biograferna dels inom skolor, organisationer och föreningar samt andra sammanslutningar och grupper.

De filmer, som avses för visning på offentliga biografföreställningar, framställs i 35 mm bredfilm och distribueras efter överenskommelse med distributionsföretagen inom filmindustrin. Till denna distributionskategori hör främst de filmer, som ingår i serien »Canada carries on», som varje månad visas på 700 kanadensiska biografer.

En omfattande organisationsapparat har uppbyggts kring den andra distributionsmetoden, som för att begagna den engelska termen kan betecknas som icke-biograf-distribution. 16 mm smalfilm kommer här till uteslutande användning. Systemets huvuddrag kan sammanfattas i följande punkter.

1. Med anlitande av ett 160-tal ambulande biografer anordnar NFB avgiftsfria filmvisningar dels inom industricentra, där åskådarsantalet varje månad uppskattas till omkring 250 000 personer, dels i samhällena på landsbygden inför auditorier, som icke understiger den nyssnämnda siffran för månad räknat. Filmprogrammen byts en gång i månaden. I städerna och samhällena på landsbygden arrangeras vid varje besök två visningar: en på eftermiddagen för skolbarn (omkring 1 timme) och en på kvällen för den vuxna allmänheten (omkring 1½ timme). De för industricentra avsedda månatligt återkommande programmen visas vid både dag- och nattföreställningar och håller som regel en visningstid av 25 minuter.

2. Frivilliga sammanslutningar för filmvisning med tillgång till egna projektorer har stimulerats att träda i samarbete med olika organisationer, grupper och sammanslutningar.

3. I de större städerna har i anslutning till universitet och högskolor samt offentliga bibliotek inrättats filmarkiv, från vilka föreningar och sammanslutningar kan få låna lämplig film. Antalet filmarkiv uppgår till inemot 180; ett fyrtiotal av dessa är förlagda till folkbibliotek. Det be-

räknas, att omkring 4 600 filmvisningar per månad förmedlas genom filmarkiven, motsvarande en årlig publikfrekvens av 5,1 miljoner åskådare.

Betecknande för NFB:s verksamhet är det intima samarbete, som upprätthålles mellan filmen och andra hjälpmedel i upplysningsarbetet, framför allt radion och det tryckta ordet. De filmprogram, som visas på den kanadensiska landsbygden, tar sålunda upp ämnen, som behandlas i vissa för landsbygdsbefolkningen upplagda diskussionsserier i radion. Varje film i dessa program åtföljes av en kortare tryckt studievägledning med titeln »Canada in action», vilken är avsedd som diskussionsunderlag för filmvisare, lärare och studiecirkelledare.

En viktig roll spelas av filmförevisaren-maskinisten, som utväljes inte endast på grundval av tekniska kvalifikationer utan i lika hög grad efter ledaregenskaper. Det är nämligen han, som får leda diskussionen efter varje film. Regelbundna konferenser hålles, vid vilka filmförevisarna i närvaro av representanter för såväl NFB som skilda kanadensiska organisationer och korporationer får tillfälle att framlägga sina synpunkter och erfarenheter rörande förekommande filmers publiktycke m. m.

Några siffror.

Till belysande av verksamhetens omfattning må följande uppgifter lämnas, avseende budgetåret 1947/48.

Av det för budgetåret beviljade anslaget å 2 141 600 dollars utgavs (i avrundade tal):

för filmproduktionen	752 000	dollars
» framställning av stillbilder, affischer, utställningar och annat grafiskt material	134 000	»
» distributionen av filmer inom Canada	654 600	»
» distributionen av filmer utanför Canada	174 900	»
» kataloger	54 900	»
» för bestridande av administrationskostnader	187 200	»

Inkomsterna av försäljning och uthyrning av film och stillbilder m. m. uppgick till 121 600 dollars.

Därjämte har NFB vid sidan av sin »egen» filmproduktion framställt filmer på beställning och bekostnad av departement och filmagenturer till ett sammanlagt värde av omkring 350 000 dollars. I motsvarande ordning har stillbilder framställts och utställningar anordnats till ett värde av omkring 100 000 dollars.

Antalet under budgetåret redovisade filminspelningar uppgick till 150. Personalkadern samma år omfattade i runt tal 600 personer.

Danmark.

Det danska film- och biografväsendet regleras genom en lag av den 13 april 1938 (biograflagen), som innehåller bestämmelser rörande biografverksamhet, filmuthyrning, censur och statliga stödätgärder.

Biografverksamhetens reglering.

För rätt att driva biograförelse kräves särskild koncession (bevilling), som meddelas av justitieministern eller vederbörande amtman. Koncession kan som regel förvärfvas allenast av kommun eller av enskild person, men i särskilda fall, då det anses vara av intresse att stödja produktionen av dansk film, kan ett inhemskt filmproduktionsbolag få koncession, under förutsättning att det upprätthåller en närmare angiven produktion av kulturellt och konstnärligt värdefulla filmer. Koncessionen gäller för en tid av fem år men kan när som helst återkallas, om den icke utnyttjas eller koncessionsinnehavaren visat olämplighet för uppgiften ur praktiska eller konstnärliga synpunkter.

Biograflagen ger justitieministern en rätt att ålägga biograferna att använda en del av förevisningstiden till visning av dansk eller utländsk film, som är ägnad att främja upplysningen. Denna rätt har hittills icke utnyttjats men an-

ses genom sin blotta existens ha ökat biografinnehavarnas villighet att medverka till sättningen av exempelvis dansk kortfilm. Vidare bereder biograflagen skolor och sammanslutningar inom folkbildningsarbetet möjlighet att utnyttja biografernas icke-speltid för visning av film »i undervisningens och upplysningens tjänst» på villkor allenast, att biografinnehavaren gottgöres för därav direkt föranledda utgifter. Denna möjlighet, som ganska flitigt utnyttjats, har visat sig mycket värdefull i det danska folkbildningsarbetet. — Antalet biografier i Danmark uppgick i början av år 1948 till i runt tal 400.

Filmfonden och filmrådet.

Med stöd av biograflagen har inrättats en särskild fond, den s. k. filmfonden. Till denna inlevereras bl. a. de avgifter, som med vissa undantag avkräves varje av staten koncessionerad biografägare i viss proportion till storleken av överskottet på vederbörandes biograförelse, i den mån detsamma överstiger 12 000 kronor. Fondens inkomster användes bl. a. till att främja filmens utnyttjande i undervisningsmässigt, kulturellt och konstnärligt avseende. Såsom specifika ändamål uppräknas i lagen — förutom gäldandet av vissa centrala administrationskostnader — bidrag till framställning eller anskaffning av skolfilmer eller till andra anordningar till främjande av filmens användning i undervisningens tjänst; bidrag till framställning eller anskaffning av filmer, som tjänar till upplysningens främjande eller till allmän propaganda för Danmark eller danskt näringsliv; bidrag till stöd för framställning av dansk film av konstnärligt och kulturellt värdefull karaktär; stipendier till utbildning av yngre filminstruktörer, filmförfattare m. m. samt pensioner till änkor och barn efter biografkoncessionsinnehavare. I övrigt skall fondens inkomster användas till varjehand utom filmväsendet liggande syften, bland vilka nämnes beredandet av

stöd för allmännyttiga ändamål, särskilt dansk teater och idrott, ävensom understödjandet av konstnärer och vetenskapsmän samt främjandet av konstnärliga och vetenskapliga ändamål.

Filmfonden förvaltas av justitieministeriet, som därvid rådgör sig med det s. k. *filmrådet*. Detta har till huvudsaklig uppgift att följa filmens utveckling och främja filmens utnyttjande i kulturellt hänseende inom landet. Rådet består av nio av justitieministern utsedda ledamöter, av vilka två är representanter för undervisningsministeriet och lärarorganisationer, två för arbetarnas bildningsrörelse och folkhögskolan, två för biografkoncessionsinnehavarna samt en för skådespelar- och dramatikerorganisationer.

Filmen och nöjesskatten.

Efterskänkande eller nedsättning av nöjesskatten vid biograf föreställningar må enligt en lag av den 1 april 1922 medgivnas av vederbörande lokala myndighet, om filmens förevisning befinner sig ägnad att främja upplysningen. Efterskänkande eller nedsättning kan ske ej blott då det gäller rent upplysande (undervisande) film utan också i fråga om uppfostrande film (kulturfilm) men däremot icke med avseende å film av huvudsakligen underhållande karaktär, även om den kan anses ha ett betydande konstnärligt värde. I samband med en år 1946 företagen höjning av nöjesskatten på biograf föreställningar bestämdes emellertid, att av den från biografväsendet härflytande statliga delen av nöjesskatten ett belopp av 500 000 kronor årligen skulle avsättas för att av undervisningsministeriet disponeras till uppmuntran av konstnärligt värdefulla insatser inom den danska spelfilmproduktionen. För att till ministeriet avge förslag i frågor rörande dessa medels användande har inrättats en särskild nämnd. Sådan subvention till en film kan utgå såväl på manuskriptstadiet som under löpande eller avslutad produktion.

Dansk Kulturfilm och Ministeriernes Filmudvalg.

Produktionen i Danmark av undervisnings- och upplysningsfilm handhåves för närvarande dels av den föreningsmässiga, icke-statliga institutionen Dansk Kulturfilm, dels av ett justitieministeriet underställt statsorgan, benämnt Ministeriernes Filmudvalg.

Dansk Kulturfilm, som tillkom 1932 men vars första filmer daterar sig från 1936, har till uppgift att framställa undervisnings- och kulturfilm med ämnen från dansk natur, diktning, historia och andra kulturområden liksom även film, som kan tjäna till allmän propaganda för Danmark och danskt näringsliv.

Till institutionen är nitton organisationer, företrädande olika riktningar inom danskt kultur- och näringsliv, fast anslutna. Den är organiserad på ett representantskap och en styrelse. Även andra organisationer än de förenämnda kan vinna inträde genom beslut på representantskapsmöten under förutsättning att tre fjärdedelar av de närvarande representanterna röstar därför. Med samma majoritet kan på styrelsens förslag upptagas rådgivande medlemmar, antingen som personliga medlemmar eller som representanter för institutioner eller organisationer, med en funktionstid av två år. Representantskapet består — förutom av de medlemmar, som kan inväljas som rådgivande — av en representant för envar av de anslutna organisationerna, en representant för filmrådet samt en representant för ettvar av följande fyra ministerier, nämligen justitieministeriet, utrikesministeriet, undervisningsministeriet och ministeriet för handel, industri och sjöfart. Styrelsen, som ombesörjer det löpande arbetet, består av högst sju ledamöter, varav justitieministeriets, undervisningsministeriets och filmrådets representanter är självskrivna medan de övriga väljes av och inom representantskapet.

Dansk Kulturfilm har inriktat sina huvudsakliga ansträngningar på framställning av kortfilmer för bruk i skolor och folkbildningsarbete eller som förspel till ordinarie biograf föreställningar. Av de filmer som institutionen låtit framställa fram till hösten 1948 — sammanlagt omkring ett hundratal —

är endast två spelfilmer: »Kongen bød» (1938), en historisk film i anslutning till 150-årsminnet av den danska bondens frigörelse år 1788 från det s. k. stavnsbandet, samt barnfilmen »De Pokkers Unger» (1947). Samtliga i Dansk Kulturfilmproduktion ingående filmer har tillkommit i samarbete med olika danska filmproducenter. De båda nyssnämnda spelfilmerna har sålunda inspelats av Nordisk Films Kompagni.

För sin verksamhet är Dansk Kulturfilm helt beroende av statens stöd, vilket för budgetåret 1947/48 bestämts till sammanlagt 580 000 kronor, därav 280 000 kronor såsom tilläggsanslag för särskilda uppgifter, allt av filmfundsmedel. För 1948/49 har — bortsett från ev. tilläggsanslag — anvisats 500 000 kronor.

Ministeriernes Filmudvalg (MFU) som tillkom den 1 april 1944, har till uppgift att centralt leda produktionen av all den film av aktuellt samhällsinformerande och propagandamässigt innehåll, varom framställning må göras av ministerierna eller statsmyndigheterna i övrigt, ävensom att tjäna som vägledande och rådgivande instans i ärenden, som rör framställning och visning av dylik film. Organet i fråga består av tre ledamöter med en kontorschef i justitieministeriet som ordförande; det dagliga tillrättsläggande arbetet handhaves av en produktionsledare, vilken för framställning av ifrågakommande filmer har att träda i förhandling med manuskriptförfattare och filmproducenter.

Fram till hösten 1948 har MFU gjort omkring 75 filmer, uteslutande kortfilm. Verksamheten finansieras av anslag ur filmfonden, för budgetåret 1947/48 uppgående till 300 000 kronor, därav 100 000 kronor såsom tilläggsanslag för särskilda uppgifter. För budgetåret 1948/49 har — bortsett från ev. tilläggsanslag — anvisats 200 000 kronor. Genom särskilda på socialministeriets budget för 1945/46 och 1946/47 anvisade anslag å sammanlagt

125 000 kronor har MFU därjämte satts i tillfälle att med anlitan av en engelsk filminstruktör framställa fyra för distribution i den anglosaxiska världen avsedda längre kortfilmer, behandlande vissa sidor av den danska socialpolitiken (semester- och fritidsförhållandena, omvårdnaden av de gamla, hälsovården och sjukkasväsandet samt barnvårdsarbetet). Samtliga dessa filmer, som förelåg i färdigt skick våren 1947, är i ljudfilm med engelsk speakerkommentar. Med denna »utlandsserie» har vidare införlivats en år 1942 i Carl Th. Dreyers regi framställd kortfilm om den danska mödrahjälpen. För ändamålet har dock filmen något bearbetats.

Statens Filmcentral.

Distributionen av de av Dansk Kulturfilm och MFU producerade filmerna ombesörjes av en särskild statlig institution, *Statens Filmcentral*, som varit i verksamhet sedan den 1 november 1938. Dess uppgift är att anskaffa och uthyra skolfilm och film, som tjänar till främjande av allmän upplysning; vidare skall den bidra till den inhemska filmförevisningens utveckling genom inköp och uthyrning av kulturellt och konstnärligt värdefulla filmer.

En av filmcentralens första åtgärder var att upprätta ett filmarkiv i Köpenhamn för att kunna tillhandagå landets skolor och folkbildningssammanslutningar med film. En dessförinnan gjord undersökning hade nämligen givit vid handen, att det för flertalet skolor och upplysningsorganisationer vore ogörligt att upprätta egna filmarkiv baserade på köp av kopior; däremot syntes flertalet ha möjlighet att anskaffa smalfilmapparatur. Våren 1948 omfattade arkivet 2 360 kopior, fördelade på omkring 465 olika ämnesgrupper. Rena undervisningsfilmer expedieras till övervägande antal i stumsmalfilmkopior, eftersom flertalet skolor alltjämt endast förfogar över stumfilmprojektorer. I föreningsverksamheten kommer däremot ljudsmalfilmen till alltmer ökad användning. Filmhyran för svart-vit stumsmalfilm är för föreningar och organisationer bestämd till 4 kronor per filmspole för första dagen och 1 krona per spole för varje omedelbart följande dag, samt för skolor och liknande institutioner till 3 kronor 50 öre respektive

1 krona per dag. Skolor och större institutioner, som kontinuerligt begagnar sig av film, kan därjämte träffa avtal om abonnemang av svart-vit stumsmalfilm. Särskilda priser och villkor gäller för ljudsmalfilm i svart-vitt. Ett begränsat antal filmer i originalupptagning på färgsmalfilm står vidare till förfogande för uthyrning; hyresavgiften för dessa filmer är för närvarande 10 öre per meter.

Vad beträffar filmcentralens arbete med distributionen till *biograferna* av kortfilm i Dansk Kulturfilms och MFU:s produktion, ställes filmen gratis till biografernas förfogande; kostnaderna för erforderliga kopior bestrids av filmcentralen.

Ett intressant samarbete med de danska *centralbiblioteken* har av filmcentralen inletts under första halvåret 1948. På ettvart av 27 centralbibliotek har en 16 mm ljudfilmprojektor stationerats för att vara tillgänglig för utlåning till folkbildningsarbetets organisationer och sammanslutningar inom bibliotekets verksamhetsområde. Samtidigt har på vederbörande bibliotek deponerats en filmkollektion, bestående av ett par långfilmer (600—1 200 smalfilmeter), ett tiotal kortfilmer, hälften danska och hälften utländska (10—30 minuters speltid), samt 5—6 stumfilmer; dessa filmer avses för utlåning i samband med projektorn. En av bibliotekets tjänstemän anförtros förvaltningen av projektorn och filmkollektionen mot en gottgörelse av 50 kronor i månaden. Arbetet med själva visningarna skall ombesörjas av särskilda filmförelisare; för utbildning av sådana har olika kurser anordnats i filmcentralens regi. Filmförelisarnas arvode — 25 kronor per visning — betalas direkt till dem av vederbörande förening eller sammanslutning. Utgående belopp för hyra av projektor och film inbetalas till filmcentralen, som svarar för översyn och reparation av de i biblioteksförmedlingen använda filmerna. Projektorshyran har bestämts till 25 kronor per visning.

Kostnaderna för filmcentralens verk-

samhet finansieras av anslag från filmfonden. För budgetåret 1947/48 utgick sammanlagt 716 800 kronor. Ett liknande belopp beräknas stå till förfogande under budgetåret 1948/49.

Norge.

Ett för det norska film- och biografväsendet karakteristiskt drag är den dominerande ställning som den kommunala verksamheten på området intar. Biografdriften är i stor utsträckning kommunaliserad. Av landets 420 biografier — siffran hänför sig till våren 1948 — är 170 kommunala; de är i regel stora och moderna och inspelar inemot 90 procent av samtliga biljettintäkter. Av de övriga 250 biograferna drives halva antalet av olika organisationer och ideella föreningar; övriga biografier är i privat ägo. Kommunerna äger två egna filmuthyrningsföretag, som tillsammans tar in omkring 40 procent av samtliga filmhyror i landet. Återstående 60 procent fördelas på ett tjugotal privata filmuthyrningsbyråer. År 1932 startades vidare det kommunalägda produktionsföretaget Norsk Film A/S, som sedermera anlagt en modern ljudfilmateljé utanför Oslo. De kommunala biograferna äger slutligen landets enda fullt moderna filmlaboratorium.

Filmens sociala och kulturella betydelse har tidigare föga uppmärksamats av de norska statsmakterna. Under åren efter det andra världskrigets slut har emellertid den norska regeringen fört en mycket aktiv filmpolitik och förelagt stortinget en rad förslag av genomgripande betydelse för praktiskt taget alla grenar av film- och biografverksamheten i Norge.

Vid 1946 års storting antogs sålunda ett regeringsförslag om upprättande under kyrko- och undervisningsdepartementet av ett *statens filmråd* med uppgift att vara ett rådgivande och initiativtagande organ för statens stöd åt norsk filmproduktion över huvud taget. Detta filmråd konstituerades på nyåret 1947. Vid samma stortings-session beslöts att som en särskild institution under finansdepartementets förvalt-

ning upprätta en *statens filmfond*, avsedd att på förslag av kyrko- och undervisningsdepartementet och efter beslut av stortinget bereda ekonomiskt stöd åt olika grenar av norsk filmproduktion. Fondens grundkapital består av vissa under ockupationsåren för filmändamål fonderade medel; dessa uppgick den 30 juni 1945 till i runt tal 10,5 miljoner kronor. Det förutsattes, att filmfonden skall tillföras nya medel genom årliga anslag av stortinget.

Vid 1948 års storting har på regeringens i statsverkspropositionen framlagda förslag beslut fattats om inrättandet av en *statens filmcentral*. Denna central är i första hand tänkt som ett led i det allmänna upplysningsarbetet. Den skall vara ett samordningsorgan för statsdepartementens skilda filminsatser på upplysningsområdet. En av dess väsentligaste uppgifter blir att förmedla upplysningsfilm till skolor, försvarsväsendet, handelsflottan samt organisationer och sammanslutningar, som bedriver upplysningsarbete. Distribution av film till biograferna skall däremot icke ingå i centralens verksamhet. Vidare har centralen tillagts arkiverande och laboratoriemässiga uppgifter m. m. Produktion av upplysningsfilm skall centralen som regel icke bedriva. För budgetåret 1948/49 har till filmcentralens verksamhet anvisats ett anslag av 500 000 kronor, därav 235 000 kronor för engångsanskaffning av teknisk utrustning för kopiering, textning, omredigering, reparation och underhåll av smalfilm.

Senare under 1948 års stortingssession har regeringen avlätit en proposition (nr 85/1948), innefattande förslag om ett flertal åtgärder till stöd för framställning och distribution av norsk spel- och upplysningsfilm. Bl. a. föreslogs staten skola ingå som delägare i det kommunala inspelningsbolaget Norsk Film A/S med en aktiepost på 203 000 kronor, varigenom bolagets aktiekapital skulle ökas till 450 000 kronor. Bolaget avsågs efter rekonstruktionen skola producera spel- och upplysningsfilm samt driva ateljé-, arkiv- och biblioteksverksamhet. Ett annat förslag gick ut på bildandet av ett halvstatligt aktiebolag för bedrivandet av ambulerande biografdrift med uppgift att förse de orter i landet, som icke har tillgång till stationära biografer, med god film av såväl spel- som

upplysningskaraktär. Jämte staten skulle som delägare i bolaget ingå vissa upplysningsorganisationer, det kommunala biografägareförbundet och ett av de kommunala filmuthyrningsföretagen (Kommunenes filmcentral A/S). — Anslagsäskanden på sammanlagt 2 303 000 kronor framställdes i propositionen, som den 29 juni 1948 har bifallits av stortinget.

Finland.

Framställning av kortfilmer med socialt eller annat allmännyttigt innehåll har i Finland icke bedrivits i statlig regi, ej heller direkt understötts av staten. Däremot har staten främjat den inhemska kortfilmproduktionen genom egna beställningar för olika statliga organs räkning och behov. Staten understöder vidare de inhemska kortfilmerna genom skattelättnader för sådana föreställningar, i vilka god finsk kortfilm förekommer. De med bidrag av statsmedel framställda kortfilmerna har ofta varit av socialt innehåll.

Den i september 1943 tillsatta *statens filmkommitté* har i ett under senare delen av 1946 avgivet betänkande behandlat frågan om smalfilmens användning för upplysnings- och undervisningsändamål samt i detta syfte bl. a. föreslagit inrättandet av en undervisningsministeriet underlydande statlig filmbyrå. Dess uppgift skulle vara att undersöka behovet av filmer för undervisnings- och andra kulturella ändamål samt att såvitt möjligt sörja för att de enskilda filmföretagen producerade sådana filmer eller anskaffade dem från utlandet. Byrån skulle vidare föra förteckning över alla inom landet tillgängliga undervisningsfilmer samt med jämna mellanrum publicera en kommenterande katalog över de undervisningsfilmer, som vore lediga för uthyrning. Förslaget i fråga har gjorts till föremål för övervägande i samband med den utredning, som i oktober 1947 igångsatts med uppdrag att granska möjligheter och framlägga förslag till utnyttjande av film i skolundervisningens och det fria folkbildningsarbetets tjänst.

II. Internationell filmverksamhet inom Förenta Nationernas ram.

I den upplysnings- och informationsverksamhet, som bedrivs av Förenta Nationerna (FN) och dess fackorgan (ILO, FAO, UNESCO m. fl.) har filmen

tillagts väsentliga uppgifter. Här skall uppmärksamheten först riktas på FN:s filmavdelning samt på den filmverksamhet, som utövas av FN:s speciella

organisation för uppfostran, vetenskap och kultur (UNESCO). Därefter redogöres för FN:s Film Board, det centrala samordnande organet för de olika filmtyttringarna inom FN-ramen.

FN:s filmavdelning.

Administration.

FN:s till dess högkvarter i Lake Success förlagda Department of Public Information är centralorgan för FN:s upplysningsverksamhet. Det är uppdelat på fem avdelningar, var och en med speciella informationsuppgifter. Filmfrågor handlägges av Films and Visual Information Division, i det följande benämnd filmavdelningen, som svarar för framställning och distribution av film och annat visuellt upplysnings- och åskådningsmaterial. Arbetet vid avdelningen är fördelat mellan tre byråer (sections), därav en för film och television. Denna byrå leder produktionen av dokumentär kortfilm, verkställer filmupptagningar i samband med möten och konferenser i FN:s huvudkvarter samt handhar vården om ett till byrån knutet filmarkiv.

FN:s Department of Public Information har upprättat ett antal avdelningskontor (Information Centres) i olika delar av världen, däribland ett för de skandinaviska länderna i Köpenhamn. Till ettvarvt av kontoren i London, Paris och New Delhi har knutits en filmtjänsteman med uppgift att övervaka produktionen och distributionen av de filmer FN låter framställa inom de länder, som utgör respektive tjänstemans verksamhetsområde.

Filmproduktion.

Filmverksamhetens uppgift är att sprida upplysning om FN:s och dess fackorgans arbetsuppgifter samt att skapa intresse och förståelse för betydelsen av ett internationellt samarbete på samhällslivets olika områden. Varje film inspelas på produktionslandets språk men utredigeras av filmavdelningen i versioner på de fem officiella FN-språken: engelska, franska, spanska, ryska och kinesiska. Andra länder beredes möjlighet att framställa versioner på eget språk.

Under 1947 framställdes fem filmer, därav tre av USA (en om FN:s uppkomst och uppgifter, en om upplysningsmedlen i det internationella samarbetet samt en om planläggningen av FN:s huvudkvarter), vidare en av Canada (om kartläggning ur internationella synpunkter) samt slutligen en av Indien (om vården av indiska barn, som drabbats av barnförlamning). Dessa

filmer har försetts med speakerkommentarer på ett tiotal olika språk och vunnit spridning i ett femtontal länder.

Produktionsplanen omfattade 1948 filmer i följande ämnen: kampen mot analfabetismen (Mexico); den internationella barnhjälpens (Polen); världens ungdom i samarbete (Tjeckoslovakien); yrkesutbildningens roll i det internationella samarbetet (England); kampen mot ungdomsbrottsligheten (Belgien); sjömannens hälso- och sjukvård (Holland); ekonomiskt samarbete på lantbrukets område (USA); kampen mot de epidemiska sjukdomarna (Frankrike och USA); fyrtornen — symbolerna för det internationella samarbetet till sjöss (Frankrike); FN:s organisation och syftemål (Frankrike); rationellt skogsbruk (Sverige i Svensk filmindustriproduktion) samt slutligen tre filmer om familjevårdande socialpolitik (för framställning i Indien).

Vid sidan av denna av FN bekostade produktion ligger ett antal filmer inom FN:s motivkrets, vilka enligt särskilt träffade överenskommelser skall framställas av enskilda företag i olika länder under eget firmamärke. Hit hör en film om livsmedelsläget i Grekland, en om internationella flygproblem samt en om epilepsibekämpandet.

Distribution.

Filmernas distribution har avpassats efter varje lands förhållanden på området. I länder, som är utrustade med officiella filminstitutioner, såsom exempelvis England med Central Office of Information, Canada med National Film Board och Danmark med Statens Filmcenral, söker man få dessa filmorgan att åtaga sig den nationella distributionen via biografnätet och de icke-kommersiella distributionskanalerna. I andra länder träffas överenskommelser med de vanliga distributionsbyråerna enligt gängse praxis. I såväl det ena som andra fallet ställes till vederbörande distributörs förfogande ett negativ av filmen i fråga för framställning av kopior eller specialversioner på distributionslandets språk. Samtliga härav föranledda utgifter bestrides av distributören men kan enligt avtal från fall till fall gå i avräkning å FN:s anpart av de på filmen belöpande intäkterna.

Filmavdelningen ställer vidare sina journalupptagningar av aktuella tilldragelser inom det inre FN-arbetet gratis till förfogande för filmjournalerna i olika länder. Dessa upptagningar utsändes även per television; likaså görs direkta televisionsändningar från FN:s generalförsamlingsmöten i New York.

UNESCO:s filmverksamhet.

Förenta Nationernas organisation för uppfostran, vetenskap och kultur (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, förkortat UNESCO) skapades i november 1945 av medlemmar av Förenta Nationerna. Organisationen uppgift är enligt dess konstitution »att bidra till fred och trygghet genom att främja samarbete mellan folken i fråga om uppfostran, vetenskap och kultur i syfte att stärka värden för rättvisa, för laglig ordning och för de mänskliga rättigheter och grundläggande friheter, som är tillförsäkrade världens folk utan åtskillnad av ras, språk eller religion genom Förenta Nationernas konstitution». En huvudsynpunkt vid organisationens bildande var att föra folken närmare varandra, bland annat genom utnyttjande av alla medel till »masscommunication», i första hand pressen, radion och filmen.

UNESCO:s verksamhet i samband med film bedrivs genom dess »Mass-communication Section», som för närvarande är organiserad på tre avdelningar: en produktionsavdelning, en teknisk avdelning och en avdelning, som sysslar med frågor rörande det fria utbytet av informationer länderna emellan. Samtliga dessa avdelningar handlägger såväl press- och radio- som filmfrågor.

I centrum för UNESCO:s intresse står mer filmteoretiska och sociologiska frågor: vilken verkan filmen har på förhållandet mellan nationerna och hur den skall nyttiggöras för fredlig information.

Närmast knyter sig intresset i förevarande sammanhang till *produktionsavdelningen*. På denna ankommer först och främst att biträda UNESCO:s olika sektioner i

alla frågor, som har anknytning till framställning och begagnande av film av vetenskapligt eller kulturellt värde eller av betydelse för undervisning och uppfostran. En annan av avdelningens uppgifter är att medverka till åtgärder för främjande i alla länder av produktionen av film med motiv från UNESCO:s vidsträckt intressefält. Samarbetskontakter har upptagits med en lång rad länder om framställning från deras sida av filmer, belysande föredömliga nationella insatser på UNESCO:s arbetsråden. De sålunda framställda filmerna (som är tänkta som biografkortfilm) avses utväxla mellan de i denna produktionsserie deltagande länderna. Likaledes försöker avdelningen att få fram dokumentära filmskildringar om det arbete, som inom medlemsstaterna utföres i UNESCO:s syften. Två sådana filmer är tills vidare producerade, en i Canada (»Hungry Minds») och en i England (»Children of the Ruins»), vilka båda skildrar UNESCO:s hjälparbete bland skolbarn i de krigshärjade länderna.

FN:s Film Board.

FN:s Film Board — här kallad filmstyrelsen — har upprättats för att skapa ett centralt filmorgan för samtliga FN:s organisationer. Filmstyrelsen är sammansatt av representanter för FN:s filmavdelning och UNESCO:s filmverksamhet samt för informationsavdelningarna inom vart och ett av FN:s övriga fackorgan. Styrelsens uppgift är att samordna FN:s och fackorganens upplysningsinsatser med hjälp av film och andra visuella meddelelseformer samt att leda framställningen, distributionen och användningen av film och annat visuellt upplysningsmaterial. Styrelsen sammanträder fyra gånger om året, varvid riktlinjerna för verksamheten fastställs. Verkställigheten av beslutade åtgärder åligger styrelsens verkställande byrå (Executive Office), som består av filmtjänstemännen vid FN:s filmavdelning och hos UNESCO.

P. M.

angående vissa myndigheters och sammanslutningars önskemål om ämnen för upplysningsfilmer i sociala ämnen.

Av kommitténs sekreterare Erik Skoglund.

Till kommittén för social upplysning har — såsom anförts å sid. 62 — från ett antal myndigheter och sammanslutningar inkommit yttranden (i anslutning till en av kommittén gjord rundfråga) och framställningar, vari framförts önskemål beträffande ämnesval för upplysningsfilmer i sociala ämnen. En sammanställning av därvid gjorda uttalanden, kompletterad med en alfabetiskt uppställd förteckning över de framkomna önskemålen, presenteras i det följande.

Sammanställning av uttalanden.

Kooperativa förbundet uttalar tillfredsställelse över att frågan om filmen som upplysningsmedel i den sociala hjälpverksamheten upptagits till behandling. Förbundet framhåller, att i den del sådana filmer avser att belysa samhällets egen sociala hjälpverksamhet filmframställningen icke bör inskränkas till en faktisk redogörelse för samhällets åtgärder utan kompletteras med upplysningar och anvisningar om lämpliga vägar, varigenom de samhällseliga åtgärderna i praktiken får sin avsedda effekt jämte konkretiserande skildringar av åtgärdernas verkan för enskilda människor eller grupper av medborgare. Det förefölle därvid naturligt att peka på praktiska problem, som låge utanför statens avgörande men som likväl för den enskilde aktualiserades i samband med medborgarens kontakt med samhällets åtgärder. Exempelvis borde en film om de statliga *bosättningslånen* icke inskränka sig till att klagöra, vad staten här åstadkommer. Filmen i fråga borde också — enär erfarenheten visade, att dessa lån icke alltid fått en rationell användning på grund av låntagarnas bristande kunskaper i hembildningsfrågor, särskilt i vad gällde

möbelinköp — åskådligt belysa dylika med hembildningen sammanhängande praktiska inköpsfrågor, t. ex. avbetalningsköpens ekonomiska olägenheter som kreditform vid bosättning. — Värmotiverat vore vidare, att den ifrågasatta filmverksamheten även gäve en belysning av de former av social verksamhet, som skedde genom *de stora folkrörelsernas självhjälpverksamhet*, i första rummet fackföreningsrörelsen, den frivilliga nykterhetsrörelsens och konsumentkooperationens insatser på olika sociala områden, givetvis i anslutning till statliga åtgärder på motsvarande områden.

Önskemål om framställning av filmer rörande *mödra- och barnavård* har framförts av, bland andra, socialstyrelsen, medicinalstyrelsen, statens institut för folkhälsan, socialvårdsförbundet samt Sveriges husmodersföreningars riksförbund. Socialstyrelsen anser, att en *barnavårdsnämnds många arbetsuppgifter* borde närmare belysas. Detta kunde ske genom att visa olika hjälpsökande, som vänder sig till nämnden, t. ex. den gifta kvinnan som ansöker om mödrahjälp för sitt väntade barn, den ogifta kvinnan som dessutom behöver en barnavårdsman, den fränskilda eller ogifta kvinnan som inte erhåller underhållsbidrag från fadern till sitt barn och behöver bidragsförskott, modern vars barn bereder uppfostringssvårigheter eller som inte ser sig i stånd att vårda sitt barn på grund av sin egen eller barnets sjukdom m. m. Man borde därefter få följa ärendenas vidare handläggning i nämnden och dess beslut om exempelvis mödrahjälp, förordnande av barnavårdsman, beviljande av bidragsförskott, kravåtgärder mot barnafader som försummar sin underhållsskyldighet, varning eller övervakning m. m. beträffande det svårfostrade barnet, omhändertagande för samhällsvård av det nödställda barnet samt för skyddsuppfostran av det vanvårdade eller vanartade barnet.

I film borde vidare enligt socialstyrelsens mening behandlas olika slag av *barn-*

hem samt sommarkoloniverksamhet. Ett tacksamt ämne borde även vara de *avgiftsfria resorna för att bereda mödrar och barn vila och rekreation*. Det vore värdefullt att genom filmen kunna bringa större kännedom om möjligheterna till statsbidrag för att bereda barn tillfälle till *sommarvistelse i enskilda hem på landet*. Filmen utgjorde vidare ett lämpligt medel att göra de statsunderstödda *husmoderssemestrarna* mera kända. Värld att uppmärksammas vore även den viktiga verksamhet som ungdomsgårdar m. fl. bedrev genom att anordna goda *fritidssysselsättningar för barn och ungdom*. Det vanartade barnet kunde lämpligen tagas till utgångspunkt för en film rörande olika institutioner för missanpassad ungdom, de s. k. *barna- och ungdomsvårdsskolorna* (förut benämnda skyddshem). En sådan film borde visa eleverna i arbete och på fritid samt ge en inblick i hur den viktiga eftervården bedrevs genom inackorderingshem för på prov utskrivna elever m. m. En annan grupp av barnvårdsinstitutioner, som utgjorde ett lämpligt ämne för social kortfilm, vore *daghem, lekskolor och eftermiddagshem*. Avsaknaden av en film om *den sociala hemhjälpsverksamheten* hade länge varit kännbar. Filmen skulle visa hur hemvårdarinnan övertog hemmets skötsel vid husmoderns sjukdom eller av liknande anledning samt ge viss inblick i hur utbildningen av hemvårdarinnor bedrevs.

För en film om *ungdomsorganisationernas verksamhet för lösandet av ungdomens fritidsproblem* uttalar sig Sveriges godtemplares ungdomsförbund.

Medicinalstyrelsen har funnit det önskvärt med filmer belysande den *förebyggande mödra- och barnvården*, dess arbetssätt och uppgifter, vården av mödrarna och de nyfödda på barnbördsanstalter och i hemmen samt barnens vård, klädsel och kost m. m. under första levnadsåret och småbarnsåldern. I detta sammanhang borde även åskådliggöras allehanda institutioner för barns omhändertagande, således anstalter för *halvöppen barnvård* (daghem, lekskolor, eftermiddagshem, etc.) och *sluten barnvård* (mödrahem, spädbarnshem, upptagningshem m. m.). Av synnerligen stort värde vore även filmer belysande *barnens psykiska omvårdnad och fostran*, varvid även *samhällets psykiska barna- och ungdomsvård* skulle beröras. Hithörande slutna vårdformer (anstalter för psykiskt efterblivna, psykopater m. m.) och deras arbetssätt borde också visas.

Husmodersföreningarnas riksförbund nämner i detta sammanhang en film om *småbarnsålderns uppfostringsproblem* som ett särskilt angeläget önskemål.

Socialvårdsförbundet, som föreslagit flertalet av de nu nämnda ämnena, framför även önskemål om en film rörande *spädbarn och spädbarnsvård*.

Bland de ämnen som föreslagits av Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund kan här nämnas *barnbidragen och skolbarnsbespisningen*.

Svenska landsbygdens kvinnoförbund uttalar sig till förmån för en film om *skolfrukostar*, hur dessa kunde anordnas utan alltför vidlyftiga arrangemang och vilken inverkan de hade på barnens hälsa och arbetsförmåga.

Socialstyrelsen föreslår vidare en film om *samhällets fattigvård*. En sådan film skulle skildra fattigvårdsstyrelsens verksamhet bland fattiga och sjuka. Den borde vara inriktad på att motarbeta det sedan gammalt utbredda misstroendet mot fattigvården samt visa olika typer av ålderdomshem och hur väl de gamla blev omhändertagna där.

Jämväl för upplysningsarbetet rörande *nykterhetsvården* bör enligt socialstyrelsens mening filmen anlitas. Styrelsens framhåller, att kännedomen om nykterhetsstillståndet i landet och om nykterhetsvården vore mycket bristfällig samt att en upplysningsfilm på området borde syfta till att skingra okunnighet och missuppfattningar och påvisa, att nykterhetsvården vore en socialvårdsgren, som borde stödjas av var och en. I första hand borde erinras om alkoholismens omfattning samt visas på följderna av alkoholmissbruk för missbrukaren, hans familj och andra samt samhället. Vidare borde man beskriva nykterhetsvårdens arbete och särskilt framhäva, att anstaltsvård ej vore regel utan att sådana åtgärder föredrogs, som medförde det minsta intrånget i klientens normala livsföring och frihet, t. ex. läkarbehandling, ombyte av arbete, övervakning, vistelse å inackorderingshem etc. Åskådaren borde även få en inblick i hur livet på en alkoholistanstalt gestaltade sig samt hur man genom eftervården sökte taga vara på de resultat som vunnits. Det framhålls slutligen, att nykterhetsvården genom den rikliga tillgången på åskådliga exempel lämpade sig synnerligen väl för filmatisk framställning.

I förevarande sammanhang må nämnas, att Sveriges godtemplares ungdomsförbund pläderat för en film om *ungdomsnykterhetsfrågan*, belysande de speciella faror, som är förenade med alkoholsederna. Sattes en sådan film som förspel till en vanlig långfilm, skulle det bli möjligt att vinna kontakt med ungdomsgrupper, som icke nåddes av den vanliga nykterhetsupplysningen.

Riksförsäkringsanstalten har jämte Fredrika-Bremer-förbundet och husmodersföreningarnas riksförbund föreslagit en film om *olycksfalls- och yrkessjukdomsförsäkring*. Anstalten anser, att filmen med utgångspunkt från ett olycksfall borde visa den allmänna gången av ett ärende. Härvid borde särskilt framhållas vikten av att den skadade snarast komme under lämplig vård och av att anmälan insändes omgående jämte andra vid skaderegleringen betydelsefulla faktorer.

I egenskap av chefsmyndighet för yrkesinspektionen föreslår riksförsäkringsanstalten vidare filmer om *arbetarskydd*, vilka inom olika arbetsområden skulle visa lämpliga åtgärder till förebyggande av olycksfall och ohälsa i arbetet. Samma önskemål har framförts av föreningen för arbetarskydd och institutet för folkhälsan samt av arbetsgivareföreningen och landsorganisationen. Sistnämnda två organisationer föreslår dels en *allmän arbetarskyddsfilm*, belysande olycksfallsfrekvensens omfattning och de förluster som arbetsgivare, arbetskolleger och det allmänna åsamkas jämte en skildring av sociala följdföreteelser vid dödsfall och invaliditet, dels *speciella skyddsfilmer*, i vilka arbetets risker och faror återgäves för vissa speciella branscher, dels och *yrkessjukdomsfilm*, illustrerande antingen en markant yrkessjukdom, exempelvis koloxidförgiftning, silikos, blyförgiftning, eller en film vari några av de viktigaste yrkessjukdomarnas orsaker och sjukdomsbilder presenterades jämte anvisningar om förebyggande åtgärder.

De senast nämnda organisationerna föreslår vidare film, som belyser *större industriföretags sociala verksamhet* (intressekontor, stöd åt egnahemsbebyggelse, idrottsverksamhet, kulturell verksamhet, stöd åt folkbildningssträvandena etc.), samt film om *föredömliga industriföretags pionjärverksamhet* beträffande arbetslokaler, arkitektur och personalrumsförhållanden, arbetsorganisation m. m.

Därutöver har landsorganisationen framfört önskemål om filmer, vari *den svenska sociallagstiftningen* (bl. a. i avseende å *semestern*) göres bekant för allmänheten.

Pensionsstyrelsen anser en upplysningsfilm om *folkpensioneringen* mycket värdefull. I detta sammanhang borde uppmärksammas den med bidrag av styrelsen bedrivna *invaliditetsförebyggande verksamheten* (vård å kuranstalter, yrkesutbildning m. m.) samt styrelsens *frivilliga försäkring*.

Jämväl *sjukkasverksamheten* anser pensionsstyrelsen utgöra ett lämpligt ämne

för en upplysningsfilm. Vidare framhåller styrelsen, att genomförandet av den *allmänna sjukförsäkringen* medförde stort behov av en aktuell upplysningsfilm i ämnet.

Arbetsmarknadskommissionen framhåller, att stora delar av allmänheten hade en föga klar uppfattning om den hastiga utveckling, som arbetsförmedlingen genomgått under senare år, och att många icke kände till vilka möjligheter arbetsförmedlingen nu hade att på såväl arbetstagar- som arbetsgivarsidan stå den enskilde till tjänst. En angelägen förstahandsuppgift för en upplysningsverksamhet medelst kortfilmer vore därför en översiktlig skildring av *arbetsförmedlingens uppgift och metoder*. En sådan film borde utformas så, att en speaker-reporter vandrade med kameran genom ett medelstort huvudkontor; han skulle studera ett nyanmälningsfall på en expedition, ett bytessökandefall på en annan, ett besök av en arbetslös på en tredje; han skulle följa med yrkesvägledaren på en skolmottagning och arbetsberedaren på ett industribesök etc. Genom att välja typiska fall som motiv till denna rapsodi skulle man kunna dels lämna saklig upplysning i ämnet, dels väcka insikt om att det kunde löna sig att vända sig till förmedlingen med sina anställnings- och arbetskraftsproblem.

Ungdomsförmedling och yrkesvägledning vore — anför kommissionen vidare — ett verksamhetsområde, som krävde särskild behandling. Mest framträdande vore på detta område behovet av filmer, avsedda att användas direkt i den yrkesvägledande verksamhetens tjänst, d. v. s. *yrkesorienterande filmer*. Inte minst syntes behov föreligga av en film, som vände sig till föräldrarna och behandlade deras inställning till de ungas yrkesvalsproblem. Det gällde här att få fram dels allmänt orienterande, dels mera speciellt inriktade filmer. I övrigt hänvisar kommissionen till statens offentliga utredningar 1945:43 (s. 169 ff), där frågan om filmens användning i yrkesvägledningens tjänst utförligare behandlats. Även yrkeskvinnors samarbetsförbund anser, att en film om *ungdomens yrkesval* skulle vara av stort värde. Förbundet framhåller, att yrkesvalet bleve avgörande för hela livet och att ett felaktigt val kunde medföra vantrivsel, arbetslust och besvärligheter med omskolning och yrkesbyte längre fram. I en sådan film borde först upplysning lämnas om vad samhället och enskilda institutioner gjort och planerade på yrkesvägledningsområdet och var det funnes yrkesrådgivare. Man kunde följa en ungdom till yrkesvägledaren och åhöra ett samtal med denne. I detta borde

en mängd frågor av allmänt intresse vid yrkesvalet göras och besvaras. Till detta kunde fogas ett bildsvep från olika arbetsplatser, beledsagat av ett kåseri om de olika yrkena. Motiv från olika utbildningsanstalter borde även behandlas, varvid besked skulle ges om inträdesfordringar, utbildningens längd, stipendier osv.

I detta sammanhang må även nämnas ett av socialvårdsförbundet uttryckt önskemål om filmer rörande förefintliga *utbildningsmöjligheter på det sociala området*, särskilt filmer som stimulerade utbildningen av föreståndarinnor för åldersdomshem, barnhem o. d.

Arbetsmarknadskommissionen finner vidare en film om *samhällets hjälpmöjligheter vid arbetslöshet* önskvärd vid en eventuell omsvängning i arbetsmarknadsläget.

Slutligen har kommissionen liksom socialvårdsförbundet framfört önskemål om en film rörande de *partiellt arbetslösa* och deras omskolning.

Socialvårdsförbundet önskar även filmer om värden av *blinda, dövstumma och vanföra* samt om *gamlas och arbetsoförmögnas omhändertagande*.

Statens byggnadslånebyrå anser, att lämpliga motiv för kortfilmer kunde erhållas från de grenar av byråns verksamhet, som berörde *egnahem för mindre bemedlade, barnrika familjer* samt *pensionärs-hem*, varjämte filmen enligt byråns mening vore ett utmärkt medel för belysning av *bostadssaneringsproblemen*.

Önskemål beträffande andra bostadssociala frågor har framförts av svenska landsbygdens kvinnoförbund, som föreslår en film om bl. a. *egnahemslåneverksamheten*, samt av Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, som i detta sammanhang nämner *bidrag till förbättring av undermåliga bostäder*.

De båda kvinnoförbunden föreslår vidare filmer om *bosättningslån* och om *andelstvättstugor*.

Statens nämnd för samlingslokaler anser, att det skulle vara till stort gagn, om filmen kunde tagas till hjälp för att giva upplysningar om hur *allmänna samlingslokaler* borde planläggas och inredas. Erfarenheten visade nämligen enligt vad nämnden anförde, att stor oklarhet och okunnighet rådde på detta område samt att råd och anvisningar rörande de planerade byggnadernas lämpliga storlek och planlösning erfordrades i fråga om flertalet ärenden, som komme under nämndens bedömande. En film av sådan art skulle förslagsvis kunna disponeras så, att några typorter presenterades i avseende å ut-

sträckning, bebyggelse och kommunikationer. Med utgångspunkt härifrån kunde därefter visas lämpliga typer av byggnader samt lämnas populärt hållna men instruktiva kommentarer. Eventuellt kunde i filmen inläggas några glimtar från det administrativa förfarandet i lån- och bidragsärenden, varjämte i avslutningen kunde visas hur lokalerna fungerade i olika avseenden (för möten, sammanträden, studiecirkel osv.).

Centralförbundet för socialt arbete framhåller, att här avsedda kortfilmer lämpligast borde givas formen av *reportage från olika sociala anstalter*: ålderdomshem, barnhem, barnkolonier, sjukhus, alkoholistanstalter och kanske även straffanstalter. *Vissa yrkesgruppers respektive landsändars sociala förhållanden* syntes likaledes på ett utmärkt sätt kunna klargöras med filmens hjälp. I denna form borde det också vara möjligt att visa, hur och efter vilka grunder den *sociala administrationen* arbetade, varvid vissa problem såsom t. ex. de *administrativa frihetsberövandena* för skydds-uppfostran, alkoholistvård, arbetshem och lösdriveri kunde framställas och förklaras. Vissa större frågor borde belysas med längre filmer. Bland dessa frågor ställer förbundet *bostadsfrågan* samt *jordbrukets rationalisering* och i samband därmed *flykten från landsbygden* främst men nämner även *den kommunala självstyrelsen, folk-rörelserna, bildningsrörelsen* och *skolväsendet*.

Husmodersföreningarnas riksförbund finner det värdefullt med filmer, som visade prov på *kommunala initiativ* i olika sociala frågor. Förbundet nämner särskilt sådana initiativ, som avsåge ungdomsvården, t. ex. bosättningsrådgivning, fritidssysselsättning för ungdom, hem för landsbygds-ungdom i städer m. m., eller som syftade till att hjälpa husmödrarna i deras arbete i hemmen, såsom kommunala tvättstugor, hemkonsulentverksamhet, hemvårdarinnor, barnstugor etc. I detta sammanhang må omnämnas, att hemmens forskningsinstitut — som har till uppgift att utföra undersökningar och utredningar beträffande konsumtionsvarornas beskaffenhet och hemarbetets rationalisering samt att ombesörja upplysningsverksamhet på dessa områden — framfört önskemål om ett par korta filmer, som kunde åskådliggöra behovet av *hushållsarbetets rationalisering* genom att med praktiska exempel peka på vissa lätt genomförbara rationaliseringsåtgärder. På grund av arbetskraftsbristen m. m. vore behovet av dylika filmer synnerligen trängande. Denna synpunkt understrykes i det av kooperativa kvinnogillesförbundet avgivna yttrandet.

Enligt fångvårdsstyrelsens uppfattning borde en upplysningsfilm beträffande *fångvårdens verksamhet* i främsta rummet taga sikte på att genom filmen sprida upplysning om fångvårdsarbetets karaktär av social verksamhet. Filmen borde sålunda vara sådan, att den gäve åskådaren ett intryck av att samhället samtidigt som det tillrättavisdade lagöverträdaren också ville hjälpa honom åter till utkomst och inplacering i samhället. För detta ändamål borde en kortfilmframställning omfatta vissa speciella verksamhetsområden inom fångvårdsarbetet. Filmen borde sålunda omfatta bilder från fångvårdens arbetsdrift (olika verkstäder, jordbruksarbete m. m.), varvid det för åskådaren borde framhållas, att de intagna, samtidigt som de utförde ett produktivt arbete, genom yrkesundervisning bibringades kunskaper, som kunde vara dem till nytta för deras framtida utkomst. Ett annat område inom fångvården, där upplysning tedde sig önskvärd, var de intagnas fritidssysselsättning, exempelvis skolundervisning, korrespondensundervisning samt gymnastik och idrott. Här borde framhållas vikten av att de intagna vid frigivningen stode andligen och kroppsligen väl rustade att inträda i förvärvsarbetet. Även fångvårdens skyddsverksamhet borde belysas, bland annat genom att visa de å anstalterna verksamma kuratorernas och socialassistenternas arbete för att hålla de intagna i kontakt med livet utanför anstalten och för att skaffa dem arbete efter frigivningen, skyddskonsulenternas verksamhet m. m. Vid filmning av skyddsverksamheten vore det särskilt viktigt att söka påverka allmänheten i sådan riktning, att den övervunne betänkligheterna mot att anställa en frigiven. Slutligen borde även fångvårdens sinnes- och kroppssjukvård åskådliggöras.

Ett flertal förslag har framkommit som berör hälso- och sjukvårdens områden. Sålunda föreslår medicinalstyrelsen och institutet för folkhälsan en film om *epidemi-vården*, behandlande infektionssjukdomarna och deras smittovägar. Att flera filmer behövdes i kampen mot de vanligare av nämnda sjukdomar påpekas av socialvårdsförbundet. Bland nyssnämnda myndigheters övriga ämnesförslag kan nämnas *tandvården*, *särskilt folk tandvården*, ävensom *kampen mot könssjukdomarna och tuberkulosen*. De lungsjukas riksförbund understryker värdet av en upplysningsfilm om åtgärderna i bekämpandet av lungtuberkulosen: skärmbildsundersökningar, Calmette-vaccinering, anordningar med syfte att inplacera de lungsjuka i arbetslivet o. s. v. Medicinalstyrelsen föreslår en film om *råtorna och deras bekämpande* samt en om *sjukdomar, som kan överföras från djur*

till människa. Svenska landsbygdens kvinnoförbund anser det synnerligen önskvärt med upplysning rörande förekommande och botande av *kvinnosjukdomar* (underlivslidanden, besvär under klimakteriet, bröstkräfta, åderbräck, bensår, förstörda fötter, dålig rygg och hållningsfel). Husmodersföreningarnas riksförbund önskar en film om *folksjukdomarna* (kräfta, tuberkulos och reumatism).

Sistnämnda förbund föreslår också en film om *sexuell upplysning och rådgivning*.

Av institutet för folkhälsan anmäles behov av filmer om *vanförevården*, *abortfrågan*, *hygien* (personlig hygien, bostadshygien etc.), *närings- och födoämneslära* samt *kosthållet i familjen*.

Fredrika-Bremer-förbundet yttrar, att detsamma i sitt arbete för ökad kvinnorepresentation skulle vara mycket betjänt av en icke partipolitiskt färgad film, som gäve *orientering om de olika allmänna valen i vårt land*, det proportionella valsättet, de olika beslutande församlingarnas uppgifter m. m. Förbundet önskar vidare en instruktiv film om *arbetet inom kommuner och lands ting, riksdag och regering*; för att väcka intresset för samhällsarbetet hos allt bredare skikt av vårt folk vore det nämligen nödvändigt att med alla tillgängliga medel inskräpa, att vad som avgjordes i vårt samhälles olika beslutande församlingar hade ingripande betydelse för varje samhällsmedlem i hans dagliga liv.

Svenska slöjdföreningen uttalar, att man i dess verksamhet rörde sig inom områden, som med fördel låte sig behandla i film. Enligt föreningens mening borde framställas film, som stimulerade till *förbättrande av bostadskulturen och bohagsbeståndet* samt till höjande av den allmänna smaken på detta område. Föreningen framhåller lämpligheten av att sådan film till väsentliga delar upptages i färg.

Sparandets betydelse i olika hänseenden anföres av samarbetskommittén för sparpropaganda såsom ett lämpligt ämne. Kommittén påpekar bland annat, att sparandet för den enskilde underlättade att bygga eget hem utan alltför stor skuldsättning samt berede ungdomen möjligheter till att skaffa sig god yrkesutbildning. Lämpligt vore även att filmatiskt åskådliggöra sparandets betydelse för familjebildningen och bosättningen, varvid råd och anvisningar borde ges om *bosättningslårens rätta disponerande*. Såsom ytterligare ämnen anger kommittén ungdomens ekonomiska fostran och semestersparandet. I en film om det sistnämnda ämnet borde framhållas, att ett effektivt utnyttjande av semestern i

hög grad underlättades av ett regelbundet sparande.

De nu angivna ämnena har främst föreslagits såsom lämpliga för filmer, syftande till upplysning bland den stora allmänheten. Förslag har därjämte framkommit om framställning av speciella instruktions- och undervisningsfilmer. Såsom exempel har nämnts filmer om barnavård, lämpade för instruktion av blivande mödrar respektive undervisning av skolflickor i de högre klasserna. Inom vissa speciella arbetsområden har behov påpekats föreligga av instruerande arbetarskyddsfilmer. En film för undervisning i bostadskunskap vid skolor och kurser föreslås av svenska slöjdföreningen. Institutet för folkhälsan har vidare framhållit önskvärdheten av filmer, vilka kunde användas vid utbildningen av exempelvis tjänsteläkare, hälsovårdstillsyningsmän och distriktssköterskor.

Slutligen föreslås filmer avsedda för visning utomlands. Svenska institutet erinrar om det från utländskt håll ådagalagda intresset för svenska sociala förhållanden samt framhåller, att det på grund härav skulle vara synnerligen värdefullt att få fram en serie filmer, innehållande framför allt skildringar av mera allmän karaktär. I första hand borde komma en film, som skildrade en svensk genomsnittsmedborgares dagliga liv, t. ex. *en arbetares dag*. En sådan film borde ge en inblick i ett typiskt svenskt arbetarhem och visa under vilka förhållanden arbetet skedde ävensom ge antydningar om olika former av arbetarskydd samt peka på vilka åtgärder som vidtagits för arbetarnas trevnad, lunchrum, duschrum och annat. Socialkuratorernas verksamhet borde nämnas, varjämte man borde söka komma in på förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare. En senare del av filmen borde ge en bild av fritiden och hur denna ordnats med verkstadsklubb, studieverksamhet, idrott o. d. — En film om svensk *hälsovård* vore ett angeläget önskemål. En sådan borde givetvis inte endast ge en bild av våra sjukhus och sanatorier, av hur tandvården vore organiserad osv. utan också redogöra för vidtagna förebyggande åtgärder samt för mera speciella svenska förhållanden på området,

såsom ambulansflyg och liknande. — En film som redogjorde för själva den inställning, som låge bakom den svenska socialvården, föreslås betitlad *Från fattigvård till socialvård*, förefölle även motiverad. — Ett ämne, som borde ligga särskilt väl till för filmatisk behandling och dessutom vore av stort intresse för utländsk publik, vore *fritidsproblemet* och de vägar för dess lösning, som prövats i Sverige (hemgårdar, idrottsplatser, studiecirklar etc.). I detta sammanhang borde även svensk semesterlagstiftning beaktas. — Ytterligare föreslår institutet följande ämnen, av vilka flertalet berörts i det föregående, nämligen *hur Sverige tar hand om de yngsta* med glimtar från mödravård, barnavårdscentraler, barnträdgårdar etc., *folkbildningssträvandena* med folkhögskolor, korrespondensundervisning, studiecirklar m. m., *yrkesutbildningen i Sverige*, *bostadsfrågan*, *familjesociala åtgärder* såsom bostadslån, barnbidrag, livsmedelsrabatt, skydd vid havandeskap etc., *skolan och socialvården*, t. ex. skolfrukostar, skoltandvård, skolläkare, *modern svensk fångvård* och *socialförsäkring*.

Svenska turisttrafikförbundet understryker vikten av att sådana upplysningsfilmer snarast framställas, som är ägnade att i utlandet på ett intresseväckande och övertygande sätt sprida kunskap om svenska förhållanden. Den stora efterfrågan på filmer av denna art motsvarades icke av tillgången. Förbundet hade icke kunnat undgå att göra den iakttagelsen, att en mycket stor brist rådde på upplysningsfilmer, som vore av sådan beskaffenhet, att de ej blott framställde sitt ämne på ett klart och övertygande sätt utan även vore av sådan konstnärlig halt och sådan utformning i övrigt, att de ägde tillräcklig slagkraft på en främmande och ofta kräsen filmpublik. Bland önskvärda motiv framhåller förbundet *de svenska malmfälten, skogen och dess produkter, svenskt domstolsväsende, svensk arbetsorganisation och samarbetet mellan företagare och arbetare* samt *om svensk idrott*. Förbundet framhåller emellertid, att filmer av direkt social art fölle utanför förbundets verksamhet, som mera avsåge att hos en utländsk publik skapa det allmänna intresse för vårt land, som i många fall utgjorde en förutsättning för mera detaljerade studier.

Förteckning över framkomna önskemål om ämnen för socialfilm.

<i>Önskat ämne.</i>	<i>Förslagsställare.</i>
Abortfrågan	Folkhälsoinstitutet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund
Administrativa frihetsberövanden	Centralförbundet för socialt arbete
Alkoholsedens faror	Socialstyrelsen, Sveriges godtemplares ungdomsförbund
Andelstvättstugor	Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, svenska landsbygdens kvinnoförbund
Arbeterskyddsfilmer, allmänna och speciella	Riksförsäkringsanstalten, folkhälsoinstitutet, föreningen för arbetarskydd, svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen i Sverige
Arbetsförmedlingen (dess uppgift och metoder)	Statens arbetsmarknadskommission, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund
Arbetslöshet (samhällets möjligheter att hjälpa)	Statens arbetsmarknadskommission
Arbetsorganisation, svensk	Svenska turisttrafikförbundet
Barnavård och barnavårdsinstitutioner: Hur en barnavårdsnämnd arbetar. En barnavårdsmans arbete. Fosterhemmens betydelse. Barnhem, sommarkolonier. Fria resor för mödrar och barn. Barna- och ungdomsvårdsskolorna. Den halvöppna barnavårdens institutioner. Förebyggande barnavård. Psykisk barna- och ungdomsvård. Spädbarn och spädbarnsvård.	Socialstyrelsen, medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, svenska institutet, Fredrika-Bremer-förbundet, svenska socialvårdsförbundet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, kooperativa kvinnogillesförbundet, Sveriges barnträdgårdslärarinnors riksförbund m. fl.
Barnbidrag	Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund
Barnrika familjer, egnahem för mindre bemidlade dylika	Statens byggnadslånebyrå
Blinda, dövstumma, vanföra, vården av	Svenska socialvårdsförbundet
Bostadsbyggnadslån, lån och bidrag till bostadsförbättring	Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, svenska landsbygdens kvinnoförbund
Bostadsfrågan	Svenska institutet, centralförbundet för socialt arbete
Bostadskulturens höjande	Svenska slöjdföreningen
Bostadssanering, -förbättring, -hygien, -inspektion	Statens byggnadslånebyrå, folkhälsoinstitutet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund
Bosättningsfrågor, bosättningslån	Sveriges husmodersföreningars riksförbund, kooperativa förbundet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, kooperativa kvinnogillesförbundet
Domstolsväsen, svenskt	Svenska turisttrafikförbundet
Egnahemslåneverksamheten	Svenska landsbygdens kvinnoförbund
Epidemivård och infektionssjukdomar	Medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet, svenska socialvårdsförbundet
Familjesociala åtgärder	Svenska institutet
Fattigvårdsverksamheten	Socialstyrelsen
Flykten från landsbygden	Centralförbundet för socialt arbete
Folkbildningssträvandena i Sverige	Svenska institutet, centralförbundet för socialt arbete

Önskat ämne.

Folkförelserna och deras insatser på olika sociala områden

Folkpensioneringen (jämte invaliditetsförebyggande åtgärder, pensionsstyrelsens frivilliga försäkring)

Folksjukdomarna kräfta, reumatism, tuberkulos

Folkvandring

Fritidsproblemet och vägar för dess lösning (hemgårdar, idrottsplatser, studiecirklar etc.) jämte svensk semesterlagstiftning

Fritidsproblem, ungdomens

Fritidssysselsättning för barn och ungdom

Fångvård, modern svensk (arbetsdrift, fritidssysselsättning, skyddsverksamhet, sinnes- och kroppsvård)

Förlossningsvården

Genomsnittsmedborgarens dag (ex.-vis en arbetares; med glimtar från svenskt arbetsliv, personalvård, fritidsverksamhet m. m.)

Gamlas och arbetsoförmögna omhändertagande

Hemgårdar och bygdegårdar

Hemhjälpverksamhet (hemvårdarinnor)

Hemkonsulentverksamhet

Husmödrarnas arbetsproblem, hushållsarbets rationalisering

Husmoderssemestern, den statsunderstödda

Husmodersgymnastik

Hygien (personlig, yrkes-, skol-, födoämnes- och livsmedelshygien)

Hälsovården, den svenska i allmänhet

Idrott, svensk (ämne för utlandspropagandan)

Industrieföretagens sociala verksamhet (intressekontor, stöd åt egnahemsbebyggelse, idrottsverksamhet, kulturell d:o, stöd åt folkbildningssträvandena osv.)

Industrieföretagens pionjärverksamhet i avseende å arbetslokalernas arkitektur, planering, personalrumsförhållanden etc.

Invaliditetsförebyggande verksamhet, pensionsstyrelsens

Jordbrukets rationalisering

Kollektivhus

Kollektivtätt

Förslagsställare.

Kooperativa förbundet, centralförbundet för socialt arbete

Pensionsstyrelsen, Fredrika-Bremer-förbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet

Svenska institutet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Sveriges godtemplares ungdomsförbund

Socialstyrelsen

Svenska institutet, fångvårdsstyrelsen

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund

Svenska institutet

Svenska socialvårdsförbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Svenska socialvårdsförbundet

Socialstyrelsen, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund

Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Sveriges husmodersföreningars riksförbund, hemmens forskningsinstitut, kooperativa kvinnogillesförbundet, svenska landsbygdens kvinnoförbund

Socialstyrelsen, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund

Kooperativa kvinnogillesförbundet

Folkhälsoinstitutet

Svenska institutet

Svenska turisttrafikförbundet

Svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen

Svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen

Pensionsstyrelsen

Centralförbundet för socialt arbete

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund

Kooperativa förbundet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, kooperativa kvinnogillesförbundet, svenska landsbygdens kvinnoförbund

Önskat ämne.

Kommuner, landsting, riksdag och regering: arbetssätt och arbetsformer

Kommunal självstyrelse

Kommunala initiativ i sociala frågor

Kosthållet i familjen

Kvinnosjukdomar, deras förekommande och botande

Könssjukdomarnas bekämpande

Malmfälten, de svenska (ämne för utlandspropagandan)

Moderskapsvård

Mödravården, den förebyggande: dess organisation, uppgifter och arbetssätt

Nykterhetsvårdens olika former

Närings- och födoämneslära

Näringsområdet, det internationella samarbetet på

Olycksfalls- och yrkessjukdomsförsäkring

Ortopedi

Parasitologi och desinfektion

Partiellt arbetsföra, deras omskolning för produktionen

Pensionärshem

Rekreationsresor, fria, för mödrar och barn

Rättutrotning

Rättshjälp

Samlingslokaler, allmänna, på landsbygden: deras planläggning och inredning

Semesterlagstiftningen

Sexuell upplysning och rådgivning

Sinnesslövard, bildbara sinnesslöa

Sjukförsäkringen, den nya allmänna

Sjukkasöverksamheten

Skatten — vad vi får för den

Skogen och dess produkter (ämne för utlandspropagandan)

Skolan och socialvården (skolfrukostar, skollovskolonier, skolläkare, skoltandvård etc.)

Skolväsendet, det svenska i allmänhet

Småbarnsålderns uppfostringsproblem

Sociala förhållanden bland olika yrkesgrupper och inom skilda landsändar

Förslagsställare.

Fredrika-Bremer-förbundet

Centralförbundet för socialt arbete

Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Folkhälsoinstitutet

Svenska landsbygdens kvinnoförbund

Medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet

Svenska turisttrafikförbundet

Folkhälsoinstitutet

Svenska socialvårdsförbundet, medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet, Fredrika-Bremer-förbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Socialstyrelsen

Folkhälsoinstitutet

Folkhälsoinstitutet

Riksförsäkringsanstalten, Fredrika-Bremer-förbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Folkhälsoinstitutet

Folkhälsoinstitutet

Statens arbetsmarknadskommission, svenska socialvårdsförbundet

Statens byggnadslånebyrå

Socialstyrelsen

Medicinalstyrelsen

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund

Statens nämnd för samlingslokaler

Svenska institutet, landsorganisationen

Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Folkhälsoinstitutet

Pensionsstyrelsen, Fredrika-Bremer-förbundet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund

Pensionsstyrelsen, Fredrika-Bremer-förbundet

Svenska landsbygdens kvinnoförbund

Svenska turisttrafikförbundet

Svenska institutet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, svenska landsbygdens kvinnoförbund

Centralförbundet för socialt arbete

Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Sveriges barnträdgårdslärarynnors riksförbund

Centralförbundet för socialt arbete

Önskat ämne.

Förslagsställare.

Sociala frivilliga självhjälpsrörelser (nykterhetsrörelsen, fackföreningsrörelsen, konsumentkooperationen etc.)	Kooperativa förbundet
Socialförsäkringen och dess hjälpmöjligheter	Svenska institutet, svenska socialvårdsförbundet
Sociallagstiftningen, den svenska	Landsorganisationen
Socialvården, den svenska (»Från fattigvård till socialvård»), inklusive enskilda organisationers sociala hjälpverksamhet	Svenska institutet
Sommarkolonier	Socialstyrelsen
Sommarvistelse för barn i enskilda hem på landet	Socialstyrelsen
Sparandets betydelse	Samarbetskommittén för sparpropaganda
Tandvård, folktandvård	Medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet, kooperativa kvinnogillesförbundet
Trafikkultur	Svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen
Tuberkulosbekämpandet	Medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet, svenska landsbygdens kvinnoförbund, de lungsjukas riksförbund
Undervisningsfilmer för vissa ämnen	Medicinalstyrelsen, folkhälsoinstitutet, svenska slöjdföreningen
Ungdomsvården (med belysande av kommunala initiativ)	Socialstyrelsen, Sveriges husmodersföreningars riksförbund
Ungdomens fritidsproblem	Sveriges godtemplares ungdomsförbund
Ungdomsnykterhetsfrågan	Sveriges godtemplares ungdomsförbund
Uppfostringsproblem, barnåldrarnas	Sveriges husmodersföreningars riksförbund, kooperativa kvinnogillesförbundet
Utbildningsmöjligheterna inom det sociala området	Svenska socialvårdsförbundet
Utspisning (jämte kosthåll, matsäck etc.)	Folkhälsoinstitutet
Valfilm (orientering om det proportionella valsättet, de beslutande församlingarnas uppgifter etc.)	Fredrika-Bremer-förbundet
Vanförevården och dess organisation	Folkhälsoinstitutet
Vatten- och avloppshygien	Folkhälsoinstitutet
Veterinärmedicin (sjukdomar som kan överföras från djur till människa)	Medicinalstyrelsen
Yrkesorientering och -vägledning (allmän och speciell)	Statens arbetsmarknadskommision, svenska institutet, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, yrkeskvinnors samarbetsförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, svenska landsbygdens kvinnoförbund
Yrkessjukdomar	Folkhälsoinstitutet, svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen
Yrkesutbildningen i Sverige	Svenska institutet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund
Yrkeskvinnornas arbetsproblem, åtgärder till lösande därav (kollektivhus, barnkrubbor, daghem etc.)	Yrkeskvinnors samarbetsförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund

P. M.

angående statens inkomster från film- och biografväsendet m. m.

Av kommitténs sekreterare *Erik Skoglund*.

Statens från film- och biografväsendet härflytande intäkter kan sammanföras under tre grupper:

- I. Statens biografbyrås överskottsmedel.
- II. Tullinkomster.
- III. Nöjesskatteintäkter.

I. Statens biografbyrås överskottsmedel.

All film, som skall visas *offentligt*, måste först granskas av statens biografbyrå enligt bestämmelserna i förordningen den 22 juni 1911 (nr 71; ändrad 703/1939, 439/1941 och 431/1944) angående biografställningar. De kostnader, som är förbundna med granskningen, är dels granskningsavgift, dels stämpelavgift.

Granskningsavgift erlägges efter följande taxa:

Normalfilm.

a) För *efter verkligheten upptagna* filmer samt för tecknade filmer 1 krona med tillägg av 50 öre för varje påbörjat 50-tal meter, varmed filmens längd överstiger 100 meter. Om flera än fem exemplar av samma efter verkligheten upptagna film, vilken troget skildrar nyligen inträffade händelser, samtidigt inlämnas till granskning, utgår granskningsavgift endast för de fem första exemplaren.

För efter verkligheten upptagen film, som av biografbyrån anses ha närmast »undervisande syfte och betydelse», utgår, därest den godkännes, ingen granskningsavgift.

b) För *uppenbarligen inspelade* filmer utgår granskningsavgift med fyra gånger beloppet av den under a) angivna avgiften.

Smalfilm.

För granskning av all slags smalfilm beräknas granskningsavgiften som om fil-

mens längd vore $2\frac{1}{2}$ gånger den verkliga längden. (För 16 mm smalfilm gäller nämligen, att 1 meter motsvarar 2,5 meter i normalfilm.)

Stämpelavgiften — som alltså tillkommer utöver granskningsavgiften — utgår med 1 krona per meddelat tillståndsbevis (censurkort), oberoende av vilken grupp filmen ansetts tillhöra.

Statens biografbyrå, som inrättades genom beslut vid 1911 års riksdag, har varit i verksamhet sedan hösten samma år. Från byråns tillkomst och fram till budgetåret 1929/30 finansierades utgifterna för dess verksamhet av inflytande granskningsavgifter. Från och med år 1915 började verksamheten lämna överskott, ett förhållande som sedan dess bestått.

I fråga om dispositionen av *överskottet* bestämde statsmakterna, att detsamma från och med år 1917 — förutom till gäldande av byråns löner och omkostnader — fick i den omfattning Kungl. Maj:t prövade lämpligt användas för »befrämjande av sådana i samband med kinematografien stående ändamål, som Kungl. Maj:t funne vara förtjänta av understöd». Sådana understöd (bl. a. för filmframställningar med olika nyttobetonade syften och för inköp av filmprojektorer till folkbildningsarbetet) utgick under en följd av år med belopp, som i genomsnitt rörde sig omkring 30 000 kronor årligen.

Vid 1929 års riksdag genomfördes av budgettekniska skäl den ändringen, att det tidigare sambandet mellan inkomsterna av biografbyråns granskningsavgifter och utgifterna för dess verksamhet skulle upplösas. Utgifterna skulle täckas av ett förslagsanslag till byråns verksamhet, medan granskningsavgifterna skulle under särskild inkomstitel upptagas bland egentliga statsinkomster, uppörd i statens verksamhet. En följd härav blev även, att ett särskilt anslag (av reservationsanslags natur) uppfördes i riksstaten för budgetåret 1929/30 för bestridandet av den understödsverksamhet, som med anlitande av biografbyråns överskottsmedel bedrivits för vissa i samband med kinematografien stående ändamål. I denna nya form — under anslagsbeteckningen Befrämjande av vissa i samband med biografväsendet stående ändamål — fortsattes understödsverksamheten t. o. m. budgetåret 1939/40 för att därefter upphöra som en följd av de med kriget sammanhängande besparingsåtgärderna. Anslaget utgick under tioårsperioden 1929/30—1939/40 med växlande belopp. Till en början utgjorde det 50 000 kronor för att år 1932 sänkas till 10 000 kronor och år 1937 höjas till 12 000 kronor. Under de

två sista anslagsåren utgick det med 16 000 kronor och 25 000 kronor.

För kännedom om det ekonomiska resultatet av biografbyråns verksamhet hänvisas till nedanstående utdrag av riksräkenskapsverkets budgetredovisning för budgetåren 1938/39—1947/48 (avrundade tal).

I genomsnitt har det årliga överskottet under de angivna tio budgetåren utgjort ca 154 200 kronor. Den ytterligare ersättning, som tillförts statsverket genom stämpelbeläggningen av granskningsbevisen, har under samma tid utgjort i genomsnitt ca 12 700 kronor årligen; för budgetåret 1947/48 utgjorde dessa avgifter 21 950 kronor. Bortses från biografbyråns av byggnadsstyrelsen gäldade lokalkostnader — f. n. ca 9 000 kronor per år — har statsverkets nettoöverskott å biografbyråns verksamhet under budgetåret 1947/48 utgjort ca 209 400 kronor.

Det ekonomiska resultatet av statens biografbyrås verksamhet budgetåren 1938/39—1947/48.

Budgetår	Inkomster, <i>exklusive</i> stämpelavgifter	Utgifter (<i>inklusive</i> understödsverksamhet t. o. m. budgetåret 1939/40)	Överskott, <i>exklusive</i> stämpelavgifter
	kr.	kr.	kr.
1938/39	193 200	73 000	120 200
1939/40	203 100	95 100	108 000
1940/41	190 400	67 500	122 900
1941/42	203 200	63 300	139 900
1942/43	214 800	68 000	146 800
1943/44	217 700	71 200	146 500
1944/45	251 000	69 500	181 500
1945/46	257 300	70 200	187 100
1946/47	273 600	71 300	202 300
1947/48	280 600	93 150	187 450

II. Tullinkomster.

För tullen på införseln av framkallad kinematografisk film gäller följande.

För framkallad kinematografisk film utgår tull med 15 kronor 80 öre per kilo nettovikt med tillägg av visst i 3 § 1 d tulltaxeförordningen den 4 oktober 1929 (nr 316) omnämnt emballage.

Tullen uppbäres av tullverket vid inför-

seln och inlevereras till tullverkets huvudkassa, som i sin tur insätter beloppen på statsverkets checkräkning i riksbanken.

I fråga om undervisningsfilm kan under särskilda villkor, som anges i SFS 1937:11, tullfrihet åtnjutas.

För film, som införes till riket såsom prov för att förevisas för eventuella köpare och censuren, åtnjutes temporär tullfri-

het enligt 8 § 1 tulltaxeförordningen. Belöpande tull deponeras hos tullverket, som återbetalar densamma vid eventuell återutförelse inom föreskriven tid och på villkor att till tullverket avlämnas en på tro och heder avgiven, vederbörligen bestyrkt försäkran, att filmen icke inom riket begagnats vid offentlig föreställning eller kopierats.

Storleken av tullinkomsten på införelsen av framkallad kinematografisk film (stat. nr 544: 1) framgår av nedanstående tabell. För införda filmer, som inte är inköpta utan endast förhyrda, är de i tabellen uppgivna värdena (cif svensk hamn) proformavärden.

Tullinkomster på införelsen av framkallad kinematografisk film åren 1944—1948.

Å r	Kvantitet kg	Värde kr.	Debiterad tull kr.
1944	15 087	1 334 051	238 166
1945	12 666	1 076 958	199 850
1946	20 132	1 557 516	317 584
1947	22 382	1 542 909	352 855
1948	22 476	1 855 361	355 121

III. Nöjesskatteintäkter.

De nu gällande bestämmelserna om nöjesskatt är upptagna i nöjesskatteförordningen den 21 december 1945 (nr 823; ändrad 24/1948).

Som huvudregel gäller, att för nöjeställning, till vilken allmänheten har tillträde mot avgift, skall uttagas en särskild avgift, benämnd nöjesskatt. Nöjesskatten fördelas med hälften till staten och med hälften till den kommun, inom vars område nöjeställningen äger rum. Denna fördelningsregel gällde tidigare generellt men genom 1948 års författningsändring bestämdes, att den på *biograf-föreställningar* belöpande nöjesskatten skall fördelas med $\frac{3}{4}$ till staten och $\frac{1}{4}$ till kommunen.

Tidigare utgick nöjesskatten efter tre olika taxor, beroende på nöjeställningarnas art och syften (biograf-föreställningar tillhörde taxa II). Genom 1945 års förordning ersattes tretaxsystemet med en enhetlig taxa av 15 procent å bruttopriset för varje biljett, inberäknat skatten, dock med den skärpningen för *biograf-föreställningarnas del* att om biljettpriset vid biograf-fö-

reställning översteg 1 krona, nöjesskatten skulle utgöra 15 procent av 1 krona och 30 procent av återstoden av biljettpriset. En ytterligare skärpning för *biograf-föreställningarnas del* vidtogs genom 1948 års författningsändring. Då bestämdes, att nöjesskatten för biograf-föreställning skall utgå med 30 procent, om biljettpriset inte överstiger 1 krona, och eljest med 30 procent av 1 krona och 45 procent av återstoden av biljettpriset.

1948 års författningsändringar gäller från och med den 2 februari 1948.

Någon särskild statistik över den från biograf-föreställningarna härflytande andelen i de statliga nöjesskatteintäkterna föres inte. Från riksräkenskapsverket har emellertid under hand lämnats de i nedanstående tabell redovisade siffrorna, som grundar sig på en approximativ beräkning av storleksförhållandet.

Den statliga nöjesskatten och biograferna budgetåren 1943/44—1947/48.

Budgetår	De statliga nöjesskatteintäkternas sammanlagda belopp	Biograf-föreställningarnas ungefärliga andel i den statliga nöjesskatten
1943/44	17,4 milj. kronor	70 % = 12 milj. kronor
1944/45	18,0 » »	70 % = 13 » »
1945/46	18,1 » »	70 % = 13 » »
1946/47	16,7 » »	70 % = 12 » »
1947/48	26,7 » »	80 % = 21 » »

För budgetåret 1948/49 har statens inkomst av nöjesskatten beräknats till 40 milj. kronor (prop. 286 till 1948 års riksdag, sid. 12 och 29). Härav lär, med hänsyn till 1948 års ändringar i nöjesskatteförordningen, 85—90 procent kunna beräknas belöpa på biografföreställningar, dvs. i runt tal 34—36 miljoner kronor.

Det förtjänar här anmärkas, att frågan om *nöjesskatteintäkternas fondering* för finansiering av *kulturella ändamål* flera gånger förts på tal i riksdagen, bl. a. vid riksdagarna 1945 och 1947.

Vid 1945 års riksdag hemställdes i de likalydande motionerna I: 83 och II: 102 om utredning angående ett överförande av nöjesskatten till en *statens kulturfond*. I anledning av motionerna erinrade bevillningsutskottet i sitt utlåtande nr 44 om att chefen för finansdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 20 oktober 1944 tillkallat sakkunniga med uppdrag att inom departementet biträda med utredning om en revision av bestämmelserna om nöjesskatten. De sakkunniga — 1944 års nöjesskatteutredning — hade till fullgörande av sitt uppdrag den 10 februari 1945 till departementschefen avlämnat en PM angående ändrade bestämmelser om nöjesskatt. De sakkunnigas förslag innebar bland annat, att nöjesskatten skulle för alla nöjestillställningar utgå med 20 procent av de erlagda avgifternas sammanlagda belopp, att för uppvisning eller tävling i icke professionell idrott eller gymnastik eller i hästsport nöjesskatten dock skulle utgå endast å det belopp, varmed summan av de erlagda avgifterna överstege 2 000 kronor, ävensom att av nöjesskattens belopp 97 procent skulle lika fördelas mellan statsverket och kommunen samt 3 procent avsättas till en fond, som enligt Kungl. Maj:ts bestämmande skulle användas till främjande av teater- och musiklivet. Detta sakkunnigförslag vore föremål för fortsatt övervägande inom finansdepartementet. Med hänsyn därtill fann utskottet ej skäl tillstyrka bifall till motionärernas förslag om skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning i motionernas syfte.

Det nämnda sakkunnigförslaget — som ligger till grund för 1945 års nöjesskatteförordning — blev i den del det samma avsåg viss fondering av nöjesskattemedlen avböjt av finansministern.

Frågan om lotterimedelsfondens omvandling till en statens kulturfond.

Enligt beslut vid 1938 års riksdag (prop. nr 24, riksdagens skrivelse nr 132) omhändervades penninglotterirörelsen i Sverige av Svenska penninglotteriet aktiebolag. Jämlikt de av riksdagen samtidigt godkända grunderna för penninglotteriet skall behållningen fördelas sålunda, att hälften därav skall tillföras en under statskontorets förvaltning ställd diversemedelsfond, benämnd *lotterimedelsfonden*, varifrån enligt Kungl. Maj:ts bestämmande skall bestridas bidrag för vissa kulturella ändamål m. m., och den återstående hälften avses för allmänna budgetändamål. På grund av det statsfinansiella läget har dessa grunder emellertid icke följts. Huvudparten av lotterimedlen har inlevererats till den allmänna budgeten, medan lotterimedelsfonden fått nöja sig med ett mindre belopp. För budgetåret 1947/48 beräknades lotterimedlen uppgå till 45 miljoner kronor men endast 7,5 miljoner kronor avsattes till fonden. För budgetåret 1948/49 har lotterimedlen beräknats komma att uppgå till inemot 65 miljoner kronor; avsättningsanslaget till fonden för samma budgetår begränsades emellertid till 6 750 000 kronor.

Vid 1947 års riksdag väcktes på nytt frågan om utredning rörande inrättande av en statens kulturfond.

I de likalydande motionerna I: 185 och II: 297 ifrågasattes, om icke lotterimedelsfonden borde omvandlas till en statens kulturfond, som skulle tillföras lotterimedel i ökad omfattning samt nöjesskattemedel. Möjligen kunde andra statliga fonder såsom allmänna arvsfonden och den av tipsmedel bildade fonden för idrottens främjande sammanslås med kulturfonden. Understöd från kulturfonden skulle lämnas åt ungefär samma slags verksamhet som nu erhöi understöd från lotterimedelsfonden. Kungl. Operan och Kungl. Dramatiska teatern borde dock i stället för bidrag ur den nybildade fonden erhålla direkta riksstatsanslag. I första hand borde landsbygden komma i åtanke vid fördelning av anslag ur kulturfonden, enär landsbygden hittills missgynnats. Från fonden borde medel anslås till samlingslokaler eller s. k. bygdegårdar på landsbygden samt till ungdomsgårdar, teater- och konsertlokaler m. m. i städerna. Den frivilliga bildningsverksamheten i stad och land borde understödjas likaså verksamheten inom konsert- och orkesterföreningar samt amatörmusikerverksamheten. Gymnastik och idrott borde främjas genom att medel från

fonden anvisades, bland annat till att anlägga idrottsplatser och gymnastiklokaler. Understöd till författare och andra konstnärer borde även utgå ur kulturfonden liksom medel till inköp av konstverk för prydnad av allmänna lokaler. Man kunde också överväga att därifrån lämna stipendier till studier vid olika läro- och undervisningsanstalter. Fördelningen av medel ur kulturfonden, vilken skulle ställas under statskontorets förvaltning, borde handhavas av en särskild nämnd, i vilken Kungl. Maj:t borde äga utse ordförande och eventuellt någon ytterligare ledamot. Övriga ledamöter av nämnden borde väljas av organisationer, verksamma inom kulturlivet, varvid borde tillses, att vid sammansättningen riktig balans skapades mellan landsbygdens och städernas intressen.

I sitt utlåtande över motionerna (nr 10, punkt 76) anförde *statsutskottet*, att utskottet — utan att för det dåvarande bedöma det i motionerna väckta förslaget vare sig i fråga om dess principiella innebörd eller beträffande det angivna sättet för medlens förvaltning och fördelning — tillstyrkte, att den föreslagna utredningen komme till stånd.

I skrivelse den 20 maj 1947, nr 10, punkt 76, anhöll *riksdagen* under hän-

visning till vad sålunda förekommit, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning av frågan om inrättande av en statens kulturfond.

Riksdagsskrivelsen anmäldes för Kungl. Maj:t den 30 juni 1948. Med stöd av Kungl. Maj:ts samma dag givna bemyndigande har chefen för handelsdepartementet tillkallat tre utredningsmän (justitierådet J. A. G. Dahlman, ordförande, samt ledamöterna av riksdagens första kammare B. F. Elmgren i Norrköping och I. Persson i Skabersjö) för verkställande av den av riksdagen föreslagna utredningen. Enligt vad som anföres i direktiven för utredningen bör densamma avse frågan om de ändamål, till vilka lotterimedel, som icke skola tillföras allmänna budgeten, bör utgå, samt frågan huruvida medlen bör fördelas i andra former än hittills skett. Skulle det befinnas lämpligt, att medlen tillføres en statens kulturfond för att därifrån utdelas, bör allmänna riktlinjer uppdragas för fondens användning och ett detaljerat förslag framläggas rörande dess administration.

P. M.

angående svenska museer och vissa yttringar av socialt
orienterad utställningsverksamhet i Sverige
och utlandet.

Av intendenten *Mats Rehnberg*.

I. Det svenska museiväsendet.

Centralmuseer.

De svenska kulturhistoriska centralmuseerna är Statens historiska museum, Nationalmuseum samt Nordiska museet. De båda förstnämnda är statliga, medan Nordiska museet är en stiftelse med av Kungl. Maj:t fastställda stadgar, vars verksamhet delvis understödes av staten.

Statens historiska museum framträdde som institution 1847 men återgår i vissa delar till antikvitetsinsamlingar från 1600-talet. Museet innehåller föremål från forntiden och medeltiden samt beträffande kyrkliga föremål även från nyare tid. Organisatoriskt sorterar museet under Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, vars sekreterare är riksantikvarien.

Nationalmuseum leder sitt ursprung från Gustaf III:s tid. Förutom konstsamlingarna rymmer Nationalmuseum även en avdelning för konsthantverk.

Nordiska museet, som bildades genom Artur Hazelius' initiativ, öppnades för allmänheten 1873. Dess friluftsavdelning Skansen tillkom 1891. Museets samlingar, som belyser vårt folks liv och arbete inom alla samhällsklas-

ser, härrör huvudsakligen från nyare tid, varigenom det anknyter i tiden till Statens historiska museum.

Specialmuseer.

Vid sidan av de stora centralmuseerna finns ett antal specialmuseer, vilka kan sägas fylla funktionen av centralmuseer för särpräglade områden.

Statens sjöhistoriska museum, vars ämnesområde är sjöfarten och sjöförsvaret, bildades år 1932 genom sammanslagning av Sveriges sjöfartsmuseum och Marinmuseet (flottans sjökrigshistoriska samlingar).

Armémuseum, som sorterar under arméchefen, belyser lantförsvarets historia.

Till de statliga institutionerna hör även *Husgerådskammaren* och *Livrustkammaren*. Den förstnämnda är intimt förknippad med de kungliga slotstens inventarier. Den senare har en mera fristående museal prägel; dess samlingar är sedan 1909 utställda i Nordiska museets byggnad. Styrelse för Livrustkammaren är Nordiska museets nämnd.

Tekniska museet, som är en privat stiftelse med av Kungl. Maj:t godkända stadgar, tillkom 1924. Museet skildrar teknikens historia.

Bland smärre tekniska museiinstitutioner må nämnas *Järnvägs-museet* och *Postmuseum*, som tillhör järnvägsstyrelsen och generalpoststyrelsen. Ett specialmuseum utanför huvudstaden är *Röhsska konstslöjdmuseet* i Göteborg, som är en kommunal institution. Dess föremålsbestånd utgöres av svenskt och utländskt konsthantverk.

De specialmuseer som inte i någon mån anknyter till sociala eller socialhistoriska företeelser behandlas ej i denna översikt.

Provinsmuseerna utgöres av en mångfald institutioner av olika storleksordning och inriktning. De största av dessa är belägna i Göteborg, Lund och Malmö. *Göteborgs museum* består av tre skilda enheter, nämligen konstmuseet, de historiska avdelningarna, som innehåller kulturhistoriska, arkeologiska och etnografiska samlingar, samt naturhistoriska museet. Göteborgs museum, som ursprungligen grundades av en privat museiförening, är numera närmast en kommunal institution. Så är även fallet med *Malmö museum*, som jämte konst rymmer kulturhistoriska och naturvetenskapliga samlingar. Den tredje stora institutionen utanför Stockholm är *Kulturen* i Lund (Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige), ett omfattande kulturhistoriskt museum med speciell inriktning på Skåne och angränsande landskap men även inrymmande vissa utländska konstslöjdsamlingar. Institutionen, som är en stiftelse med anslag från stat, kommun och landsting, äger även ett friluftsmuseum; ett sådant är för övrigt under framväxt också i Malmö.

I likhet med dessa tre större museer är de flesta andra provinsmuseer »universalmuseer» i den meningen, att de vanligen inrymmer samtliga de föremålsgrupper och insamlingsområden, som representeras av de tre centralmuseerna i Stockholm, alltså arkeologiskt

material, kulturhistoriskt material från medeltid och nyare tid samt konst och konsthantverk, i viss utsträckning även andra specialiteter.

Till denna kategori bör även *Stockholms stadsmuseum* hänföras.

Följande större provinsmuseer — förutom de tre förutnämnda i Göteborg, Malmö och Lund — ledes av vetenskapligt och fackligt utbildad museipersonal: Ystads museum, Österlens museum (Sjörishamn), Kristianstads museum, Landskrona museum, Hälsingborgs museum, Blekinge museum (Karlskrona), Kalmar museum, Smålands museum (Växjö), Länsmuseum (Jönköping), Hallands museum (Halmstad), Varbergs museum, Vänersborgs museum, Borås museum, Västergötlands museum (Skara), Östergötlands och Linköpings stads museum, Norrköpings museum, Gotlands fornsal (Visby), Eskilstuna museum, Örebro läns museum (Örebro), Värmlands museum (Karlstad), Västerås museum, Upplandsmuseet (Uppsala), Gävle museum, Dala fornsal (Falun), Hälsinglands museum (Hudiksvall), Medelpads fornhem (Sundsvall), Kulturhistoriska museet Murberget (Härnösand), Jämtlands läns museum (Östersund), Västerbottens läns museum (Umeå) och Norrbottens museum (Luleå).

De flesta provinsmuseerna är läns- museer, i det att de representerar det län eller det landskap, vari de är belägna. I de fall, då även andra städer än residensstaden i länet äger ett kulturhistoriskt museum, brukar detta ha en intressesfär, som sträcker sig utom staden till den kringliggande bygden. Så är exempelvis fallet med museer i Landskrona, Hälsingborg, Kristianstad, Varberg, Borås, Eskilstuna, Hudiksvall och Sundsvall. Även om samtliga läns- museer kan sägas vara »universalmuseer», förekommer rika skiftningar och mer eller mindre markerade specialiteter. I Kalmar äger museet sålunda omfattande samlingar rörande länets sjöfart, i Växjö finns ett särskilt glas- museum med inriktning på länets ka-

rakteristiska industri, i Borås står textilindustrien i förgrunden för museets intresse osv. Inget av provinsmuseerna är statligt utan de flesta äges av de museiföreningar, fornminnes- och hembygdsförbund, som skapat museet. Ekonomiskt understöd lämnas i växlande utsträckning till olika sidor av museernas drift och avlöningskostnader (från staten, landstingen, städerna etc.). Ett flertal av museerna har till sina nybyggnader erhållit bidrag i form av lotterimedel. Vid 21 läns museer är museichefen tillika landsantikvarie, dvs. kulturhistorisk tjänsteman med arbetsuppgifter inom hela länet. Landsantikvarieinstitutionen, som tillkom under 1920-talet, har särskilt under 1930—40-talen utvecklats till sin nuvarande omfattning. Landsantikvarierna är anställda av länens hembygds- och fornminnesförbund, ehuru sedan 1946 viss del av deras avlöning utgår av statsmedel. De tillsättes av länsförbunden, men deras kompetens prövas av riksantikvarien. I de frågor av fornminnes- respektive byggnadsminnesvårdande art, som faller under riksantikvarieämbetets kompetens, fungerar landsantikvarierna som ämbetets representanter inom respektive län.

Friluftsmuseer.

En speciellt svensk museiform är friluftsmuseerna. De har såväl i vårt land som i andra länder tillkommit som efterföljare till Skansen. Till sin funktion innebär de ett musealt omhändertagande av byggnader och liknande monument och i sin form möjliggör de ett realistiskt återgivande av bostäder, arbetslokaler m. m. på ett mera naturtroget sätt än vad som kan skapas inomhus i museerna. Liksom Skansen utgör ett friluftsansnex till Nordiska museet äger flertalet läns museer dylika friluftsavdelningar. Mera omfattande sådana finns sålunda i Lund, Hälsingborg, Jönköping, Borås, Skara, Karlstad, Västerås, Uppsala, Sundsvall, Östersund, Härnösand, Umeå och Luleå.

Ett för vårt land karakteristiskt drag är även de s. k. hembygds gårdarna, vilka är smärre friluftsmuseer, vanligen representerande en socken eller ett härad. Även dessa kan stundom uppnå sådana proportioner, att t. ex. heltidsanställda vaktmästare tjänstgör inom anläggningen. Närmare 700 hembygdsföreningar var under 1948 verk samma i landet. Dessa är i de flesta länen sammanslutna i länsförbund. I hembygds gårdarna och friluftsmuseerna är omkring 3 500 äldre byggnader bevarade. Dessa representerar bostäder från alla samhällsklasser, från slott och herrgårdar till torp, backstugor och jordkojor. Vidare återfinns här byggnader av olika funktioner, såsom sågar, kvarnar, linberedningsverk och vadmalsstampar, eller mera industriellt betonade anläggningar som hyttor, masugnar, smedjor, gruvor osv. De offentliga och mera utpräglat sociala funktionerna representeras av skolor, sockenstugor, tingshus, fängelser, fattighus etc.

De kulturhistoriska museernas socialt inriktade fältforskningar.

Mycket tidigt insåg man från museernas sida, att de bevarade föremålen inte på ett uttömmande sätt kunde fylla uppgiften att belysa äldre tiders förhållanden. Parallellt med den mera traditionellt museala metoden att insamla och utställa föremålen har de kulturhistoriska museerna i landet bedrivit ett mycket intensivt forskningsarbete ute i bygderna. Fotografier, uppmätningar, filmer, intervjuer, upp-teckningar m. m. utgör det synliga resultatet av dessa forskningar, vilka omspanner så gott som alla sidor av vårt folks liv. Vid alla kulturhistoriska museer med fackutbildad personal finns arkiv av detta slag, vilka hänför sig till museets område.

Föregångare på området har varit Nordiska museet, som sedan sin begynnelse 1873 ägnat sig åt dylik forskning. Sedan 1920-talet har särskild personal

varit anställd uteslutande för materialinsamling av angivet slag. Förutom genom museets egna undersökningsexpeditioner insamlas materialet genom frivilliga medhjälpare, som rekryteras ur alla samhällsklasser och utgör museets fasta stab av undersökningsombud. Deras antal uppgick 1948 till omkring 500 personer, varjämte kom dubbelt så många för mera speciella uppgifter.

Beträffande bostäderna har särskilda undersökningar också gjorts rörande torpare, statare, tjänstefolk, backstugusittare, bruksarbetare, skogsarbetare och säsongarbetare. Uppmärksamhet har ägnats lantbrukets och hantverkets arbetskraftsförhållanden och organisation. Nordiska museet äger dessutom Europas största samling av äldre skråhandlingar. På det textila området har förlagshandel, varudistribution, textiliernas funktion, arbetskläder m. m. varit föremål för specialundersökningar. Särskilda undersökningar har vidare ägnats åt kommunikationernas roll i bygden, säsongartade arbetsförflyttningar m. m. — På handelsområde har såväl marknadernas och torghandelns organisation som den ambulande handeln undersökts.

Sedan flera årtionden har mycket djupgående forskning berört byns, socknens och häradets sociala funktioner: fattigvård, böndernas kooperativa företag m. m. Andra undersökningar har tagit sikte på högkonjunkturernas betydelse för levnadsvanornas förändringar, arbetslönernas art, formerna för avlöning av arbetskraft, den obesuttna befolkningens levnadsvillkor, tiggeriet, zigenare, tattare etc. Särskilda rundfrågor har utsänts rörande de industriella produkternas uppträdande i olika delar av landet och inom olika folkgrupper samt beträffande föreningsrörelsens framväxt och olikheterna i arbete mellan män och kvinnor. Synnerligen omfattande undersökningar har utförts om ungdomens nöjesliv, dansbanor, kortspel m. m. På talrika platser har djupgående lokala undersökningar företagits, exempelvis i

oskiftade bondebyar i Östergötland, Småland, Dalarna och på Öland, i olika typer av fiskelägen, i järnbruk och glasbruk etc. Industriella samhällsbildningar, exempelvis Domnarvet och Kiruna, har ägnats stor uppmärksamhet. Omfattande undersökningar har behandlat speciella folkgrupper, såsom zigenare, lappar och estlandssvenskar, eller olika yrkeskategorier såsom glas-, lant-, skogs-, sågverks-, jordbruks- och byggnadsarbetare samt rallare.

Genom denna verksamhet har Nordiska museet blivit vårt lands största undersökningscentral, då det gäller kulturhistoria och historisk sociologi. Museets arkiv utgöres av ca 300 000 fotografier och närmare 1 miljon sidor uppteckningar och undersökningsrapporter.

Vid provinsmuseerna är arkiven givetvis icke av dessa proportioner, men genom samarbetet mellan de olika institutionerna lämnar deras samlingar ofta viktiga komplement till Nordiska museets material. Ofta kommer i provinsmuseerna en klar inriktning på lokalt betydelsefulla ämnen till synes. Göteborgs museum äger sålunda ett rikt material rörande det bohuslänska fiskets sociologi, Borås museum är starkt orienterat åt textilindustrien och dess föregångare i förlagsdriven hemvävnad, Smålands museum i Växjö äger betydelsefulla samlingar rörande livet vid glasbruken och Kalmar museum har ägnat särskild uppmärksamhet åt kustens bondeseglation och smårederi, varvsarbete osv.

Museernas tillfälliga utställningar.

Tillfälliga utställningar utgör en mycket viktig del av museernas nuvarande verksamhet. Alla nybyggda museer innehåller särskilda lokaler, som uteslutande är avsedda för dylika utställningar, och de äldre museerna utför ombyggnader för att skapa dylika utrymmen.

Redan före sekelskiftet förekom tillfälliga utställningar, om ock i mera be-

gränsad utsträckning och i första hand inom de renodlade konstmuseerna, där föremålen lättare låter sig ordna på detta sätt. Konstmuseerna har sedan gått i spetsen för utökningen av denna verksamhet och vunnit efterföljd hos de kulturhistoriska museerna. De sistnämndas material är svårare att exponera och tillfälliga utställningar kräver där längre förberedelser. Nordiska museet har ända sedan den nya byggnaden öppnades 1907 haft dylika utställningar och under senare år har de tagit allt större omfattning.

Anledningen härtill är flerfaldig. Dels är föremålsbeståndet i alla museer så omfattande, att det endast i begränsad utsträckning kan inordnas i de permanenta utställningarna. Man har därför tillgripit de tillfälliga utställningarna för att kunna visa även andra grupper av föremålsbeståndet. På många håll medförde evakueringarna i samband med kriget sådana omgrupperingar, att tillfälliga utställningar blev en naturlig åtgärd under krigsåren. Vidare är de tillfälliga utställningarna ett ändamålsenligt sätt att mera aktivt sprida kunskap om museerna, och ingår därför som det kanske viktigaste ledet i museernas utövande, mot allmänheten inriktade verksamhet.

Det finns ingen anledning att närmare beröra arten av de hundratals tillfälliga utställningar, som under de senaste årtiondena anordnats vid våra museer. Man kan dock urskilja några huvudtyper av dylika utställningar: dels tillfälliga sådana av museets material och i museets regi, dels dylika utställningar i samarbete med någon organisation, något företag el. dyl., och dels utställningar som helt ordnas av någon museet utomstående part, i vilka fall museet alltså endast upplåter lokal. Sedan utställningsväsendet fått sin nuvarande omfattning, har museernas utställningslokaler fått ökad användning även för intressen utanför deras egentliga område.

Museernas upplysnings- och folkbildningsverksamhet.

De svenska museernas verksamhet kan sägas ha en dubbel syftning. De utgör vetenskapliga forskningscentraler och vill samtidigt tjäna folkbildningen. I den sistnämnda verksamheten är de exponerade samlingarna givetvis den främsta faktorn. Under de senaste årtiondena har de svenska museerna — i hög grad under påverkan av reklamteknik, merkantilt utställningsväsende m. m. — framträtt på ett modernt och tilltalande sätt, som väckt uppmärksamhet utomlands och givit anledning till talrika studiebesök.

De tillfälliga utställningar, som tidigare behandlats, utgör vidare ett av de viktigaste medlen att på ett omväxlande sätt bereda publiken möjlighet att göra bekantskap med nya ämnen. Särskilt konstutställningar har ofta sänts ut på vandring till andra orter. För dessa ambulerande utställningar (vandringstutställningar) redogöres i ett efterföljande avsnitt.

För att göra samlingarna populära begagnas olika medel. Demonstrationer och visningar är ofta förekommande. Åtskilliga museer äger föreläsningssalar och studierum, där föreläsningar och cirkelstudier bedrivs. En viktig uppgift är undervisningen för de studerande vid olika läroanstalter. Sedan 1930 har vid Nordiska museet funnits en särskild tjänsteman — museilektorn — för att leda undervisning m. m. Vid museets undervisningsavdelning tjänstgör ytterligare ett antal personer för dylika ändamål. Vid andra museer, bl. a. Stockholms stadsmuseum och Statens historiska museum, har likartade tjänster inrättats, och på alla museer har denna verksamhetsform fått ökad betydelse.

De filmer, som upptages ur forskningssynpunkt, omredigeras även för visning i samband med föreläsningar och kurser.

Kataloger och publikationer utgör en annan betydelsefull sida i museernas

verksamhet. Upplagestorleken för de vid svenska museer årligen utgivna publikationerna torde uppgå till omkring 250 000 exemplar. Det årliga besökarantalet vid samtliga museer i landet håller sig omkring 2 miljoner (frånsett Skansen, som har ca 2¼ miljoner besökare årligen).

Vandringsutställningar.

Metoden att förflytta en utställning mellan olika platser har tidigare praktiserats i mera begränsad omfattning. I samband med konstituerandet av Riksförbundet för bildande konst år 1930 skapades ett organ för distribution av konstutställningar till alla delar av landet. Dessa utställningar har företrädesvis placerats i museer och konsthallar men även i andra lämpliga lokaler.

Sedan 1930 har Riksförbundet kring-sänt 65 större utställningar, vilka sammanlagt haft vernissage omkring 1 000 gånger i olika städer och orter. Dessutom har Riksförbundet i samarbete med skolor och företag kring-sänt omkring 125 smärre utställningar. Enbart i Stockholm samarbetar Riksförbundet för ändamålet med 34 folkskolor och 10 läroverk.

Under år 1947 kring-sändes 12 större utställningar. Vid 9 av dessa medverkade Riksförbundets vetenskapligt utbildade tjänstemän med bl. a. samman-

lagt 576 föredrag i anslutning till utställningarna. Utställningarna besökte 82 orter och redovisade sammanlagt 899 effektiva utställningsdagar.

Att ange kostnader för materialanskaffning, förpackning, transport, försäkring, kataloger, tjänstemän, administration etc. per utställning är svårt. Kostnaderna är givetvis synnerligen växlande, beroende på materialets art m. m. En undersökning för år 1947 utvisade emellertid att Riksförbundets egna kostnader per dag (under de 899 utställningsdagarna) uppgick till 110 kronor i runt tal. Antalet besökare under samtliga utställningar var ca 99 000 personer.

Sedan 1922 har även Nationalmuseum sänt ut vandringsutställningar, hittills sammanlagt 15 stycken. Under år 1947 lanserades sålunda en smakuppförande utställning »God konst i hem och samlingslokaler», som besökte 14 städer och besågs av 41 900 personer.

Av andra utställningar, som vandrat mellan olika orter, kan framhållas »Det tryckta ordet 500 år», som först visades på Skansen 1941 och sedan flyttades till Malmö, Halmstad och Göteborg. Den var emellertid inte anordnad som någon egentlig vandringsutställning. Under 1948—1949 har Tekniska museet låtit en textilutställning ambulera mellan ett antal städer.

II. Sociala utställningar i Sverige.

Permanent socialutställningar.

Föreningen för arbetarskydd, som grundades 1905, har en permanent utställning i Stockholm sedan 1906 — numera inrymd i Birger Jarlsgatan 32 — som dagligen är öppen för allmänheten. Dessutom har föreningen haft en ambulering utställning, som visats på ett antal platser i landet. Föreningen åtnjuter statsanslag för sin verksamhet.

I detta sammanhang finns även anledning att erinra om att *Centralför-*

bundet för socialt arbete år 1906 öppnade en utställning i Stockholm, vilken på grund av lokalbrist måste nedläggas 1920.

Denna utställning avsåg att medelst grafiska tabeller, fotografier, ritningar, modeller, m. m. ge en bild av socialt arbete och sociala förhållanden i Sverige. Den omfattade material rörande bostads- och egnahemsföretag, offentlig och enskild understödsverksamhet, barnavård, yrkesundervisning, Kooperation, folkbildningsföretag, socialhygien och socialstatistik. Utställningen visades även på ett antal orter

såväl här i landet, såsom i Göteborg, Norrköping, Örebro, Lund och Västerås, som i de norska och danska huvudstäderna. I samband med Baltiska utställningen i Malmö 1914 utvidgades utställningsmaterialet betydligt. En del därav översändes även till den internationella utställningen i San Francisco 1915.

Tillfälliga socialutställningar.

Statens arbetsmarknadskommission (nuvarande arbetsmarknadsstyrelsen) deltog under 1940-talet i vissa landsortsutställningar med egna monter, som belyste arbetsförmedlingens utveckling och omfattning, bl. a. sommaren 1947 i samband med utställningar i Kalmar, Norrtälje och Örebro.

Statens institut för folkhälsan har deltagit i vandringsutställningen »Industriens säkerhetstjänst», som anordnas tillsammans med Svenska brandskyddsföreningen, Arbetarnas samaritförbund och Föreningen för arbetarskydd.

Vid sidan av sina andra upplysningsformer har *Röda korset* betjänat sig av utställningar av olika slag.

Kooperativa förbundets sparpropaganda började 1939 använda vandringsutställningar i sin upplysningsverksamhet. Dessa har arbetat med lätt transportabla skärmar, som på åskådligt sätt presenterat diagram, intressefångande bilder m. m. Materialet har använts dels vid ungdomsrådets utställningar i skilda städer, dels på folkhögskolor och liknande institutioner. Utställningarna har givetvis varit öppna för allmänheten, som på egen hand kunnat orientera sig i de behandlade problemen med hjälp av de åskådliga fakta. Man har även vinnlagt sig om att ordna orienterande föredrag i samband med utställningarna och med utnyttjande av deras material. I flera fall har därjämte visats filmer, ljusbilder m. m. Vid utställningarna har regelmässigt utdelats broschyrer, flygblad o. d. I en del fall har utställningarna varit förenade med radioutskickning.

Under åren 1939—1946 anordnades 102 utställningar med sammanlagt ca 550 000 besökare.

Svenska turisttrafikförbundet har i stor utsträckning använt sig av utställningar i sin verksamhet.

Alltsedan första världskriget har *Svenska slöjdföreningen* anordnat ett 60-tal olika bostads- och bohagsutställningar. Ofta har dessa utställningar arrangerats i samband med färdigställdhet av nya bostadsområden, t. ex. friluftsstaden i Malmö 1944 (25 000 besökare) eller Guldhedsområdet i Göteborg 1945 (130 000 besökare). I museer och andra utställningslokaler har föreningen dessutom anordnat talrika socialt inriktade bostadsutställningar, bl. a. en år 1945 i Liljevalchs konsthall i samband med föreningens 100-årsjubileum (60 000 besökare). Under åren 1935—40 arrangerades 14 smärre s. k. bo-utställningar på olika håll i landet (sammanlagt 107 000 besökare). Här må även erinras om den vandringsutställning, som i januari 1949 utsändes över ämnet »Bra vara till vardags».

Dessa utställningar kompletteras med publikationer, demonstrationer, föredrag, studiecirkel etc. Utställningarna finansieras med statsunderstöd till föreningens verksamhet, understöd av olika producent- och konsumentorganisationer, entréavgifter etc. Utgifterna för jubileumsutställningen i Liljevalchs konsthall uppgick till ca 100 000 kronor, medan utställningen »Nyttokonstruktörerna» 1949, exponerad i Nationalmuseum, Röhsska konstslöjdmuseet och Malmö museum, dragit en kostnad av 30 000 kronor och vandringsutställningen »Bra vara till vardags» ca 15 000 kronor.

Organiserandet och skötseln av denna utställningsverksamhet ingår som ett av de viktigaste leden i Svenska slöjdföreningens upplysningsarbete.

De uppmärksammade utställningar, som brukar äga rum såsom lokala sommarevenemang på olika håll i landet, har som oftast sin motivering i något kommunalt jubileum. Mestadels har

dessa utställningar formen av stora varumässor, formellt såsom propaganda för provinsens företagsamhet men under senare år i hög grad uppblandat med inslag från andra håll. Vid några tillfällen har sociala expositioner förekommit vid dessa utställningar, såsom vid Gävleutställningen 1946 och Örebroutställningen 1947.

Av mera propagandistiskt syfte var utställningen »Fritiden» i Ystad 1936, som var ett intressant försök att få lokala utställningar att ägna sig åt hela problemkomplex i stället för diverse-expositioner. »Fritiden» har icke vunnit direkt efterföljd men har indirekt övat påverkan på senare idéutställningar av annat slag.

III. Utländsk musei- eller utställningsverksamhet av social karaktär.

England.

Det statliga informationsorganet Central Office of Information i London (C. O. I.) bedriver genom sin utställningsavdelning en stort upplagd utställningsverksamhet med anknytning även till det sociala området. Under verksamhetsåret 1947—48 utfördes i avdelningens regi ett fyrtiotal större och mindre utställningar, därav sjutton ambulerande. Kostnaden uppgick till i runt tal 2 840 000 kronor. Utställningarna har bl. a. behandlat sådana ämnen som socialförsäkring, yrkesval, kvinnor i industriarbete, sjuk- och hälsovård samt byggnads- och bostadsproblem.

Personalen vid utställningsavdelningen inom C. O. I. uppgick nämnda verksamhetsår till omkring 55 personer.

Finland.

I maj 1909 inrättades i Helsingfors utställningen för arbetarskydd och välfärd, som från en anspråkslös början fått en betydande omfattning och nu har karaktären av ett »socialmuseum» under socialministeriets överinseende. Socialmuseet är sedan september 1920 inrymt i statsverkets fastighet vid Södra Esplanadgatan 4 och förfogar där över ett lokalutrymme om ca 1 000 kvm. Samlingarna, som står under ledning av en intendent, omfattar 54 grupper, fördelade på följande sex avdelningar:

1. Olycksfall i arbetet och deras förebyggande.
2. Yrkes- och socialhygien.
3. Människan, frisk och sjuk.
4. Social välfärd. Folkhälsa.
5. Barnskydd.
6. Brandskydd.

Den genomsnittliga besöksfrekvensen under senare år har hållit sig omkring 15 000 personer per år.

Frankrike.

Le Musée Social, 5 Rue Las-Cases i Paris, grundades 1895. Institutionen bedriver genom utställningar och publikationer upplysningsverksamhet inom det sociala fältet, omfattande alla former av socialvård, sociallagstiftning, yrkesutbildning, etc. Vid institutionen finns även en permanent upplysnings- och konsultationsbyrå i hithörande frågor.

Nederländerna.

Sedan början av 1900-talet finns i Amsterdam ett »Säkerhetsmuseum», som huvudsakligen är inriktat på arbetarskyddsområdet.

Norge.

»Vern og Velferd», som är en institution för arbetarskydd, bedriver permanent utställningsverksamhet förlagd till Oslo. Denna är huvudsakligen ägnad kampen mot olycksfall i arbetet och yr-

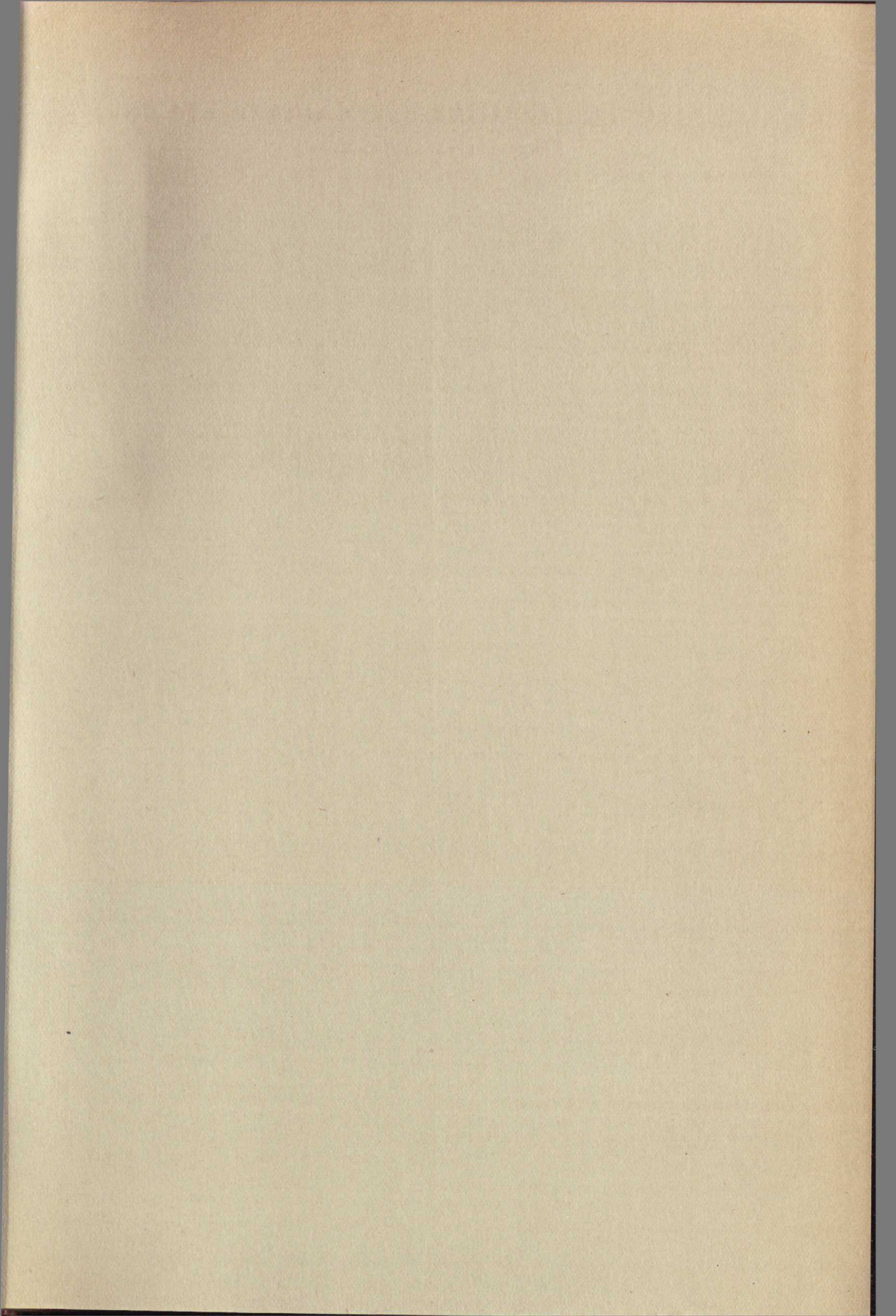
kessjukdomar samt mot de stora folksjukdomarna. Vidare anordnar institutionen upplysnings- och instruktionskurser, företrädesvis för arbetare i Oslo, i arbetarskyddsfrågor. Institutionen åtnjuter anslag från såväl norska staten och Oslo stad som arbetsmarknadens huvudorganisationer. Avsikten är att vidga denna permanenta utställning, bl. a. genom inrättandet av en särskild avdelning om »anatomi och hälsa». Tomt för nybyggnad har upplåtits av Oslo stad.

Österrike.

Under 1920-talet fanns i Wien en på enskilt initiativ tillkommen socialutställning. Vid sidan av utställningsverksamheten bedrev detta »socialmuseum» även en betydande forsknings- och publikationsverksamhet med stark tonvikt på ekonomiska förhållanden. Museet förfogade över en större hall i Rådhuset samt en mindre butiksartad lokal. Utställningsmaterialet bestod främst av texter, bilder och diagram.

Öttersåla.
 Under 1950-talet finns i Wien en på
 svensk språk utgiven utgåva av
 skriften. Vid sidan av översättning-
 samheten behövs detta samfundets
 även en betydande forskning och
 publikationsverksamhet med såväl
 ett på ekonomiska förhållanden
 som företags över en större del i
 samt en mindre del av total
 tillhållningsarbetet består i att
 texter, bilder och diagram

läsningsman samt med de stora till-
 ständerna. Vidare användas till-
 ständerna utpräglat och omfattande
 kriterier, utvärdering av arbetets
 utförande i sambandsdelarna, såväl
 som tillräckligt resurser för att
 kunna och inte bara som till exempel
 vidensutvecklingarna. Avslut
 är att vid denna fortsatta utvär-
 dering är en genomgående utvär-
 dering av utvärdering och -genomför-
 ande. Total för utvärdering har upplä-
 ggs av Oslo stad.

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

- Utredning med förslag om lösdrivvarlagens upphävande m. m. [4]
Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning ang. skyddsarbetets organisation m. m. [6]
Betänkande ang. förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. [8]
Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. [17]
Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. [27]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

- Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. [24]

Statens och kommunernas finansväsen.

- 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande ang. beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. [9]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

- Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. [7]
Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. [12]
P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimrapport. [15]
1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottnings- m. fl. arbeten. [19]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 9. Tiden juli 1947—juni 1948. [30]
Social upplysning. [31]

Hälsa- och sjukvård.

- Betänkande om sinnesslövarden. [11]

Allmänt näringsväsen.

- Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. [10] 2:3—4. Uppsala län och Södermanlands län. [29]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

- Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

- Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. [23]

Industri.

Handel och sjöfart.

- Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. [18]

Kommunikationsväsen.

- Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. [5] Bilagor. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. [14]
Svensk hamnbyggnadspolitik. [21]

Bank-, kredit- och penningväsen.

- 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. [13]

Försäkringsväsen.

- 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. [25]. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring m. m. [26]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

- Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. [20]
Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag av- givet av folkbibliotekssakkunniga. [28]

Försvarsväsen.

- Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. [16]
Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.